T.C

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUM TEBAA VE YUNANİSTAN

(1908-1913)

AHMET EREN ALKAN

1158250101

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FERHAN KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU

EDİRNE-2019

Tezin Adı: Rum Tebaa ve Yunanistan (1908-1913)

Hazırlayan: Ahmet Eren ALKAN

ÖZET

II.Meşrutiyetin ilanında ilk emareleri Avrupa'da edebiyat alanında görülen "Jön Türkler Hareketi" diye adlandırılan sonradan da Terakki ve İttihat Cemiyeti(İttihat-Terakki) dediğimiz İttihatçıların, II.Meşrutiyet'in ilan edilmesinde ki rolü ve Meşruti dönemdeki politikalarını anlamamız sadece bu döneme değil günümüze kadar ışık tutan bir gelişme olacaktır. İttihat-Terakki Cemiyeti bu dönemin önemli bir siyasi faktörüydü. Bu dönemde Osmanlı yönetimindeki azınlık milletlerin, Meşrutiyeti nasıl karşıladığı da önemli bir noktaydı. Nitekim yüzyıllara dayanan bir "Osmanlı Millet" yani "Devlet Ulusu" sistemi vardı. Şimdi ulusalcılık çağında incelememiz olan Rumlar ve bu dönemdeki Rum politikaları, genç Yunanistan'la olan ilişkilerimiz, Osmanlı yönetim felsefesinde nasıl bir değişikliğin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlılarda yüzyıllardır imtiyazlığını korumuş olan "Fenerliler" ayrı bir parantez de bu dönemin önemli aktörleri olarak karşımıza çıkacaktır. Fener-Rum Patrikhanesi ve Cemaati'nin, İTC'nin politikalarına bakışı ve Meclis-i Mebusan'daki Rum vekillerin istek ve görüşleri bu bahsettiğimiz millet sisteminde nasıl bir değişime gidildiğini görmemiz bakımında önemlidir.

Yunanistan bağlantılı Rum örgütlerinin, hürriyet ortamının getirdiği özgürlüklerden nasıl faydalanmak istediği bu dönem için önemlidir. İTC'nin tek bir Osmanlı Milleti oluşturma politikasına en şiddetli muhalefet, Rum Cemaatinden gelmişti. Çünkü yılların getirdiği ayrıcalıklarından, hürriyet ve tek tip Osmanlı vatandaşlığı için vazgeçmek istemiyorlardı. Bunun yanı sıra durumdan memnun olan Rumların olduğu da unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: II.Meşrutiyet Dönemi, 31 Mart Ayaklanması, Rum Cemaati, Fener-Rum Patrikhanesi, Seçimler, Muhalefet, Yunanistan, Rumlar, İttihat-Terakki, Balkan Savaşları.

Name of Thesis: The Greeks Community and Greece (1908-1913)

Prepared by: Ahmet Eren ALKAN

ABSTRACT

In the announcement of second constituonal monarchy, analyzing the politics of constituonal monarchy and the role of the unionists named after as İttihat and Terakki society but firstly 'Young Turks activition' that belongs to Europe in the way of literatüre will be very important development to the life today. The İttihat and Terakki society was an important politic factor of this period. In this period, how the minör nations of Ottoman behaved against the constituonal monarchy was an important point. Therefore, there was a system of 'Ottoman nation' as well 'State nation' belonging to centuries. Now in the era of nationalism, Cyprus that we analyze and their politics in this period and our relationship with Young Greece are important by the way of showing what kind of differency in the philosophy of Ottoman Goverment. The 'Fenerliler' that known as different in Ottoman for centuries was one of the most important actors of this period. The opinion of Fener-Greek Patriarchate and his community on the policies of the İTC and the wishes and opinions of the Greek proxies in the Parliament are important in terms of seeing how the society system is changing.

İt's very important that how Cyprus organisations related to Greece wants to benefit from sources brought with independence ambaince in this period. İttihat and Terakki society mostly came across Cyprus society in the politic of creating a unique Ottoman nation. Because they didnt want to lose their privilege for years for independence and unique Ottaoman citizen. Besides that it mustnt be forgotten that Cyprus are very happy for this position.

Key Words: In The Period of Secend Constituonal Monarchy, 31 March Revolt, Cyprus Congregation, Fener-Cyprus Patriarchate, Elections, Dissent, Greece, Greeks, İttihat-Terakki, The Balkan Wars.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1908 yılında Meşrutiyetin fiilen yeniden ilan edilmesi ile birlikte, 1913 Balkan Savaşlarının sonuna kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilindeki Rum tebaa ve Yunanistan ile olan karşılıklı politikalara, dönemin siyasi, sosyal havası ağırlıklı olarak Osmanlı basını ve arşivinden hareketle ele alınıp, değerlendirilecektir. İttihat Terakki ve politikaları bu dönem de ayrı bir parantez açılarak irdelenecektir. Milliyetçilik fikrinin XX.yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasındaki azınlıkları nasıl etkilediğini yahut etkilemediğini görmemiz açısından bu çalışma olayları takip etme noktasında uygun bir eser, kaynak olacaktır.

Meşrutiyetin 1908 yılında yeniden ilan edilmesiyle devam eden süreçte Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi Osmanlı İmparatorluğunun en kritik dönemleri ele alınacak olup çalışmamızda Osmanlı tebaası Rumlar ve Osmanlı Devletindeki konumları, genç Yunanistan ile ilişkileri, bağlantılar kapsamında ele alınacaktır. Ayrıca çalışmamızın temeli, Osmanlı basınına ve belgelere dayanmaktadır. Bu bağlamda dönemin önemli gazeteleri teker teker incelenerek dönemin havası ve politikaları basından hareketle de yansıtılmaya çalışılmıştır. Dönemin hem iç siyasi hem de Yunanistan kaynaklı dış siyasi havası genel hatlarıyla çıkarılacaktır. Bu bağlamda BOA'da Meclis-i Mebusan Tutanaklarına da göz atılarak, dönemin Rum vekillerinin izlediği siyaseti ve İttihat Terakki'nin, Rum tebaa ve Yunanistan politikalarını dönem dönem ayrıntılı bir şekilde ele alarak, ışık tutmaya çalıştık. İttihat Terakki'nin siyaseten zorlu bir dönemde izlediği politikaların başında ileride Yunanistan'la ilişkilerimizde önemli rol oynayacak olan, Osmanlı tebaası Rumlar gelmekteydi. Cumhuriyete giden süreçte adeta bir merdiven olan II. Meşrutiyet dönemini Balkan Savaşlarının sonuna kadar ele alarak, Rum Tebaa ve Yunanistan adlı çalışmamızın anlaşılmasını ümit ediyoruz.

Bu çalışmamızın da bilimsel geçerliliğini korumak ve güvenilir biçimde arttırmak için kronolojik düşünme becerisi, tarihsel kavrama analiz ve yorum becerisi, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisiyle tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma beceri yöntemlerini tarih ilminin kuralları çerçevesinde kullanmayı aynı zamanda gerekli

tarih metodolojisine sahip olmayı bir zaruriyet olarak telakki ettik. Aynı bağlamda anakronizme dikkat ederek diyokronik, historik, senkronik ve tarihsel özlülük ilkelerine sadık kalarak çalışmamızın konusu olan Osmanlı İmparatorluğunun en buhranlı yıllarını dönemin siyasi havası ve aktörlerini yine dönemin birinci ve ikinci elden kaynaklarına özellikle basın merkezli gazetelerdeki haberlere dayanarak incelemeyi, 1908-1913 arası dönemde Osmanlı'nın Rum tebaası ve seçimler, hükümetin Rum politikalarıyla Yunanistan'ın Rumlar üzerindeki politikaları, bağlamında üç temel taşa oturtup, Tarih ilminin kuralları çerçevesinde incelemeye çalıştık.

Konuyla ilgili arşiv vesikaları, BOA Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, döneme ait eserler, yerli ve yabancı araştırma eserleri, makaleler, özellikle geniş çapta döneme ait yerel ve ulusal gazeteler başta olmak üzere, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra düzenlenen konferans, seminer ve sempozyumlardan da detaylıca faydalanmaya çalıştım. Ayrıca çalışmamda özellikle gazete tarihlerini çevirmede Atatürk Kitaplığı ve T.T.K. Tarih Çevirme Klavuzun'daki tarihlerde -bir gün- fark aralığı tespit edilmiş olup, T.T.K.'nun Tarih Çevirme Klavuzu, tarafımca baz alınmıştır.

Bu çalışmamda yardımlarını benden esirgemeyen, tezimin tüm sürecinde yakından ilgilenerek beni yönlendiren tez danışmanım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU'na, tez konum hakkındaki değerli görüşleriyle ilgi ve alakasını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bülent ATALAY'a, Doç. Dr. İbrahim ERDAL ve Dr. Öğr. Üyesi Şahin KILIÇ'a, koleksiyonundaki döneme ait zengin gazete arşivini benle paylaşan değerli arkadaşım Serhat DİNLER'e, şahsi ve fikri desteğiyle yardımlarını hiç bir zaman benden esirgemeyen, arşiv metni çevirisinde ve analizinde ihtiyaç duyduğumda hep yardımıma koşan değerli dostum Yunus DEMİR'e ve yine değerli görüşleriyle ilgi ve alakasını hissettiğim kıymetli dostum Özgür GÜRLEK'e de teker teker teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak benden maddi ve manevi anlamda desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen değerli aileme ve kardeşim Erdem ALKAN'a, her zaman her alanda

desteğini gördüğüm ve bu süreçte hep yanımda olan Hamiyet DEMİR'e, yine kıymetli İSAM Kütüphanesi çalışanlarına, Taksim Atatürk Kitaplığı'nı muhafaza edip, kullanımını kolaylaştıran İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne, bu kitaplıktaki zengin arşivi dijital ortama aktaran çalışanlarına ve Osmanlı Arşivi'nin personellerine de ayrıca teşekkür ederim.

Ahmet Eren ALKAN

EDİRNE - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I
ABSTRACT.....II
ÖNSÖZ.....III
İÇİNDEKİLER.....VI
KISALTMALAR.....IX
GİRİŞ.....1

I. BÖLÜM

A. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE YUNANİSTAN

1. II.Abdülhamit Dönemi'nin Genel Değerlendirmesi ve Osmanlı Politikaları.....25

1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti 34

1.2. 1908 Devriminden Önceki Son Durum 41

1.3. II. Meşrutiyet Öncesi İTC, Rumlar ve Yunanistan.....44

2. Meşrutiyetin İlanı ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Açılması …….....47

2.1. II.Meşrutiyet'in İlanı ve Rum Tebaa.....47

2.2. Cemiyet'in Seçim Politikası ve Rum Muhalefeti.....57

2.3. Meclis-i Mebusan'da Rum Vekiller 70

3. Kuruluşundan 1909 Yılına Kadar Yunanistan…….....73

3.1. Hanedan Değişikliği: Kral Yorgo'nun Tahta Çıkışından Gudi Darbesine Kadar Yunanistan'daki Gelişmeler (1863-1909).....82

B. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MUHALEFETİ VE 1909 DEVRİMİ

1. Meşrutiyet İdaresi ve 1909 Karşıdevrimi.....89

1.1. Ayaklanma Öncesinde Muhalefet ve Rumlar.....92

1.2. Türk Siyasetinde 31 Mart Ayaklanması ve Sonuçları.....95

II. BÖLÜM

A. TRABLUSGARP SAVAŞI VE 1912 SEÇİMLERİ

1. 1909'dan Trablusgarp Savaşına Kadar Rum Tebaa ve Yunanistan.....105

2. Trablusgarp Savaşında Yaşanan Siyasal Gelişmeler ve Rumlar.....109

3. 1912 Seçimleri ve Rumlar.....114

3.1. Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları …….....114

B. İTF'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKALAR VE ÇIKARILAN KANUNLAR

1. İTF'nin Temel Politikaları.....123

1.1. Merkeziyetçilik ve İttihad-ı Anasır Politikası.....125

2. Cemiyetler Kanununun Çıkarılması.....130

3. Kilise ve Mektepler Kanunu Kapsamında Rumlar.....133

3.1. Kanuna Rum Tebaa'nın Muhalefeti.....137

4. İTF'nin Eğitim Politikasında Rumlar.....144

4.1. Cemaat Okullarının Devlet Denetimine Alınması Sorunu ve Rum Tebaa.....146

4.2. Rum Okullarında Yunanlı Öğretmenler Meselesi.....150

5. Rum Tebaa ve Askerlik 152

C. İTF'NİN İKTİSAT POLİTİKASINDA RUM TEBAA

1. Osmanlı Ekonomisinde Rumlar.....157

2. Milli İktisat Politikası Uygulaması ve Boykot Hareketleri.....159

2.1. 1909-1913 Yılları Arasında Boykotaj Girişimi.....160

III. BÖLÜM

A. YUNAN KOMİTELERİ VE FAALİYETLERİ

1. Yunanistan'ın Türkiye'deki Faaliyetleri ve Rum Tebaa.....167

1.1. Yunanistan'ın Megali İdea Politikası ve Rum Tebaa Üzerindeki Etkileri.....172

2. Yunan Komiteleri'nin Faaliyetleri.....177

2.1. Osmanlı'da Yunan Propagandası.....177

2.2. Osmanlı Hükümeti'nin Yunan Propagandasına Karşı Aldığı Önlemler.....181

B. FENER-RUM PATRİKHANESİ, BALKAN SAVAŞLARINDA YUNANİSTAN VE RUM TEBAA

1. Fener Rum Patrikhanesi ve Konumu…….....185

1.1. Fenerliler ve Rumların İlişkileri …….....189

1.2. Yunanistan'ın Fener Rum Patrikhanesine Bakışı.....194

2. Balkan Savaşları ve Yunanistan.....197

2.1. Rumeli'de Son Durum: II. Savaş 206

2.2. Barış Anlaşması ve Rumlar.....214

SONUÇ…….....217

KAYNAKÇA…….....222

EKLER…….....239

KISALTMALAR

A.g.c.:	Adı Geçen Cilt
A.g.e.:	Adı Geçen Eser
A.g.m.:	Adı Geçen Makale
A.g.t.:	Adı Geçen Tez
A.g.y.:	Adı Geçen Yazar
A.k.t.:	Aktaran
AKDTY:	ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
BOA:	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çeviren
D.T.C.F.:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Gös.Yer.:	Gösterilen Yer
Haz.:	Hazırlayan
İ.A.:	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İTC/İTF:	İttihat ve Terakki Cemiyeti / İttihat ve Terakki Fırkası
Md.:	Madde
T.D.V.İ.A.:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.A.D.:	A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi
T.T.K.:	Türk Tarih Kurumu
T.İ.D.:	Ege Üniversitesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi

GİRİŞ

Türklerin tarih sahnesinde görüldüğü yıllardan bahseden bütün kaynaklar, Hint Okyanusundan, Akdeniz'e, Orta doğu Asya'dan, Orta Avrupa'ya kadar yayılmış olduklarından ve tarihin her döneminde en az bir bağımsız, Türk Devleti idaresinde özgürlüklerine düşkün olarak yaşadıklarında hemfikirdirler[1]. Türkler, göçebe olarak yayıldıkları alanlarda kurdukları ve yönettikleri çok sayıdaki devleti, Orta Çağ bitmeden, Osmanlı İmparatorluğu adı altında birleştirdiler ve böylece Osmanlı Devleti birçok Anadolu beyliğinin oluşumundan "Devlet", farklı ulus ve dinlerin bünyesine katılmasıyla da "İmparatorluk" durumuna geldi[2]. McNeill eserinde; Gaznelilerin, Hindistan fetihlerinden bahsettikten sonra Türkler, Hıristiyanlık dünyasına karşı büyük başarılar kazandılar, diye yazar. Selçukluların 1071 zaferi ve Anadolu'ya girişlerine de değinen yazar, Kıpçakların Ukrayna'ya girerek Bizans ile Hıristiyanlığa yeni geçmiş olan Rusların iletişimini kestiklerini ve I.Haçlı Seferinin başlamasında bütün bunların etkisi olduğunu söyler. Nitekim Haçlı seferleri, Türklerin ilerlemelerini durduramadı. Bilakis IV. Haçlı Seferi, Bizans'ın güçsüzlüğünü dünyaya çok net göstermiş oldu[3]. 1354'te Çimpe Kalesiyle[4] Avrupa'ya ayak basan Türkler, Kosova zaferleriyle Balkanlarda askeri üstünlüğü ve siyasi egemenliği de ele geçirdiler. Ardından Bizans'a, 1453'te, Konstantinopolis'in ele

---

[1] William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayınevi, 6.Baskı, Ankara 2002, s. 373.

[2] Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 11.

[3] William H. McNeill, *a.g.e.*, s. 376.

[4] Çimpe Kalesi'nin fethi için bkz. M.Münir Aktepe, "Osmanlıların Rumelide İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, İstanbul 1950, s. 283-303; A.g.y., "Çimbi", *TDVİA*, Cilt:8, Türk Diyanet Vakfı(TDV) Yayınları, İstanbul 1993, s. 317-318; N.Nicoloudes, "Bir Tarihi Olayın Açıklanması ile İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", Çev. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu, *D.T.C.F. T.A.D.*, Cilt:27, Sayı:44, Ankara 2008, s. 205-213.

geçirilmesiyle son verildi[5].

Klasik Osmanlı dönemi dediğimiz imparatorluğun, dünyada ağırlığını hissettirdiği yıllarda Avrupa'da da Aydınlanma çağının temelleri atılmış, Rönesans ve Reform hareketleri başlamış durumdaydı. Batı'nın dünyada birden sivrilmesi ve üstün konuma geçme çabaları, Yeniçağ dünya tarihinin ana temasını oluşturdu. İstanbul'un fethinden sonraki yıllar da Avrupa'da yerel siyasi birimlerin aşama aşama yerlerini merkezi otoriteye bırakmasıyla, yönetimin merkezileştiği bilinmekteydi. Böylece Papalık ve İmparatorluk, iki egemen güç olarak Avrupa da egemenliği elinde tutmaktaydı. Batı toplumları, Katolik kilisesinin mutaassıp-doğma baskısından büyük ölçüde Reform hareketleri sayesinde sıyrıldı ve Aydınlanma Çağı'na giden son kapı da açılmış oldu[6]. Birbirine benzeyen iki rakip akım olarak doğan, Rönesans ve Reform, Batı Avrupa mirasının farklı iki yönünü ortaya koymaktaydı.

Rönesans, 14.yüzyıldan başlayarak İtalya'da başlamıştı. Egemen dinsel anlayışla, siyasal bağlılık özellikle İspanya'da çakışma emelleri gösterse de Reform, Martin Luther'in 1517'de endüljansların[7] geçersizliğini açıkça reddeden tezini, Wittenberg'deki kilisenin kapısına asmasıyla, Almanya'dan başlayarak, Avrupa'ya yayıldı. Nitekim Avrupa'da demokratik, özgürlükçü hareketlerin görülmesi ve bu kavramların toplumlara yerleşmesi, Sanayi ve Fransız devrimlerinden sonra gerçekleşebilmişti[8]. Oysaki Osmanlı İmparatorluğu ise sanayileşememenin neticesinde bütün bu akımlardan, Fransız İhtilalinden sonra ilk olarak Balkanlarda

---

[5] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, III.Baskı, Ankara 1988, s. 142-143,178,416-432; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I. Cilt , Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 221-223, 235-259; Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2010, s. 133-136, 342-345, 446-456; Nikos Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, I.Baskı, İstanbul 1988, s. 14-15. Ayrıca bkz. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, AKDTY T.T.K. Basımevi, VII.Baskı, Ankara 2011, s. 519-526.

[6] William H. McNeill, *a.g.e.*, s. 462-465,483.

[7] Endüljans, Orta Çağ Avrupası'nda bir tür günah çıkarma ve ölümden sonra cennete gitmek için Kilise'nin sattığı cennetten topraktan satma ve af belgesidir.

[8] A.g.y., *a.g.e.*, s. 489-494; Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Basım, İstanbul 2013, s. 55-68,83,157-177,215-223; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1994),* Filiz Kitapevi, 4.Baskı, İstanbul 1995, s. 208-211.

çok uluslu imparatorluk sıfatıyla etkilenmeye başladı. Bu yüzdendir ki Meşrutiyet fikirleri, bu topraklarda ayrı bir parantez açılarak incelenmelidir. Nitekim Meşrutiyete giden yolda merkezi otoriteyle çelişen bir takım imtiyaz, ferman ve senetlerin ve bunların çoğunun-1808 Sened-i İttifak hariç- yabancı müdahaleleriyle özdeşleşmesi, Osmanlı halkları, özellikle Türkler için Meşrutiyet'e kadar bir dezavantaj teşkil etti. Tıpkı, Sened-i İttifak gibi özgürlükçü hareketlerin, yerli müdahaleyle özdeşleşmesi ise ancak Meşrutiyet özellikle de II.Meşrutiyet ile gerçekleşebilmişti. Sened-i İttifak'ı imzalayan ayanlar, Nizam-ı Cedidin devamını isteyen yerel beylerdi. II.Meşrutiyeti ilan ettirmeyi arzulayanlar da tıpkı XIX.yüzyılın başındaki ayanlar gibi "Yeni Düzen" demek olan, Meşrutiyeti istemekteydiler[9].

XIX.yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devri olarak tarihi kayıtlara geçecektir. Osmanlılar, bu yüzyılda yapmış olduğu savaşlarda, toprak kayıplarından ziyade bir de Fransız İhtilali'nin tetikleyip yaygınlaştırdığı, milliyetçilik akımıyla ve bu akımın kendi sınırlı içerisindeki ateşli taraftarlarıyla uğraşmak zorunda kaldığı gibi bunlar zamanla, İmparatorluktan birer birer bağımsızlıklarını alarak kopmuşlardı. Bu hadise, İmparatorluğun dağılmasını ve çöküşünü hızlandıran hayati faktörlerden biriydi[10]. 17 Ekim 1797 tarihli Campo Formio anlaşmasına ayrı bir parantez açmak istiyoruz. Bu anlaşmayla, Napolyon ile Avusturya arasında Venedik Cumhuriyetinin topraklarının paylaşılması ile yeni bir evre başlamıştı. Bu, Osmanlıları yakından ilgilendiren mühim bir hadisedeydi. Çünkü İmparatorluk topraklarına, İhtilal fikirleri, bu anlaşmayla girmeye başladı.[11] Şunu da belirtmeliyiz ki II.Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı İmparatorluğunda "ulus" sorunun çıktığı

---

[9] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 34.Baskı, İstanbul 2012, s. 17-20,32-37,39-65,101-110; Bernard Lewıs, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, AKDTY T.T.K. Yayınları, 10.Baskı, Ankara 2007, s. 41-43,54-57,77-82,106-109,115-118. Fransız İhtilali için ayrıca bkz. Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih(1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No.369, Ankara 1975, s. 13-34,96-99; Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 7-13,19-20,3-34.

[10] Fahir Armaoğlu, *20.yy. Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18.Baskı, İstanbul 2012, s. 65.

[11] Venedik Devleti'nin topraklarının bu anlaşmayla paylaşılması sonucu, Preveze ve Parga taraflarında ki arazileri elde etmesiyle Fransa cumhuriyeti, Osmanlı Devletiyle doğrudan sınır komşusu durumuna gelmişti.

da somut bir gerçektir. Anlaşmanın 5. maddesi gereğince Fransa, Yunan adalarıyla, Arnavutluk ve Yunanistan'ın bitişik kıyılarındaki Venedik topraklarını ilhak etti. Böylece Osmanlı İmparatorluğunun kadim dostu Fransa artık onun, komşusu olmuştu. Fazla zaman geçmeden, Osmanlı sınırlarına hürriyet ve eşitlik kavramlarının sokulması, Fransız entelijansının Osmanlı Yunanistan'ındaki asiler ve muhaliflerle birlikte çalışması, Mora ve Girit'in ilhakı için Fransız planları hakkında, Mora'dan endişeli raporlar gelmeye başladı.

Fransızlar ise ustaca politikaları gereği, Divan-ı Hümayuna güven teminatları yağdırıyordu. İmparatorluk topraklarında Fransızlar aracılığıyla Mora ve Girit halkına aşılanan milliyetçilik, bağımsızlık ve eşitlik gibi başlıca ihtilal fikirleri giderek, Balkan halklarına da yayılacak oradan da bir kanser gibi bütün Osmanlı coğrafyasını etkileyecekti. Nitekim Fransızların bu planını, Afrika ve Ortadoğu da ateşli bir şekilde İngilizler, başı çekerek yapacaklardı. Böylece İmparatorluğun kaçınılmaz sonuna doğru yaklaşılmış olunacaktı. Yani Fransız İhtilali ve fikirleri, Osmanlıyı 1797'den sonra mütemadiyen artarak etkiledi ve İmparatorluğu tehdit eden bir tehlike olarak görüldü. Bu tehlikeyi savuşturma ihtiyacı ise Bâb-ı Âli ile komşuları arasındaki, geleneksel düşmanlığı hem de onunla Fransa arasındaki geleneksel dostluğu alt üst etmişti[12].

Bu yüzyıla damgasını vuran önemli bir hadise ise Osmanlı'nın paylaşılması ve yok edilmesine, Türk düşmanlığına dayanan bir zihniyetin ürünü olan, "Şark Meselesi"dir. Kısaca tanımını yapacak olursak: Türklerin, Avrupa'daki ilerleyişini durdurmak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanları kurtarmak, onlar lehine reformlar yaptırmak ve Osmanlıdan her türlü imtiyazı koparmak, Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak ve paylaşmak böylece Türkleri, Avrupa ve Anadolu'dan atıp, geldikleri yere geri göndermektir. Meselenin temel taşında 1683 Viyana bozgununda Türklerin, Viyana önlerinde durdurulmuş olmaları yatar. Siyasi literatürde kullanılması ve gündeme gelmesi ise Napolyon'un alt üst ettiği Avrupa

[12] Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 66-68. 1797 tarihli Campo Formio Anlaşması ve maddeleri için bkz. Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V.Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2011, s. 2770-2771; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, VI.Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, III.Baskı, Ankara 1988, s. 167-169.

haritasını yeniden bir düzene koymak için toplanmış olan, Viyana Kongresi(1815)'nde, Rus delegeler tarafından Osmanlı İmparatorluğunda yaşamakta olan, Hıristiyanların durumunun gözden geçirilmesinin istenmesiyle olmuştur ki buna, Doğu Sorunu yada "Şark Meselesi" adını vermişlerdir. Milliyet fikirleri düşmanı olan Metternich'in etkisiyle, Rusların bu isteği kongrede kabul görmemiş ve reddedilmişti. Ama bu tarihten sonra Osmanlıların bütün iç ve dış meseleleri, Avrupalılarca şark meselesi olarak da görüldü. Her ne kadar kongrede Rusların bu teklifi kabul görmemişse de üzerinden 62 sene sonra bile resmen bütün devletler, Osmanlı azınlıklarının ateşli savunucuları olarak önce reform sonra özerklik ve son olarak da bağımsızlık taleplerinde bulunacaklardı. Zira bu görüşün, Viyana'da reddedilmesini; Kongrenin, Fransız ihtilalinin yaydığı fikirlere karşı (özellikle de milliyetçiliğe) olarak ve Napolyon'un, Koalisyon savaşlarıyla bozduğu haritayı yeniden düzenlemek amacıyla toplanmasından diye yorumlamaktayız.

Özet olarak, şark meselesini iki safhaya ayırırsak: İlk devrede(1071-1683) Türkler saldırıda Avrupa savunmadayken, ikinci devrede(1683-1920) Avrupa devletleri saldırıda ve Türkler savunmadadır[13]. II.Mahmud döneminde gelişen ittihad-ı anasır fikri, Osmanlının sürekli toprak kaybetmesi ve tebaası olan Gayrimüslim unsurların, milliyetçilik emelleri sebebiyle ittihad-ı islam fikrine dönüşmüştü. Bu İslam birliği fikri, II.Abdülhamid Han döneminde siyasi gayeler ön planda tutularak, uygulama alanı bulmuştur ve sultanın elini güçlendiren bir koz olarak da kullanılmıştı. II.Abdülhamid devletin içinde bulunduğu zaafın da farkındaydı. Devletin sadece ıslahatlar ve yenilikler ile kurtulacağını da hayal etmiyordu. İlk önce içeride birlik ve güvenlik sağlanacak sonra da ve Osmanlı

[13] Ali Sarıkoyuncu, *Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi*, Genelkurmay Basımevi Yayın No: 94/14, Askeri Tarih Bülteni, Sayı:36, Ankara 1994, s. 1-5; Georgios Govessis, *1878'de Şark Meselesi ve Osmanlı Rum Basını*, Yaprak Yayınları, İstanbul 2002, s. 47-55. Ayrıca bkz. Bayram Kodaman,"Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi", *Tarihi Gelişmeler Eşiğinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu 8-9 Mart 1990, Bildiriler,* Ankara 1995, s. 59-64; Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 15; Mustafa Gencer, "Osmanlı Alman Münasebetleri Çerçevesinde Şark Meselesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 34-39; İlker Alp, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Trakya Üniversitesi S.O.B.E. Yayınları, Edirne 2008, s. 13-53.

üzerindeki bölücü emellere karşılık caydırıcı ve güçlü bir dış politika oluşturulacaktı[14].

Zaten var olan kapitülasyonlar, devletin elini kolunu bağlıyor ve borçlar büyük bir yük oluşturuyordu. Kapitülasyonların, Osmanlı Devletini tedirgin eden bir sonucu da "Himaye" sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmasıydı. Çünkü bu ticari imtiyazlar, verilişlerinden kısa bir süre sonra diğer alanlara da yansıyordu. Gümrük resmi ve vergilere muafiyetten, ibadet,seyahat,yerleşim ve toprak satın alma özgürlüğüne kadar her türlü imtiyazı kapsayan, bir sistem haline geliyordu. 18.yy da imtiyazlar, süreklilik kazanmaya başladı aslında imparatorluk, yabacı tüccarların kurduğu ağın içindeydi. 19.yy başında artık ülkenin tarımsal zenginliği iç pazara değil, çoğunlukla dış pazara akıyordu ve bu ticareti yapanlar da yabancı tüccarlardı. Maliye ciddi bir çöküş içerisindeydi. Batılı devletler, borçları her fırsatta dile getirip, kullanıyorlardı. Kendi siyasi emellerini gerçekleştirmek, şark politikasının bir aracı olarak özellikle Osmanlı gayrimüslimleri üzerinde oynadıkları milliyetçilik kozunu, Osmanlının karşısına bazen doğrudan bazen dolaylı olarak reform veya özerklik talepleriyle çıkabiliyorlardı.

Şüphesiz bundaki cüret, Osmanlı'nın içinde bulunduğu mali durumdu. Hatta ekonomik iflas birinci derecede etkiliydi. Borçlar resmen bölücü politikaların bir maşasıydı, dayanağıydı. Osmanlı 19.yy'ın ilk çeyreğinde 1838 Balta limanı ticaret anlaşmasıyla, İngiliz pazarına ilk defa açılmış değildi tabi ki de ama bu antlaşmanın, en çok eleştirilen, yerli ticaret ve sanayiye ağır bir darbe vuran hükmü, yed-i vahidin(tekel) yabancı tüccarlar lehine kaldırılmış olmasıydı. Oysa devlet, reformlara mali kaynak olması için daha II.Mahmut döneminde ipek, zeytinyağı, zahire, afyon gibi maddeler üzerinden ihraç yasağı koymuş ve bu ürünlerinin alım-satımını tekeline almıştı. Babıali sonunda %3 gümrük resmiyle, yabancı tüccar için Osmanlı toprağındaki her türlü ticaret yasağını kaldırdı. Zaten hükümet, İngiliz tüccara 1802'den beri %3 gümrük vergisi karşılığında yerli tüccar statüsü uyguluyordu. Yani

[14] Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992, s. 33-35. "Pan-İslamizm" olarak da bilinen "İslam Birliği" fikrinin, II.Abdülhamid dönemindeki önemi ve hayat sahası için bkz. Jacob M.Landau, *Pan-İslam Politikaları-İdeoloji ve Örgütlenme-*, Çev. Nigar Bulut, Anka Yayınları, İstanbul 2001, s. 29-68,78-86,91-96.

1838 antlaşması, Avrupa sömürüsüne açık yeni bir düzen üretmiyor sadece mevcut düzeni kağıda döküyordu. 19.yy sonlarında Almanya-Avusturya bloğu, Osmanlı pazarlarına girene kadar dış ticarette İngiliz üstünlüğünde bir değişme görülmedi, ticaret açığı da kronik olarak artmaktaydı. Eşitsiz bir dış ticaret rejimini belirleyen, 1838 İngiliz ticaret sözleşmesi iktisadi ve mali iflas tarihinde önemli bir noktadır, ama tayin edici de değildir.

Bize göre tayin edici olan ise 1854 yılındaki beş milyon sterlinlik ilk dış borçlanmaydı. Karşılığında ise Mısır'ın cizye vergisi, gelir olarak gösterilmişti. 1855'de ikinci bir 5 milyon daha borç alındı. Şimdi Mısır dışında İzmir ve Suriye'nin cizye gelirleri de karşılık olarak gösterildi. Sultan Abdülaziz devrinde 5 dış borçlanma daha yapıldı. 1875'e, gelindiğinde ise faizler bile ödenemez hale gelmiş ve maliye iflasını, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın başında bulunduğu hükümet ile dünya kamuoyuna duyurmuştu. Nitekim 1881'de büyük bir taviz verilmek zorunda kalındı. Bu kaçınılmaz bir sondu: Muharrem Kararnamesiyle, "Düyun-ı Umumiye İdaresi" kuruldu. Düyun-ı Umumiye yani uluslararası borçlar idaresi kurulana kadar da borçlanma cari devlet giderlerini karşılamak için başvurulan bir yoldu. Tamamen iç işlerine ait mali idare ve işlemlere, dış devletlerin müdahale gerekçeleri Osmanlıdan alacaklı devletler olmalarıydı. Bu kurumla etkin ve modern bir mali örgütlenme kurulduğunu da gözden kaçırmamak gerekir[15].

XIX.yy'da milletler koloniyel politikaların kurbanı oluyor ve savaşlarda yok olmamak için çabalıyorlardı. Oysa yeni dünya düzeninde Osmanlılar daha adapte olma sürecindeydi. Rusya bile batı karşısında duramayacağını, 1853 Kırım savaşında anlamıştı bu yüzdendir ki demiryolu ve silah yapımına, bu savaştan sonra hız vermiştir. 19.asırda Avrupa'dan daha yaygın ve kesin değişiklikler görülüyordu.

---

[15] İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 121-124,252-253; Vahdettin Engin, *II.Abdlhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 2007, s. 18-23; Vahdettin Engin, *Pazarlık*, Yeditepe Yayınevi, 15.Baskı, İstanbul 2012, s. 136-137; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VII, AKDTY T.T.K. Basımevi, 6.Baskı, Ankara 2003, s. 223-228,229,233-240. Ayrıca bkz. *Düstur*, Birinci Tertib, Cilt: VII, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941, s. 1070-1077; BOA, *Y.PRK.OMZ*, No.2/41, H.28 Recep 1317/M.2 Aralık 1899, s. 1-4; Necdet Sevinç, *Osmanlının Yükselişi ve Çöküşü*, Bilge Karınca Yayınevi, 8.Baskı, İstanbul 2007, s. 417.

Tanzimat, Islahat hatta Meşrutiyet, Osmanlıya bu yüzyılın getirdikleriydi[16]. Yüzyılın başında 1804 Sırp, 1821 Rum isyanları yaşanmıştı. Yunan ihtilali'nin içteki çeteler ve örgütlenmeler kadar hatta daha fazla yurt dışındaki örgütlenme ve destekle başladığı açıktır. Bu yüzdendir ki Sırplardan önce onlar, bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. 1829 Edirne anlaşmasıyla ise Sırbistan'ın, hukuken özerkliği aslında ise bağımsızlığı kabul edilmişti[17].

Mora, Eğriboz ve Kikland adalarında ise küçük ama bağımsız bir Yunanistan kurulmuştu. Sisam'a özerklik verilmişti ve savaşta Bulgarlar ilk defa Rus ordularını görmüşlerdi. 1821 Mora'da patlak veren ihtilal, 1825 yılı sonunda büyük ölçüde bastırılmış gibiydi. Bunda da modern Mısır ordusunun rolü çok büyüktü. Zaten Sultan II.Mahmud, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetlerin başarısını kavramış ve askeri reform konusunda kesin kararını vermişti. Hemen belirtelim 1826'da Yeniçeri ocağını ilga eden Osmanlılar, 20 Ekim 1827'de Navarin'de donamasının İngiltere,Fransa ve Rusya donanması tarafından yok edilmesine de şahit oldu. Bu da Sultan Abdülaziz devrinde büyük paralar harcanarak neredeyse baştan bir donanma oluşturulmasına sebep olacaktı. Bu isyanı bastırması karşılığında Padişah, Girit ve Mora valiliklerini, Mehmed Ali Paşaya ve oğluna vermek zorundaydı. Fakat Mehmed Ali, Suriye ve Lübnan'ın yönetimini de istiyordu[18]. Bir valinin, merkezden diğer vilayet valiliklerini istemesi açıkça otonom-özerk bir yapıya sahip olması demekti. En azından Mısır ve çevresi için Osmanlı hakimiyetinin sadece hukuki ve siyasi olarak kaldığını görmemiz açısından burası önemlidir. Mısırda da güçlü, merkeze sadık bir Osmanlı idaresinden söz edemeyiz. Mehmed Ali'nin 1830-39 arası süren isyanı, Osmanlılar açısından ulusçu değil fakat modern merkeziyetçi devlet aşamasına geçiş bakımından

---

[16] İlber Ortaylı, "XIX. Asır Yakın-Uzak Tarihimiz", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 45-46.

[17] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 87,92.

[18] A.g.y, *a.g.e*, s. 58-59; Ufuk Gülsoy, *Kutsal Proje*, Timaş Yayınevi, I.Baskı, İstanbul 2010, s. 21; Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanı'nı Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler(1821-1869)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1469-1474.

önemlidir. Zaten bu yüzyıl, mahalli idareciler ve ayanların zirve yaptığı çağ olarak kayıtlarda yerini alacaktı.

Rumeli'de ve Anadolu'da güçlü beyler, ayanlar; Mısırda ve Arap coğrafyasında valiler veya nüfuzlu emirler olarak karşımıza çıkacaklardı. Nitekim Arabistan'da da Osmanlı egemenliğinin meşruiyetini reddeden İngiliz destekli, ehl-i sünnet düşmanı, "Vehhabilik" hareketi ortaya çıkmıştı. Bu bedevi hareket, 1803-1806 arası kısa süreli de olsa Hicaz topraklarını işgal edecek ve Müslümanların kutsal mekanlarını yağmalayacaktı. Bu yüzyılda bu coğrafya üzerindeki huzursuzlukların ilk sinyaliydi. Mısır valisi Mehmed Ali, 1812 yılında da Vehhabi hareketini bastırmıştı ve bunun karşılığında isteği valilikleri alamayınca işgal etmek üzere, oğlu komutasında bir ordu hazırlattı. Artık Mısır valisi harekete geçiyordu. Bunun üzerine Padişah, Rusya ile anlaşmak zorunda kaldı. Rusya bundan 1833 Hünkar iskelesi antlaşmasıyla, boğazlardan geçişi kendi lehine kısıtlayarak çıktı. Bu da İngiltere ve Fransa'nın müdahalesine neden oldu. Artık Padişah ile valisi arasında 1833 Kütahya antlaşmasıyla barış sağlandı ve Hicaz, Sayda, Trablusşam, Suriye, Halep ve Adana gibi istediği valilikler, Mısır'ın özerk valisine bırakıldı. Lakin bu vali tehlikesini bertaraf için 1838 İngiltere ile ticaret sözleşmesine de oturuldu. Taviz üstüne taviz verilmeye devam ediliyordu[19].

Hünkar iskelesinin sekiz yıllık süreci dolunca büyük devletler, Londra'da Boğazların hukuki statüsünü yeniden belirleyen bir anlaşmaya el attılar. 13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar sözleşmesi ile boğazların, savaşta ve barışta yabancı savaş gemilerine kapanması prensibi kesin olarak benimsendi. 1841 Boğazlar mukavelesi ile Hünkar iskelesi anlaşmasının tekerrürü önlenmişti. Bâb-ı Âli 'de ki Rus üstünlüğü yerini elçilerle temsil edilen diğer güçlere bırakmıştı. 1840 Mısır, 1841

[19] İlber Ortaylı, *a.g.e*, s. 58-64,92-97; Ufuk Gülsoy, *a.g.e*, s. 21. Ayrıca bkz. Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyete Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 51-53; Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 79.

Boğazlar sorununu halleden Osmanlılar, bir sürede olsa barış ortamı yaşamıştı daha doğrusu nefes almıştı[20].

1839 Gülhane Hatt-ı Şerifi[21], Osmanlı ordusunun Mısır ordusuna, Nizip'te ki feci yenilgisinden sonra Mısırlı Mehmed Ali'ye karşı, Avrupa desteğine muhtaç olunan kritik bir zamanda çıkarılmıştı. 1856 Islahat fermanı ise, Kırım savaşından hemen sonra Osmanlılara elverişli bir barış antlaşmasının sağlanması için yine Batının desteğinin gerekli olduğu bir zamanda gelmişti. Tıpkı I.Meşrutiyet'te olduğu gibi Rusya ile ufukta gözüken savaşta, Batının desteğini sağlamak üzere yine mükemmel bir zamanlamayla, "anayasa" ilan edilmişti. Bütün bunlar batıya verilen tavizler zincirinin bazı önemli halkalarıydı ve kaçınılmaz bir gelişmeyle dış baskıların sonucuydu[22]. 1845 Lübnan olayları, İngiltere ve Fransa'nın, Suriye ve Lübnan da ki projelerinde değişikliklere neden olmuşsa da Osmanlının, köklü ıslahat çalışmalarına engel olamadılar. 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması, Rusya'nın Osmanlı istikametinde ki ilerleme yollarını kapatmayı hedefliyordu. Karadeniz'in silahsız ve tarafsız bir hale getirilmesi ise bu yönden gelebilecek bir Rus saldırısını hukuken imkansız kılıyordu. Nihayet Memleketyn hakkında da Osmanlıya sözde garantiler veriliyordu. III.Napolyon'un teklifiyle toplanan, Paris konferansı ve ardından imzalanan Paris Anlaşması, Osmanlı dış ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil ediyordu. Bu anlaşma, Osmanlı Devletini, Avrupa milletler topluluğuna ve milletlerarası hukuk sistemine dahil etmişti. Ayrıca Osmanlı'nın toprak bütünlüğü garanti altına alınıp, Avrupa hukukundan istifade etmesi sağlanarak, Avrupa camiasına kabul edildiğinin tasdikiydi. Ancak bütün bu vaatlerin de kağıt üzerinde kalan boş vaatler olduğu da çok geçmeden anlaşılacaktı. Islahat fermanından daha bir ay geçmeden, Paris konferansı ve anlaşmasıyla da bu sefer batılılar, mükemmel bir

---

[20] Hasan Şahin, "Kaynarca'dan(1774) Paris Barışı'na(1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 866-869; İlber Ortaylı, *a.g.e*, s. 128. Ayrca bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 79.

[21] Tanzimat fermanı (Gülhane hatt-ı hümayun) için ayrıca bkz. Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2011, s. 2982-2987; Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 1-16.

[22] Bernard Lewis, *a.g.e*, s. 164.

zamanlama seçmişlerdi. Zaten Osmanlı Devleti, Paris anlaşmasıyla Avrupa devletleri safına sadece tahakküm edilmek niyetiyle sokulmuştu, bir taraftan istiklal ve toprak bütünlüğü, Avrupa hukukunun teminatı altına alınırken diğer taraftan batılıların esas maksatları olan kapitülasyonlara kanun hükmü kazandırılarak Avrupa'nın, Türkiye'yi sömürgeleştirmesi kolaylaştırılmıştı. Bu anlaşmanın, 9.Maddesiyle de Osmanlı vatandaşı, Hıristiyanların hukuku da Avrupa devletlerince teminat altına alınmıştır. Böylece Osmanlı aydın mutlakıyetçiliğinin bir eseri olan Tanzimat dönemi dış devletlerin müdahalesi olan, Islahat fermanıyla noktalanıyordu. Büyük devletler, bu fermanı hep kendilerine Osmanlının iç işlerine karışma hakkı tanıyan bir belge olarak yorumladılar ve gördüler[23].

Tanzimat ve Islahat Fermanları, "Ulusalcılık Çağında" ancak ulusal ve toplumsal tepkileri hızlandırdılar. 1860'lara geldiğimizde ise Bulgaristan'da dini ayinlerin Bulgarca yapılmasıyla, Bulgar temsilcilerinin, Bâb-ı Âli'ye bağımsız kilise talepleriyle geldiğini görüyoruz. Bu o zaman kabul edilmese de 9 yıl sonra Bâb-ı Âli, Bulgar Eksarhlığı'nı, resmen tanıyan bir ferman çıkarınca, Bulgarların hepsi ulusal kiliselerinde birleştiler. Sırplar, Rumlar derken şimdi de Bulgarlar sahnedeydi artık 1878'e giden süreçte, vaziyet böyleydi. Laik eğitim ve hayat tarzı, gayrimüslimler arasında yayıldıkça, Rum ve Ermeni kiliseleri, cemaatlerinin de dağılmaya başladığını göreceğiz[24].

Yüzyılın diğer önemli hadiseleri ise şöyleydi:

1) 1861 Şubatında Torino'da, ilk İtalyan Parlemantosu açıldı ve İtalyan krallığı ilan edildi.

2) Bismarch Almanya'sının, 1870-71 Savaşında Fransa'yı yenmesiyle de Alman Birliği kurulmuş oluyordu (1871). Artık Almanya ve İtalya'nın, milletlerarası arenaya adım atmasıyla, 1871'in Avrupa'sı, 1815'in Avrupa'sından, tamamen farklı bir havaya bürünmüş oluyordu[25].

---

[23] Hasan Şahin, *a.g.m.*, s. 875; İlber Ortaylı, *a.g.e*, s. 128-130; Mustafa Küçük, *a.g.m.*, s. 53-55.

[24] İlber Ortaylı, *a.g.e*, s. 131-135.

[25] Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 32-33.

Yüzyılın son çeyreğine girerken, Avrupa'daki bloklaşma hız kazanmıştı. 1872 Eylülünde, Almanya-Avusturya ve Rus İmparatorları bir araya gelerek aralarında anlaşıyorlardı. Nitekim 93 Harbinde Avusturya ile Rusya, Osmanlının Balkan topraklarını paylaşma konusunda anlaşamadılar böylece bu ittifakta dağıldı. Almanya'da 1879 Ekiminde bir anlaşma yaparak tercihini, Avusturya'dan yana kullandı. 1881 Haziranında ise Rusya'nın yalnızlıktan dolayı başvurusu üzerine Almanya, Avusturya ve Rusya bir kez daha mutabık kalıyorlardı. Balkanlardaki Pancermen-Panslavist kavga sürekli olarak, Avusturya-Macaristan ile Rusya arsında açık bir rekabete (1885-86 olayları ve Bulgaristan hakimiyeti mücadelesi) sebep oluyordu, bu yüzden bu ittifak da fazla yaşamadı. Bunun üzerine 1882 Mayısında Almanya-İtalya-Avusturya arasında bir savunma ittifakı imzalanıyordu. Bu da Bismarch'ın politikasını en yüksek noktaya çıkartıyor ve Avrupa'da, Almanya'nın şüphesiz üstülüğünü koruyordu. Bismarch, Rusya ile Avusturya bir çatı altına tutamayacağını artık anlamıştı ve çareyi ikili ittifaklarda aradı. 1887 Alman-Rus Anlaşması bunun bir ürünüydü. 1890'da Bismarch'ın başbakanlıktan ayrılması, Alman dış politikasının temelinde büyük ve köklü değişiklikler getirdiği kadar Almanya'nın, Avrupa'da ki üstünlüğüne son vermesiyle bir denge durumunun ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bunun ilk etkisi, 1894'de Alman safhından ayrılan Rusya ile Fransız- Rus ittifakında kendini gösterdi. XX. yüzyıla girerken, Avrupa siyasi arenasında saflar keskinleşmişti[26].

Rum ve Hellen kavramlarına kısaca bakıp, ayrı bir parantez açarak, bakacak olursak: M.Ö.(İ.Ö.) 1000-700 yılları arasındaki döneme bazı tarihçiler, "Hellen Ortaçağı", demişlerdir. Türklerin, tarih sahnesinde örgütlü devletler olarak görüldüğü yıllarda, bazı tarihçilere göre Hellenler Ortaçağ'a doğru yaklaşmaktaydı buna da Avrupa Ortaçağından farklı olarak, Hellen Ortaçağı, denmekteydi. Avrupa Ortaçağında feodalitenin ortaya çıkması gibi Hellen Ortaçağında da "Polis" denilen kent devletlerindeki kralın yanında bir soylular sınıfı oluşmuştu. Tıpkı Avrupa Ortaçağındaki gibi Hellen Ortaçağı da uzak ve yeni yerlere göçmeye ve oralarda

[26] A.g.y, *a.g.e*, s. 43-51. Ayrıca bkz. Zekeriya Türkmen, *a.g.m.*, s. 1474-1481.

koloniler kurulmaya başlanmasıyla son bulmuştu[27]. Roma İmparatorluğu, kavimler göçüyle ikiye ayrılsa da Batı Roma, özellikle Kartaca savaşları sonucu tüm Akdeniz bölgesini eline geçirerek bir dünya devleti olmuştu(M.Ö.268-133). Roma'da iç savaşlar dönemi ve Cumhuriyet'in sonu ise kronolojik olarak M.Ö. 133-30'a denk gelmekteydi. Artık Batı Roma'da M.Ö. 27 - M.S.(İ.S.) 476 arası İmparatorluk devri yaşanacaktı[28].

Doğu Roma'nın kuruluşu ise Kavimler göçünden sonradır. 11 Mayıs 330'da Konstantinos'un adını verdiği kentin kuruluşu için tertiplenen törenler, gelecekteki imparatorluğun kuruluşunun ilk emareleri olmuştu. Neredeyse her imparator, ayrı bir Konstantinos'tur ve VIII. Mikhail bu iddiayı yasallaştıran kişidir. İ.S. 476'da Batı Roma imparatorluğunun son bulmasıyla, İmparatorluk alametleri; Germen kökenli Odoaker'in, son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'u, tahtından indirip Konstantinopolis'e, göndermesiyle artık kurumsal anlamda yabancı krallar, tek Konstantinopolis İmparatoru'nun otaritesini tanımış oluyorlardı[29]. Konstantinos'un çabalarıyla boğazda eski bir Megara kolonisi olan Byzantion, adını kurucusundan alarak, İmparatorluğun gözde şehri olmuştu[30]. İmparatorluk, Komnenoslar döneminde parlak yıllarını yaşasa da önce Latinler sonra da 14.yy'dan itibaren Türklerle savaşmak zorunda kalmıştı[31]. Son İmparatorlar VIII. İoannes ve IX.Konstantinos, Batı'dan yardım almayı ümit edip, "Birlik" düşüncesini ön plana çıkarsalar da Latinlere duyulan nefretin, Türk korkusundan daha ağır bastığı net olarak görülmektedir. Hatta ünlü dük Luc Notaras'a atfedilen şu söz o dönemki siyasi havayı aydınlatır niteliktedir: "İstanbul'da Latin külahı görmektense, Türklerin sarığını görmek daha iyidir". Böyle bir sözün söylenip, söylenmediği net değilse de Notaras'ın hem Venedik hem Ceneviz vatandaşı olduğunu da unutmamak gerekir.

---

[27] Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

[28] A.g.y., *a.g.e.*, s. 79-83,85,91.

[29] Jean-Claude Cheynet, *Bİzans Tarihi*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, I.Baskı, Ankara 2008, s. 9-11; Bülent İplikçioğlu, *a.g.e.*, s. 97.

[30] Jean-Claude Cheynet, *a.g.e.*, s. 14-15.

[31] A.g.y., *a.g.e.*, s. 87. Haçlı Seferleri ve Bizans'ın durumu için bkz. A.g.y., *a.g.e.*, s. 94-98, 101-103.

Fatih'in, Mistra(Mora) ve Trabzon'u da ele geçirmesiyle son Bizans topraklarının fethi de tamamlanmış oldu ve böylece Roma İmparatorluğu'nun son parçasına da son verildi. Paul Lemerle, *Bizans Tarihi* adlı yapıtında da Doğu İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasında Batı'yı ve özellikle de Haçlıları suçluyordu. Papa II. Johannes Paulus da benzer görüşler belirtmiş ve Roma Kilisesi'nin pişmanlıklarını dile getirmişti[32].

Roma Tarihi, Eski Çağ'ın son safhasıdır. M.Ö. 8. yüzyıldan M.S. 5. yüzyılın sonlarına kadar süren Roma Tarihine, Doğu Roma Tarihi'nin süresi de eklenince, 2000 yılı aşkın bir zaman dilimi ortaya çıkmaktadır. Her şeyden evvel, Roma Tarihini dünya mirasında önemli kılan en önemli sebep, "tam devlet" kavramıdır. Aynı zamanda tüm Akdeniz'de vatandaşlık ilkesi ile hukuki bir birlik oluşturmuştur. Roma böylece dünyaya bir "devlet ulusu" da oluşturulabileceğini göstermişti. Roma'nın ömrünün bu kadar uzun olmasını, öncelikle vatandaşlık ilkesinde aramak gerekecektir. Bu yüzdendir ki Roma mirasının devamı olarak kendini gören, sadece Bizans değildir. Yüzyıllar sonra benzer bir söylemi Rusya da dile getirecekti. Nitekim tarihi bilgisi oldukça kuvvetli olduğu gibi Roma Tarihine de son derece hakim olan, Fatih Sultan Mehmed Han da İstanbul'un fethinden sonra unvanları arasına, "Kayzer-i Rum"u da ekleyerek aynı zamanda Roma mirasının devamı sıfatını Rum hükümdarı, Rumların hükümdarı olarak da sık sık kullanmıştı[33].

Rum denildiğinde günümüzde genellikle, Yunan akla gelmektedir. Bundan dolayı da tercümelerde Rum kelimesi, Grek/Yunan ile karşılanmaktadır. Fakat tüm tarihçiler tarafından kabul görmeyen bu anlayış; Roma/Bizans/Doğu Roma dönemindeki din ve mezhep açısından aynı kiliseye mensup olanların adı olan Rum(Roma) kelimesinin, Osmanlılar döneminde Ortodoks Kilise'sine bağlı olanlar için kullanılması ile günümüze kadar gelen bir Rum kavramı, yerleşip oluşmuştu. Böylece Rum tabiri, tarihi olarak da Doğru Roma/Bizans Ortodoks Kilisesi'ne mensup olanları ifade ettiği ve Roma kelimesinden türetildiği, dinsel bir mensubiyeti

---

[32] A.g.y., *a.g.e.*, s. 117-121.

[33] Bülent İplikçioğlu, *a.g.e.*, s. 99-101. Rusya'nın kendisini, III.Roma olarak görmesi ve Bizans'ın mirası için bkz. Georg Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 526-528.

belirten bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Osmanlılara göreyse de Rum milleti, Rum cemaati demekti[34].

Osmanlılardaki "Millet" sistemini anlamak için öncelikle, İslam Hukukuna ve Zimmet kavramına bakmak gerekmektedir. İslam kamu hukukunda, tebaa(halk) iki ana gruba ayrılır: Müslümanlar ve Zimmiler. Zimmiler: İslam Devleti tarafından zimmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan topluluklardı. Zimmet anlaşmasıyla gayrimüslimlerin can ve mal dokunulmazlıklarıyla vicdan ve ibadet hürriyetleri, İslam devletinin teminatı altına alınırdı. Zimmiler, Müslümanlardan farklı olarak yönetilir ve kendi cemaat hukuklarına tabi olurlardı. Buna karşılık zimmilerde "cizye" denilen yıllık bir vergi ödemekle yükümlüydüler. Cizye ödeyen zimmi, askerlik yapmazdı. Hemen ekleyelim bu zimmi statüsü, Tanzimat'a kadar geçerliydi. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla, Müslümanlarla, zimmilerin eşitliği ilan edilip, garanti altına alınmıştı. Günlük yaşamdan, evlerin rengine kadar Müslümanlarla Gayrimüslimler(zimmi) arasında belirgin farklılıklar vardı. Müminlerin evleri beyazken, Zimmilerin evleri siyaha boyanırdı. Yahudiler ise evlerini maviye boyardı. Rumların da evleri genelde siyah renkteydi. Böylece açık bir şekilde görülmektedir ki Osmanlılarda Millet anlayışı, Osmanlı egemenliği altındaki zimmilerin, dinlerine ve mezheplerine göre gruplandırılmasıyla oluşmuştu. O halde "Millet", Osmanlı Devletindeki dini topluklar demek oluyordu. Rum ve Bulgarlar, Ortodoks oldukları için XIX. yüzyıla kadar, Rum milletinin üyesi sayıldılar. Aynı şekilde Ermeniler de Katolik ya da Protestan oluşlarına göre farklı milletlere bölünmüşlerdi. Her dini grubun, en yüksek rütbeli din adamı, kendi cemaatleri tarafından o cemaatin lideri olarak görülmüş ve kendi topluluklarını düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmişti[35].

---

[34] Orhan Koloğlu, "Rumca Basın", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI.Cilt, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 353; Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, III.Baskı, İstanbul 1970, s. 149-150.

[35] Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914),* AKDTY T.T.K. Basımevi, Ankara 1989, s. 7-11; Hakan Alkan, *Fener ve Türk Ortodoks Patrikhaneleri*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2003, s. 27-28; İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, I.Baskı, Ankara 2006, s. 68.

Böylece "Millet Sisteminde", dil ve ırk esası dikkate alınmamıştır. Osmanlı'nın uyguladığı bu sistem, güçlü bir merkezi devlet şartının dinamosuydu[36]. Islahat Fermanıyla, Cizye ve Haraç kaldırılıp, Zimmilerle Müslümanlar arasında eşitlik sağlanma çabasına girilmişse de geleneksel Millet Sisteminin şartları ortadan kalkmış gibi gözüküyordu. Burada tarihçiler, farklı yorumlar getirmektedirler ki bize göre klasik Osmanlı Millet Sistemi, köklü bir değişiklik geçirerek, çağın ve siyasetin şartlarına göre şekillenerek, tıpkı Roma da olduğu gibi "Devlet Ulusu"nun, Osmanlıdaki ismi, "Osmanlı Ulusu" yani "Osmanlılık, Osmanlıcılık" olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim "Ulus Devletler" çağında böyle bir modelle yani Osmanlılık(Devlet Ulusu)'la durmaktan başka çıkar yol da görünmemekteydi çünkü XIX. yüzyıla kadar, "Millet" kavramı, hiçbir zaman etnik bir grubu veya ırkı, ifade etmek için kullanılmamıştı[37].

1804'te patlak veren Sırp isyanının Rum isyanından farkı, başlangıçta Yeniçeri dayılarına ve Pazvand-oğulları gibi ayanlara karşı oluşudur yani Osmanlı Devletine karşı değil de yerel dayılara karşıdır. Ayrıca Rum ve Bulgar isyanlarında, Papazlar ve Öğretmenler baş rolü oynarken, Sırp isyanında böyle bir şey de görülmemektedir. Osmanlı Paşalarının(Bosna valisi Bekir Paşa ve Süleyman Paşa), Sırplarla birlikte, Yeniçeri dayısına karşı savaşı sonunda Belgrad asilerden temizlenecek fakat işin rengi daha sonra değişecekti. Kara Yorgi Petroviç(başknez) başkanlığında örgütlenen Sırplar, "Skupçina" adlı bir meclis kurmuşlar ve bu meclisle birlikte, Osmanlıya karşı yön değiştiren isyanları, bağımsızlıklarını kazanana kadar sürecekti. 1806'ya gelindiğinde rengi değişen isyan, 1808'de Kara Yorgi'nin, kendini tüm Sırpların kralı ilan etmesiyle devam etmişti. 1812 Bükreş Anlaşması ile Sırplar, imtiyazlar elde

---

Ayrıca Bkz. Gerasımos Augustınos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Evci, Ayraç Yayınevi, I.Baskı, Ankara 1997, s. 57,59.

[36] Nicolae Iorga, bunu "yeni bir ruhun uyanmasına" benzetmekte ve İstanbul'un fethiyle yeni bir siyasi argüman olarak, "Osmanlılık" ideolojisi kavramı ile tanımlanabilecek bir ideoloji yaratılmaya çalışılmıştır, diye nakletmektedir. N.Iorga'nın eserinden akt. Haldun Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006, s. 44-45.

[37] Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 29. Ayrıca bkz. Haldun Eroğlu, *a.g.e.*, s. 46-51; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Basın-Yayın, II.Baskı, İstanbul 1996, s. 18-26.

edip, özerklik aldılar fakat 7 Ekim 1813'de Hurşid Paşa ve kuvvetleri Belgrad'ta tekrar hakimiyeti sağlayıp, Kara Yorgi'yi ve asileri yendiler. 1815'de ise Sırpların yeni başknezi Osmanlılarla uzlaşan, Miloş Obrenoviç oldu. Kaleler, Osmanlılar da kalmak şartıyla Kuzey Sırbistan için bazı imtiyazlar tanındığı gibi Kilise ve Mektepler konusunda da Sırplar'a, tamamen serbestlik tanınıyordu. Berlin Anlaşmasına kadar özerk statüsünü koruyan Sırbistan, Berlin Anlaşmasıyla (1878) tam hürriyetine kavuşacaktı[38].

Rumen, İlliryen, Teselyan, Grek ve Slav gibi pek çok etnik menşeli ayrı milletlere mensup bir kısım halkın, din ve dil birliği sonucu bir araya gelmeleriyle, "Rumlar" oluşmuştu. Rumlar, Mora'da, Ege adalarında ve Tesalya'da çoğunluğu oluşturuyorlardı. Gemici ve tüccar sınıfa da sahip olan Rumlar, tarihin çeşitli dönemlerinde Batı ile devamlı temas halindeydiler. Rum isyanını iki evreye ayırıp incelemek yerinde olacaktır. Zaten isyan Eflak-Boğdan ile Mora olmak üzere iki farklı coğrafya da cereyan etmişti. İlk devredeki olaylar, Osmanlı meselesinin bir iç meselesi halinde devam ederken, ikinci devrede milletlerarası özellik taşımış ve dış müdahalelere sahne olmuştu[39]. Avrupa'da hümanizma hareketleri sonucu alevlenen, Grek dostluk ve hayranlığı gittikçe gelişiyor ve bu hayranlık yanlış olarak eski Yunan medeniyetinin mirasçısı sanılan Rumlara, atfediliyordu. 18. yüzyıldan beri Rusya ve Avusturya sistemli olarak bu propagandayı, Rumlar arasında yayarak bir Yunan milliyetçiliği meydana getirmeye çalışıyordu ve sonunda başarılı da oldular. 1814 senesinde Odesa(Hocabey)'daki Rus Çarlığına mahsus saray'da, iki Rum ve bir Bulgar tarafından "Etnik-i Eterya" adlı cemiyet, kuruldu. Kurucu üç kişiden biri Rus Çarı Aleksandr'ın yaveri A.İpsilanti, diğeri kardeşi D.İpsilanti ve üçüncüsü ise İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nden gelmiş özel temsilci Mihail Fotiyadis'ti. Görünür gayesi Hıristiyan tebaanın, eğitim ve kültür işleriyle uğraşmaktı ama gizli

---

[38] Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, s. 2858-2865; Barbara Jelavıch, *Balkan Tarihi*, I.Cilt, Küre Yayınları, IV.Baskı, İstanbul 2015, s. 218-229. Ayrıca bkz. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 25-26.

[39] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2877; M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:75, Seri: I, Sayı: A.10, Ankara 1988, s. 17.

hedefleri ise Rum patriğinin idaresinde eski Bizans İmparatorluğunu canlandırmak, bunun içinde Rum istiklali uğruna her türlü mücadeleyi vermekti. Cemiyetin, birçok Osmanlı kasabasında şubeleri açıldı. İyi ve organize bir şekilde teşkilatlanarak, Rumların çoğunlukta olduğu yerlerde büyük bir isyan planladılar. Lakin örgütlenen Rumlar, isyan için en uygun ortamı; Devlet-i Ali'yle ters düşüp, bölgede gücü kırılan Tepedelenli Ali Paşa'nın güçten ve gözden düşmesinden sonra bulabildiler[40].

Böylece 1820 yazında Tepedelenli'nin, devlet kuvvetleriyle çatışması sonucu, Rus Çarı'nın yaveri, Eflak-Buğdan'ın eski beylerinden K.İpsilantis'in oğlu ve aynı zamanda Filik-i Eterya'nın da kurucusu olan Aleksandr İpsilantis, 3000 kişilik bir kuvvetle Yaş şehrine doğru harekete geçerek, ilk organize ayaklanmayı başlattı. 12 Mart'ta Eflak'a, 9 Nisan'da da Bükreş'e, vardığında etrafındaki kuvvetlerin sayısı, 5000'ni bulmuştu. İsyanın planlayıcı ele başı olan İpsilantis, şüphesiz Eflak-Buğdan halkının Ortodoks oluşundan hareketle, Romenler ve Rumlar arasında da bir birlik kurup, bölgenin Rusya'ya yakınlığından da faydalanmak istemişti. Lakin Eflak-Buğdan'da Romenlerden umduğu desteği bulamadığı gibi o sıralarda tertiplenen, Laibac Kongresinde(Mart 1821) Metternich'in, Çar Aleksanr'a bu türden ayaklanmalar konusundaki telkinleri ve 1815 Viyana Kongresinde Rusya'nın da imzası bulunması sonucu Rusya'dan da istediği yardımı alamayan İpilantis, olayların üstüne bölgeye yetişen, Türk askerleri tarafından bozguna uğratıldı ve Avusturya'ya kaçtı. Burada da Metternich yönetimi tarafından tutuklanan İpsilantis, hapis cezasına çarptırıldı[41].

İpsilantis'in, Eflak-Buğdan'da ki ilk isyan hareketleriyle aynı sıralarda Patras merkez olmak üzere Mora'da da çok daha ciddi bir isyan başlamıştı. Patraf Patriği

---

[40] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2878-2879; Cemal Kutay, *Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, s. 17. Etniki(Filiki) Eterya Cemiyeti için ayrıca bkz. Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, I.Baskı, Ankara 2010, s. 30-31; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, s. 179-184; Necla Günay, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Ankara 2005, s. 267,269,273-275.

[41] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 17-18; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2879; Barbara Jelavıch, *a.g.e.*, s. 239-241; Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 31-36.

Germanos'un liderliğinde Kalavrita'da başlayan ayaklanma üç hafta gibi kısa bir sürede Mora'ya yayıldığı gibi bütün Rumeli ve adalara da sıçramıştı. Müslüman ahali, kalelere sığınmaya mecbur kaldı fakat yardım göremedikleri için bu kaleler Tripoliçe hariç birer birer düşmüştü. A.İpsilantsi'in kardeşlerinden Dhimitrios İpsilantis, yayılan ayaklanmanın yönetimini ele aldı. Tripoliçe, aylarca süren mukavemetten sonra 1821 Ekim'inde düştü ve orada asiler tarafından büyük bir Türk katliamı yapıldı. Mora'daki bu isyan ve sivil Müslüman ahalinin, vahşice öldürülmesi başkent İstanbul'da büyük bir tepkiyle karşılandı. 1822'deki binlerce insanın öldüğü Sakız katliamı da Avrupa'da dikkatleri çekmişti. Jelavıch eserinde, "ilk Yunan eylemleri silahsız Osmanlı yerleşimlerinde meydana geldi. Tahminlere göre Mora'da yaşayan 40 bin Müslüman'dan 15 bini öldürüldü ve buna benzer bir tepki de Türklerden geldi" diye nakleder. Lakin bu rakamın, 40 bine yakın olduğunu iddia eden tarihçiler de vardır.

İstanbul'da Fenerli Rum beyleri bütün itibarlarını kaybetti ve isyanla bağlantılı görünen, Rum ileri gelenleri hemen devlet hizmetinden uzaklaştırıldılar. Hatta Rumlarla iyi ilişkilerde bulunan Halet Efendi bile gözden düştü. Sultan II.Mahud, Mora'dan ve özellikle Tripoliçe'den gelen haberlere hiddetlenerek bütün Rumların katlini emrettiyse de, devlet erkanı tarafından bu kararından vazgeçirildi. 1822 Ocak ayında Tepedelenli Ali'nin yakalanıp,idam edilmesiyle; Bab-ı Ali artık Rum isyancılarla uğraşmak için serbest bir ortam yakalamıştı. Nitekim Osmanlı güçleri Epir, Teselya ve Makedonya'daki isyanları da bastırdı. Osmanlılar, bu kitlesel ve örgütlü isyana karşı tedbirler almak zorunda kaldı. Fener-Rum Patriği, *V.Gregorius* da Rum isyanında parmağı olduğu gerekçesiyle, Etnik-i Eterya'ya da dahil olduğu anlaşılınca, korkusundan asiler aleyhine bir afarozname neşrettiği halde 22 Nisan 1821'de Patrikhane kapısında resmi kıyafetiyle idam edilmişti[42].

Asiler genel olarak üç grup şeklinde faaliyet gösterdiler. Birinci grup, Palikaryalar: Kuzey Yunanistan ve Epir'de. İkinci grup, Manyotlar: Güney Mora'da

[42] Barbara Jelavıch, *a.g.e.*, s. 241-242; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 18-19; Mustafa Cezar, *a.g.c.*, s. 2879-2880; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 184-190. Patrik hakkındaki suçlamalar ve Patrihane'de yapılan arama sonucu ele geçirilen belgeler için ayrıca bkz. Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 36-37; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 190-200.

ve Üçüncü grupta, Tüccarlar: Daha çok Mora'nın batısında faaliyet gösterdiler[43]. Rum isyanı, başta Rusya'yı ve Avrupa'yı, Viyana Kongre'sine sadık kalmak ile diğer yandan Hıristiyanlık duygusunun telkin ettiği Osmanlıya müdahale arzusu arasında tercih yapmak zorunda bırakıyordu. Asiler, 22 Ocak 1822'de[44] Epidor civarındaki bir ormanlık alanda toplanıp, "Bağımsızlık Beyannamesi" ile istiklallerini ilan ettiler. Ardından "Epidauros Anayasası" diye anılan bir anayasayı kabul edip, ilan ettiler ve beş kişilik bir yönetim organı oluşturdular. Mavrokordato adlı Avrupa'da tahsil görmüş birini de hükümet reisliğine seçtiler. Rusya'nın, Yunanlılar üzerinde nüfuz sahibi olmasını istemeyen İngiltere, daha önce tanımadığı asi Rum çetelerini, 1823 Martı'nda "muharib taraf" olarak tanıdı. Bu harekete Rusya ve Fransa tarafında da destek gelince Osmanlılar ile üç büyük devletin arası birden bire açıldı ve bu devletlerin elçileri, İstanbul'dan ayrıldılar[45].

Sultan II.Mahmud, askeri olarak kesin netice almak üzere istemeyerekte olsa Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya başvurdu. Mehmed Ali, Girit'in valiliğini kendine Mora'nın valiliğini de oğlu İbrahim Paşa için istemişti. Osmanlı yönetimi bu şartı kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü Mısır Valisi'nin ordusu, Avrupai tarzda iyi eğitilmiş asker ve kumandanlardan oluşuyordu. Bölgeye sevk edilen Osmanlı askeriyesinin, Rum isyanında birçok yerde organize çete savaşları karşısındaki yetersizliği karşısında Padişah, kendi valisinden yardım istemek zorunda kalmıştı. Rusya ve diğer Avrupa devletleri bu durumu çok net okudular. Mehmed Ali'nin, bölgeye gönderdiği oğlu İbrahim komutasındaki ordusu, asileri çoğu yerde ezici şekilde mağlup etti ve asilerin son direniş noktası olan Misolongi, 23 Nisan 1826'da ele geçirildi. 1827 yılında Troezene'de toplanan milli meclis, dikkati çekse de Yunanistan'daki ilk hakiki milli hükümet Kapodistrias'ın, Yunanistan'a varışına takriben Şubat 1828'de kuruldu.

---

[43] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2880.

[44] Bu tarih, *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde 13 Ocak 1822 olarak geçmektedir.

[45] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 20-22; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2884; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 201. Ayrıca bkz. Barbara Jelavıch, *a.g.e.*, s.242; Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, I.Baskı, Ankara 2005, s. 67-69.

Tam da bastırılmakta olan isyana, Avrupalı güçlerin el atmasıyla mesele yeni ve uluslararası bir boyut kazandı[46]. İngiltere ve Rusya'nın aralarında anlaşması sonucu 4 Nisan 1826'da "Petersburg Protokolü", imzalandı. Bu anlaşmaya göre: Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğuna sadece vergi ile bağlı olan, özerk bir devlet durumuna gelecek ve bütün Türkler, Yunanistan'dan çıkartılacaktı. Bu protokol Avusturya, Prusya ve Fransa'ya da bildirilmişti. Ardından benzer şartları taşıyan, 6 Temmuz 1827'de imzalanan "Londra Protokolü" de tıpkı Petersburg Protokolü gibi Osmanlılar tarafından iç işlerine müdahale olarak telakki edildiği için reddedildi. Bunun üzerine protokolde imzası bulunan devletler harekete geçti ve aralarında İngiliz, Fransız donanmalarının da bulunduğu Rus filosu, Mora'yı ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldı. Daha sonra 20 Ekim 1827 tarihinde müttefik donanması, Navarin'de demirlemiş bulunan Osmanlı-Mısır birleşik donanmasını, yaktı. Navarin'den sonra Rusya, Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bükreş, Kars, Ahıska'nın ardından, Rus ordularının Edirne'ye de girmesiyle, Osmanlılar barış istemek zorunda kaldı. 14 Eylül 1829'da on altı maddeden oluşan "Edirne Anlaşması", yapıldı. Küçük Kaynarca'dan sonraki en ağır anlaşmalardan biri olan bu anlaşmayla[47], 1826 tarihli Petersburg Protokolü esas alınmış ve böylece milli nitelikli olarak Osmanlıdan kopan ilk devlet, Yunanistan oluyordu. 3 Şubat 1830 tarihinde de İngiltere-Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir "Londra Protokolü" ile bağımsız, Yunanistan'ın kurulduğu deklare edildi.

Osmanlı Devleti de 24 Nisan 1830'da Yunanistan Krallığını tanımak zorunda kaldı. Üç büyük devlet, 1832 Mayıs'ında Bavyeralı Prens *Otto*'nun, Yunan tahtına oturulması konusunda anlaşmaya vardılar. Kendisi henüz 17 yaşında olduğundan genç ülke 1835'e kadar Bavyeralılar'dan oluşan bir niyabet heyeti tarafından idare

[46] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2884-2885; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 22-23; Barbara Jelavıch, *a.g.e.*, s. 242-246; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 202.

[47] Edirne Anlaşmasını, Avusturya elçisi:" Muzaffer bir devletin, zayıf bir düşmana şimdiye kadar kabul ettirmiş olduğu anlaşmalardan en ağırı ve Bab-ı Ali'nin, artık bağımsız devletler arasında sayılmadığına bir alamet" olarak nitelendirmişti. Bkz. Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. V, s. 2916.

edildi. 1835'te *Otto,* krallığı üstüne aldı ve 1844'te de -yaklaşık 20 yıl yürürlükte kalacak- bir anayasal meşruti yönetimin kurulduğunu ilan etti[48].

Rumlar, İstanbul'un fethinden beri Fatih Sultan Mehmed'in verdiği imtiyazları her dönem koruyarak, Osmanlı Devletinde Gayrimüslimler arasındaki en ayrıcalıklı sınıfı oluşturdular. Şurası da gözden kaçmamalıdır ki Rumlar bir de yönetici sınıfa dahil oldular. Bulgarlar ve Sırplar gibi İmparatorluk topraklarındaki tüm Ortodoksları, dini açıdan yönettiler. Hatta "ekümeniklik" sıfatıyla dünyadaki tüm Ortodoksların, yöneticisi ve merkezi konumundaydılar. Fener-Rum beyleri dışında hiçbir Gayrimüslim, hele ki 3 tuğlu vezir gibi Osmanlı Devleti'nde yönetici, resmi görevli olamazdı. Böylece Ortodoks dünyada eğitim, dil, dini ayin, kilise, tek tip ve Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı olarak kalacaktı. Şüphesiz tüm bu şartlar Fenerli Rumları, Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı sınıf adeta ayrı bir aristokrat zümre gibi kılıyordu. 18. ve 19. yüzyılların başlarında Fenerlilere, Divan-ı Hümayun Tercümanlığı da dahil olmak üzere Eflak ve Buğdan Voyvodalığı gibi kilit mevki ve rütbeler verildi. Bütün bunlarda en büyük etken Rumların, Batı'yla sıkı ticari ilişkilerinden dolayı Batı'nın, adetlerini ve dillerini iyi bilmeleriydi. Fenerlilerin, diplomasideki bu kilit görevleri nedeniyle devlet yönetiminki güçleri tartışılamayacak şekilde artmıştı. Tercümanlara diğer Gayrimüslim halka tanınmayan sakal bırakmak, ata binmek, kürk giymek, cizyeden muaf olmak ve ailelerinin yaşamlarına karışılmaması gibi ayrıcalıklar da tanınmıştı.

Burada dikkat çekmek istediğimiz en önemli hususların başında Rumların, Eflak-Buğdan'a, Voyvoda olarak atanması gelmektedir. Çünkü bu atamalarla Rumlar, yönetmeyi öğrenmişler ve yönetme kavramını yavaş yavaş algılamışlardı. Buradaki yönetme işinin kavranması yıllar sonra Rum isyanında, Osmanlıların işini son derece zorlaştıran etkenlerin başında geldi. Bu husus, Rumların bağımsızlık sürecinde etkili olmuştur ki burada adeta farkında olmadan Osmanlılar, kendi sonunu kendi hazırlamış gibi görünmektedir. Özet olarak, Rum isyanının, bağımsızlıkla

[48] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.,* s. 24-29; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.,* C. V, s. 2901-2916; Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.,* s. 38-41; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.,* s. 203-206; Barbara Jelavıch, *a.g.e.,* s. 246-254. Navarin Olayı ve Osmanlı-Rus Savaşı için Ayrıca Bkz. Levent Tonyalı, Gökhan Atmaca, *Türk Deniz Harp Tarihi Atlası*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, III.Baskı, İstanbul 2010, s. 67-70.

neticelenmesinde bu yönetme kavramının payı büyüktür. Diğer can alıcı nokta ise kilise ve okullardı. Papaz ve öğretmenler, Rum isyanını teşkilatlandırma da önemli roller üstlenmiş ve güçlü bir kamuoyu oluşturmuşlardı[49].

Rumlar, 19. yüzyılda cesaretlerini toplamış ve tarihi bir fırsat olarak gördükleri olayları kaçırmamak için bağımsızlık mücadelesini girip sonunda da kazanmışlardı. Aynı yüzyılda iyiden iyiye bir "Rum Asimilasyonu"nu, diğer Ortodoks kavimleri üzerinde de hissettiriyorlardı. Nitekim Rum isyanının ilk safhası olan Eflak-Buğdan'da Ortodoks halk, Rumlara neden gereken desteği vermemişti.? Burada aranan en nitelikli cevap, Patrikhanenin yıllardır takip ettiği baskı politikasıdır. Biz buna: "Rum Asimilasyonu" ya da "Rumlaştırma Politikası" diyoruz.

Patrikhanenin bu politikalarına en çok direnen, Bulgarlar olmuş ve yıllardır Rumlarla, bir rekabet ve çatışma içinde kalmışlardı. Bulgarlar, 1830'da Patrikhane'den ibadetlerini Bulgarca yönetecek psikoposlar tayin etmesini ve Bulgarca eğitim veren okulların açılmasını talep ettiler. İsteklerine aşama aşama ulaşan Bulgarlar, nihayet 12 Mart 1870'de milli bir Bulgar kilisesine, merkezi İstanbul'da olan Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla kavuştular. Böylece Patrikhane, uyguladığı politikanın ters teptiğini gördü ve tedirginliği daha da arttı. Buna rağmen diğer Ortodoks unsurlara göz dağı vermek ve Bulgar örneğinin tekrarlanmaması için uyguladığı baskı politikasının, şiddetini arttırarak hamle yaptı. Ulahların, Romenlerle akrabalıklarını kabul etmeyen Rumlar, onların da "milli uyanışa" geçmelerine taraftar değillerdi. Nitekim Nuska nahiyesinde Ulahlarla Rumlar arasında cenaze defnetme meselesinden bile ortaya çıkan tartışmalar vardı. Slav din adamları da Rum dini hiyerarşisine karşı, büyük bir düşmanlık besliyorlardı. Bütün bunlar, Osmanlılara şunu çok açık göstermişti: Patrikhane'nin Rum kültürünü yayarak, Osmanlı'nın Ortodoks tebaalarını, Yunanistan ile bütünleştirme çabalarının önüne geçilmesi ve özellikle bu yöndeki gelir kaynaklarının ortadan kaldırılmasının gerekliliğiydi. Bu düşünce, Meşrutiyet yıllarında özellikle yönetici Türk zümresi tarafından, "İttihad-i Osmani"nin de önünde bir Türk milliyetçiliği fikriyatının, devlet yönetiminde hissedilip, görülmesinde etkili olacaktı. Böylece XIX. yüzyılda

[49] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 106-107; İbrahim Şirin, *a.g.e.*, s. 72.

Balkan coğrafyasında bir de "Kiliseler Meselesi" çıkmış oluyor ve Osmanlı Devleti için halledilmesi gereken yeni bir sorunu daha teşekkül ediyordu[50].

1875 Hersek İsyanı ve ardından bir sene geçmeden Bulgar İsyanı'yla da karşılaşan Osmanlı Devleti, Hersek ve Bulgaristan'daki isyanları güçlükle bastırdı. Bu maliye'ye külfet olduğu kadar büyük devletlere de Osmanlı-Rus Savaşı öncesi, Osmanlı'nın bölgedeki hakimiyetinin silinmesi bakımından cesaret verip adeta tarihi bir fırsat olarak görülüyordu[51].

---

[50] Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri(1908-1923),* Tarih ve Tabiat Vakfı(TATAV) Yayınları, İstanbul 2001, s. 46-50; Halil İnalcık, *a.g.e.,* s. 17-21; Süheyla Yenidünya, *"Balkanlarda Kilise Mücadeleleri(XIX.-XX.YY.)"*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1999, s. 1-4,53-54,68-75,83-87; Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Çatay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 6-8,66-76,111-112; BOA, *TFR.I..MN.*., Dosya No.115, Gömlek No.11401, H.11 Z. 1324/M.26 Ocak 1907, s. 1-24; BOA, *TFR.I..ŞKT*., Dosya No.35,Gömlek No.3465, H.15 M. 1322/M.1 Nisan 1904, s. 1-2; BOA, *Y..A....RES*., Dosya No.87, Gömlek No.68, H.13 S. 1315/M.14 Temmuz 1897, s. 1-8; BOA, *Y..A....RES*., Dosya No.90, Gömlek No.2, H.2 R. 1315/M.27 Kasım 1897, s. 1-4; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 27. Ayrıca bkz. Mahmud Hüdai Şentürk*, Osmanlı Devletin'de Bulgar Meselesi (1850-1875)*, AKDTY T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s. 49-59.

[51] İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 246-248, 251-255.

I. BÖLÜM

A. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE DÜNYA

1. II.Abdülhamid Dönemi'nin Genel Değerlendirmesi ve Osmanlı Politikaları

30 Ağustos 1876 Çarşamba günkü Vükela Heyeti toplantısından sonra Sadrazam Rüştü Paşa, Midhat Paşa ile yaptıkları mülakat sonucu artık Abdülhamit'in saltanatından başka çare kalmadığı kanaatine vardılar ve Mahmud Celaleddin Paşa'ya dönerek: "İşte karar malumunuz, yarın sabah Abdülhamid Efendi Hazretlerini Hırka-i Saadet dairesine götürünüz" dedi. Ertesi günü biat merasimi yapılacaktı. Mahmud Celaleddin Paşa müjdeli haberi verirken Sadrazam'ın şu sözlerine de nakil etmeyi unutmadı: "Şehzade Hazretlerinin malumu olsun ki Vükela bu kararı kendilerine hizmet için vermediler. Sadece Sultan Murad Hazretleri iyileşemeyecek şekilde rahatsızlandıkları için kendilerinin meşru veraset haklarını yerine getirmek icap etti".

Ve böylece biat için Babüssaade önünde kurulmuş olan ecdadının altın tahtına davet olunan Veliahd Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 Perşembe günü saat 12:15'de Osmanlı tahtına çıkıp, tebrikleri kabul etti ve artık "Han-Padişah" oldu. O günden sonra tarih kendisini, 34.Osmanlı Padişahı ve 113.İslam halifesi, "II.Abdülhamid Han" olarak tanımlayacaktı[52].

---

[52] Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, s. 3267-3268,3275,3280; Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 2010, s. 108-115; Vahdettin Engin, *II.Abdlhamid ve Dış Politika*, s. 19; Bernard Lewıs, *a.g.e*, s. 162. Tahta geçişi ve biat tarihi için Ayrıca Bkz. İ.H.Danişmend, *a.g.e*, C. IV, s. 285; Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *TDVİA*, Cilt: I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 217; Azmi Özcan, "Sultan II.Abdülhamid", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1547; Engin Akarlı, "II.Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı Ansiklopedisi,* 2.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

23 Aralık 1876 da toplanan Tersane Konferansı, Osmanlı Kanun-i Esasi'sinin(I.Meşrutiyet) ilanı ile daha ilk günden başta Rusya olmak üzere Paris Anlaşmasında imzası bulunan devletler için anlamsız ve ümitsiz bir hal almıştı. Avrupalı devletlere göre konferans toplanma amacını yitirmişti çünkü Kanun-i Esasi, Sırbistan ve Karadağ'a, toprak terkine engel teşkil ediyordu. Avrupalı devletlerin sundukları yeni programına karşı Osmanlı hükümetinin kararı şöyle idi: "Böyle tekliflerde savaşmak için askerin kuvvetine bakılmaz. Biz Anadolu'ya dört yüz atlı ile geldik. Yine dört yüz kişi kalıncaya kadar savaşırız". Abdülhamid ise bunun üzerine bir Meclis-i Umumi'nin toplanmasını ve bu tarihi kararın, bu meclis tarafından verilmesini istemişti. Sonuçsuz dağılan Tersane Konferansının hemen akabinde Karadağ temsilcileri, İstanbul'u terk eder etmez Ruslardan yardım talep etti.

Burada ayrı bir parantez açarak daha 1876 yılının başlarında Balkan coğrafyasında Rus ve İngiliz siyasetlerinin sinsi oyunları görmemiz yerinde olacaktır. Bu yüzdendir ki Karadağlılar, şikayetlerini Ruslara yapmışlardı. Nitekim 1876'nın başlarında meydana gelen Sırp, Bulgar ve Bosna-Hersek ayaklanmalar siyasi ortamı iyice gerginleştirmişti. Bir yandan mali imkansızlıklar yüzünden isyanların bastırılması zorlaşırken bir yandan da Avrupa kamuoyu Osmanlılar aleyhine dönmüş bir durumdaydı. Bunda Rusya'nın büyük rolü[53] olmakla beraber İngiltere'deki hükümet değişikliği de etkiliydi. İngiliz Liberal Parti Lideri, Gladstone'nun da fanatik Türk düşmanlığını gözden kaçırmamak gerekir.

Rusya'nın gayretleriyle Avrupa büyük devletleri arasında imzalanan Londra Protokolü(31 Mart 1877), 3 Nisan 1877'de Bâb-ı Âli 'ye bildirildi. Osmanlı Devleti buna, 12 Nisanda şöyle cevap verdi: "Osmanlı Devletinin ancak büyük bir hezimetten sonra mağlup bir millete karşı ileri sürülebilecek olan bu şartları kabul etmektense, savaş tehlikesini göze almayı daha uygun bulduğunu ve kendi iç işlerine dışarıdan daima müdahalede bulunulmasına izin veremeyeceği ayrıca hükümetin ıslahatı tatbikle elinden geleni yapacağını" bildirdi. Böylece siyasi ve askeri bütün

---

1999, s. 254; A.H. Ongunsu, "Abdülhamid (II)", *İ.A.*, I.Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 76.

[53] Rus tezini özetlemek için, "Le Nord ve Daly News'in" yayınlarına göz atmak yeterli olacaktır.

avantajları eline geçiren Rusya, bu bahanesiyle Şark Meselesini halletmek ve Osmanlı tebaası Hıristiyanları korumak iddiasıyla 24 Nisan 1877'de, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. İngiltere de menfaatini muhafaza kaydıyla tarafsızlığını açıkladı[54].

Savaş haberi İstanbul'a ulaşır ulaşmaz Sultan Abdülhamid, Avrupa devletlerine barış tavassutu için telgraflar çekilmesini emretti. İleri görüşlü bir padişah olarak kendisi asla savaşa taraftar bulunmuyordu. Ruslar ise savaşın ilanı haberi daha İstanbul'a varmadan Memleketeyn ve Anadolu sınırlarından tecavüz hareketlerine başlamışlardı. 25 Nisanda toplanan mecliste, Tevfik Bey'den gelen ve savaş ilanını bildiren telgraf okundu. Fransa'da tarafsızlığını ilan etmişti ve bunu sırasıyla; İtalya ve Avusturya'nın tarafsızlıkları izledi. Ayrıca Kont Andrassy'ın[55], bu savaşın çıkışında önemli rol oynayan Sırbistan aleyhindeki ifadelerini de incelediğimiz bir belgede gördük. Böylece bu bölgeyi, Osmanlılardan temizlemek için kurulan planları ve savaş için ortaya atılan bahaneleri, Avusturya-Macaristan Başvekili K.Andrassy da tetkik etmiş oluyordu[56].

Savaştan sonra Berlin'de toplanan(13 Haziran 1878) konferansta Osmanlıları, Müşir Mehmed Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey ve Nafia Nazırı Karatodori Paşa, temsil etmekteydi. 13 Temmuz 1878'e kadar Alman Başvekil Bismark'ın başkanlığında devam eden kongrede hararetli tartışmalar yaşanmıştı. Sonuçta Berlin Anlaşması(13 Temuz 1878) ile Karadağ, Sırbistan ve Romanya sınırları büyütülerek bağımsız, Bulgaristan ise sınırları daraltılarak, bağlı bir prenslik

---

[54] Midhat Sertoğlu, *a.g.e*, C. VI, s. 3283-3298; Nedim İpek, *a.g.m.*, s. 15-17; Kemal Karpat-Robert W. Zens, "I.Meşrutiyet Dönemi ve II.Abdülhamid'in Saltanatı(1876-1909)", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt: XII, s. 1490-1491; İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 289-291; Cevdet Küçük, *a.g.m.*, s. 217; Orhan Koloğlu, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008, s. 15-19. Ayrıca Bkz. İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 299-301; Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s. 19-22.

[55] Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Başvekili. Osmanlı'ya karşı, kendi aracılığıyla adını taşıyan bir notası bulunan ve Selanik Memorandumu(Mayıs 1876)'nun, hazırlanmasında etkili olan kişi.

[56] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3298-3299; Nedim İpek, *a.g.m.*, s. 16. Kont Andrassy'nin Sırbistan aleyhindeki ifadeleri için bkz. BOA, *Y.PRK.HR*.., Dosya No.2, Gömlek No.16, 1294 Z 11.

oluyordu. Makedonya ve Batı Trakya, Osmanlı'ya iade edilmişti. Balkanların güneyinde mümtaz bir Şarki Rumeli vilayeti oluşturuldu. Doğu Bayezid ve Eleşkirt vadisi de Osmanlı'ya iade edildi. Avusturya ise hiç kayıp vermeksizin Bosna-Hersek'i, işgal etti. Yunanistan'a da Teselya'nın çoğu verildi. İran ile Karadağ'a da sınırlarda toprak edildi. Karadağ'a toprak terki, Arnavutların isyanına sebebiyet verdi. Ayrıca Girit adasının imtiyazlarının genişletilmesi ve Ermenilere meskun vilayetlerde ıslahat yapılması gibi hükümlerde anlaşmada mevcuttu. Savaş sonrası kaçınılmaz bir son olarak, "Makedonya Meselesi" ortaya çıktı. Berlin Anlaşmasının amacı devletlerarası dengeyi kurmaktı. Bu denge Osmanlı topraklarını taksim ile meydana geldi. Bu anlaşma sonucunda Osmanlı Devleti yaklaşık 287.510 bin kilometre kare toprak kaybetti.

Bu savaş sonrası, II.Abdülhamid'in tespitlerine göre, Türk ordusu ve bürokrasisi cesaretini kaybetmiş ve ülkede karamsar bir hava oluşmuştu. Ayrıca Osmanlı yalnızlığa mahkum olmuştu. Bu savaşın Avrupa devletleri üzerindeki etkisi, Osmanlı topraklarının paylaşılmasının son aşamaya gelindiğini kabul etmek ve gereğini yapıp, fiili paylaşıma başlamak oldu[57].

XIX.yüzyılın sonunda Osmanlı'dan bağımsızlığını almış genç Yunanistan, Osmanlı'ya meydan okuyordu. 1897 Osmanlı-Yunan savaşını, Türkler sahada(Milano, Çatalca ve Dömeke Meydan Muharebeleri) ezici üstünlükle kazansalar da masa da adeta kaybetmiş gibi bir statüde anlaşmaya razı oldular. Türk-Yunan ilişkilerinde nasıl ki Patrikhane'den diğer kiliselerin ayrılmasını büyük bir kırılma olarak yorumlarsak bu 1897 savaşını da ikinci bir kırılma olarak addedebiliriz.

Yunanistan, Berlin anlaşmasının 24. maddesindeki hudut tashihi bahanesiyle ve diğer devletlerin tazyikiyle Tesalya'yı tamamen, Epiri ise kısmen ele geçirdiği halde gözünü Girit'e, dikmişti. II.Abdülhamid 1868 Girit Hıristiyanları lehine olan imtiyaz

[57] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3328,3334-3338; Nedim İpek, *a.g.m.*, s. 20-21; İ.H.Danişmend, *a.g.e*, C. IV, s. 311-316. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında ve Barış teşebbüsünde Avusturya'nın politikası için bkz. BOA, *Y.PRK.HR..*, Dosya No.2, Gömlek No.21, 1294 Z 19; BOA, *Y.PRK.HR..*, Dosya No.2, Gömlek No.23, 1294 Z 22.

nameyi, Girit umumi meclisi ile Osmanlı valisi arasında çıkan anlaşmazlığı gerekçe göstererek, bu anlaşmayı feshetti. Meclisin yetkilerini sınırlayıp, Valiye olağanüstü yetkiler verdi. Giritlilerin talebi üzerine Avrupa devletleri hemen müdahale edip, Hıristiyan bir vali atanmasını istediler. Abdülhamid bunun üzerine Kara Todori Paşa'yı gönderdi. Adanın, Müslüman halkı da bundan rahatsız oldu. Kara Todori Paşa valilikten istifa edince yerine Turhan Paşa gönderildi. Girit Hıristiyanları ise Halepa anlaşmasının tatbikini istiyorlardı. Diğer taraftan Atina'daki Girit komiteleri de adaya silah ve cephanelik göndermeye başlamışlardı. Zaten savaşın çıkışında temel sebep, Girit meselesiydi[58].

Barış antlaşması, 4 aralık 1897'de imzalandı. Anlaşma gereği, Osmanlı devleti zapt etmiş olduğu Teselya'yı boşaltarak, Yunanistan'a iade edecek buna karşılık sınırda, Osmanlı devleti lehine bir hudut tashihi yapılacaktı ve Yunanistan, 4 milyon Osmanlı altını tazminat ödeyecekti. Şuna dikkat çekelim ki bu savaş, Girit adası yüzünden çıktığı halde anlaşmanın hiç bir yerinde Girit anlaşmazlığından söz edilmemişti. Hatta İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya tarafından, 18 aralık 1897'de de Girit'in, muhtariyeti ilan edildi. Böylece Girit adası, Osmanlı hakimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayet oluyordu. Savaşın galibi Osmanlı, mağlup statüsünde bir anlaşmaya yanaşmak zorunda kaldı. Çünkü Girit'e muhtariyet verilmesiyle esasen onun bağımsızlığını daha doğrusu onu, Osmanlıdan ayırmak ve adayı şeklen Yunanistan'a bağlamak için önemli bir adım atılmış oluyordu. Nitekim kısa zamanda Yunan kralının ikinci oğlu Prens Yorgi, Avrupalı devletler tarafından Girit'e, fevkalade komiser tayin edilmişti. Artık Osmanlı devletinin, Girit'te hiç bir maddi ve

[58] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3368; H. Bayram Soy, "II.Wılhelm, Weltpolitik ve II.Abdülhamid", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XII, s. 29-30; Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, AKDTY T.T.K. Yayınları, II.Baskı, Ankara 2013, s. 11-16. Milano ve Çatalca Muharebeleri için Ayrıca bkz. *İkdam Gazetesi*, No:989, 21 Nisan 1897, s. 1-2; *İkdam Gazetesi*, No: 995, 27 Nisan 1897, s. 2.

manevi nüfuzu kalmamıştı. Bu savaş ile sadece Osmanlı devleti, Yunanistan'a haddini bildirmekle yetiniyordu ve kağıt üzerinde yine kaybediyordu[59].

II. Abdülhamid Han daha padişahlığının ilk yıllarında Osmanlılar için büyük bir felaketle neticelenen ve Balkanlarda birçok toprak parçasının kaybedilmesine yol açan Osmanlı-Rus savaşının acı neticelerine katlanmak zorunda kalmıştı. Bundan sonraki dönemde uyguladığı dış politika anlayışında bu savaşın acı neticelerini de göz önünde bulundurarak hareket etmişti[60]. Padişahın, öncelikli dış politika anlayışı devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü savunmak olmuştu. Sultan sadece dışarıdan gelecek askeri saldırılardan değil Mısır ve Hindistan örneklerinde olduğu gibi sonunda bölünmeye kadar gidecek nüfuz bölgelerinin kurulmasına yol açan "barışcıl sızma" stratejilerinden de çekiniyordu. Bu yüzden dış politika anlayışında en belirleyici faktörlerden biri ülkenin savunma problemiydi. Bu güvenlik problemini çözmenin bir yolu da ordunun ve askeri savunmanın güçlendirilmesinden geçiyordu[61].

Abdülhamid'e göre Batılı devletler, Osmanlı devletini harpsiz paylaşmak için Berlin Kongresi'ni toplamışlar ve Türk delegeleri, kongrede hakaret derecesine varan hitap ve muameleye maruz kalmıştı. Bunun başlıca sebebi de takip edilen yanlış politikalardı. Karar mevkiinde bulunan kişiler, devletin belirli bir dış politikası olmadığı için kendi şahsi görüşlerine göre karar vermekteydi. Alınan kararlar isabetsiz olduğu takdirde de kusuru halef, selefe ve selef de halefe yüklemekteydi.

---

[59] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3376-3383; İ.H.Danişmend, *a.g.e*, C. IV, s. 338-341; Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 16. 28 Kasım 1897'de tam bağımsızlığını ilan eden Girit için ayrıca bkz. Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 68-73.

[60] Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s. 24-25. Sultan II.Abdülhamid'e saltanatı boyunca suikat tertibatında bulunan sadece Ermeniler değildi. 1880 senesinde Konstantin Karayanablu adındaki bir Rum tarafından da suikast girişimi oldu. Karayanablu vakası'ndan dolayı mahkum olan Hacar isimli birinin de cezasının infazından vazgeçilerek, Halep'e sürgüne gönderildiğini Osmanlı arşivindeki bir belgeden öğreniyoruz. BOA, *Y..PRK.BŞK.*, Dosya No:2, Gömlek No:49, H. 1 S. 1297/ M. 14 Ocak 1880, s. 1-2.

[61] Genel Koordinatör: Necdet Dursun, "*Sultan II.Abdülhamid ve Dönemi Sempozyumu (11 Şubat 2012)",* Editör: Çoşkun Yılmaz, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Kültür Yayınları No.12, İstanbul 2012, s. 91-94.

Sonunda ise Saray, dış politika kararlarının alındığı tek yetkili organ haline gelmişti. Abdülhamid, Saray'da bir bilgi merkezi oluşturdu. Avrupa ile Amerika'da yayımlanan gazete, dergi, ve kitaplar burada taranır, önemli bilgiler tercüme edilerek, Padişaha sunulurdu. Dış ülkelerde görevli diplomatlarda raporlarını doğrudan doğruya, Padişaha takdim ederlerdi. Bu merkezde önemli diplomatik konulara dair ayrıntılı dosyalar oluşturulurdu[62].

Sultan dış siyasetini, büyük devletler arasındaki rekabetten faydalanmak temeline dayandırmaktaydı. İngiltere ile Fransa'nın, Avrupa ve Ortadoğu'daki menfaatleri, Rusya'nın menfaatleriyle çatışmaktaydı. Padişahta bu durumu Osmanlı Devleti lehine kullandı ve 1890 yılında Bismarc'ın iktidardan düşmesinden sonra İmparator II.Wilhelm ile şahsi dostluk kurarak diğer büyük devletlere karşı Almanya'nın desteğini sağladı[63]. II.Abdülhamid, saltanatı boyunca gerek Makedonya'da gerek Doğu Anadolu'da Müslüman olmayan azınlıklar lehine ıslahat yapmayı ısrarla reddetmiş ve Avrupa'nın dikte ettirmek istediği ıslahatlar uygulandığı takdirde bu bölgelerin özerkliklerine kavuşacaklarını ve bu yöntemle Osmanlı bünyesinden kopacaklarını düşünmüştü[64]. Abdülhamid esasen Osmanlı Devleti için de en büyük tehlikeyi İngiltere olarak görüyordu. İngiltere'nin, Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Türklere yardım edeceğini ummuştu. Fakat Londra, Osmanlı Devleti'ne mühimmat yardımı bile yapmaktan kaçınmıştı. Padişah'a göre İngiltere'nin, Rus savaşında Osmanlı'yı yalnız bırakmış olması bir politika değişikliğiydi ve artık İngiltere de

---

[62] Oturum Başkanı: Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Osmanlı Devleti'nin 700.Kuruluş Yıl Dönümünde Sultan II.Abdülhamid Dönemi Paneli (II)",* Bilge Yayınevi, İstanbul 2000, s. 115-117.

[63] Azmi Özan, Ercüment Kuran, Selim Deringil, İlber Ortaylı*,"Sultan II.Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 Mayıs 1992)",* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul 1994, s. 142-145.

[64] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, AKDTY T.T.K. Basımevi, 6.Baskı, Ankara 2007, s. 86-88,96-102,159,182-187. Ayırca bkz. Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 24-35.

Osmanlı Devleti'ni, parçalamaya çalışacaktı. Nitekim 1878'de Kıbrıs'ın idaresini ele geçirdiği gibi 1882'de de Mısır'ı, işgal etmişti[65].

Fransa ve İngiltere'yi, Mısır'da karşı karşıya getiren Abdülhamid diplomasisi, Mezopotamya ve Basra Körfezi'nde de İngiltere ve Almanya arasındaki rekabeti körüklemeyi bilmişti. Aynı şekilde Abdülhamid Han, Tunus ve Libya'da çakışan emelleri bulunan Fransa ve İtalya'yı da Kuzey Afrika'da birbirine düşürebilmek için her türlü diplomatik girişimden kaçınmamıştı. Nitekim Fransa, 1881'de Tunus'u işgal etmişti. Abdülhamid, küçük Balkan ülkelerini himayesi altında bulunduracak tarzda hareket etmiş, diğer bir Balkan ülkesi olan Yunanistan'a karşı ise tavizsiz davranmıştı. Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları canlı tutarak ve hatta körükleyerek politikasının, Balkan yarımadası ayağını uygulamaya çalışıyordu. 93 Harbinde Rusya ile müttefik olarak hareket eden Romenleri, Rusya'dan koparmaya çalışmış ve Besarabya'nın, Ruslar'a kaptırıldığını hatırlatarak, Romanya'yı bu konuda ikna etmeyi de başarmıştı. Balkanlar'da Rusya'nın saldırgan emellerinin karşısına, Avusturya'yı dikmiş ve bu yolla statükonun korunmasını temenni etmişti. Ama bunun da Rus yayılmasına yeteri kadar engel olamayacağını anlayan II.Abdülhamid, Petrograd hükümetiyle uzlaşma yoluna gidilmesi taraftarıydı[66].

Padişah, Almanya'yı ise Osmanlı Devleti'nin diğer büyük devletlerin karşısında dayanabileceği bir koz olarak gördüğünden bu ülke olan ilişkileri daima canlı tutmaya çalışmıştı. Güney-Doğu-Asya ülkeleri ve Japonya ise Padişah için her zaman dost olarak geçinilmesi gereken ülkeler arasındaydı. Rusya'yı, Osmanlılarla barış içinde yaşamaya zorlayabilmek içinde Japonya ile bile anlaşmayı düşünmüştür. Abdülhamid'in politikasının temel taşını, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü oluşturuyordu ama bunu yaparken de ülkenin bazı vilayetleri için çok hassas davrandığı halde, devletin gücünün uzanmadığı yerler için aynı hassasiyeti gösterememişti. Çünkü bu dönemde Osmanlı anca kendi varlığını koruma peşindeydi. Bundan dolayıdır ki II.Abdülhamid Han, her zaman barışçı bir dış

[65] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 93-102,185-187; Vahdettin Engin, *a.g.e*, s. 25-27.

[66] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.VIII, s. 40-43,81-88,102-107,115-118,125,146-148,188-189; Vahdettin Engin, *a.g.e*, s. 26-27. Ayrıca Bkz. Oturum Başkanı: Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Osmanlı Devleti'nin 700.Kuruluş Yıl Dönümünde Sultan II.Abdülhamid Dönemi Paneli (II)",* s. 117-118.

politikayı tercih etmişti. Dış politikada da istihbaratın önemini çok iyi bildiği için büyük paralar harcama pahasına güçlü bir istihbarat teşkilatı kurmuştu[67].

93 Harbi arifesinde tahta oturan Padişah, meclisin bu kaçınılmaz olarak onayladığı savaşın ürünü olan anlaşma sonucu Sırbistan, Karadağ ve Romanya, Osmanlıdan bağımsız olarak kopuyor, Bulgaristan ise özerk bir prenslik olarak ayrılıyordu. Bosna-Hersek ve Teselya da Osmanlı hakimiyetinden kopan yerlerdi. Nitekim Girit'te, Yunan harbinin kazanılmasına rağmen, dış güçlerin Osmanlı'yı tarih sahnesinden silme planları arasında önce muhtariyet verilerek kaybedilmişti. Yine Kıbrıs ve Mısır'a İngiltere, Tunus'a da Fransa çökmüş ve Osmanlı Devleti'nin var olma mücadelesi verdiği yıllarda dost-düşman gözüken bütün devletler, Osmanlı coğrafyasından pay almaya çalışmışlardır. Bunda da başı İngiltere ve Rusya olduğu kadar Fransa'nın da çektiğini görüyoruz. Doğu sınırlarımızda Rusya ve İran'a, batıda da Karadağ yapılan sınır düzeltmeleriyle beraber kilometrekare hesabına vurmak, toprak kayıplarının büyüklüğünü anlattığı kadar bu dönemin şartları ve Osmanlı'nın var olma mücadelesini, elinde tutmaya çalıştığı toprakların ne kadar zorlu bir yol olduğunu bize göstermektedir.

Sonuç olarak Balkanlardan, Asya'ya[68] ve Afrika'da Ekvator'a[69] kadar Osmanlı hakimiyetinden söz ettirmek kolay bir iş değildi. Musul petrollerinin iştah kabarttığı bir dönemde Padişah bu alanı, Hazine-i Hassa'ya geçirip, kendi şahsi malı haline getirdi. Yine aynı uygulamayı, Filistin içinde görüyoruz. Filistin'e de Yahudi göçünü

---

[67] Vahdettin Engin, *a.g.e*, s. 27-28; Enver Ziya Karal, *a.g.e*., C.VIII, s. 161-183.

[68] 1889'da Japonya yola çıkan Ertuğrul Fıkrateyni ve 1901'de Çin'e giden, Nasihat heyetinin faaliyetleri. Bkz. Vahdettin Engin, *a.g.e*., s. 27-28, 80-82.

[69] 1880'li yıllarda Reşade(Çad) ve Nijer(Kavar) ilçeleri kurulmuş, Osmanlılar buraya kaymakamlarını atamışlardır. Ekvatordan kasıt; 1878'de Sudan Genel Valiliğine getirilen, Alman asıllı Dr.Mehmed Emin Paşa'nın, Sudan Eyaletine bağlı bugünkü, Uganda devleti toprakları içerisinde yer alan bir "Hatt-ı Üstüva (Ekvator)" Vilayetinin kurulup, başına atanmasıydı. Emin Paşa'nın, başına getirilmesiyle, zamanla güneydeki kabilelere doğru genişleyip, bölgenin yerli kabileleri, Osmanlı egemenliği, uzun süreli olmasa da görüp, yaşamışlardı. Osmanlı hükümetinin, Hatt-ı Üstüva eyaletlerinde konsolosların açılmasına karar vermesiyle ilgili Karvallobo'nun Beyoğlu'ndan Paris'teki Ajansiya'ya çektiği telgraf için bkz. BOA, *Y..MTV*., Dosya No:167, Gömlek No:89, M.17 Eylül 1897/H.19 R. 1315, s. 1-2.

yasakladığı kadar bu topraklar dışında İmparatorluğun, bütün coğrafyasını da Yahudilere açtı. Musevilere, Avrupa ve dünyada dışlandıkları bir zamanda tarihin tecellisi olarak yine Osmanlı Devleti sahip çıkmıştı.

1.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

Batı'da gelişmekte olan fikir hareketlerinin Osmanlı topraklarına hızlı bir şekilde girmesi tarihimizde "Jön Türkler" olarak addedilen, sonraları "İttihatçılar" denen zümre tarafından gerçekleşmiş ve bu işin öznesi özellikle II. Meşrutiyet dönemiyle adı özleşen, İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Şüphesiz ilk dönem Jön Türk Hareketi, başlangıçta edebi bir oluşum olarak meydana gelmiş ve kısa zamanda siyasi bir çehre kazanmıştı. Nitekim ilk olarak, edebiyatımızda görülen bu hareket ile Türk edebiyatı, Fars edebiyatına eğilimi terk etmeye başlamış ve bu sefer de her ne kadar Fransız edebiyat akımlarına kapılsa da "milli bir edebiyat'ın" oluşmasına, kapı aralamıştı. Yeni Osmanlılar olarak da adlandırılan bu zümre kendilerini, Osmanlının çöküşünü durdurmakla vazifeli reformcular olarak görmekteydi[70]. Yine Genç Türk hareketini, fikri olarak etkilediğini düşündüğümüz ilk öncülerini III.Selim'in ve sonra da haleflerinin sürdürdüğü ıslahatlarda da görmek mümkündür. Bu görüş çoğu kaynakta böyle geçmekteyken, III. Selim'in, Osmanlı ıslahat hayatındaki önemli yeri azımsanmayacak derece de olsa bile bu tarihi, III.Selim'den de öncelere rahatlıkla götürmek de yanlış olmayacaktır. Lale Devri baz alınarak, ıslahatçı kesim ve gruplar, Jön Türk hareketine kadar dikkatle incelenmelidir. XIX.yüzyılın önemli bürokrat ve devlet adamlarından Viyana elçiliği de yapan, Sadık Rıfat Paşa'nın o dönemde din ve mezhep gözetmeksizin yeni bir millet tanımından söz etmesi, asıl ifadesini Yeni Osmanlılarda özellikle de Namık Kemal'de bulan "Osmanlıcılık" fikrinin öncüsü

[70] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Cilt.I: II.Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, II.Baskı, İstanbul 1988, s. 19; Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, II.Baskı, İstanbul 2011, s. 18-19; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu(Bütün Eserleri 5)*, İletişim Yayınları, 12.Baskı, İstanbul 2015, s. 151-153.

gibidir. Sadık Rıfat Paşa'ya göre taassub ve cehalete karşı akıl ve bilim, ilerlemenin tek aracıydı. Paşa "eğitim, çalışma, akıl ve terakki" gibi kavramları da Osmanlıların gündemine sokarak, Yeni Osmanlıların öncüsü olur. Paşa, eserinde zamanın şartlarına uygun hareket fikirlerinden bahseder. Özellikle de *Zeyli Ahlak*'ta yeni bir toplum ve insan tasarımının önünü açar.

93 Harbinden sonra II.Abdülhamid'in, parlamentoyu dağıtması ve anayasa'yı, "rafa kaldırmasıyla" sürgüne giden reform ve anayasa taraftarları(Yeni Osmanlılar/Jön Türkler), bu hareketi canlı tuttu ve amansız takipçileri oldular. 1860'larda Paris ve Londra sokaklarında Jön Türk hareketinin taraftarlarına rastlamak gayet doğaldı. 1864'te ilk Jön Türk mecmuası kabul edebileceğimiz, "Hürriyet", Rıfat Bey'in editörlüğünde Londra'da çıkmaya başlamıştı. Böylece bir çatı alına örgütlenmek daha da kolaylaşmıştı[71].

1865 yılında Belgrat Ormanı'nda piknik yapan altı genç, "İttifak-ı Hamiyyet" adında gizli bir dernek kurmuşlardı. Kurucuları arasında Mehmet ve Namık Kemal Beyler de vardı. Toplantıdaki diğer isimler de Nuri, Reşad, Ayetullah Beyler ile Mir'at gazetesinin sahibi Refik Bey'di. Onları birleştiren nokta, Ali ve Fuat Paşalara muhalefetleriydi. Bu paşalar, onlara göre Avrupa Devletleri karşısında fazla tavizkardı. O günkü toplantıda asıl amaçlarının, imparatorluktaki idari sistemin "mutlakıyetten, meşrutiyete" dönüştürülmesi gerektiğine karar kıldılar. Yıllar sonra Cemiyet, "İttihad-ı Osmani" adıyla İstanbul'da, Demirkapı'da (Sirkeci) Askeri Tıbbiye (Tıbbiye-i Şahane) mektebinde kurulmuştu(3 Haziran 1889). Kurucuları, okulun öğrencilerinden İshak Süküti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali'dir. Yine aynı yıl[72], Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmet

[71] E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 18-19; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, 7.Basım, İstanbul 2014, s. 9-11; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, IV.Baskı, İstanbul 1992, s. 32; İbrahim Şirin, *a.g.e.*, s. 226-234. Ayrıca Bkz. Selim Karahasanoglu, "*İstanbul'un Lale Devri Mi? Tarih Ve Tarih Yazımı", Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 14-17 Aralık 2010, s. 427-463; Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratib Efendi(1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2011, s. 1-13.

[72] Birleşme tarihini Akşin eserinde 1895 senesini, 1889'dan daha kuvvetli olarak nakletmektedir.

Rıza Bey'le ilişki kurulmuş ve cemiyet, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını almıştı.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'deki kurucularının tümünde ortak bir amaç vardı: Osmanlı'nın çöküşünü durdurmak. İttihat ve Terakki, mekteplilerin birleştiği bir siyasi örgüt görünümündeydi. Alaylıların gözden düştüğü dönemde Mektepliler, hegemonyayı ele geçirmişlerdi. Bu sözü geçen mektepler: Tıbbiye(1827), Harbiye(1834) ve Mülikye(1859)'dir. Cemiyet, Carbonari Örgütü[73] ve Rus Nihilistlerin örgütlenme modellerini kendisine örnek alarak, hücreler biçiminde örgütlenmişti[74].

Gizli ve hızlı bir şekilde yayılan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti; İstanbul, Paris, Cenevre, Kahire, Ankara, Beyrut, Edirne, Hama, Humus, Şam, Girit, Kastamonu, Limni, Ma'-muretulaziz, Mersin, Rodos, Selanik, İzmir, Trabzon, Trablusşam ve Trablusgarp gibi imparatorluğun çeşitli merkezlerinde teşkilatlandı. Daha ilk zamanlar İstanbul'dakilerin, II.Abdülhamid'i tahtan indirme fikirleri, Paris'teki Jön Türklerce benimsenmemişti. Bazı öğrencilerin verdikleri jurnaller üzerine de ilk tutuklamalar başlamıştı. Nitekim tahttan indirme fikri, Saray'ın geniş tahkikatı sonucu öğrenilince, Trablusgarp ve Fizan'a birçok öğrenci sürüldü[75]. Ülke içinde başlayan Jön Türk hareketi 1890'lı yıllarda Murat Bey ve Ahmet Rıza gibi aydınların kaçışıyla Avrupa'ya da yayıldı. II.Abdülhamid'in damadı Mahmud Paşa'nın oğulları, Lütfullah ve Sabahattin'i de yanına alarak 1899'da yurt dışındaki

---

[73] Carbonari örgütü, İttihat ve Terakki'den ziyade Terakki ve İttihat diye adlandırılan ilk Jön Türk hareketi üzerinde daha etkili görülür. Terakki ve İttihat örgütü, sonraları daha çok İttihat ve Terakki adıyla anılacaktır.

[74] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 19; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, 7.Basım, Ankara 2014, s. 27,45,47-51; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 33-35; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 54-55. Ayrıca bkz. *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu (25 Kasım 2014)*, Bildiriler-Cilt I, AKDTY T.T.K. Yayınları, VIII.Dizi, Sayı:17, Ankara 2015, s. 1; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu(Bütün Eserleri 5),* s. 17-21.

[75] *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu (25 Kasım 2014)*, Bildiriler-Cilt I, s.2; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 20.

muhalif saflara katılmasıyla kamuoyunda Jön Türk hareketi, Saray karşısında yeni bir güç kazandı[76].

Aydınların, Modern Avrupa'dan kastettiği Batı Avrupa'dır. Berlin, Paris, Londra da birer cazibe merkezi olarak XVIII. ve XIX. yüzyıllarda gelişimlerini tamamla çabasına girmiş "modern" Batı Avrupa'nın en önemli şehirleriydi. Paris hareketli, cazip salon kültürüyle, edebiyatıyla ve özellikle ihtilaldan sonra özgürlük, eşitlik, milliyetçilik gibi büyük fikir akımları(ihtilal fikirleri) ve buna paralel siyasetle; Londra parlamenter düzenin merkezi, basın hürriyetinin sansürsüz olduğu, sanayileşmiş ve insanların siyasetin daha fazla içinde bulunduğu bir yer olarak; Berlin ise felsefi etkinliklerin en yoğun yaşandığı şehir olarak meydana çıkmıştı. Osmanlı'nın sözünü ettiğimiz yüzyıldaki diplomatik ilişkilerini, belli bir ölçüde kadim dönemden dostu telakki ettiği, Fransa belirledi. Aynı zamanda Osmanlı modernleşmesine önemli ölçüde şekil vermede yine gerek Fransa ile olan ilişkiler gerek Jön Türklerin, Avrupa'daki ilk faaliyetleri kapsamında Fransa etkili oldu. V. Hugo özgürlük için Fransa'yı terk ettikten, yaklaşık yirmi beş, otuz yıl sonra Osmanlı hükümeti ve mutlakiyet rejimine muhalif Osmanlı bürokrat, yazar, gazeteci ve aydınları, "özgürlük" için Paris'e gitmiştiler. Burada muhalif Osmanlı aydınları ve Jön Türklerin, neden Fransa'yı tercih ettikleri üzerine dikkat çekmek ve ayrı bir parantez açmak istiyoruz. 1830'larda ünlü Fransız ressam Delacroix, "halka yol gösteren özgürlük" adlı tabloyu yaptı. New York limanının girişindeki "Dünyayı aydınlatan özgürlük" anıtı, Fransız heykeltıraş Bartholdi tarafından 1886 yılında tamamladı ve Fransa bu dev heykeli, ABD'ye armağan etti. Bir özgürlük heykeli ve diğer sanat eserlerinin bu denli işlenmesi teknik olduğu kadar fikri manada da özgürlük,eşitlik vb. temaların ele alınıp işlenmesi İhtilal'in, Fransa'ya getirdikleriydi. Demek ki Hugo'nun özgürlük için kaçtığı Fransa ile Jön Türklerin, özgürlük için kaçtığı Fransa arasında geçen kısa zamanda bile belirgin farklar vardı. Nitekim Hugo, Napolyon'un imparatorluğunu ilan etmesi sonucu gönüllü bir ayrılışı tercih etmişti. Zaten unutulmamalıdır ki Fransa'dan ayrılışından yirmi yıl kadar sonra Paris'e dönüşünde bir kahraman olarak karşılandığında, Fransa'da İmparatorluk

[76] Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar(1908-1914),* Libra Yayıncılık, II.Baskı, İstanbul 2012, s. 17.

dönemi sonlanmış ve üçüncü Cumhuriyet dönemi başlamıştı. Bu yüzden biz Osmanlı muhaliflerinin Fransa'ya kaçışını gayet doğal, olması muhtemel bir hadise olarak yorumluyoruz. Fakat Osmanlı muhalifleri ve aydınlar, Paris yerine diğer cazibe merkezleri olan Londra ve Berlin'e gitselerdi, Osmanlı modernleşmesinin gelişimi ve şekli nasıl etkilenirdi ? diye düşünmeden de kendimizi alamıyoruz[77].

Osmanlı Devleti'nde düzeltilmesini gerekli gördüğü düzenlemeleri altı layiha halinde II.Abdülhamid'e sunan Ahmet Rıza Bey, 1895 yılının son demlerinde, Halil Ganem ve bir grup sürgünle beraber ayda iki kez yayımlanacak olan Fransızca, *Meşveret* dergisini çıkarmaya başladı. Ahmet Rıza aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin İstanbul şubesinin önerisi üzerine, Paris Şubesi'nin de Reis'i oldu. Bununla beraber *Meşveret*, İttihat ve Terakki'nin resmi yayın organı olduğu halde ilk zamanlar, Ahmet Rıza'nın şahsına münhasır bir yayın politikası güttü ve Halil Ganem hariç hiçbir üyesi Auguste Comte'un takipçisi de değildi. 3 Aralık 1895 günkü sayısında *Meşveret* gazetesi, cemiyetin hedef ve amaçlarını okuyucusuna beyan etmişti. Bu haberle, cemiyetin fikirleri ilk defa bütünüyle ifşa edilmişti. Şunu da hemen ekleyelim "Programımız" başlıklı bu makale, cemiyetin genel kanaatlerinden ziyade Ahmet Rıza'nın fikirlerini daha çok yansıtmaktaydı. Nitekim Ahmet Rıza ve arkadaşlarının hemfikir oldukları en önemli nokta: İmparatorluk tebaasının, Osmanlılaştırılmasıydı[78].

Cemiyet, 1896-1897 yıllarında iki darbe girişimi düzenledi ve kamuoyunda ikisi de ortaya çıkmış durumdaydı. Ayrıca 1897 Mayıs ayında komitenin merkezi, İstanbul'dan Cenevre'ye taşındı ve bu dönemde cemiyet içerisindeki iki farklı grup arasındaki anlaşmazlık kendini iyiden iyiye hissettiriyordu[79]. Damat Mahmud Paşa'nın küçük oğlu Sabahattin, Ahmet Rıza'nın dışında yeni bir lider olarak Jön Türk hareketi içinde safını aldı. İlk Jön Türk Kongresi, Prens Sabahattin ve kardeşinin genel çağrısıyla Paris'te 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında gerçekleşmişti.

---

[77] İbrahim Şirin, *a.g.e.,* s. 162-164; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*(*Librairie Larousse),* 17.Cilt(Nem-Paleo), Milliyet Gazetecilik A.Ş-İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1986, s. 9080.

[78] E.Ramsaur, *a.g.e.,* s. 41-43; Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 55. Osmanlılık ideolojisi için ayrıca bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908,* s. 261-275.

[79] Sina Akşin, *a.g.e.,* s. 56; E.Ramsaur, *a.g.e.,* s. 58.

Bu kongrede yalnızca yayın ve propaganda yoluyla değil, askeri kuvvetin de kullanarak devrim yapılması tezi ile yabancı müdahalesinin gerekli olup, olmadığı tezleri çarpıştırıldı. Esas tartışma yabancı müdahalesi konusunda yaşandı ve kongre sonucu Jön Türkler, yabancı müdahalesini destekleyenler ve buna karşı çıkanlar olmak üzere ikiye ayrıldı. "Terakki ve İttihat Cemiyeti"ni, Ahmet Rıza'nın yabancı müdahalesi karşıtı olan grubu kurarken, Prens Sabahattin'in grubu, "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"ni kurdu[80].

1902-1906 yılları arası Jön Türkler açısından durgun geçen yıllardı. Recep Paşa darbesi uygulanamayınca, Sabahattinciler de hareketiz kaldı. Ahmet Rıza ve taraftarları ise zaten şiddete karşı çıkan taraftı. Çetecilik bakımından oldukça renkli olan Makedonya coğrafyasında 1904'ten itibaren güç dengelerini, Bulgar-Eksarhlık tarafının aleyhine değiştiren ve Eksarhlık hareketine karşı olan sistematik bir Rum ve Sırp silahlı komitecilik hareketi başladı[81]. 1905-1906 yılları sürgüdeki Jön Türklerden bağımsız ve kuruluşlarında subayların aktif rol oynadığı yerel komitelerin kuruluş yılları oldu. Mustafa Kemal tarafından Şam'da kurulan "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" de buna örnek gösterilebilirdi[82].

1906 yılında Selanik'te Talat Bey'in önerisiyle, on arkadaş Mithat Şükrü'nün(Bleda) evindeki toplantıda "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adında gizli bir örgüt kurdular. Kısa zamanda şubelerini çoğaltan cemiyet, büyük bir gizlilik ve hücre biçiminde örgütlenmişti. Kuruluşunda da III.Ordu subaylarının etkisi büyüktü ve onlar arasında da üye sayısı gittikçe artmıştı. Selanik'teki Jönler, reform önlemlerinden başka bir şey düşünmüyorlar ve Prens Sabahaddin liderliğindeki Adem-i Merkeziyetçileri, yabancı müdahalesi tutumları yüzünden tıpkı Ermeniler ve Bulgarlar gibi davranmakla nitelendiriyorlardı. Selanikli Jönler ve özellikle de genç subaylar, *Meşveret* ve *Şura-yı Ümmet* gazetelerinin etkisi sonucu yabancı müdahalesi karşıtı olan Ahmet Rıza Bey'in tarafına daha yakındılar. Bu Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin de dikkatini çekmişti. Cemiyet, iki cemiyetin birleşmesini

---

[80] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 80-84,99-100; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 21,28; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 18; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 71; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 91-105,129-144. Sabahattin Bey'in, askeri darbe planları için bkz. Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 84-85; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 108.

[81] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 33; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 97.

[82] A.g.y., *a.g.e.*, s. 103; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 144; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 136-137.

önermek üzere Dr. Nazım Bey'i, Selanik'e göndermiş ve yapılan görüşmeler sonucu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Paris'ten gelen bu teklifi kabul etmişti. İki cemiyette, 27 Eylül 1907'de "Terakki ve İttihat Cemiyeti" çatısı altında birleşti ve Selanik şubesi Yurtiçi merkez komitesi, Paris şubesi de Yurtdışı merkez komitesi oldu. Cemiyet'in örgütlenmesi güçlenerek devam etti ve esas amacı 1876 Anayasasını tekrar yürürlüğe koymaktı[83].

Selanik'ten Şam'a kadar İmparatorluğun her bölgesindeki bu örgütlenmelerde şüphesiz; 1905 Rus İhtilali'nin ve ardından Rusya da ve İran'da kurulan Meşruti yönetimlerin yanı sıra Makedonya bunalımı üzerine, Avrupa müdahalesine giderek zemin oluşması ve bu ihtimalin somut olarak kuvvetlenmesinin, çok büyük bir etkisi olduğu gözden kaçırılmayacak bir gerçektir[84].

27-29 Aralık 1907 tarihinde Paris'te Taşnaksutyon Cemiyeti, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet ile Terakki ve İttihat Cemiyetleri'nin katılımıyla, II.Jön Türk Kongresi toplandı. Bu kongrenin ilkinden farkı; Ermeni Devrimci Federasyonun da bulunması ve Sultan Abdülhamid'in yönetimden bir an evvel devrilmesi kararının alınması oldu. Yabancı müdahalesi sorunu burada gündeme gelmedi. Bu kongrede her cemiyet, meşruti sistemin tekrar kurulması prensibinde ortak bir stratejide kesin karar kıldılar. 27 Aralıkta kongre, Ahmet Rıza, Sabahattin ve K.Malumya'nın ortak başkanlığı altında açıldı. Ahmet Rıza'nın hilafet ve saltanat haklarının saklı tutulacağını istemesi, bazı tartışmalara yol açmışsa da kongredeki Ermenilerin uzlaşmacı tutumu sonucu bu konu da aşılmıştı. Terakki ve İttihat'ın Paris şubesinin kongreye kabul ettirmek istediği bazı kararlar da vardı. Şüphesiz meşrutiyetin geri getirilmesi en temel ilkeydi ama Saltanatta veraset usulünün değiştirilmemesi, ve Osmanlı ülkesi içinde şubesi olmayan cemiyet ve komitelerin kongreye çağırılmamasıydı. Rum ve Sırp komitelerinin kongreye davet edildiğine dair net bir bilgiye rastlanmasa da Rum tarafı için Paris'teki Liguc Hellenigue'ye davet götürülse

---

[83] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 105-106; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 144-146; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 19; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 140-141,163-167; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 21-23.

[84] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 106. Ayrıca bkz. Esra Atalı, "*1905 Rus Devrimi ile 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi"*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, s. 203.

de bu örgüt, daveti kabul etmemişti. Bulgarların[85] kongreye katılması ise davetin, Ermeniler tarafından gelmesinden kaynaklanıyordu.

29 Aralık günü çalışmalarını tamamlayan kongre, uzun bir bildirge çıkarmıştı. Politik eylemler ve diğer önlemlerle birlikte, Abdülhamid yönetimine karşı silahlı direniş ve Sultanı tahttan indirme, vergi ödememe, ayaklanmalar ve ordu içi propaganda gibi yöntemlere gidileceği duyurulmuştu. Bu kapanış açıklamasında, Osmanlı İmparatorluğu'nda "ulusal birlik ve beraberliğin" yani "Osmanlıcılığın" gerçekleştirilmek istendiğine de vurgu yapıldı. Artık rejim değişikliği için devrimci eylemlerden bahsediliyordu[86].

1.2. 1908 Devriminden Önceki Son Durum

Selanik'teki merkezi kongre'nin sonuçları, Ocak 1908 tarihli bir mektupla, Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti'ne bildirildi. Bu mektupta, Rumlarla ve Bulgarlarla uzlaşmaya varma çabasının başarısızlığına dikkat çekildi. Daha sonra Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti, Selanik komitesine: Şu sıralar, Rumlar ve Bulgarlarla ittifak beklenilmediğini, Bulgar gazetesi *Vecerna Posta* ve Dr. Radef'in gazetesinin böyle bir ittifaka karşı olumsuz görüşlü makaleler yayımladığını, Rum ve Bulgar örgütlerinin hükümetlerine bağlı olduklarını, Osmanlı Rumlarını ve Bulgarlarını düşünmediklerini bundan dolayı Selanik Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin, Makedonya komitelerini bastırmak için tüm önlemleri almasının gerekliliğini, yazdı. Makedonya'ya yönelik gitgide artan bu ilginin önemli bir nedeni de Büyük Güçlerin, Makedonya için reformlar[87] talep etmeleriydi. Artık 1908 yılında Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Makedonya'ya yoğunlaşması kaçınılmaz bir durum almıştı[88].

---

[85] Akşin'e göre II. Jön Türk Kongresine özellikle Bulgar, Rum ve Arnavut örgütlerinden katılım olmamışken, Hacısalihoğlu'na göre Bulgarları temsilen bir grup, kongreye iştirak etmişti.

[86] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 163-165; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 112-118; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 20-21; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 167-171; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 28-29. II. Jön Türk Kongresinde ele alınan konular için ayrıca bkz. Bernard Lewıs, *a.g.e.*, s. 203-204.

[87] Rusya ve Avusturya büyükelçileri, 1907 senesinde İstanbul'da Makedonya için bir reform projesi hazırlamışlardı. İngiltere'de 18 Aralık 1907'de bir genelge hazırlayarak Makedonya için Büyük

1908'in Mayıs ayında Terakki ve İttihat Cemiyeti, çalışmalarını gizli olarak sürdürmekten vazgeçip, Makedonya'daki duruma hakim olmak için yapılan toplantıda açığa çıkmayı düşündü ve Selanik'te Avrupa'nın Büyük Devletlerine, Cemiyet'in varlığını açıklama kararı aldı. Büyük Devletlere, sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi ve Makedonya'daki karışıklığı ancak Cemiyetin düzeltebileceği söylenecekti. Bunun üzerine İttihatçılar, bir manifesto hazırlatıp Büyük Devletlerin konsoloslarına gönderdiler fakat Büyük Devletlerden bir cevap dahi gelmedi[89].

9-10 Haziran 1908'de İngiltere Kralı VII.Edward ile Rusya Çarı II.Nikolay(Nicholas), Reval'de(Tallinn/Estonya) buluşmuşlardı. Bu görüşmede amaç, İngiliz-Rus ilişkilerini gözden geçirmek ve Makedonya meselesi için iki ülkenin beraber kapsamlı bir ıslahat hareketine girişmesiydi. Burada ayrıca Almanya'ya karşı bir denge politikasında uzlaşma sağlanması da gündeme geldi. Jön Türkler bu görüşmeyi, Makedonya konusunda İngiliz-Rus işbirliğinin ve müdahalesinin başlangıcı olarak gördü[90]. Jön Türklerin buradaki en büyük telaşları, Makedonya'nın kısa bir sürede kaybedilmesi korkusuydu. Yurtiçi Merkez Örgütü(Selanik), bir isyanın başlatılmasını düşünmeye başlamıştı. Avrupa'da da Reval görüşmesi, devrimi başlatan olay olarak yorumlanmıştı[91].

Selanik'teki son gelişmeler ve III.Ordu'dan gelen haberler, İstanbul hükümetini kuşkulandırmıştı. Hükümet, Enver Bey ve şüpheli subayları İstanbul'a çağırdı. Fakat Enver Bey, İstanbul'a dönüp terfi alabileceği yönündeki daveti kabul etmektense dağlarda mücadele etmenin daha onurlu bir davranış olacağını düşünüyordu. Zaten Saray da III.Ordu Başkumandanı Esat Paşa ile Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa'yı, ordudaki hoşnutsuzluğun baş sorumluları olarak görüyordu. Bu sebepten bu iki paşa

---

Devletlere, yabancı subaylardan oluşan bir Jandarma Birliğinin kurulmasını ve bölgedeki Osmanlı askeri sayısının azaltılmasını önerdi. Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 167; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 119.

[88] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 166-167.

[89] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, 9.Basım, İstanbul 2013, s. 16.

[90] A.g.y., *a.g.e.*, s. 17; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 172-173; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 176. Ayrıca bkz. Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 121-128; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 23.

[91] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 173; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 17.

yerine, Saray'a daha sadık kalacak kumandanlar atanarak, askerler arasındaki hareketin engellenmesi düşünüldü. Esat Paşa'nın yerine gelen İbrahim Paşa(Sakallı Nureddin/Nureddin İbrahim Konyar), Makedonya Umumi Müfettişi olan Hilmi(Hüseyin Hilmi) Paşayla işbirliği yaptı. İncelediğimiz bir belgede İbrahim Paşa'ya gönderilen emre dayanarak, hürriyetin ilanı için top atılmaması ve muhtemelen ekseriyeti isyancı/dağa çıkan askerlerden oluşan Ohri Milli Alayı Birinci Taburu'na, resmi karşılama töreni yapılmamasının istendiğini anlıyoruz[92].

Bu şartlar altında Selanik'teki merkez, 25 Haziran 1908'de Enver Bey'in dağa çıkmasını ve isyanın başlatılmasına karar verdi. 25-26 Haziran 1908 akşamı Enver Bey görev yerini terk ederek, önceleri Makedonya çetelerinin takibatıyla uğraştığı ve bu yüzden Müslüman ahali tarafından saygı gördüğü Manastır'da dağa çıktı. Bu isyan esnasında Enver Bey, Tikveş'in köylerindeki taşra halkını da devrimci birlikler gibi harekete geçirip, kullandı. Bundan sonra Resne kolağası[93] olan Ahmed Niyazi Bey, Manastır'daki İTC şubesinin onayını alarak, garnizondaki subayların cuma namazında olmalarından da yararlanarak Resne'de asker ve sivillerden oluşan 200 kadar kentin ileri gelenleriyle beraber, 3 Temmuz 1908'de dağa çıktı. Böylece meşrutiyetin geri getirilmesini sağlayan olaylar zinciri başladı. Niyazi Bey ile genç bir subay olan Eyüp Sabri Bey de güçlerini birleştirme kararı aldılar. Padişah ise kısa sürede başlayan bu ayaklanmayı bastırmak için Şemsi Paşa'yı görevlendirdi. Fakat Şemsi Paşa, 7 Temmuz'da Manastır'da cemiyetin fedailerinden biri tarafından öldürüldü. Burada şuna mutlaka değinelim ki Makedonya'daki bazı Jön Türk subayları, kendilerini Selanik'in kontrolü ve emri altında da görmemekteydi. Niyazi Bey'de çevre kasabaların mahalli idari makamlarına gönderdiği bildirilerde, kendisinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin[94] bir temsilcisi olarak değil de 200

---

[92] A.g.y., *a.g.e.*, s. 18-19; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 176-177. Rumeli Müfettişliği ve Üçüncü Ordu Müşiri İbrahim Paşa'ya, Ohri Milli Alayı Birinci Taburu'nun Manastırda resmen karşılanmaması ve ilan-ı hürriyet için top atılmaması, konulu yazı için ayrıca bkz. BOA, *Y..EE..*, Dosya No.71, Gömlek No.96, C. 1326, s. 1.

[93] Osmanlı'da yüzbaşı ile binbaşı arasında bir subay rütbesi.

[94] "Terakki ve İttihat Cemiyeti", II.Meşrutiyet'in ilanından sonra "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını aldı. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2018, s. 12-13, 252; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 141, 145-146, 172-173. Ayrıca bkz. Kazım

adamının lideri olarak söz etmişti. Fakat tamamen bu bildiriye dayanarak Feroz Ahmad ve Ramsaur gibi Niyazi'nin kendi inisiyatifiyle hareket ettiğini söyleyemeyiz. Filhakika her ne kadar bazı Jön Türk subayları kendilerini, Selanik şubesinin emri altında görmese de Niyazi Bey, harekete geçmeden önce Manastır'daki İTC şubesinden onay almıştı[95].

1.3. II. Meşrutiyet Öncesi İTC, Rumlar ve Yunanistan

Makedonya'da artan Bulgar faaliyetleri ve Panislavist hareket neticesinde Osmanlı-Yunan ilişkilerinde daha ılımlı bir hava esmiş ve *"Helen Osmanlıcılığı"* adı verilen Türkler ile Rumların hakim güçler olmasını öngören bir siyasal düşünce ortaya çıkmışsa da bu düşünce, Fenerliler denilen ve Osmanlı'nın varlığını sürdürmesini kendi çıkarları için daha uygun gören Rum burjuvazisiyle sınırlı kalmıştı.

XX.yüzyıl başlarında Yunan ulusçuluğu ve yayılmacı eğilimleri doruğa ulaşmıştı. Megali İdea, Osmanlı yönetiminden memnun olan Rumlar dışındakiler arasında güç kazandı. İstanbul'daki okullar, dernekler, gazeteler ve cemaatin bir bölümü, bu ulusçu hedef doğrultusunda çalıştı ya da sempatiyle karşıladı. "Osmanlılık" düşüncesini dile getiren Rumlar da vardı ama azınlıkta kaldı[96].

Jön Türk çetelerinin Rum halkını da devrime kazandırdığı bazı köyler hariç, Yunan hükümetinin ve Patrikliğin güçlü nüfuzu altında bulunan Makedonya'daki Rum cemaatlerinin ve komitelerinin, devrime karşı direndikleri bilinmektedir. Yunan hükümetinin, Makedonya'daki Yunan konsoloslarına gönderdiği talimatta Rum cemaatlerine, Yunan ulusal çıkarları nedeniyle Jön Türk devrimini desteklememeleri ve Jön Türklerden uzak durmaları tavsiye edildi. Jön Türkler çeşitli vesileler ile Rumların önde gelen isimlerinden destek isteseler de bu bir sonuç vermedi. Osmanlı hükümeti ise hafiyeleri vasıtasıyla Rumların, Jön Türklere destek vermelerini

---

Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti(1896-1909)*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s. 412-413'e atfen de aktaran, Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

[95] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 19-22; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 177-178; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 174; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 127-128; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 21.

[96] A.g.y., *a.g.e.*, s. 34.

önlemeye çalıştı. Rum milisler de devrim karşıtı eylemlerine devam ettiler ve Bulgar köylerine saldırdılar. Bütün bu gelişmeler üzerine İTC, Rumlara karşı politikasını değiştirmek zorunda kaldı[97].

Zaten Rumlar, cemiyetin merkeziyetçi politikalarından rahatsızlık duyuyorlardı. Bu yüzden Rumlar, genel olarak Sabahattin Bey'in adem-i merkeziyet taraftarı görüşlerine sempatiyle yaklaştılar. Zaten I. Jön Türk Kongresi'ne Sathas, Adossidis ve Musurus gibi bazı Rum delegeler katılmışken, II. Jön Tük Kongresi'ne davet edilmelerine rağmen katılan olmadı[98].

İTC'nin Manastır şubesi 22 Temmuz'da, Manastır Rum cemaati liderine ve Rum komitesine bir muhtıra yolladı. Bu muhtırada Rumlardan, "Helenizm hayali"ne kapılmak yerine Jön Türklerle birleşmeleri ya da en azından tarafsız kalmaları talep edilmiş ve Bulgarlar örnek gösterilmişti. İTC, Rumların bu tutumlarında Yunan hükümetinin de kilit bir rol oynadığının bilincindeydi[99].

Osmanlı toplumunda öteden beri Bankacılık, ticaret ve sanayi gibi burjuvazi faaliyetleri sürdüren Osmanlılardan söz edilse bile devlet üzerinde önemli bir siyasi etkisi olan bir burjuva sınıfı görülmemekteydi. Nitekim Osmanlılarda ticaret erbabı, dil bilmelerinden dolayı ağırlıklı olarak Osmanlı'nın gayrimüslim tebaaları olmuştu. Yani Devlet-i Ali Osman'da geçmişten beri, Türk unsuru bir ticari burjuva sınıfının eksikliği hissedilir bir gerçek olarak aranıyordu. Bu yüzdendir ki İTC'nin, yeni bir Türk burjuvazi sınıfı oluşturmaya yönelik sosyal ve ekonomik politikalar düşüncesi ve uygulaması gayet doğaldı. Hatta bu yerli burjuvazi oluşturma süreci İTC'nin politikalarıyla başlayıp, yıllar sonra bile Cumhuriyet'in ilk yıllarında da uygulanarak etkisini gösterdi. Feroz Ahmad'ın değimiyle komprador burjuvazinin iç çekirdeğini Rumlar ve Ermeniler oluşturuyordu. Kapitülasyonlar, Osmanlı içindeki bu unsurlar için kendi çıkarlarına kullanılan, yabancı devletlerin garantisindeki önemli bir kazanç unsuruydu. Burada Yahudi cemaatine ayrı bir parantez açacak olursak: Onlar, Rumlar ve Ermenilerle rekabet halindeydiler fakat kurulu bir Yahudi devleti olmadığından da yabancı devletlerin himayesini pekte elde edemediler. Yahudilerin

[97] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 186-187.

[98] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

[99] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 187-189.

durumu ile Türklerin durumu birbirine benziyordu çünkü her iki tarafta Avrupa üstünlüğünün sonuçlarından zarar görüyordu. Bu nedenledir ki Yahudi cemaati, Selanik'ten Bağdat'a kadar, İttihatçıları yürekten destekledi. Zaten İttihatçı hareket, milli bir ekonomi ve milli bir burjuvazi kurup, İmparatorluğu eski düzenden kurtarmayı ve Avrupa devletlerinin denetiminden çıkarmayı amaçlayan devrimci siyasal bir hareketti[100].

Şüphesiz Makedonya'daki Rumların, devrim öncesi İTC'yle temas kurmaları yolundaki en büyük engel, Rum Patrikhanesi ve Yunan hükümetiydi. Serez Yunan konsolosuna göre Jön Türklerin eşitlik çabaları, Rum unsurunu tatmin etmezdi. Çünkü Rum cemaati, Patrikhane vasıtasıyla önceden gelen haklara ve gayrimüslimler arasında bir üstünlüğe sahipti. İttihatçılara karşı güvensizlik besleyen Manastır Yunan konsolosu Dimaras'a göre ise Jön Türk hakimiyeti, Yunan ulusal çıkarları için olumlu olmayacaktı. Bu yüzdendir ki Yunan Dışişleri Bakanı Georgios Baltatzis, 10 Temmuz 1908'de Yunan konsoloslarına gönderdiği bir yazıda Rumların, Jön Türk aktivitelerine katılımının engellemesini istemişti. İTC ile Rumlar arasında II.Meşrutiyetin ilanı öncesinde esen bu soğuk rüzgarlar, II.Meşrutiyet döneminde her iki taraf arasında yaşanacak olan anlaşmazlıkların net bir habercisiydi[101]. Zaten İttihatçılar, meşruti yönetimin kurulması konusunda Rumların yeteri kadar ellerini taşın altına koymadıklarını görüyordu. Hüseyin Cahit'te bir yazısında sürgüne giden bir Rum olmadığını hatırlatıyordu[102].

---

[100] Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 31-39.

[101] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 45-48. Meşrutiyet'in ilanı arefesinde Talat Paşa anılarında, o sıralarda Selanik'te samimi olduğu Yunanlı bir avukat dostu Marko Theodorides Efendi'yle arasındaki bir diyalogtan bahseder: "Marco Efendi'ye kendisinin ve vatansever dostlarının, o zaman ki "ihtilal birliğine" girmelerini teklif ettiği zaman, kendisi açıkça şimdiki hükümetin Türkiye'yi bir çöküşe doğru götürdüğünün kesin olduğunu, meşruti bir hükümetin ise Türkiye'yi yükselteceğini ve Türklerin Rumeli'deki egemenliklerini pekiştireceğini; bu sebeple de bu harekete yardım edecek bir tek Yunanlı bulunamayağını ve hatta Yunanlılara böyle bir niyetten söz edildiğinde bu girişimi(Meşrutiyeti geri getirmek için planlanan ayaklanma, ihtilal) başarısızlığa bile uğratabileceklerini söyledi". bkz. Haz. Alpay Kabacalı, *talat paşa'nın anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11.Basım, İstanbul 2018, s. 16-17.

[102] Hüseyin Cahit, Meşrutiyetin ilanından altı ay sonra şöyle yazıyordu: "Şayan-ı dikkattir ki nefy ve teb'id(sürgün/uzaklaştırma) felaketi yüzünden bu kadar aile söndüğü halde bu felaketi yüklenenlerin

2. Meşrutiyetin İlanı ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Açılması

2.1. II.Meşrutiyet'in İlanı ve Rum Tebaa

XX. yüzyılın başlarından itibaren Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırplar Makedonya için sürekli bir çatışma içindeydiler. Bulgar komitacılarıyla, Yunan çeteleri kendi topraklarını genişletmek için çatıştı. Atina'da Rumların kurduğu, "Makedonya Komitesi", 1908'e kadar sürecek olan Kuzey Makedonya ve Doğu Rumeli'de Bulgarlara karşı mücadele edecekti. Makedonya'daki ortamı ve ulusların çete savaşlarını bölgede bizzat gören İttihatçılar, ileride "Makedonya örneğinden" hareketle, adımlarını ona göre atmayı planlamışlardı. Girit ve Makedonya meselesi, Yunan kamuoyu için de milli bir mesele olarak addedilmişti[103].

İlk Meclis-i Mebusan, Sultan II.Abdülhamid tarafından süresiz olarak tatil edilmişti. Yani daha o zaman da Meşrutiyet rejimi yasal olarak ortadan kaldırılmadığı gibi Kanun-i Esasi ve Ayan üyeleri de her yıl Devlet-i Ali'ye salnamelerinde yayınlanmıştı. Kanun-i Esasi yasal olarak yürürlükte olmakla beraber, fiilen hayat sahası bulmamıştı. Bu sebepten I. ve II. Meşrutiyet tabirleri fiilen doğru olmakla, hukuken yanlış bir tanımdır. Nitekim II.Meşrutiyet, 23 Temmuz(R. 10 Temmuz 1324) 1908 Perşembe günü, 21 pare top atışıyla Manastır'da Terakki ve İttihat üyeleri tarafından ilan edildi. Cemiyet yine aynı gün arka arkaya Rumeli'nin birçok merkezinde "Meşrutiyeti" törenlerle ilan etti[104]. Selanik, Terakki ve İttihat'ın karargahı ve Meşruti hareketin, ideolojik merkezi olmasına karşılık, Meşrutiyet'in ilan edildiği son Makedonya kenti oldu(24-25 Temmuz 1908). Niyazi Bey, Sultan'a ve Müfettiş-i Umumi Hilmi Paşa'ya da gönderdiği telgrafta, Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesini talep etmişti. Jön Türk taraftarı ordu mensupları, hükümetin bölgeye son direniş için gönderdiği birliklerin

---

kısm-ı azamı Müslümanlardır. Ermeni vatandaşlarımız da bu uğurda birçok fedai vermişlerdir. Fakat şu felaket Rum vatandaşlarımızı çok şükür esirgemiştir, çünkü nefiye(sürgün) gitmiş bir Rum tahattur(hatırlamak) edemiyoruz." Hüseyin Cahit, "Milliyet Meselesi", *Tanin*, M. 4 Şubat 1909/H.12 Muharrem 1327, No.184, s. 1.

[103] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

[104] Meşrutiyetin ilanı ve Meclisi toplantıya çağıran iradenin metni için bkz. "Kanun-i Esasi", *Sabah*, 25 Temmuz 1908/12 Temmuz 1324, s. 1-2. Bkz. Ek-1.

başı olan Tatar Osman Paşa'yı, Manastır'daki konağında tutuklayarak, hükümetin Makedonya'daki son askeri gücünü de elinden almış oldu. Böylece Anadolu'dan Makedonya'ya nakledilen birliklerden de taraf değiştirip, Terakki ve İttihatçıların tarafına geçenler oldu. Manastır Valisi Hıfzı Paşa'da son durumu, hükümete uygun bir dille telgrafla bildirmişti. Sadrazamın, Hilmi Paşa'ya cevaben çektiği telgrafta, Padişah'ın halkın isteğine uyarak meşruti idareyi fiilen geri getirmeye karar verdiği bildirilmişti.

22 Temmuz günü Avlonyalı Ferid Paşa azledilerek yerine Said Paşa'nın yedinci sadareti başlamış oluyordu[105]. Harbiye nazırı da değişerek yerini, Ömer Rüştü Paşa'ya bıraktı. Burada bu kritik tarihteki atamaları, bir politika değişikliğinden ziyade yeni bir dönemin simgesi ve sinyali olarak yorumluyoruz. Böylece kolaylıkla yeni gelen hükümet suçu, eski hükümete yani yöneticilere -sadrazama- rahatlıkla yükleyebilecekti. Bir taraftan 23 Temmuz gecesi Saray'da tartışmalar sürerken, Makedonya'dan gelen telgraflar da okunuyordu. Payitaht'ta, Meşrutiyet hakkındaki idare 23 Temmuz'da çıkmış ve ertesi gün haber Selanik'te 101 pare top atışıyla kutlanmıştı. Ancak Osmanlı basınında haber ertesi gün çıkmış olduğundan, İstanbul vesaire vilayetler, 24 Temmuz'da(Cuma) haberi alıp, bugün kutlamalarda bulunmuşlardı. Gerek usulen tanzim edilen Meclis-i Vükela mazbatasında gerekse matbuata verilen Tebliğ-i resmi'de meşrutiyet'in ilanından bahsedilmeyip, "Tes'is-i Celil-i Cenab-ı Hilafetpenahi olan Kanun-i Esasi'de suret-i teşkili beyan olunan Meclis-i Mebusan'ın, ictimaa(toplanmaya) davet olunması" hakkında irade çıktığı görülmektedir.

Meşrutî idarenin yeniden tesisi kararının alınmasında özellikle Arnavutlar açısından etkili olan Firzovik Toplantısı ve sonrasında İstanbul'daki yetkililere çekilen telgraflarda da bu talep "meşveret usûl-i meşrûasının yeniden iadesi" şeklinde ifade edilmişti. II. Meşrutiyet'in ilk döneminde Ulemâ yeni rejimin, İslâm şeriatına uygunluğu üzerinde sayısız yazı kaleme alarak destek vermişti. Sonradan Şeyhülislâm olacak olan Mûsâ Kâzım Efendi, "İslâm'da Usûl-i Meşveret ve Hürriyet" adlı risâlesiyle ilk desteği vermiş, ardından ulemâ şeriatın, meşrutiyetin

[105] Said Paşa'nın yedinci kez sadarete getirilmesinin ilanı ve haberi için bkz. "Vezir-i mayesmirim Said Paşa", *Sabah*, 23 Temmuz 1908/10 Temmuz 1324, s. 1. Bkz. Ek-2.

esası olduğunu vurgulamış ve İran'daki kullanıma benzer "meşrûtiyyet-i meşrûa" tamlamasına sıkça atıfta bulunmuştu[106].

Meşrutiyetin hızlı bir şekilde yeniden geri gelmesi, İttihat ve Terakki için de büyük ve beklenmedik bir başarıydı[107]. Tanin muhabiri Hüseyin Cahit Yalçın'ın yaşadığı şaşkınlığı anlatan, "gözlerime inanamıyorum meşrutiyet mi oldu?" diye başlayan sözleri, o döneme ait havayı gayet net yansıtmaktaydı[108]. Meşrutiyetin ilanı sonrası ülkede bölge bölge bayram havası estiği ve kutlamaların yapıldığında kaynaklar ortak görüş halindedirler. Özellikle Makedonya kentlerindeki şenliklere her grup ve milletten katılımlar oldu. Zaten ilk günler, nutuklar ve nümayişlerle geçmişti. Mekteb-i Askeriye ve Tıbbiye öğrencileri, Pazar günü muzika(mızıka) eşliğinde Bab-ı Ali önüne gelerek, arz odası önünde bir nutuk gerçekleştirmişlerdi. İzmir ve Aydın gibi hatırı sayılır Rum nüfusu olan bölgelerde ise Rumlar ve Ermeniler ortak kutlamalara iştirak ettiler. Fakat bu ortam içerisinde bilinçli bir provokasyon olarak Yunanistan faktörünün devreye sokulduğunu buradaki kutlamalarda; Türk bayrağının yanında Yunan bayraklarının da dalgalanması, Padişah ve Yunan kralı resimlerinin yan yana görülmesi ve Enver Paşa'ya övgü amacıyla bestelenen, Meşrutiyet marşının yanı sıra Yunan milli marşının da çalınmasıyla açık bir şekilde görmekteyiz. Osmanlı tebaasının beraber yaptığı gösterilerin yanı sıra her cemaatin kendi kutlama gösterileri ve mitingleri de

---

[106] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 27-30; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 129-132; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 200-204; Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 160-161; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 178-180; M.Şükrü Hanioğlu, "Meşrutiyet", *TDVİA*, Cilt:XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 388-393; İ.H.Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 355-358; Cevdet Küçük, *a.g.m.*, s. 221-222; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 23. Firzovik toplantısı için Ayrıca bkz. Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, AKDTY ATAM Yayınları, Ankara 2014, s. 34.

[107] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 31; E.Ramsaur, *a.g.e.*, s. 179; Haz. Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, s. 16-18.

[108] ...Gözlerime inanamıyordum. Meşrutiyet mi oldu? Mebusan Meclisi mi açılacaktı? Abdülhamid idaresi nihayet mi bulacaktı?... Meşrutiyet böyle mi olurdu? Senelerden beri bin türlü üzüntüler ve ıstırablar içinde, erişilmez bir gaye halinde hülya ettiğimiz meşrutiyet en ufak bir zabıta vak'asından daha sessiz, daha gösterişsiz, daha tabi bir surette mi başlayacaktı?... H.Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Hatıraları", *Fikir Hareketleri*, s.71, 28 Şubat 1935, s.292-293'den aktaran Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 48-49.

oluyordu. Bunlardan biri de Rum cemaatinin İzmir'de gerçekleştirdiği, Türk bayrağından ziyade Yunan bayraklarının görüldüğü mitingti. Bu da gösteriyor ki her cemaatin içinde meşrutiyeti ve getirdiklerini, kendi çıkarlarına göre yorumlayan ve uygun bir zemin için fırsat kollayan grupların olduğu inkar edilemez bir gerçekti.

Fakat her yer de durum böyle de değildi. Kısa süreli de olsa Osmanlı milletleri arasında kardeşlik ve barış havası hakim oldu. Makedon çeteleri, şehirlere inerek faaliyetlerini durdurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Sansürün kalkması, basın serbestliğinin gelmesi, İTC'nin çok şikayet ettiği hafiyeliğin kaldırılması ve genel affın ilan edilmesi, tüm halklar tarafından olumlu ve umutlu bir şekilde karşılanmıştı. Böylece Osmanlı İmparatorluğunda ıslahat hareketine ilk olarak halk unsuru da eklenmiş ve hürriyetin ilanı dikey yönlü, tabandan tavana doğru bir hareket hattı görünümü çizmiştir[109].

İlk günlerde şenlik havası içinde cemiyet, meşrutiyetin birleştirici unsuruna(ittihad-ı anasır/Osmanlıcılılık) vurgu yapmak için "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"yle de kaynaşıldığını bildirecek fakat bu Paris'te yankı bulmamış ve Prens Sabahattinciler tarafından kesin bir dille reddedilmişti. Bazı kaynaklarda meşrutiyetin ilanından sonra cemiyetin gün yüzüne çıktığı her ne kadar dile getirilse de Tunaya'nın da işaret ettiği gibi Cemiyet'in Merkez-i Umumisi'ndeki gizlilik devam etmekteydi[110].

25 Temmuz günü *İkdam* gazetesi büyük bir manşetle "Padişahım Çok Yaşa" diye bir başlık atıyor, Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan'ın da haberini veriyordu. 26 Temmuzda ise aynı gazete, "İslamiyet ve Kanun-i Esasi", başlığını ilk sayfa haberi olarak yayınlamıştı. Sansür nedeniyle önceki günlerde Rumeli'deki ayaklanmadan haberi olmayan İstanbul halkının bir kısmına meşrutiyet, Padişahın lütfu gibi göründü. Burada Padişahın iradesiyle meşrutiyetin geri gelmesi konusunda

---

[109] Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 75-77; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 49; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 204-205; Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 161; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, T.T.K Basımevi, II. Seri, No.15, Ankara 1949, s. 3. Yapılan kutlama gösterilerinde Cemiyetin de rolüyle, "kahrolsun hafiyelik" ve "hafiyelik istemiyoruz" şeklinde sloganlar atılmıştı. Hafiyeliğin kaldırılması için de bkz. 17 Temmuz 1324 tarihli "Hafiyeliğin ilgası hakkında irade-i seniyye, *Düstur 2*, C.I, No:7, s.9'dan aktaran Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 37.

[110] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 24.

II.Abdülhamid'in rolü, ne kadar samimi ve istekli olduğu konusunda farklı görüşler günümüze kadar ortaya atıla gelmiştir. Lakin tarihi olaylarda görünenin arkasında da neler olabileceğini göz ardı etmeden yorumlamak ve sorgulamak daha geçerli olacaktır. İstanbul halkının, kısa zamanda Yıldızda ve Beyazıt gibi meydanlarda toplanarak, meşrutiyet lehine mitingler tertip etmeleri, dönemin heyecanını ve şaşkınlığını açıkça yansıtmaktadır. Burada Padişah da kamuoyuna, meşruti idarenin yeniden yürürlüğe konması talebinde ne kadar samimi olduğunu göstermeye çalışmış ve bunu savunmuştur, dersek yerinde olacaktır. Çünkü II.Abdülhamid, tabandan gelen hareketi ve dönemin siyasi koşullarını bugünlerde daha net görmekteydi. Bu yüzdendir ki isyandan sonra meşrutiyetin ilanı çabaları gündeme gelince direnmeden, "suyun akışına gideceğim", diyerek bunu onaylamış, Kanun-i Esasi'nin ilanına taraftar olduğunu bildirmiş ve arkasından da irade metnini çıkarmıştı. Meşrutiyet, Padişahın haklarını ve mutlak otoritesini saklı tutuyordu. I. ve II. Meşrutiyet arasında bazı önemli değişiklikler, farklılıklar da bulunmaktaydı. Lakin Saray açısından, bu değişikliklerin sonradan gündeme geldiğini de unutmamak gerekir[111].

Meşrutiyet kutlamalarından ve bu ilk coşkudan sonra Gayr-i Müslim cemaat önderlerinin tutumundaki belirsizlikte ortadan kalkmaya başladı. Burada Yahudi cemaatine ayrı bir parantez açmak istiyoruz çünkü onlar kendi çıkarları gereği de yeni rejime aktif bir şekilde desteklerini sundular. Fakat aynısını Rum ve Ermeni cemaatinin tamamı için söyleyememekteyiz. Çünkü İttihatçı milletvekilleri eski düzene karşı, yeni rejimin politikalarını ve düzenini savunurken, Ermeni ve özellikle Rum cemaati eskiden gelen imtiyazlarının korunması ve hatta daha da genişleyeceği ümidine kapıldılar, fakat yeni düzende eski imtiyazlarının sınırlarına dokunulduğunu gördüklerinden dolayı, yeni düzene muhalefette başı çektiler. Azınlık cemaati olarak kanun-i kadim gereği eski imtiyazlarının devamını, meşrutiyet sisteminde de devam ettirmek istiyorlardı ama bu meşrutiyetin herkese getirmeye çalıştığı eşitlik ve

[111] "Padişahım Çok Yaşa", *İkdam*, 25 Temmuz 1908, s. 1-2; "İslamiyet ve Kanun-i Esasi", *İkdam*, 26 Temmuz 1908, s. 1-2; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 140; Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s. 77-78; Cevdet Küçük, *a.g.m.*, s. 222; Kenan olgun, *a.g.e.*, s. 36. 25-26 Temmuz tarihli İkdam gazetesi küpürleri için Bkz. Ek-3.

hürriyet havasına tamamen aykırıydı. İşte bu sebepten dolayı meşruti yönetimdeki muhalefette kısa sürede yerlerini aldılar[112].

Bir yandan da cemiyet, toplumsal hayata da hakim olmaya başladığından ve birçok yerde şubesinin olması da bunda başlıca etken, yayınladığı bildirilerde 23 Temmuzdan itibaren yapılan gösteri ve kutlamalara son verilmesini isteyerek, halkı sakin olmaya ve işlerine dönmeye davet ediyordu. İTC, kamuoyunu aydınlatmak ve hükümet işlerini düzene koymak için Ağustos ayının ilk günlerinde Selanik'ten, İstanbul'a bir heyet gönderdi. Talat,Cemal,Rahmi,Hakkı ve Cavit Bey gibi İttihatçıların bulunduğu bir heyet, cemiyetin teşkilatlanması ve amaçları hakkında basına bilgi verirken bir yandan da yeni hükümette görev alması beklenen kişiler hakkında önerilerde bulunuyordu[113].

Sait Paşa'nın 22 Temmuz'da kurduğu yeni kabine, iki isim dışında, önceki Ferit Paşa kabinesinin hemen hemen aynısıydı. Siyasi affın yanında hapishanedeki mahkumlar da ayaklanarak af beklediler. Onlar da meşrutiyet andı içirilerek salındı. Bu da tehlikeli bir durumdu ve kamuoyunu tedirgin etti. Bunun için 31 Temmuz'da yeni bir Sait Paşa kabinesi kurulsa da bu kabine de fazla uzun sürmedi. Yukarıda da değindiğimiz Selanik'ten gelen heyet, adeta İTC'nin nasihat heyetiydi. Bu heyet Sadrazamla, iki toplantı yaptı. Kuvvetle muhtemel İTC, Sait Paşa hükümetinin çekilmesini istiyordu. Böylece İttihat Terakki, iktidarı direk ele geçirmiyor ama arka plandan sözünü geçirebileceği paşaları, kabinede görmek istiyordu. Sina Akşin bu durumu, Cemiyetin, "denetleme iktidarı" olarak görmektedir[114].

6 Ağustos 1908'de Kamil Paşa hükümeti kuruldu ve cemiyet yayınladığı bildiriyle yeni kabineye kuvvetle destek olacağını açıkladı. Onun sadrazamlığı da yaklaşık altı ay kadar sürdü. Ayrıca Ağustos ayından itibaren İttihatçılar, devlet görevinde yer alan birçok eski düzen yanlısı görevliyi, uzaklaştırarak onların yerine İttihatçıların güvenini kazanmış kişileri getirdiler.[115] Yönetim ve ıslahat sorunu,

---

[112] Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 104.

[113] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 50-51.

[114] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 142-146.

[115] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 51-52; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, s. 36-40. Sait Paşa'nın istifası ve Kamil Paşa'nın atanması için Ayrıca bkz. "Şikayetlerimiz (Sadrazam Said Paşa Hazretlerine)", *Tanin*, 8 Recep 1326(6 Ağustos 1908), s. 3; "Sadrazam Paşa'nın İstifası", *Tanin*,

Kamil Paşa kabinesinde ortaya çıktı ve ayrıca kabinede resmen cemiyete üye tek bir kişi bile yoktu. Basın, Paşa'nın programını, 16 Ağustos'ta halka duyurdu. Bu programda Kamil Paşa'nın İmparatorluğu, Anayasaya uygun bir biçimde yönetme kararlılığı bildiriliyordu. Yeni kabine ve yönetim, bütün nezaretlerde ıslahat yapacak, fazla memurları da emekliye sevk edecekti. Ticari anlaşmalar ve vergi sistemi de gözden geçirilecekti. Ayrıca Kara ve Deniz Kuvvetlerinde de yeniden örgütlenmeye gidilecekti. Zaten Hürriyet gazetesi de 16 Ağustostaki sayısında "Yeni Ordumuz ve Kumandanları" başlığını atıyordu[116].

Halkın bilgilendirilmesi için meşrutiyet basınına önemli görevler düşmekteydi. Bu görevlerin başında, meşrutiyeti tanıtmak, öğretmek, anlatmak ve meşrutiyet lehine propaganda yapmak geliyordu. Meşrutiyete gönülden taraftar olan gazetelere göre, özgürlüklerin tanınması, yolsuzlukların son bulması ve ekonomik bir kalkınma, meşruti ortamın sağladığı yararlardı. Dönemin basını için meşrutiyetin kansız bir şekilde geri getirilmesi de dile getirilen diğer bir iftihar meselesiydi[117]. Baştan bütün gazeteler meşrutiyeti övmüş ve methiyeler düzmüştü. Fakat bir süre sonra siyasette olduğu gibi basın alanında da hizipleşmeler başladı. *İttihat ve Terakki, Hürriyet, Rumeli* ile İstanbul'da yayınlanan, *Tanin* ile *Şura-yı Ümmet* doğrudan Cemiyete ait ve bağlı gazetelerdi. *Tasvir-i Efkar* ve *Tercüman-ı Hakikat'ı* da bu destekçi gazetelere ekleyebiliriz[118]. *İkdam,Volkan,Serbesti,Sabah,Sada-yı Millet* ve *Yeni Gazete* gibi yayınlarda Cemiyete muhalif gazeteler olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu yayınlar, bu yüzden de kuruluşundan itibaren cemiyete muhalif olan Ahrar Fırkasını desteklemişti[119].

---

9 Recep 1326(7 Ağustos 1908), s. 3; "İlan-ı Resmi", *Sabah*, 8 Recep 1326(6 Ağustos 1908), s. 1; "Suret-i Hatt-ı Hümayun (Vezir-i mayesmirim Kamil Paşa)", *Sabah*, 9 Recep 1326(7 Ağustos 1908), s. 1.

[116] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 39. Kamil Paşa Kabinesinin Programı için Bkz. "Meclis-i Vükelanın Programı", *Sabah*, 16 Ağustos 1908, s. 1; "Heyet-i Vükelanın Programı", *İkdam*, 16 Ağustos 1908, s. 1; "Yeni Ordumuz ve Kumandanları", *Hürriyet*, 16 Ağustos 1908, s. 2.

[117] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 146.

[118] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 33-34.

[119] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 166; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 97.

Osmanlı Devleti'nin Rum tebaası, Meşrutiyetin ilanı sonrası ortak bir tutum sergileyememiş ve sahip oldukları konum ve menfaatleri gereği yaşanan süreci değerlendirmişlerdi. Bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra ister istemez iki ana tutum, iki ayrı görüş ortaya çıktı: Rumların bir kısmı, Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesini de destekleyen ve "Megali İdea" dediğimiz mefkureyi desteklerlerken, diğer bir kısmı da özellikle "Fenerliler" dediğimiz, Osmanlı toplumunun üst tabakasından olan Rumlar ise Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü destekliyor ve parçalanmasına karşı çıkan bir tutum sergiliyorlardı. Bunlar ayrıca Rumların, modern Batı yanlısı, kozmopolit bir Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak gelişip, yaşayabileceklerine inanıyorlardı. "Hellenottomanizm" olarak isimlendirilen bu görüşün oluşumunda Ion Dragoumis ve Athanasios Souliotis(Suliotis-Nikolaidis)'in kurdukları "İstanbul Örgütü'nün" büyük payı olmuştur[120].

İstanbul'da 25 ve 26 Temmuzda yapılan gösterilerde Türk, Ermeni ve Rumlar da bulunmaktaydı. Bu gösterilerde atılan ortak slogan: "özgürlük,eşitlik ve kardeşlikti". Rum öğrencilerde Osmanlı ve Yunan bayraklarıyla gösterilere katılmışlar, "yaşa","zito" sadaları atmışlardı. Makedonya'daki Rumlar da hürriyet şenliklerine katıldılar. Fakat Atina'nın kontrolündeki Yunanistan sevdalısı olan Rum kesiminin, İttihatçılara karşı olumsuz tutumu aynı şekilde devam etmekteydi. Manastır Yunan konsolosu, Meşrutiyet zaferini Rumlar için genelde "faydasız ve zararlı" olarak nitelendiriyordu. Bir benzer görüş de Serez Yunan konsolosundan geliyordu ve o da bunun, Helenizm ve Megali İdea'nın zararına olacağını düşünmekteydi. İzmirli Rumlar, 30 Temmuzdaki büyük ayinden üç gün sonra da ruhani heyet eşliğinde İzmir'deki hükümet binası önüne gelerek, Meşrutiyet'in ilanından duydukları memnuniyeti dile getiren konuşmalar yapmışlardı. Aradan uzun zaman geçmeden İzmir Rumları, bu sefer de yeni yönetimden duydukları huzursuzluğu ve hoşnutsuzlukları dile getirmeye başladılar. Rumların, bu yeni yönetimdeki en büyük

[120] A.g.y., *a.g.e.*, s. 53-54.

kaygıları, Meşrutiyet öncesi sahip oldukları yüzyıllardan beri süregelen ayrıcalıklarının kaldırılacağı korkusuydu[121].

Rum Patriği Yuvakim Efendi, Bab-ı Aliden, dinlerine, eğitimlerine ve eskiden beri süregelen imtiyazlarının, geleneksel "millet" sistemi içerisinde şahıs ve vicdan hürriyetlerinin tasdikini istedi. Cemiyet de Fazlı Bey'i, Yuvakim Efendiye yollayarak bu imtiyazlara dokunulma niyetinde olunmadığını bildirdi. Bu hususta dikkat çeken nokta, Rum patriğinin konuyla ilgili konuşmasında Türklerin, Hıristiyanlara karşı asırlardır devam eden merhametsizce tavırlarında artma olduğunu söylemesi İttihat ve Terakki'nin tüm milletleri, kuracakları bir hükümette temsil etme yani "Osmanlılık/Osmanlıcılık" politikasını da bunun delili olarak göstermesiydi. Şurası çok açıktır ki Rum Patriği, tüm Hıristiyanların "Osmanlı milleti" adı altında birleştirilmesi ve kaynaşmasını, din ve mezhep saldırısı şeklinde görmekte ve yorumlamaktaydı. Halbuki Cemiyetin, Devlete entegre etmeye çalıştığı bu anlayış, Meşruti yönetimin getirdiği her türlü "eşitlik ve adalet" kavramı kapsamında her Osmanlı unsurunu, "Millet" sisteminde eşit görmekten kaynaklanmaktaydı.

Hüseyin Cahit'te bu konuda: "Rum milleti için Patrikhanenin bütün imtiyazatına ve ondan neşet eden hukuka riayetin şart-i esasi olarak kabul edilmesini talep ediyorlar. Bu kayda neden mecbur olduklarını düşünüyoruz. Kanun-i Esasi Rum vatandaşlarımızın hukukunu temine kafi değil mi? Ermeni'nin, Bulgar'ın, Türk'ün hukukunu temine kifayet eden bir kanun neden Rumların hukukunu temine kifayet edemesin?" diye serzenişte bulunuyordu[122].

Hüseyin Cahit Bey Cemiyet'in, Patrikhane'ye 18 maddeden oluşan bir program verdiğini, Patrikhanenin de asker, lisan, mektep gibi muhtac-ı tetkik ve müzakere

---

[121] A.g.y., *a.g.e.*, s. 54-56. Ayrıca bkz. "Heyet-i vükelaya dair", *Tanin*, 6 Ağustos 1908(8 Recep 1326), s. 3; "Siyasiyat(Kuvvetli Türkiye)- Saraya giderken", *Tanin*, 7 Ağustos 1908(9 Recep 1326), s. 1-3.

[122] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 196-197; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s.114-115; Hüseyin Cahit, "Rumların Programı", *Tanin*, R. 21 Ağustos 1324 (H. 7 Şaban 1326 / M. 3 Eylül 1908), No.34, s. 1; "Rumlara mahsus imtiyazatın geri alınacağı", *Tanin*, R. 19 Ağustos 1324 (H. 5 Şaban 1326/M. 1 Eylül 1908), No.32, s. 3.

görülen bir kaç madde dışında, diğerlerini kabul edebileceğini belirttiğini de yazmaktaydı[123].

Yunanistan'ın başbakanlığını da yapmış önemli bir siyasetçisi olan Dimitrios Rallis başlangıçta, Meşruiyet rejimi konusunda hararetli bir tavır takınmıştı. Meşrutiyet'in tekrar ilanından sonra, civardaki Rumlarla görüşmek amacıyla Selanik ve İstanbul'a ziyaretlerde bulunmuş ve kısa zamanda o da fikrini değiştirmişti. Böylece Makedonya'daki mücadelenin devamını ve hatta Trakya ve Küçük Asya'ya(Anadolu) da çeteler yollanmasını savunmuştu. Rallis'in, Meşrutiyet ve Makedonya mücadelesi ve kargaşasının devamı hakkındaki görüşleri özellikle Rum cemaati açısından oldukça önemliydi. Osmanlı Rum cemaatinin oldukça türdeş bir yapıda olması zamanla kendi içinde de milliyetçiliğin, sınıf bilincine ağır basmasına yol açtı. Selanik Sosyalist İşçiler Federasyonu'nun 1909-1910 yılı raporunda, 1908 Devrimi'nden sonra, "işçiler arasındaki milliyetçi propagandanın kısa zamanda gerilediği ve yalnızca Osmanlı Rum işçileri arasında yayılmaya devam ettiği" belirtilmişti. Burası Osmanlı tebaası Rum işçiler ve Yunanistan'ın Rum işçileri arasındaki farkı görmemiz açısından önemlidir[124].

Yeni düzenden rahatsızlık duyan Rum çoğunluğun yanı sıra Meşruti yönetimin kendileri için faydalı olacağını düşünen Rumlar da vardı. Örneğin dönemin basınında bu konuda görüşleri sorulan ve fikri alınan bir Rum şunları söylemişti:

"Türkiye'nin faaliyeti sanaiye ve ticariyesi son derecede tevessü edecektir(gelişecektir). Türklerin bu şeylerde pek kabiliyeti yoktur. Bulgarlar ise daha ziyade çiftçi bir kavimdirler. Ticaret ve sanat cihetinde en hazırlıklı Rumlardır. Onun için bundan sonra Osmanlı kalmak bizim için Yunan tabiiyetinde bulunmaktan faidelidir(faydalıdır)"[125].

Diğer taraftan Rumların meşrutiyet karşıtı, istibdat taraftarı ve Osmanlı topraklarının Yunan topraklarına katılmasını desteklediklerine dair çeşitli söylentiler çıkması üzerine Rum toplumunun belli bir kesimi tarafından tepkiyle karşılandı.

[123] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 197.

[124] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 105.

[125] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Anasır-ı Osmaniye", *Tanin*, R. 17 Ağustos 1324(H. 3 Şaban 1326/M. 30 Ağustos 1908), No. 30, s. 1.

Hatta bu tarz söylentilerin gerçek dışı olduğunu vurgulamak için Burduri Yorgaki Efimyanidi tarafından *Sevgili Türk Kardeşlerimize Takdim Rum Kardeşleriniz* başlıklı bir kitap yayımlandı. Yorgaki Efendi kitabında Rumların, istibdad taraftarı olmadıklarını tarihsel örneklerle açıklarken yine Rumların, Yunanistan emellerine hizmet ettikleri iddialarına da karşı çıkıyordu. Ayrıca Yorgaki Efendi, Türk ve Rum unsurları arasındaki yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırmak amacıyla "Rum Tenvir-i Efkar Kulübü"nün kurulmasına öncülük etmişti. Hatta Yorgaki Efendi *Tanin* gazetesine de bir mektup göndererek, Türkçe ve Rumca olmak üzere *Ciddiyet* isimi bir gazetenin de yayımlanacağını duyurmuştu. Bu nazik girişim İttihatçıları destekleyen *Tanin* gazetesince de memnuniyetle karşılanmıştı[126].

2.2. Cemiyet'in Seçim Politikası ve Rum Muhalefeti

İşte bu şartlar ve ahval altında 1908 seçilerine gidilecekti. Seçimlerden bir gün önce yayınlanan fermanla yeni seçim kanuna göre her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecekti. Ayrıca erkek nüfusu, bu rakamdan az olan yerlere de birer mebus çıkartma hakkı tanınmıştı. Her sandık bir seçim çevresini oluşturmak suretiyle iki dereceli seçim sistemi uygulanacağı da kamuoyuna duyurulmuştu. İki dereceli seçim sisteminde halk, önce ikinci seçmenleri belirlemek için oy kullanıyor, ikinci seçmenlerde mebusları seçiyorlardı. Böylece II.Meşrutiyet'in ilk seçimi 3 Ağustos 1908'den başlayarak 17 Aralık 1908'e kadar sürdü.

İttihatçılar, dört buçuk ay süren seçim süresince Makedonya ve Anadolu'nun birçok yerinde kendi mefkure ve siyasetlerini, Kanun-i Esasi'yle gelen özgürlük ve hürriyet ortamının faydalarından bahsederek anlatmaya çalışmışlardı[127]. Seçim süresince Türkler ve Azınlıklar(Gayr-i Müslim) arasındaki rekabet ve mücadele

---

[126] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*, s. 59-60; "Türkçe-Rumca Bir Gazete", *Tanin*, R. 15 Mart 1325(H. 5 Rebiülevvel 1327/M. 28 Mart 1909), No. 236, s. 3. İki sayfası Türkçe, iki sayfası da Rumca olan 4 sayfalık *Ciddiyet* gazetesinin Atatürk Kitaplığındaki sayısı için Ayrıca bkz. "Osmanlı Gençlerine", *Ciddiyet*, M. 3 Nisan 1909/ R. 21 Mart 1325, s. 1.

[127] A.g.y., *a.g.e*., s. 60-61; Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Yayınları, Ankara 2007, s. 50-51; Bilal Eryılmaz, *a.g.e*., s. 161-162.

kendini iyiden iyiye hissettiriyordu. Türkler, İttihat-Terakki Fırkası ve seçimler başladıktan kısa bir süre sonra 14 Eylül 1908'de kurulan Ahrar Fırkası[128] ile seçimlere girmişti. Gayr-i Müslimler içerisinde en sert muhalefeti yürüten kesim ise Rum tebaa oldu. Yani Osmanlı halkının bu ilk seçimlerinde İttihat-Terakki, Ahrar Fırkası ve Rum Cemaati'nin listeleri yarışacaktı. Tabi İTC, gerek Meşrutiyeti geri getirme ya da daha doğrusu yeniden ilan ettirmedeki gücü ve katkısıyla gerekse Meşrutiyet'in ona sağladığı ortam, itibar ve nüfuzla adeta Meşrutiyet'in bekçisi gibi görünerek gayet avantajlı, Devlete ve Hükümete hakim taraftı. Bu Cemiyet için de seçimlerde çok büyük bir avantajdı. Lakin Cemiyet her seçim bölgesinde istediği nitelikte adaylar bulmakta zorlandı. Bunun içinde seçimin iki dereceli olmasından da hareketle bazı bölgelerde yerel güçlerle ve nüfuzlu kişilerle anlaşmak zorunda kaldı ve uzlaşmaya gitti.

Ahrar Fırkasının seçimlerdeki ana politikasına gelince onlar da Türk olmayan unsurları kendine bağlayarak devlet içindeki muhtemel kopmalara engel olmak istiyorlardı. Fakat bu Yahudi cemaati dışındaki azınlık cemaatleri açısından pek olumlu görünmedi. Onlar özellikle de Rum cemaati, sürekli bahsettiğimiz Kanun-i Kadim'den gelen azınlık statükosu ve dokunulmaz haklarından yanaydılar. Onlar bu istek ve haklarını, Meşrutiyetin getirdiği "eşitlik ve özgürlüğe" aykırı görmüyorlardı. Esas fikir ayrılığı buradan hareketle "Osmanlıcılık/Osmanlılaştırma" siyasetinin, Türk ve Azınlık cemaatlerce farklı yorumlanmasından çıkıyordu. Bir yandan Bulgarlar da Ayan Meclisi'nin kaldırılmasını ve Adem-i Merkeziyetçiliği

[128] Sabahattin Bey, babasının cenazesi için İstanbul'a gelişinden 12 gün sonra artık İTC toplantılarına katılmayarak, kesin tavır aldı ve yakın arkadaşları Ahmet Fazlı, *Terakki* ve *Osmanlı* gazetelerinin yöneticisi Mahir Sait, Celalettin Arif ve Nurettin Ferruh'la birlikte Ahrar Fırkasını kurdu(14 Eylül 1908). Sabahattin Bey, partinin başkanlığını kabul etmedi ama yinede partinin baş ideologuydu ve parti, 1908 seçimlerine sadece İstanbul'dan katıldı. Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 165; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 119; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 142-148. Ahrar fırkasının kuruluşu için Ayrıca bkz. Oğuz Kaan, *"II.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası"*, (T.C İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 110-129.

savunuyorlardı. Buradan hareketle, Bulgarların çoğunlukta kaldığı bölgelerin ilhak edilmesi fikrini düşündüklerini söylemek gerçeğe uzak olmayacaktır[129].

Zaten çok geçmeden II.Meşrutiyet, ilk büyük bunalımını 1908'in Ekim ayında yaşadı. Bu esnada "Gueshov Hadisesi" diye de bilinen bir hadise Bulgaristan'ın aradığı fırsatı ona verdi. Garip bir tesadüftür ki Ahrar Fırkası'nın kurulduğu gece 14 Eylül akşamı Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Alman sefaretinin yanındaki konağında, başkentteki diplomatlara bir yemek daveti düzenledi. Diğer diplomatlar davet edildiği halde Bulgar diplomat M.Gueshov, yemeğe davet edilmemişti. Osmanlı Devleti şüphesiz bu tavrıyla Bulgaristan'ı hala bir Osmanlı vilayeti, Bulgar Prens Ferdinand'ı da bağımsız bir idareci değil, kendine bağlı bir vali olarak görüyor mesajını veriyordu. Zaten Berlin Anlaşmasından beri uygun fırsatı kollayan Bulgarlar, Prens Ferdinand'ın Osmanlı hükümetinin bu son hareketi karşısında öfkelenmesiyle 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etti ve Ferdinand kendini bağımsız Bulgar Çarı olarak deklare etti. Bulgar Prensliği'nin bu hareketi üzerine diplomasi trafiği iyice karıştı. Bundan cesaret alan Avusturya-Macaristan, bir gün sonra bir Osmanlı vilayeti olan Bosna-Hersek'i, Rusya Hariciye Nazırıyla belirlediği tarihi beklemeden ilhak ettiğini açıkladı. Avusturya'yla aynı gün Girit'te, Yunanistan'la birleştiğini açıkladı(6 Ekim 1908). İTC, Avusturya'ya olduğu gibi Yunanistan ve Rumlara da ticari boykot uygulanacağını bildirdi. Avusturya'ya uygulanan boykot, yüklü bir tazminat ödenmesinden sonra Rumlara uygulanan boykotta 1911 Trablusgarp savaşına kadar sürdü[130].

1908 seçimleri şunu çok açık gösterdi ki her ne kadar bu seçimlerin kazananı, İttihat-Terakki ise kaybedeni de Osmanlıcılık daha doğrusu oluşturulmaya çalışılan tek tip "Osmanlı Millet" sistemiydi. Çünkü bu genç Meşrutiyetin daha ilk seçimlerinde her milletin ayrı bir "Seçim Program"ı ortaya çıktı. Üstelik bu seçim programlarının ortak noktası da Meşrutiyetle gelen tek tip bir Osmanlı kimliği de değildi. Aslında İttihatçılar bu seçimlerde oluşturmaya ve Devleti kurtarmaya

---

[129] Bilal Eryılmaz, *a.g.e*., s. 162; Gülnihal Bozkurt, *a.g.e*., s. 200; Sina Akşin, *a.g.e*., s. 167; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*, s. 62.

[130] Phılıp Mansel, *Konstantiniyye (1453-1924)*, Çev. Şerif Erol, Everest Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2007, s. 469. Ayrıca Bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki(1908-1914)*, s.42; Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 200.

çalıştıkları sistemin yani Osmanlıcılığın, yeterince işlemediğini görmeye başlamışlardı. Şüphesiz ilerideki siyasi politikalarında daha farklı fikri içtimalar yine Devletin bekası için düşünülecek ve denenecekti. Aslında tarihin, Osmanlı Milletini'nin çekirdeği ve temelini oluşturan Türk Milleti'ne doğru yavaş yavaş indirgediği ve soyutladığı bir süreçte İttihatçıların da yapacak fazla bir şeyi kalmamıştı.

Bu seçimlerde Rumların programına bakacak olursak, İmparatorluğun çeşitli halklarına inanç ve geleneklerine göre gelişme imkanı'nın tanınmasının istendiğini göreceğiz. Fatih döneminden beri Rum milletine tanınmış ne kadar hak varsa bunlara kaldırılmış haklar da dahil edilerek hepsinin bu yeni sistemde kabulü isteniyordu. Eğitim ve dini alandaki "azınlık statüsünden" gelen bütün ayrıcalıklı hakların aynen kabulü de önemli isteklerdendi. Fener-Rum Patrikhanesi'ne tanınmış bütün imtiyazların korunması da önemli bir noktaydı. Yerel yönetimlere daha geniş ayrıcalık tanınması da Rumların programında yer aldı. Ayrıca askerlik konusunda Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının da askerlik yapması programlar arasında geniş tartışmalara yol açan bir diğer meseleyi teşkil etti. Bu konuya ilerleyen başlıkta daha detaylı değineceğiz. Ulahların programı ise hemen hemen aynı esasları kapsamaktaydı. Lakin Rumların programında yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmesi konusunda Bulgarların programı kadar ileri gidilmediğini söylemek gerekir. Filhakika üç aşağı beş yukarı azınlık cemaatlerin programları birbirlerinin hemen hemen aynısı gibiydi ve karşılarına da adem-i merkeziyetin mutlak karşısında duran, merkeziyetçi ve Osmanlıcı bir politika güden İttihat ve Terakki'yi aldılar. Makedonya'daki Rum cemaati de programlarını Selanik'teki İttihat-Terakki Cemiyetine, Ağustos ayı içerisinde iletmişti[131].

Rum Patriği'nin(Yuvahim Efendi) bildirisi de programdaki isteklerin aynısını kapsıyordu. Zaten Patriğin bildirisinden fazla bir zaman geçmeden Ahrarcı Sabahattin Bey bizzat Yuvahim Efendi'yi ziyaret ederek Kanun-i Kadim'den gelen Patrikhane ayrıcalıklarının devam edeceğini ve adem-i merkeziyet taraftarı oldukları

[131] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 167-168; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 62. Bulgarların Programı için Ayrıca bkz. Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Bulgarların Programı", *Tanin*, 30 Eylül 1908(H.4 Ramazan 1326), No. 61, s. 1.

konusunda garanti vermişti. İttihatçılar da Patriğe yeterli güvenceyi vermek için Ahrarcı, adem-i merkeziyetçi gruptan olmasına rağmen Fazlı (Tung) Bey sayesinde bir teşebbüste bulunmuşsa da bundan bir netice çıkmadı. Bir anlamda Ahrar Fırkasıyla, Rum Cemaati'nin istekleri bir noktada kesişmişti. Lakin zaman geçtikçe Patrik, Türk tarafından gelen güvencelerden çok seçimlerle ilgileniyordu. Rum tebaa, iyi örgütlenmiş olmasından hareketle seçmenini seferber etme ve sandığa yollamada kuşkusuz daha tecrübeliydi. Bu da onlara seçim için avantaj sağlamıştı. Zaten gayrimüslim cemaatlerin çoğu cemaat içi seçimler hasebiyle iyi kötü bir seçim geleneğine sahiptiler. Buna karşılık Türkler ve Müslümanlar, çoğunlukta olmalarına rağmen hem bölünmüş durumdaydılar hem de bir seçim geleneğine sahip değillerdi. Ayrıca örgütlenmede de çeşitli sıkıntılar görüldü. Zaten Tanin, 29 Ağustoslu sayısında "Mebuslarımız Nasıl Seçilecekler" diye soruyor ve madde madde de açıklıyordu[132].

Tanin muhabiri Hüseyin Cahit, Rumların Selanik İTC şubesine verdiği programlarına cevaben yazdığı yazısında Rumların isteklerine karşı çıktı. Her şeyden evvel ona göre "Rumların Programı" tabiri bir kere yanlıştı. Çünkü artık Rum, Ermeni, Bulgar vs. tüm unsurlar Osmanlı vatandaşıydı. Yine ona göre siyasi fırkalar milletlere daha doğrusu cemaatlere göre değil, iç ve dış politikalardaki siyasete göre ılımlı ve aşırılık yanlısı olarak ayrılabilirdi. Hüseyin Cahit, Rumların Programında yer alan Kanun-i Esasi'deki bazı maddelerin değiştirilmesi talebini olumlu karşıladığını fakat bu değişikliklerin cemaat, cins ve mezhep anlaşmazlıklarına göre yapılmasını doğru bulmuyordu. Seçim Kanununun da değiştirilmesi gerektiğini

[132] Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme,* s. 114-115; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Meclis-i Mebusan'ımızın Vazifesi", *Tanin*, 27 Ağustos 1908(H.29 Recep 1326), No.26, s. 1; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Nazırlar Meselesi", *Tanin*, 28 Ağustos 1908(H.30 Recep 1326), No.27, s. 1; "Yeni İntihabat Meselesi", *Tanin*, 28 Ağustos 1908, s. 3; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Mebuslarımız Nasıl İntihabat Edilecek?", *Tanin*, 29 Ağustos 1908, No.28, s. 1; İsmail Hakkı, "Gayrimüslim Vatandaşlarımız ve İntihabat", *Tanin,* 30 Ağustos 1908(H.2 Şaban 1326/R.17 Ağustos 1324), No.29, s. 2; "Anasır-ı Osmaniye/Taşralarda İntihabat", *Tanin*, 31 Ağustos 1908(H.3 Şaban 1326), No.30, s. 1,3.

vurgulamasına rağmen Rumların programında yer alan nüfusa göre Mecliste temsil edilmeyi sağlayacak tarzda bir değişikliğe ise karşı olduğunu belirtiyordu[133].

Hüseyin Cahit ve İttihat Terakki'ye göre Kanun-i Esaasi, bütün Osmanlı tebaalarının haklarını korumaya yeterliydi ve Rumlara da diğer unsurlara verilen haklardan fazlası verilemezdi[134]. Rumların ve Rum basının muhalefeti Ağustos ayı içerisinde net bir şekilde belirdi ve Rum gazetesi *Proodos*, Patriğin ayrıcalıklarına saygı gösterilmezse Rum cemaatinin yeni rejimle her türlü ittifaktan kaçınacağı, söyleminde bulundu. Patrikhane de yayın organı vasıtasıyla İttihatçıların, askerlik ve eğitim konularındaki politikalarını eleştirmiş ve özellikle İTC'nin eğitim konusundaki politikasını "Pan-Türkizm" olarak görmüştü. Eğer bu politikanın kesin olarak benimsenmesi takdirinde Rumlarla Türklerin işbirliği yapmasının da imkansız olduğunu eklemişti[135].

Türklerin Programı da doğal olarak İttihat ve Terakki'nin Programı olarak ortaya çıktı. İttihatçılar, programlarını duyurmak için neden Ekim ayına kadar beklemişlerdi. Bunda şüphesiz önce diğer cemaat ve grupların tavır ve programlarını görmek istemeleri yatmaktaydı. Sonra da herhangi bir uzlaşma sağlanamayacağı kesinleşince nihayet Türklerin Programı olarak da anılan istekler, 6 Ekim 1908 günü Şura-yı Ümmet gazetesinde yayınlandı. Böylece kamuoyu da Cemiyetin siyasi programını açıkça halka sunma imkanı buldu[136].

Genel hatlarıyla programa bakacak olursak:

1-) Vükela'nın, Mebusan'a karşı sorumluluğu.

2-) Ayan üyelerinin ancak üçte birinin Padişah tarafından, üçte ikisinin de halk tarafından seçilmesi ve görev sürelerinin sınırlı olması.

3-) Siyasal cemiyetlerin kurulmasına, Kanun-u Esasi'de olanak tanınması.

4-) En az 10 mebus tarafından olmak şartıyla mebuslarca da kanun teklifi yapılabilmesi.

---

[133] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Rumların Programı", *Tanin*, 4 Eylül 1908(R. 22 Ağustos 1324), No.34, s. 1.

[134] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Rumların Programı", *Tanin*, 4 Eylül 1908(R. 22 Ağustos 1324), No.34, s. 1.

[135] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 65.

[136] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 169.

5-) Kanun-u Esasi'deki sürgün maddesi olan 113. maddenin kaldırılması.
6-) Resmi dilin Türkçe olmasının yanında her türlü haberleşme ve yazışmanın da Türkçe olacağı.
7-) Mezhep ayrıcalıklarının oldu gibi devamı öngörülüyordu. Burada her cemaate, Osmanlı adaletine ve Meşrutiyete göre "eşit" haklardan yararlanmasından bahsedilmektedir.
8-) Gayrimüslimlerde Müslümanlar gibi Ahz-ı Asker Kanununa tabi olacaklar, fakat askerlik süreleri indirilecekti.
9-) Gayrimüslimlerde Müslümanlarla eşit olacak ve Devlet memurluğuna kabul edilecekti.

Sonuç olarak Ahrar Fırkasının programıyla büyük benzerlik gösteren bir program da İttihatçıların programıydı. Ama İttihat ve Terakki Fırkasının Programında farklı maddeler de vardı. Mesela köylülerin topraklandırılmasıyla ilgili bir madde, Ahrar'ın programında yer almamıştı. İttihat ve Terakki, Ayanların üçte ikisinin Millet tarafından seçilmesini istemesi, adem-i merkeziyetçi Ahrar'ın, bunların seçimini "Umumi Meclis ve Belediye azalarına" bırakmak istemesi de iki fırka arasındaki başka bir ayrılıktı. Zaten Adem-i merkeziyet, tamamen Osmanlıcılığın ve merkezileşmenin karşıtı bir siyasi argondu. Bu iki fırkanın programları arasındaki temel ayrılıktı[137]. Fakat iki fırkanın da ortak aday gösterdiği Kozmidi Efendi, Konstantinidi Efendi, Zöhrap ve Halaçyan Efendiler seçilmişlerdi[138].

18 Ekim-8 Kasım 1908 tarihleri arasındaki İttihat ve Terakki kongresinin siyasal programında bazı yeni düzenlemelere gidilmişti. Padişahın, meşrutiyete ve Kanun-u Esasi'ye bağlılığı ve muhafazası devam ettiği sürece hayatı ve Padişahlık hakları, İttihat ve Terakki tarafından korunacaktı (mad. 1). İttihatçı mebuslar, İttihat ve Terakki Fırkası adı altında çalışmalarını sürdüreceklerdi (mad. 3). İttihat ve Terakkinin resmi bir tarihi hazırlanacak ve Niyazi Berkes'in anıları dışında,

---

[137] A.g.y., *a.g.e.,* s. 169-172; Hüseyin Cahit, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programı", *Tanin*, 25 Eylül 1908(H.28 Şaban 1326-R.12 Eylül 1324), No.55, s. 1; Hüseyin Cahit, " Siyasiyat-Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Siyasi Programı", *Tanin*, 26 Eylül 1908(H.29 Şaban 1326-R.13 Eylül 1324), No.56, s. 1; "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Siyasi Programıdır", *İttihat,* 15 Ekim 1908, No.7, s. 1-2.

[138] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.,* s. 144.

İttihatçılar İTC'nin faaliyetleri hakkında yayınlarda bulunmayacaklardı (mad. 4). Her vilayet merkezinde İttihat ve Terakki Fırkasına ve esaslarına bağlı gazete çıkarma çalışması kabul edilmiş ve bu gazetelerin yayın esasları da saptanmıştı (mad.5,7). Ayrıca yeni ve gizli bir Merkez-i Umumi'nin de seçildiğini 12.maddeden anlıyoruz. Yine bu programda diğer maddelerde iktisadi gelişme konusu da ele alınmıştır[139].

Seçimlerde Rumların izleyeceği ana politikanın belirlenmesinde kilit rolü, Fener-Rum Patrikhanesi oynadı. Fakat Rum cemaati içerisinde Patrikhane'den bağımsız olarak hareket eden siyasi grup ve örgütlerde vardı. Bunların başında da Ion Dragoumis ve A.Souliotis'in kurdukları "İstanbul Örgütü" geliyordu ve seçimler başlamadan önce Rum seçmenleri, bilinçlendirmek ve belirledikleri adaylara yönlendirmek amacıyla da "Hellen Politik Birliğini" kurmuştular. Bu örgütlere rağmen yinede seçimlerde Rum cemaatinin önderliğini, Patrikhane yaptı. Rumların seçimler konusundaki tecrübelerinin etkisinden de bahseden Hüseyin Cahit'e göre Rumlar, intihabat(seçim) usulüne alışkındılar. Adalar belediye seçimlerindeki bütün üyelerin, Rumlar ve Hıristiyanlardan oluşmasına da değinilmişti[140].

Mebusan seçimlerinde de adalardaki gibi bir sonucun alınmamasını isteyen Hüseyin Cahit'e göre yapılması gereken, Müslümanlar için de bir seçim komitesi kurmak, adayları kararlaştırmak, Müslüman unsurların oylarının bölünmesine engel olarak bir çatıda toplamak ve birlikte hareket etmelerini sağlamaktı[141]. Yine Hüseyin Cahit'e göre seçimlerden sonra yönetimin Gayrimüslimlere verilmesi durumda, onların icraatlarında Osmanlı menfaatlerini gözetme endişesi olmayacaktı. Bunun için Müslümanlar ülkesini kurtarmak ve geliştirmek istiyorlarsa "hüküm ve nüfuzu" ellerinde tutmalı ve diğer unsurlara kaptırmamalıydılar. Mecliste çoğunluğu elinde tutmakta Türkler için ayrıca önemliydi. Yine ona göre Gayrimüslimlerle, Müslümanların aynı haklardan yararlanmaları Osmanlı ülkesinin Rum, Ermeni ya da

---

[139] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 172.

[140] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 66-67; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-İntihabat Meseleleri", *Tanin*, 27 Eylül 1908(R.14 Eylül 1324-H.1 Ramazan 1326), No.58, s. 1.

[141] Hüseyin Cahit, "İntihabata Dikkat Ediniz", *Tanin*, 29 Eylül 1908(R.16 Eylül 1324-H.3 Ramazan 1326), No.60, s. 1-2.

Bulgar memleketi olduğu anlamına da gelmezdi[142]. İttihatçılar, mebusan seçimlerine gerekli önemi veriyor ve belediye seçimleriyle adalar seçimlerinde yaşananların tekrar yaşanmaması için seçmenlerini bilinçlendiriyor ve Müslüman seçmenlerin oylarının bölünmesini engellemeye çalışıyordu. Seçmenleri bilinçlendirmek için basın yolunun sıklıkla tercih edildiği özellikle Tanin gazetesi aracılılığıyla gerekli çalışmaların ve bilgilendirmenin yapıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten Rumlar da az çok durumun farkındaydılar çünkü en çok şikayette bulundukları konu sahip oldukları nüfusa oranla yeterli mebus çıkaramamaktı[143].

Patrik Efendi sandık başında Rum tebaasından çoğu kişinin, Osmanlı tebaası olduklarını belgeleyemedikleri için oy kullandırılmadığından dert yanıyordu. Zaten bu tarz kişilerin çoğu da vergiden kaçırmak için vatandaşlık yahut tezkere için Osmanlı makamlarına hiç bir başvuruda bulunmamış kişilerdi. Rumlara göre ise bu açıklamalar seçim hileleriydi ve ilk başta durumdan hoşnut olmayan Rumlar, Patrik aracılığıyla yetkililere şikayette bulunuyorlardı. Öyle ki hava iyice sertleşmişti. Patrik Yuvahim Efendi, eğer uğranılan haksızlıklar Bab-ı Ali tarafından giderilmezse hem istifa edeceğini, Patrikhaneyi kapatacağını hem de seçimleri boykot edeceğini, Sadrazam Kamil Paşa'ya ziyareti esnasında bildirdi[144].

Gerginleşen bu havayı yumuşatmak isteyen İttihatçılar, Rum Patriğine bir heyet göndererek seçimlerde Rumların nüfuslarına oranla mebus çıkarmalarına engel olunmayacağını ve seçimlerin iptal olduğu yerlerde yenileneceğinin beyanatını verdi. Patrik bu beyanatla verilen güvenceyi, memnuniyetle karşıladı. Yine *Şura-ı Ümmet* gazetesinin 25 Ekim 1908 tarihli haberine göre; cemiyetin amacının Osmanlı unsurları arasında adil bir anlaşma sağlamak olduğuydu[145]. Aynı tarihli diğer gazete

---

[142] Hüseyin Cahit, "Millet-i Hakime", *Tanin*, 7 Kasım 1908(H.12 Şevval 1326), No.97, s. 1. Ayrıca Bkz. Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Yunanlılar ve Osmanlılar", *Tanin*, 2 Ekim 1908(H.6 Ramazan 1326), No. 63, s. 1.

[143] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

[144] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 116; "Bab-ı Ali ve Rum Patriği", *Tanin*, 25 Ekim 1908(H.29 Ramazan 1326), No.86, s. 7; "İntihabat", *Tanin*, 25 Ekim 1908, No.86, s. 7. Ayrıca Bkz. "Rum Vatandaşlarımızın İtidali", *Tanin*, 19 Ekim 1908, No.80, s. 7.

[145] "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Patrikhanesine Beyanatı", *Sabah*, 25 Ekim 1908(H.29 Ramazan 1326), No.6856, s. 3-4; *Şura-yı Ümmet*, 25 Ekim 1908, No.21, s. 5.

kupürlerine baktığımızda; Takvim-i Vaka'yi de Genel Kanunlardan, Yanya vilayetindeki "intihabat meselesine" ve Selanik vilayetinden gelen haberlerden bahsedip, Rum eşkıya'sının(Sirozlu Kaptan Doka'nın üç refikiyle civarda görüldüğü) faaliyetler için gerekli tedbirlerin alındığına değiniyordu. Servet-i Fünun ise Serbesti'den Veli Ahmed ile mülakatını manşetinde paylaşmıştı. *Tercüman-i Hakikat* de Rumeli'deki seyahatinden dönen Mösyö Ralli'den bahsediyordu. *Sabah, Şura-yı Ümmet, İkdam* ve *Tanin* gazeteleri gündemin sıcak başlığı olan Rum Patriği ile İttihatçılar arasındaki gerginliğe, görüşmelere ve Patriğe verilen beyanata değinirken diğer gazetelerde bundan pek de bahsedilmediğini görüyoruz yahut farklı tarihlerde karşılaştığımızı iletmekte faydalı buluyoruz[146].

Patrikhane ile yapılan görüşmeler devam ederken İttihatçılara en sert muhalefeti yapan Rum matbuatından *Proodos* gazetesiydi. Onlara göre her şey için geç kalınmıştı ve Osmanlı coğrafyasında altı buçuk milyon Rum vatandaş yaşamaktaydı. Buna karşılıkta Rumlar, 65 mebus çıkartmalıydı. Fakat 1908 seçimleri sonlandığında Rumlar 23[147] mebus çıkartmıştı. Dolayısıyla bu rakamdan ve 1908 seçiminden fanatik Rumların pek de memnun olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. İTC ile Patrikhane arasında varılan uzlaşmaya göre İstanbul'dan on mebus seçilecek ve bunlardan üçü de Rum olacaktı. Rum mebusları belirlemede ise "İstanbul Rum Siyasi Kulübü" söz sahibi olacaktı. Patrik Yuvahim Efendi de basına verdiği demeçte bu anlaşmayı sevinçle karşıladığını belirtmişti. Fakat bu anlaşma da çok uzun sürmedi[148].

---

[146] "Mevadd-ı Umumiye", *Takvim-i Vakayi*, 25 Ekim 1908, No.24, s. 1; "Yanya Vilayetinden-Selanik Vilayetinden", *Takvim-i Vakayi*, 25 Ekim 1908, No.24, s. 2; "Serbesti'den Veli Ahmed ile Mülakat", *Servet-i Fünün*, 25 Temmuz 1908, No.135, s. 1-2; "Mösyö Ralli'nin Seyahati", *Tercüman-i Hakikat*, 25 Ekim 1908, No.9908, s. 3.

[147] Çeşitli nedenlerle Meclis-i Mebusan'da boşalan koltukları doldurmak için 3 Rum mebus daha seçilince Meclisin ilk devresinde görev yapan toplam Rum mebus sayısı 26 oldu. Bu yüzden bazı kaynaklarda 23 bazılarında 26 rakamı, telakki edilmektedir. Feroz Ahmad, Dankwart A.Rustov "Meşrutiyet Döneminde Meclisler:1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4-5, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1976, s.247'den akt. Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 162-163; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 88; Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 103-105.

[148] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Rum Matbuatı", *Tanin*, 27 Ekim 1908(H.1 Şevval 1326), No. 88, s. 1; "Rum Matbuatı- Gayrimüslim Unsurlar İçin", *Tanin*, 1 Kasım 1908(H.6 Şevval 1326), No. 91, s. 3-4;

Ekim ayının son günlerinde Rum ve Ermeni cemaatleri, seçimlerde ortak bir tutum sergileme konusunda anlaşma sağladılar. İlk icraat olarak, şikayetleri için Bab-ı Ali'ye bir heyet gönderdiler ve her iki cemaatte sayılarına uygun temsilci edinememekten dert yanıyorlardı. Rumlar 40, Ermeniler de 20 mebusluk bir kontejyan talep ediyorlardı. İş ciddiye binince Ermeni temsilcileri Musevilere verilen bir mebusluk hakkının, kendilerine verilmesini istediler ve anlaşmayı imzalamaktan vazgeçtiler. Anlaşma için 6. Daire-i Belediye'ye gidildiğinde Rum temsilcileri de İstanbul'daki seçimler için varılan uzlaşmanın şartı olarak kendilerine göre vilayetlerde yapılan haksızlıkların düzeltilmesine bağlı olduğunu söyleyerek imzadan imtina ettiler. Kısacası Rumlar, eski talep ve iddialarından vazgeçmeyerek baştan anlaşma sağlanmasına rağmen işi resmiyete dökmek istememişti. Artık kamuoyunda Rum basın ile İttihatçı basın arasında karşılıklı suçlamalara dayanan amansız bir polemik yarışı başlamıştı. Zaman zaman münferit vakalar da yaşanmaktaydı. Kasım ayının ortalarında İzmir Rumları, silahlı taşkınlıklara başladılar ve çıkan olaylarda bir kişi de vefat etti. 21 Kasımda da Pera'daki Rumlar, Bab-ı Ali önünde protesto gösterisinde bulundularsa da Sadrazam Kamil Paşa seçim yolsuzluklarından şikayette bulunanın Rumlar olduğunu söyledi. Rumların gösterileri, 22 Kasım günü de devam etti sonrasında zaptiye kuvvetiyle dağıtıldılar. Gerginliğin yatışmasında itibaren Rum tebaa, 24 Kasımdan itibaren seçimlere katılmış ve oylarını kullanmaya başlamıştı[149].

"İtilaf", *İkdam*, 31 Ekim 1908(H.5 Şevval 1326), No. 5184, s. 2; "Avrupa Matbuatı-Rumca Gazetelerden", *Sabah*, 31 Ekim 1908, No.6860, s. 2,4; "İntihabat Meseleleri", *Tanin*, 31 Ekim 1908(H.5 Şevval 1326), No.90, s. 4. Ayrıca Bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

[149] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 173-174; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 117-118; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 73-75,79-80; "Dünkü Nümayiş", *Tanin*, 22 Kasım 1908(H.27 Şevval 1326), No.112, s. 3; "Rumların Dünkü Nümayişi", *Tanin*, 23 Kasım 1908, No.113, s. 3; "İntihab Gürültüleri", *İkdam*, 22 Kasım 1908, No.5206, s. 3; "Rumların Dünkü Nümayişi", *Sabah*, 23 Kasım 1908, No.6883, No.2-3; "İntihabat Gürültüleri ve Rumlar", *Tercüman-ı Hakikat*, 23 Kasım 1908, No.9934, s. 1. 23 Kasım günü *Tanin* dünkü nümayişten bahsettiği gibi çıkan olaylar sırasında askerin görevini yerine getirmesinden dolayı "Yaşasın Asker" başlığını atarken, *İkdam* gazetesi ise "Rum Vatandaşlarımızın Şikayetleri ve Meselenin Ledünniyatı" başlığını atmıştı. Hüseyin Cahit, "Yaşasın Asker", *Tanin*, 23 Kasım 1908, No.113, s. 1; "Rum Vatandaşlarımızın Şikayetleri ve Meselenin Ledünniyatı", *İkdam*, 23 Kasım 1908, No.5207, s. 1-2.

II. ve III. Ordu mensupları arasında İttihat-Terakki'nin nüfuzu zaten belliydi ve bu ordu sahanlıkları olan Rumeli genelinde, İttihat-Terakki Cemiyeti iyice kök salmış vaziyetteydi. Fakat Harbiye nezaretince -Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir gibi önemli isimler ve İttihatçılar da bu görüşteydi- Subayların, mebus olması istenmediğinden İttihatçılar her bölgede aradıkları nitelikte mebus adayları bulmakta zorluk çektiler. İttihatçılar istedikleri adayların bulunmadığı bölgelerde de eşraf ve ayan yerine ulema'dan kimseleri tercih etmiştiler. Zaten İttihat ve Terakki de seçimlerin gözbebeği konumundaki payitaht İstanbul'daki seçimlere ayrı bir önem veriyordu çünkü İstanbul'u kazanmak, İmparatorluğu kazanmak gibiydi. Cemiyet, seçimlerde kimlere oy verilmesi gerektiğini önceden belirlemiş ve seçmenlerinden ona göre herkesin oy vermesini de sağlamıştı[150].

Rum Patrikhanesi'nin, seçimlerde Ahrar Fırkasıyla iş birliğine girişmesi İttihatçılar tarafından sert bir dille eleştirildi ve tepkiyle karşılandı[151]. İstanbul'da seçimlerin başladığı günlerde bir diğer Rum matbuatı *Neologos* gazetesi de İttihatçıları ve İttihatçı yanlısı basını özellikle *Tanini* tehdit eden yazılar kaleme aldı[152].

1908 seçimleri Aralık ayına gelindiğinde artık sonuçlanmış vaziyetteydi ve seçimlerde galip gelen taraf, İttihat ve Terakki listeleri oldu. Fakat İttihatçı listedeki bazı mebuslar-Türklerde dahil- İttihatçı sayılmayan kişilerdi. İleride bu mebuslar, Fırka'nın başını ağrıtmaya çok müsait durumdaydılar. Zaten en ufak bir anlaşmazlıkta İttihat-Terakki saflarını terk edip, muhalefete başlayabilecek olmaları ilerleyen dönemlerde muhalefetin de gözünden kaçmamış olmalıdır ki İttihatçıların,

---

[150] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 175-176; Hüseyin Cahit, "İntihabat Meselesi ve Rumlar", *Tanin*, 2 Kasım 1908(H.7 Şevval 1326), No.92, s. 1; "Kabahat Bizdedir", *İttihat ve Terakki*, 5 Kasım 1908(H.10 Şevval 1326), No.39, s. 2-3; "İstanbul İntihabatı-İntihabat ve Patrikhane-Rum Patriği'nin Teşebbüsatı", *Tanin*, 6 Kasım 1908(H.11 Şevval 1326), No.96, s. 3.

[151] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 82. 1908 Genel Seçimlerinde Ahrar Fırkası için Ayrıca bkz. Oğuz Kaan, *a.g.t*, s. 183-193.

[152] "Rum Matbuatı", Tanin, 23 Kasım 1908, No.113, s. 3; "Rum Matbuatı", Tanin, 27 Kasım 1908, No.117, s. 2. Ayrıca bkz. A.g.y., *a.g.e.*, s. 85.

Meclis-i Mebusan'a zaman zaman hakim olmada niçin ve ne kadar zorluk çektiğinin cevabı da buradadır[153].

O günleri tasvir eden Mansel, şöyle anlatıyor: Camilerin, Kiliselerin ve karakolların önüne yerleştirilen oy kullanma odaları kasımpatılar, manolyalar ve defne yapraklarıyla süslenmişti. 25 Kasım günü etrafı çiçeklerle çevrili sandıklar, yağışlı bir İstanbul günü sayılmak üzere, saray arabalarıyla Babıali'ye götürüldü. Seçimlerin başlamasından bir ay önce Müslümanlar ve Hıristiyanlar beraberce 1895 ve 1896 olaylarında hayatlarını kaybedenler için Taksim ve Balıklı Ermeni mezarlıklarında yapılan anma törenlerine katılmıştılar. İstanbul adeta yaklaşmakta olan seçimleri olduğu kadar dinler arası dostluğu da kutluyordu. Seçim öncesinde bazı bölgelerde Rumların, Osmanlı vatandaşları olmamasından dolayı oy kullanma esnasında bazı olaylar çıkmıştı. Zaten bunlar da vergiden kaçırmak maksadıyla Yunanistan ya da yabancı devlet taabiyetine, vatandaşlığına geçmiş olan Rum tücarlardı. Seçim sonuçlarına göre seçilen mebuslar arasında 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Ulah(Eflaklı) vardı. İttihatçılar, 142 Türk mebustan 60 kadarını çıkarmıştı. Bu, onlar için de bir başarıydı. Hemen belirtelim burada Mansel'in verdiği milletlere göre mebus sayısıyla, Feroz Ahmad'in verdiği rakamlar arasında ufakta olsa bir fark vardır. Şevket Süreyya Aydemir ise Mansel'le aynı rakamları vermektedir.

Meclis 17 Aralık 1908 günü, I.Meşrutiyette olduğu gibi Saray'da değil, Ayasofya'nın arkasındaki Meclis binasında[154] açıldı. Açılış töreninde Şeyhülislamın da gelmesiyle, dualar eşliğinde bir tarihe tanıklık ediliyordu. Mebuslardan seçildikleri bölgenin yerel kıyafetiyle bile açılış törenine gelenler vardı. Bando, yeni bestelenen Kanun-i Esasi marşını ve Hamidiye marşını[155] dönüşümlü çalıyordu. Etraf, tıklım tıklımdı. Seçilen Mebuslar, 31 Aralık akşamı Yıldızda Büyük Mabeyn Köşkünün ana salonunda akşam yemeğine davet edilmişlerdi. Artık ilk seçimlerin ardından Osmanlı Devleti için yeni bir devir başlıyordu. 17 Aralık günü basına göz attığımızda ise İkdam, "Meclis-i Mebusan'ın Resmi Küşadı(açılışı)" başlığıyla

---

[153] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 176.

[154] Meclis Binasının bulunduğu yerin günümüzdeki resmi ve Hicri aylar için bkz. EK-4.

[155] "Marş-ı Sultani" de denen "Hamidiye Marşı"nın piyano notası için bkz. EK-5.

manşet atarken Sabah'ta "Meclis-i Mebusan'ın Küşadı" başlığını, manşetinde paylaştığını görüyoruz[156].

2.3. Meclis-i Mebusan'da Rum Vekiller

Osmanlıcılığa inanmış dolayısıyla İttihatçılarla aynı politik duyguları güden ya da paylaşan az sayıdaki Rum mebuslardan biri Orfanides Efendi'ydi. Fakat her Rum mebus, onun gibi düşünmüyordu. Rum tebaanın seçtiği mebusların ekseriyeti, İttihatçı ve Osmanlıcılık karşıtı bir politik hassasiyet taşıyordu.

İstanbul'da seçim ehliyetine sahip yaklaşık 41.300 Rum seçmenden, en fazla oyu alanlardan Konstantin Konstantinidi Efendi 369 oy, Kozmidi Efendi 340 oy almıştı. Diğer Rum mebusların aldıkları oy sayıları hakkında da net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu rakamları, Tunaya eserinde nakletmektedir. Yine yaklaşık 155.566' da İslam seçmeni vardı. Tabi bu rakamları iki dereceli seçim sisteminde düşünürsek, salt olarak bu rakamların mebusları belirlemede etkili olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca seçimlere katılma oranı da düşünüldüğünde seçmen sayıları ve mebus sayıları arasında bir kıyaslama ve hesap yapmak çok doğru olmayacaktır[157].

Rum mebuslar, Meclis-i Mebusan'da izleyecekleri ana siyaseti ve buna uygun bir program hazırlama çalışmalarına 1909 yılının sonlarında başladılar. Huneos, Boşo, Nali ve Dingas Efendilerden oluşan bir heyet, çalışmalarını tamamladı ve Rum mebusların izleyeceği siyasetin ana hatlarını çizdiler. Rum mebuslar Gayrimüslim unsurların eğitim ve din işleriyle ilgili ayrıcalıklarının korunması, eşitlik ve adalete

---

[156] Phılıp Mansel, *a.g.e.*, s. 466-469; Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa(1874-1921),* T.T.K Basımevi, II.Baskı, Ankara 2014, s. 56-57. *İkdam*, "Meclis-i Mebusan'ın Resmi Küşadı", M. 17 Aralık 1908(H. 23 Zilkade 1326), No.5231, s. 1; *Sabah*, "Meclis-i Mebusan'ın Küşadı", M. 17 Aralık 1908(H. 23 Zilkade 1326), No.6907, s. 1; Ali Kemal, "Meclis-i Mebusan'ımızın İçtiması", *İkdam*, 17 Aralık 1908, No.5231, s. 1. Seçilen Mebus Rakamları için Ayrıca Bkz. Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 79; Feroz Ahmad, Dankwart A.Rustov "Meşrutiyet Döneminde Meclisler:1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4-5, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1976, s.247'den akt. Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 162; Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, I.Basım, İstanbul 2006, s. 84-85.

[157] Feroz Ahmed, *a.g.e.*, s. 118; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 27.

tarafsız şekilde vurgu yaparak, kara kuvvetlerinin güçlendirilmesi, herkesin askerlik yükümlülüğünü bulunduğu vilayette yerine getirilmesi hususunda çalışacaklardı[158].

İstanbul mebuslarından Kozmidi Efendi'ye göre, Osmanlı Devleti'nin resmi dili Türkçe olmasına rağmen ülkenin her yerindeki Osmanlı tebaası Türkçe bilmiyordu ve bunun için yasaların sadece Türkçe olarak yayınlanmasının yeterli olmayacağından hareketle, o bölgenin yerel gazetelerinde yerel dillerde de yayınlanması gerekiyordu. Bu görüşe benzer başka desteği de Ermeni mebuslardan Vartekez Efendi vermişti. İstanbul mebuslarından Vartekez Efendi, "Biz Osmanlıyız. Türk değiliz" diyordu. Ona göre de sıkıntı dil meselesindeydi ve Meşrutiyet'i ileri götürmek hedefleniyorsa, her cemaate ve unsura kendi hakkı tanınmalıydı. Buradan hareketle Rum ve Ermeni cemaatlerin, Meşrutiyet yönetiminden taleplerinde ortak istekler görünüyordu. İşte Sultan Abdülhamid'te Meşrutiyete tamda bu noktadan bakıp, endişeleri olduğunu, asli unsur ve azınlık unsurunun hakları denkleminden hareketle yorumda bulunuyordu. Fakat diğer yandan da başarılı olunduğu takdir de Meşrutiyet'in herkese eşit haklar getirdiğinden hareketle kadim dönemden gelen ve Islahat Fermanıyla git gide genişleyen azınlık istek ve haklarını, Meşrutiyet ortamında dengelemek, bir anlamda da bir yerde durdurmak istekleri, İttihatçıların planladıkları başka bir hedefti.

Sözün tam olarak ne zaman ve nerede söylendiği net olarak bilinmese de birçok kaynakta yer alan Serfiçe Mebusu Boşo Efendi'nin, Meclis kürsüsünden "Ben, Osmanlı bankası ne kadar Osmanlıysa o kadar Osmanlıyım" ve "Benim babam Türkiye, anam Yunanistan" yönündeki ifadesi o dönemde Rum mebuslardan bazıları arasında beliren, belli bir tutumu yansıtması bakımından önemlidir. Feroz Ahmad'a göre de bu kesim, Rum Patrikhanesiyle ortak hareket ediyor ve Rum Cemaati'nin bu tutumunun ardında da kendisini İstanbul'dan çok Atina'yla özdeşleştirmesi yatmaktaydı. Hemen belirtelim Boşo Efendi'nin bazen sözlerine, "bir Osmanlı mebusu sıfatıyla" diye başlaması ve Meclis'te, Bulgaristan meselesi görüşmelerinde "Osmanlılığı" savunması takdir toplasa da pek samimi gözükmemişti. Çünkü Rum

[158] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 89; "Rum Mebusların Programı", *Sabah*, 6 Aralık 1909, No.7257, s. 2.

meşruhatı *Neologos*'ta, Helenizm savunuculuğu yapan makalesinin çıkması, büyük bir tezat oluşturmaktaydı[159].

Çiçeği burnundaki ilk Meclis'te, Arap ve Arnavut mebuslar bile kendi menfaatlerini millileştirmeye ve Osmanlı Devletinden, Osmanlıcılıktan yüz çevirme eğilimine girmişlerdi. Rum mebuslar da Gayrimüslim'den ziyade diğer Gayri-Türk mebusların bazıları gibi Meclis'te, İttihat ve Terakki'nin karşısında durdular ve muhalefet saflarında yerlerini aldılar. Rum Cemaati'(Patrikhane)'yle ortak hareket eden İttihatçılara karşı tavır sergileyen Rum mebuslar, Atina ile organik bağlarını bile kesmemişlerdi. Örneğin; İzmir'den mebus seçilen Karolidi Efendi, milletvekili olduktan sonra bile Atina üniversitesindeki öğretim üyeliğini sürdürmeye devam etmişti.

Slav asıllı mebuslardan Manastır mebusu Panço Deraf Efendi ise Meclis'teki bir konuşmasında, Bulgaristan'dan "Devlet" olarak bahsetmiş ve bu sözü Meclis'te, protestolarla karşılanmıştı. 1911'den itibaren ciddi tartışmalara yer açan Arap sorunu, daha sözünü ettiğimiz o günlerde bile Arap milliyetçiliğine kalkışan Arap kökenli mebuslar tarafından görülmekteydi[160].

Rumlardan ziyade Patrikhane ve onun emrindeki Rum tebaa, bu seçim sonuçlarından memnun olmamıştı. Bazı yerlerde Rum kiliselerinin çanları sürekli çalmış, bazı Rum esnafları kepenk kapatmış ve gösterilerin en büyüğü yaklaşık otuz bin kişinin yürüyüşe katılmasıyla İzmir'de bir protesto mitingi şeklinde cereyan etmişti. Bunun sonucunda da Rum cemaati, bir mebus daha elde etmeyi başarmıştı[161].

Önceki sayfalarda, iki Rum tarafından 1908 yılında kurulan gizli bir "İstanbul Örgütü" ve 1908 seçimlerini yönlendirmek için bu örgütün adeta taşeronu olan,

---

[159] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 200; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 118-119; Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 89-90. Ayrıca Bkz. Hüseyin Cahit, "Milliyet Meselesi - Meclis'i Mebusanda", *Tanin*, M. 3 Şubat 1909(H.12 Muharrem 1327), No.184, s. 1; "Meclis-i Mebus'an da Evvelki Günkü Müzakere Osmanlılık", *Yeni Gazete*, No.453, M.29 Kasım 1909(H.16 Zilkade 1327), s. 1; "Yunan Gazeteleri", *Yeni Gazete*, 29 Kasım 1909, s. 1; "Osmanlılık ve Boşo Efendinin Makalesi", *Yeni Gazete*, No.485, M.2 Ocak 1910(H.20 Zilhicce 1327), s. 1.

[160] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 164. Ayrıca Bkz. Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 119-120.

[161] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

"Politik Birlik" denen bir örgütten de bahsetmiştik. İstanbul örgütü de denen namı diğer Politik Birlik örgütünün de baskılarıyla ve sert muhalefetiyle, 1910 yılının son demlerinde bir "Rum Partisi" kurulmuştu. Buradaki amaç şüphesiz meclisteki, Rum muhalefeti bir çatı altında toplamaktı ki diğer Gayri-Türk unsurların da buna destek olacağı bekleniyordu. Nitekim bu parti'nin kurulması, Meclis'teki Rumların da bölünmesine zemin hazırladı ve beklenenin aksine Rum mebuslardan sadece 16'sı, bu partiye üye oldu.

İttihat ve Terakki Fırkasıyla ortak bir siyaset güdüp, hareket eden çok az sayıdaki Rum mebuslar şunlardı: Anastas Efendi(İzmit), Aristidi Paşa(İzmir), Emanuel Emanualidi(İzmir) ve bizim değerlendirmemize göre Orfanides Efendi(İstanbul). Buna karşılık İttihatçı karşıtı tavır takınıp, muhalefetle iş birliği yapan yahut bağımsız ve tarafsız kalmayı tercih eden Rum mebuslar ise şunlardı: Yani Mamapulos(Ergiri), Yorgi Boşo(Serfice), Koço Drizo(Serfice), Hariş Vamvaka(Serfice), Dimitraki Kingos(Yanya), Konstantin Surlas(Yanya), Trayan Nali(Manastır), Yorgaki Artas(Selanik), Yorgi Huneos(Selanik), Dimitri Dingas(Serez), İstifani Narli(Gelibolu), Dimitri Zafiropulos(Çatalca), Konstantin Konstantinidi(İstanbul), Pandelaki Kozmidi(İstanbul), Mihalaki Efendi(Limni), Panayot Bostani(Limni), Mihail Salta(Midilli), Mihailiki Çelebidi(Sakız), Teodor Konstantinidi(Rodos), Konstantin Savapulos(Karesi), Yorgaki Kurdoğlu(Niğde), Matyos Kofidis(Trabzon). Özet olarak, II.Meşrutiyetin ilk Meclis-i Mebusan'ında muhalefette başı çekenler arasında Rum Cemaati'ni ve Patrikhanesini görmekteyiz. Fakat yine de bütün Rum mebusların, bu görüşte olmadığını da biliyoruz. Ayrıyetten iki dereceli seçim sisteminde tebaa doğrudan vekilini seçemediği için seçilen mebusların, doğrudan tebaasının görüşünü yansıttığını da söylemek doğru olmayacaktır. Yalnız ilk Meclis'teki oturumlar ve tartışmalar şunu çok açık göstermektedir ki; "Osmanlıcılık" ve hatta "İslamcılık" düşüncelerinin siyaseten uygulanabilirliğinin ne denli zor olduğunu, Osmanlı yöneticilerine göstermiş ve tarihe de not olarak düşürmüştür[162].

[162] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 90-91; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 118.

3. Kuruluşundan 1909 Yılına Kadar Yunanistan

Rönesans, Aydınlanma, Fransız ve Sanayi Devrimleri, Batı Avrupa'yı etkilese de Yunanistan'ın baya uzağından geçmiş ve Yunanistan'ın tarihine de Ortodoks Hıristiyanlıkla, Osmanlı yönetimi damga vurmuştu. Şurası yadsınamaz bir gerçektir ki Türk yönetiminin(Türkokrasi), Yunan toplumunun evrimini biçimlendirmede köklü bir etkisi oldu. Örneğin; Rönesans ve Reformlardan, Aydınlanma dönemi, XVII. yüzyıldaki bilim devrimiyle Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi gibi büyük tarihsel olay ve olgulardan, Rum toplumunu uzak tuttu. Bütün bunlardan uzak tuttuğu gibi Katolik Kilisesi'nin baskısı ve dogmatik düşünceleriyle, Orta Çağ karanlığından da belli ölçüde Rum toplumunun(tebaanın) uzak kalmasını sağladı. Ayrıca Osmanlı yönetimi daha en başından Fatih Sultan Mehmet döneminden beri Ortodoks Hıristiyan dünyanın, Katolik ve Latin dünyası ve saldırılarına karşı en önemli koruyucusuydu. Osmanlı yönetimi altında hür inançlarını(Ortodoks-Hıristiyanlık) devlet desteğiyle yaşabilmenin verdiği rahatlık, onlara Osmanlı yöneticilerinin sunduğu bir imtiyazdı[163].

1821 Yunan isyanında papazlar ve öğretmenlerin rolü tartışılamaz derecede önemli bir etkendi. Ayrıca Osmanlı'da dil bilmelerinden hareketle tercümanlıkta yaptıkları için devletin önemli bilgileri ve sırlarına hakim olan Rumlar(Fenerliler) da vardı. Zaten denizcilikten de anlayan Rum tebaa, ticari faaliyetlerde de Osmanlı dönemi ve ülkesinde oldukça etkindi. Bu bağlamda ekonomik bir kalkınma ve bunun tetiklediği bir kültürel uyanış -her ne kadar Batı Avrupa'daki önemli gelişmelerden uzak kalsalar da- onlar için uzak gözükmüyordu. Richard Clogg'un da eserinde belirttiği gibi Yunanlılar bir diaspora halkı görünümdeydi. Daha bir Yunan Devleti kurulmadan önce on sekizinci yüzyılın sonlarında, Yunan tüccarları doğu

[163] Patrikhane tarihçisi Yedeon'un, "Ortodoks Hıristiyanların himaye edilmesi ve rahat yüzü görmeleri ancak II.Mehmed'in, İstanbul'u fethiyle başlar" şeklindeki ifadesi de Fatih'in bu icraatının, Rumlar lehine neticelerini bize göstermektedir. Fatih'in, Rum Ortodoks Patrikliğini yeniden tesisi ve Gennadios'u da Patrik olarak atamasıyla, Rumlar bu kudretli Türk Sultan'ından beri diğer gayrimüslim tebaalara göre imtiyazlı duruma geçmişlerdi. Mustafa Cezar, *a.g.c.*, s. 465-467; Steven Runciman, *Konstantinopolis Düştü (29 Mayıs 1453),* Çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, 5.Baskı, İstanbul 2011, s. 161-165; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.Cilt, T.T.K Basımevi, Ankara 1988, s. 30-31.

Akdeniz'de, Balkanlar'da ve Hindistan gibi uzak topraklarda bile bir ticaret filosu kurmuşlardı. XIX. yüzyılda göçler hızla Mısır'a, güney Rusya'ya, yüzyılın sonlarında ise Amerika'ya doğru gelişti.

Rönesans ve Aydınlanma hareketleriyle birlikte Avrupa'nın düşünsel, tarihsel ve kültürel köklerini antik Helen'de aramaya başlaması ve bu mirası ortaya çıkarmak için çalışmalar yapması, tüm Avrupa'da antik Helen'e duyulan hayranlığın gelişmesine yol açtı. Avrupa'daki bu yaklaşım doğrultusunda ortaya çıkan "Yunanlıların antik Helenlerin torunu olduğu" iddiası ise Yunanların, Batı medeniyetinin kurucusu gibi algılanmasına yol açmıştı. Avrupa tarafından Rumlara atfedilen bu kimlik, dönemin Yunan entelektüelleri için eşi bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve ulusal kimlik yaratma çabası içinde kullanılmıştı. 1830'da bir Yunan devletinin kurulması[164] ise Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve siyasal anlamda zayıfladığı ve Avrupa'da politikadan edebiyata ve sanata uzanan bir çizgide antik Helen'e duyulan hayranlığın güçlendiği bir döneme rastlamıştı. İşte ilk ayaklananın Sırplar olmasına rağmen bağımsızlığını ilk kazananın Rum milleti olmasının cevabı hem Rumlara duyulan bu ilginin ve arkalarındaki Avrupa desteğinin yanında hem de Avrupa'nın Balkanlar'da ne kadar güçsüz de olsa bir Osmanlı tehlikesi görmektense kendi güdümlerindeki güçsüz bir Yunanistan'ı, güney Balkanlarda ve Akdeniz'de görme tercihinde yatmaktadır[165].

---

[164] 20 Ekim 1827 Navarin Olayından bir yıl sonra Osmanlı-Rus Savaşı çıkmış ve Rus ordularının Edirne'ye girmesiyle, Osmanlı Devleti barış talep etmişti. 14 Eylül 1829'da on altı maddeden oluşan "Edirne Anlaşması", yapıldı. Küçük Kaynarca'dan sonraki en ağır anlaşmalardan biri olan bu anlaşmayla, 1826 tarihli "Petersburg Protokolü" esas alınmış ve böylece milli nitelikli olarak Osmanlıdan kopan ilk devlet, Yunanistan olmuştu. 3 Şubat 1830 tarihinde de İngiltere-Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir "Londra Protokolü" ile bağımsız, Yunanistan'ın kurulduğu deklare edildi. Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, s. 2901-2917; Barbara Jelavıch, *Balkan Tarihi*, I.Cilt, s. 246-254; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 24-29. Ayrıca Bkz. Seyfi Yıldırım, Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 38-41; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 203-206.

[165] Rıchard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 1997, s. 14-15; Ferhat Pirinççi, "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Sayı 46/1, Ankara 2006, s. 53-55. Ayrıca Bkz. Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 21.

Svoronos'un, "Ulusal Uyanış" altında topladığı 1715-1821 tarihlerindeki süreç; Ekonomik gelişmeyle başlayıp, sosyal ve politik gelişmelerle devam etmişti. Avrupa'nm "Aydınlık dönemine" dayanarak gelişen "Hellen Rönesansı"nın çıkış noktasını bulmak için İstanbul'un Fener Rumlarına ve Büyük Kilise'ye değil, yeni kültür merkezlerine göz atmak gerekir. Bu merkezler, Kuzey Yunanistan'da (örnegin Yanya Okulları) ve Batı'daki ticaret merkezlerinden oluşmuştur. Söz konusu merkezlerde yeni oluşan bir Burjuva sınıfı egemendi. Bu yeni ulusal güçler, ilerici görüşlere dayanarak Yunanistan'a girmek, ulusal yaşamı etkilemek ve yönetmek amacındaydılar. Sayısal bilimler ve fenne özellikle önem verdiler. Nitekim bu öğrenimin amacı salt pratik bilgiyi geliştirmek değildi. Temel amaç yeni bir dünya ve yaşam görüşü oluşturup, bunu Yunanistan'a getirmek ve Hellen düşünürlerine bu görüşü benimsetmekti.

Yunan Burjuva sınıfı bölgede, ticareti elinde bulundurmuş hatta diğer Balkan uluslarına da birtakım yararlar sağlamaya başlamıştı. Yerli sömürü çevreleri, artık Fenerli bazı prenslerin demokrat girişimlerine karşı gelmekten çekinmiyorlardı. Bu demokrat prensler arasında Nikolaos Mavrokordatos ve Aleksandros İpsilandis'i belirtmemiz gerekir. Hellenler'in Batı'da beliren yeni fikirleri benimsemeleri, bu fikirlerin diğer Balkan halklarınca da benimsenmesine yol açmıştı. Böylece Balkan halklarının kendi ulusçuluk duygularını etkilemeden bir Balkan Birliği fikri gelişmeye ve yayılmaya başladı. Tüm bu halkların ulusal direnişleri, bu yüzden birbirlerine benzerlik göstermekteydi. Bu direnişlere Hellenler, Sırplar, Bulgarlar, Arnavutlar, Romenler zaman zaman da birlikte katılmışlardı[166].

1830-1833 arası adeta "Kralsız Yunanistan Krallığı" olarak kaynaklarda yer almıştır. Ne var ki büyük devletler, 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü'nü *Kapodistrias'a* iletmişler, bu arada *Leopold'* ü de kral adayı olarak göstermişlerdi. Üç büyük devletten Fransa'nın da bazı istekleri vardı onlar tıpkı, Osmanlılarda olduğu gibi yeni kurulan Yunanistan Krallığı'nda da Katoliklerin hamiliğini üstlenmek istiyorlardı. Kapodistrias(ilk devlet başkanı) ve Leopold'un yazışmaları sonuç vermedi. 9 Ekim 1831 Pazar günü ayin için kiliseye gelen Kapodistrias bir süikast sonucu öldürüldü. Bu olayı takip eden iki yıl boyunca Yunanistan sosyal ve siyasi bir

[166] A.g.y., *a.g.e.*, s. 30,32; Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 37-40.

kaos içinde çalkalandı. Bunda da 1825-27 yılları arasında ortaya çıkan ve isyanlarda etkili olan ilk Yunan siyasi partileri ve taraftarlarının büyük bir etkisi vardır. 1825'ten itibaren ortaya çıkan bu partilerin adları[167] dahi Yunanistan'ın ne derece dışa bağımlı olarak teşekkül ettiğini gözler önüne sermeye yetecektir.

Ülkede sürüp giden bu siyasi boşluğa son vermek için üç büyük devlet, 1832 Mayıs'ında Bavyera *Wittelsbach* hanedanından Prens *Otto*'nun Yunan tahtına getirilmesi hususunda anlaştı. Yunanistan Krallığı'nın ilk başkenti de Mora yarımadasında bulunan ve Tripoliçe'nin yaklaşık 65 km doğusundaki Nafplion oldu. Prens *Otto,* 6 Şubat 1833 tarihinde 3500 kişilik bir Bavyera askeri muhafız birliğiyle Yunanistan'a geldi. Yunanistan'daki kralsızlık sorunu böylece çözülmüş oldu. Fakat yinede kendisi o tarihte henüz onyedi yaşında olduğundan Yunanistan, 1835'e kadar Bavyeralılar'dan oluşan bir niyabet heyeti (Kont Armansberg başkanlığındaki kral naipliği grubu) tarafından idare edildi. Bu heyet, Yunanistan'ı tam bir mutlakiyetle yönetti. Krallığın ilk işi yeni kurulan devletin kurumsal alt yapısını oluşturmak oldu. Otto'nun geldiği tarihte Yunanistan'ın idaresinde bulunmayan Atina, 1 Mart 1833'te Krallığa dahil oldu ve 18 Eylül 1834'te de kraliyet kararnamesiyle yeni başkent oldu[168].

Bu dönemde Yunanistan'da konuşulacak dilin ne olması konusunda hararetli tartışmalar yaşanmış ve sonunda da sadeleştirilmiş Yunanca yanlıları (katharevousa), baskın çıkmıştı. Bu da ülkede ilerleyen yılarda eğitim ve kültürel faaliyetleri etkisi altına aldı[169]. Ayrıca sürgün Yunan topluluklarını hedef alan Rum aydınlarının milliyetçi coşkuları, okuma-yazma bilmeyen halk kitlelerince pek paylaşılmamaktaydı[170].

---

[167] Sözü geçen partiler: Gallikon Komma(Fransız Partisi), Anglükon Komma(İngiliz Partisi) ve Rossikon Komma(Rus Partisi)'dır.

[168] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 26-27; Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:58, Ankara, Bahar 2016, s. 104-107. Ayrıca bkz. Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 49.

[169] Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 41.

[170] A.g.y., *a.g.e.*, s. 44.

Hellenler'in devlet yönetiminden uzaklaştırılmaya çalışıldığı bu dönemde bir Hellen hükümeti kurulsa da bakanlar, bakanlıkların genel müdürleri gibi çalıştılar; gerçekteki bakanlar ise kral naipleriydi. Yeni kurulan krallık, on valiliğe bölünmüştü. Taşra teşkilatı da Valilik, kaymakam ve nahiyeler şeklinde teşkil edildi. Tüm yöneticilerin kral tarafından atandığı bu mutlak monarşi dönemi 1843'e kadar sürdü. Yargıda da bir hukuk mahkemesi, üç askeri mahkeme, danıştay ve yargıtay kurumları kuruldu. 1835'te Bizans yargı sistemine dayanan amme hukuku kabul edilse de örf ve adete dayalı hukuka da ayrıca önem verildi. Eğitim sisteminde de Fransız ve Alman modelleri örnek alındı. Yine dini hayatta da bağımsız bir Hellen Kilisesi kuruldu ve İstanbul'daki Patrikhaneden onay alınmadan kendini "ipso jure" ilan edip, ayrıldı. Eğitim alanında da kentlerde bazı liseler kurulduğu gibi 1837'de de Atina Üniversite'si kuruldu. Ordu ve ekonomi alanında kral naipleri tam bir başarısızlık içindeydi. Bütün Hellen askeri birlikleri dağıtılmış ve onların yerlerini, Bavyera'dan getirilen ücretli askerler almıştı. Böylece ihtilale katılan binlerce Hellen(Rum/Yunan) asker ve subayı, açıkta kalmıştı. Svoronos'a göre vergi sistemi, Osmanlı/Türk vergi sisteminden daha da kötü durumdaydı. Maliye Bakanlığı ve kral naipliğinin oluşturduğu, Denetleme Kurulu da ekonomiyi sisteme sokup, düzeltememişti. Bütün bunlar genç ülkede ki hoşnutsuzların sayısını arttırmaktan başka bir işe yaramamıştı.

Monarşi yönetiminde, soylular devlet yönetiminden uzaklaştırılmışlardı. Ülkedeki ana siyaseti, partilerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere üç koruyucu gücün(İngiltere-Fransa ve Rusya) izlediği politikalar belirliyor ve etkiliyordu. Nüfusun %60'nı oluşturan köylüler, yokluk içerisindeydi. Mevcut üç partinin bildirileri, halk tarafından da olumlu karşılandı. Partiler, genel olarak politik ve anayasal haklar ile Bavyeralıların ülkeyi terk etmesiyle müştekil meselelere değiniyorlardı. Fakat Devlet mekanizması, Bavyeralıların elindeydi. Bu yüzden Kanunlar, kararnameler ve Resmi Gazete hem Rumca hem de Almanca yazılırdı. Muhalefetin sertleşmesi ise iktidar genel sekreteri Armansberg'in istifası üzerine, yerine Rundhard'ın getirilmesiyle gerçekleşti[171].

[171] A.g.y., *a.g.e.*, s. 69; Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 50-52.

XVIII.yüzyıldan beri Rus propagandası, bir Ortodoks prens yönetiminde bir Hellen devleti kurulması amacını gütmekteydi. Bu doğrultuda Yunanistan'daki Rus Partisi, "Palmiye" adlı gizli bir örgüt ve "Ortodoksluğu Yayma Derneği" ile kamuoyunu etkiledi. "Fransız Partisi" başkanı Koletti bile "Megali İdea"nın savunucusuydu. Bu arada Yunanistan'ın yeni yöneticilerini, devlet kurmanın yanında bir ulus yaratma sorunu da bekliyordu. İşte tamda bu noktada devreye "Megali İdea" denen büyük Hellen ülküsü giriyor ve ulus yaratma paradigması çerçevesinde kullanılmakta, bundan daha iyi bir yol da görülmüyordu[172].

Monarşi'nin uygulandığı dönemde Rumlar, Bavyeralıların devlet yönetimindeki etkinlik ve ağırlıklarından rahatsız olmuşlar ve bu dönemi, "Yabancı işgali, yabancı egemenliği altındaki dönem" olarak adlandırmışlardı. Özellikle politik mirasın dağılımında yeterince pay sahibi olamamaktan yakınan bağımsızlık savaşçısı, çeteci-milis Rum gazileriydi. Bu hoşnutsuzlukların sonucunda bir takım komplolar planlandı. Ülke üzerindeki üç büyük güçte, bu komploları kendi çıkarları doğrultusunda desteklemeye başladılar. 1839-1841 yılları arasındaki yapılan harcamalardan dolayı ülke, büyük bir ekonomik bir buhrandaydı. Bu durumda darbe planları yapanların ekmeğine yağ sürmekteydi. 1843'te mevcut hükümet, iflasını ilan etti ve "koruyucu güçler"den yardım talep etti. Londra Konferansında ele alınan bu durum karşısında İngiltere, yardım talebi için ağır koşullar ileri sürüyordu. Zaten konferansın tam da karar gününde, Atina'da darbe girişimi başladı. 2 Eylülü, 3 Eylüle bağlayan gece ordu birlikleri, kralın sarayını kuşattılar ve verdikleri bir dilekçe ile kraldan, "anayasa" ilan edilmesini istediler. Kral Otto(Othon)'da biraz dirense de bu son olaylar karşısında hemşerilerini görevden almanın yanısıra yaklaşık yirmi yıl süreyle yürürlükte kalacak olan "anayasa"yı ilan edip, üstüne and içerek meşruti yönetimin kurulduğunu ilan etti. Böylece bir parlamento kurulacak ve kral ile birlikte anayasayı hazırlayacaktı. 1844 anayasası, tutucu bir nitelikteydi. Yasama Kurulu; kral, halk tarafından timokratik[173] bir sistemle seçilen parlamento üyeleri, ömür boyu bu görevde kalma koşuluyla kral tarafından atanan Senato'dan oluşmaktaydı. Adaletin temeli kralın elindeydi ama demokratik durumlarda mevuttu. Örneğin;

[172] A.g.y., *a.g.e,* s. 52-53; Rıchard Clogg, *a.g.e.,* s. 65-66.

[173] Siyasi hakların yalnızca varlıklı sınıfa tanındığı sistem, yönetim anlayışı.

kanun önünde herkes eşitti. Kölelik yasaklanmış, basın ve iş özgürlüğü de getirilmişti[174].

Kabul edilen anayasa, politik yaşamı pekte değiştirmemişti. 1844 yılının yaz aylarında şaibeli bir şekilde devam eden ve meşruti ortamda yapılan ilk seçimleri Fransız Partisi'nin lideri, İonnis Kolettis kazanmıştı. Zaten bu sürede Koletti'nin silahlı çeteleri de rakiplerini yok etmek ve parlamentoda çoğunluğu elde etmek için faaliyetlere başlamışlardı. Üç büyüklerin partileri arasındaki iş birliği de anayasanın ilanından sonra sona erdi. Kırım Savaşı sırasında Prens Otto'nun "Büyük Ülkü(Megali İdea)"yü yücelterek savunması, kendisine halkın gözünde kısa sürelide olsa etkili bir prestij kazandırdı. Muhalefetin anayasal hakları savunmaya başladığı sırada ayaklanmalar yeniden başlamıştı. Koletti'nin ulusal politik görüşü; Türk-Yunan sınırlarında faaliyet gösteren silahlı Rum çetelerine ve yurt içinde faaliyet gösteren gizli örgütlere dayanmaktaydı. Bu politika karşısında ise Osmanlı hükümetinin misilleme hareketleri ve İngiltere'nin Othon'a karşı tepkilerine neden oldu. Othon, 1848 ayaklanmasından ürkmüş ve tutucu partilere karşı da tavrını değiştirmişti. 1850'deki İngiliz ablukası sonucu Othon ve Rum kamuoyu da yeniden Rusya tarafına döndü. 20 Ocak 1850'de de İstanbul'daki Patrikhane, Yunan Kilisesi'nin idari bağımsızlığını kabul etti.

Kırım savaşı arifesinde Othon ve Rum kamuoyu, Rusya'dan yana çıkma tarafındaydı. Savaş başlar başlamaz ise Makedonya, Epir ve Teselya'da ayaklanmalar çıktı(1854). Türk ordusu ayaklanmaları hızlıca bastırmıştı. Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler doğal olarak kesilmişti. Bunun üzerine zaten Rus tarafına dönen Yunan siyasetine ders vermek amacıyla da İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ı kontrol altında tutmak için Pire'yi, işgal etti(Haziran 1854). Bu vaziyet üzerine Yunanistan, Kırım savaşında tarafsız kalmak zorunda kaldı ve Türklerle olan politik ilişkiler tekrar düzeldi, en azından eski seviyeye geldi. Pire'nin işgali, Kırım savaşı sonuna kadar sürdü. Üstelik Müttefikler, Paris'te toplanacak barış konferansına Yunanistan'ı kabul etmemişilerdi(1856). İngiliz ve Fransız orduları, Pire ve

[174] Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 54-55; Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 71; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 29. Kral Otto'nun portresi için ayrıca bkz. A.g.y., *a.g.e.*, s. 28.

Yunanistan'ı(Atina) ancak 1857'de terk ettiler. Fakat çekilirken de süresi 1859'a kadar sürecek bir denetleme iktidarını da kabul ettirmeyi unutmadılar[175].

Yunanistan'da da ağalık kurumunun yerini, yerel *kommatarkhis*'ler ve siyasal başkanlar almıştı. Bu düzen(ağalık), parlamenter kurumların resmi kurumlarıyla da bir uyum içerisindeydi[176]. Kırım savaşından sonra Balkanlar'daki canlanan ekonomide Rumlar yine hatırı sayılır derecede önde yer aldılar. Tuna'daki üç bin gemiden yaklaşık iki bini, Rumlarındı. Karadeniz'deki ticarette yine Rusya'daki Rumlar tarafından yürütülüyordu. XIX.yüzyılın ikinci yarısında Hellen(Rum) ticaret filosu, İskenderiye'deki toplam ticaret filosunun da üçte birini oluşturuyordu. Rum ticaret filosu 1858 yılına gelindiğinde 268.600 tonu bulmuştu. Bu arada ülkede limanlar yapılmış, telgraf hatları çekilmiş(1858), posta ve yol yapım çalışmaları başlamıştı. Zengin toprak sahipleri ve özel teşebbüslerin sonucu 1840-1860 yıllarında ekilen toprak, daha önceki dönemde ekilen toprağın iki katıydı. Tüm bunların sonucunda da ticarette önemli bir gelişme elde edildi ve Yunan ekonomisi gelişerek arttı[177].

Kırım savaşı sonunda toplanan Paris Kongresi'nin sonucu olarak imzalanan, Paris Anlaşmasıyla(1856); Avrupalılar(İngiltere, Fransa ve Piyemonte Krallığı), Osmanlı'nın savunucusu oldular ve toprak bütünlüğünü destekledikleri gibi Osmanlı'yı da bir Avrupa devleti, olarak ilan etmişlerdi. Osmanlılar açısından Fransa ve özellikle İngiltere'nin bu politikası, kısmen 93 Harbine(1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) kadar sürecekti. Bu sebeptendir ki İngiltere, Yunanistan'ın Kırım savaşında Rusların yanında olmasını engellemeye çalıştı. İngilizler, 1815'ten beri elinde bulundurduğu İyon adalarını, Yunanistan'a devretmeyi teklif ettiler ve şart olarak da Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'ne saldırmamasını istediler. Otto(Othon), bu teklifi reddederek halkın büyük çoğunluğunu ve bağımsızlık savaşına katılan kişileri, siyaseten karşısına almış oldu. Gittikçe büyüyen muhalefet sonucunda ilk isyan 13

---

[175] Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 73-76; Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 56-59. Ayrıca Bkz. M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 30-33.

[176] Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 83.

[177] Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 61-62. Korint kanalının kazı çalışmaları(1880'ler) için bkz. Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 87.

Şubat 1862'de Nauplia(Nafplio)'da çıktı. Bunu, 19 Ekim'de Aetolia Akarnia'daki ve 23 Ekim'de de Atina'daki ayaklanmalar izledi. Eşi Amalia ile Peloponez'de geziye çıkmış olan Otto, nihayet 24 Ekim 1862'de bir daha Yunanistan'a dönmemek üzere ülkeyi terk etti ve ülkesi Bavyera'ya döndü. Bu arada şunu da unutmayalım Otto'nun, kaçışından sonra 1864'te İyon adaları, Yunanistan'a katıldı. Daha sonra ise 1881'de yine Teselya ve güney Arnavutluktan bir bölüm toprak parçası Yunanistan'a, katılmıştı. Yalnız bu kazanımlar, Yunan siyasetinin bir başarısı olarak görülmemişti. Bu toprak kazanımları; evvela hanedan değişikliği hasebiyle ve Büyük Devletlerin Berlin Kongresi neticesinde verilmiş olup; Yunan emellerini kısmen dizginleyerek başka meselelerde baskı ve pazarlık aracı yapma niyetiyle tasarlanmıştı[178].

3.1. Hanedan Değişikliği: Kral Yorgo'nun Tahta Çıkışından Gudi Darbesine Kadar Yunanistan'daki Gelişmeler (1863-1909)

İngilizler, Yunanistan'daki mevcut siyasi havayı kullanmayı da iyi bildiler. Yunan halkında uyanmış olan anti-Alman duyguları el altından körükleyip, Yunan halkının kendi kendine halkoylaması düzenlemesini sağladılar. Zaten ülkede 1862'den beri devam eden kralsızlık durumu çeşitli huzursuzluklara da sebep olmaktaydı. Halkoylaması sonucu Büyük Britanya Kraliçesi Victorya'nın oğullarından Alfred, tercih edildiyse de diğer garantörler ve 3 Şubat 1830 Londra Protokolü buna engel teşkil ettiğinden Alfred'den vazgeçilti. Akabinde 13 Temmuz 1863'de ortak bir kararla, Danimarka Schleswing-Holstein-Sonerburg-Glücksburg hanedanından Prens Wilhem Ferdinand Adolf George, I.George ya da Yunancasıyla "Yorgo" adıyla ve "Helenlerin Kralı" sıfatıyla, Yunan tahtına getirildi. İşte İngiltere bunun ardından "Yediadalar Cumhuriyeti" diye anılan İyon adalarını, Yunanistan'a devretti(1864).

[178] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.,* s. 34.

Yorgo ilk yıllarında iç politikada zorluklarla karşılaştı; 1863-1871 arası Yunanistan'da tam ondokuz kabine değişti. Gelen hükümet iktidarda fazla kalmıyor, onun yerine bir diğeri geliyordu. Bu da ülkenin siyasetinde istikrarsızlığa sebep olmuştu. Yine de Yunanistan'da ülke yönetiminde istikrarın görüldüğü en uzun dönem, kral *I.Yorgo* dönemi oldu. Ülkenin siyasi hayatında 1875 yılından itibaren *Trikupis* ağırlık kazandı ve ona muhalif olan *Teodor Diliyannis* ile 1900'lerin başına kadar çekişme içinde Yunanistan'a yön vermeye çalıştılar ve dönüşümlü olarak hükümet kurdular.

Kral I.Yorgo döneminde Osmanlı-Yunan ilişkilerini gerginleştiren ilk olay, Girit meselesi oldu. 1866'da Girit'li Rumlar, Osmanlı yönetimine karşı isyan edip, Yunanistan'la birleşmeyi denediler. Osmanlı Devleti çok geçmeden adada duruma hakim oldu. Yine 1868'de Rusya'nın da parmağının bulunduğu ikinci bir isyan hadisesi meydana geldi. Diğer büyük devletlerin de araya girmesiyle bu isyan da sindirildi fakat Osmanlı Devleti, adaya nisbi bir muhtariyet tanımak zorunda kaldı[179].

Rum ticari sınıfının başardığı ekonomik kalkınma, Batı'daki ulusların ekonomik kalkınmasına göre pek önemli olmasa da 1875'ten sonra başarılan kalkınma Yunanistan için gerçek bir ilerlemenin işaretiydi. Burjuva sınıfı güçlenerek, eşraf ve toprak sahiplerinin ekonomik baskısından kurtulmak için çaba göstermeye başlamıştı. Artık Yunanistan yeni hukuksal ve politik koşullara uyabilecek durumdaydı. Bu dönemde diğer önem teşkil eden hadise de daha önce krallığın ikiye böldüğü Hellenler'in, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir birliktelik kurmalarıydı. Yunanistan'daki Rumlarla, Osmanlı Rumları ve İyonya adalarındaki Rumlar ayrı topluluklar gibiydiler. Söz konusu dönemde bunlar birleşti. Bu Hellenler için son derece önemli bir sosyo-kültürel gelişmeydi[180]. Kırım Savaşı'ndan sonra Yunanistan dış ticaretinin %20'sini Osmanlı ile, %15'ini de Rusya'yla yapmaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlar sermayelerini, Yunanistan'a getirmeye ve böylece ülkenin ekonomisini ellerine geçirmeye başladılar. Ekonomik alandaki işbirliği, kendini kültürel alanda da gösterdi. Zaten Krallığın kurulmasıyla,

[179] A.g.y., *a.g.e.*, s. 34-37; Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 65-68; Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 88.

[180] Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 62-63.

Türk egemenliği sırasındaki dağılma sona ermişti. Atina Üniversitesi, "Hellenizmin" kültür merkezi oldu; etkisi Kapadokya'ya kadar yayıldı. Hellen düşüncesinin büyük bir bölümü Fenerli Rumların elindeydi. O kadar ki İstanbul kültürünün, Atina'ya taşındığını savunanlar dahi vardı. İşte bu kritik dönemde İyonya adaları zaten Yunanistan'la birleşmişti. Böylece bu adalarda egemen olan Batı kültürü de etkisini göstermeye başladı[181].

Yunanistan siyasetinde temel olarak *Trikupis* batılaşmayı, Diliyannis(Deliyannis) ise gelenekçiliği temsil ediyordu[182]. Svoronos, eserinde 1875'ten sonraki dönemi Burjuva Sınıfı'nın zaferi olarak isimlendirir. Genel olarak amme çalışmaları, Korint kanalının açılması(1882-1893), çeşitli limanların yapılması Yunan devletinin başardığı önemli işlerdi. Bu arada ticaretteki gelişme de günden güne artmış ve Hellenlerin en önemli ekonomik başarıları, ticaret ve deniz ulaşımı alanında olmuştu. Dış ticaret 1861-1870 döneminde kişi başına 69,94 altın drahmi iken, 1871-1880 döneminde 93,57; 1881-1890 döneminde 97,89; 1891-1900 döneminde 80,23 ve 1901-1910 döneminde 94,96 altın drahmi olmuştu. Buna keza deniz filosu da hızla gelişmişti. Ekili-dikili alanlar da 1860'lardan 1911'e gelindiğinde yaklaşık 70 bin hektardan, 111 bin hektara çıkmıştı.

"Enosis" yani Büyük Ada'nın, Yunan Krallığıyla birleşme planları çerçevesinde çıkan isyan ve ayaklanmalar, 1868'den sonra da görüldü. 1877-78, 1888-89 ve 1896-97 yıllarında da ada'da ayaklanmalar görüldü. Bu da Osmanlı ile ilişkilerde sürekli gerginliğe sebep oldu ve Büyük Devletler'i, zaman zaman olaylara el koymaya itti. Ya da burada sorulması gereken diğer bir soru: Büyük Devletler, bu durumdan isyan bahanesiyle adadaki mevcut siyasete karışıp, orada söz hakkı elde etmeyi kendi çıkarları gereği mi görmüştü.?

Yunanistan'da 1875-1909 yılları arasında görülen bu ekonomik değişim sonucu yeni yeni sosyal gruplar oluşmuş ve sosyal ilişkiler bundan önemli derecede etkilenmişti. Eski oligarşik kastlar ile yeni çıkan burjuva sınıfı arasında amansız bir mücadele kendini iyiden iyiye gösterdi[183].

---

[181] A.g.y., *a.g.e.*, s. 63.

[182] Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 88.

[183] A.g.y., *a.g.e.*, s. 89; Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 71-73.

Berlin Kongresi'nin kararları, Yunanistan'a da yeni toprak parçaları sağlıyordu. Osmanlı Devleti, Berlin Kongresinde alınan kararlar neticesinde Teselya ve Epir'den yaklaşık, 13.500 kilometrekarelik toprağı ve 290.000'lik nüfusu, Yunanistan Krallığına bıraktı. Bu durumda bir kez daha Türklerle, Yunanistan'daki Rumları karşı karşıya getirmişti[184].

Belirli bir programdan yoksun, bir öndere bağlı çok sayıdaki partiler, 1880'den sonra genel olarak iki politik düşüncede toplandı. Burjuva sınıfının ilerici kesimi, aydınlar ve halkın büyük bir bölümü ünlü politikacı, Harilaos Trikupis'in çevresindeyken; tutucular ve eski politikacılar ise Kumunduros'un çevresinde yer aldılar. Kumunduros'un partisi, burjuva sınıfından yoksun kaldığından o zamana kadar izlediği ilerici politikayı terk etmek zorunda kaldı. Kumunduros'un ölümünden sonra(1883) partinin başın Th. Deliyannis geçti. Deliyannis de son direnişin temsilcisidir ve Trikupis'in politikasına olan muhalefeti ile tanınırdı. Trikupis ilk defa 1881 seçimlerinde büyük çoğunluğu elde etti ve ilk güçlü hükümeti kurma fırsatını buldu(1882-1885). Küçük aralıklarla ülkenin yönetimini, 1895 yılına kadar elinde tuttu.

İç politikada zamanla bozulmaya yüz tutan parlamenter düzeni yeniden tesis etmeye çalıştı. Aynı zamanda orduya da yeni bir düzen getirdi. Ülkenin yönetiminde ve adliye'de bir takım yeniliklere imza attı: Yargıçların atandıkları yerlerden alınamamaları, memur ve subay maaşlarına haciz konulamaması, ekonomik sektördeki hizmetlerin düzenlenmesi, memurların nitelikleriyle ilgili yasa, polis teşkilatının sağlamlaştırılması, milletvekili sayısını sınırlayan seçim kanunu ile ilgili muhtelif kararlar bunlardan bazılarıydı. Böylece ülkenin genel yönetiminde politika üstü bir düzen kurmak hedefleniyordu. Trikupis'in en önemli başarısı, ülkeyi tümüyle değiştiren amme hizmetlerinin büyük bir başarıyla gerçekleştirilmesiydi. Fakat orta sınıf halk, yinede Trikupis'in büyük sermaye'yi destekler nitelikteki ekonomi politikalarından tedirgindi[185].

Ülkedeki bütçe açığı günden güne artıyordu. Bu açık, 1886'da 66 milyonu bulmuştu. Eski kastlarla dayanışma halinde olan birkaç bankacı dışında tüm sosyal

[184] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 36-37.

[185] Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 73-75.

sınıflar, iflas politikasından tedirgin olmuşlardı. Tüccarlar ve armatörler, ticaretin çökme sürecine girdiği inancındaydılar. 1891-1900 süresinde ithalatın kişi başına 50.17, ihracatınsa 36.05 olduğu saptanmıştı[186].

Türk-Yunan sınırları, İngiltere'de Gladston'un iktidara gelmesi(1880) ve 1881'e kadar süren zorlu müzakereler sonucunda saptanabildi. Mart 188l'de imzalanan İstanbul anlaşmasıyla, Tesalya ve Arta bölgesi, kimi ekonomik vecibeler ve o bölgelerde bulunan Türk mallarının tazmin edilmesi koşuluyla, Yunanistan'a bırakıldı. Bu anlaşma, Türkiye ile Yunanistan arasında 2 Temmuz 1881'deki sözleşmeyle onaylandı[187].

Megali İdea konusunda kararsız tavır sergileyen başbakan Diliyannis, 1895 seçimlerinden beri elinde tuttuğu iktidarı da tehlikeye sokmuştu. Bu da muhalifi olan *Dimitrios Rallis*'in işine yaramış ve o da Milli meseleleri kendine göre yorumlama yolunu tercih etti[188].

Giritli Rumların her isyan teşebbüsü bastırılsa da onlar bu amaçlarından asla vazgeçmediler. Osmanlı yönetiminin verdiği imtiyazlar ve tanıdığı muhtariyet'te onlara yeterli gelmemişti. 1895'ten itibaren de giderek artan bir isyan hareketi başlattılar, *Enosis* mefkuresi için tedhiş ve saldırılara giriştiler. 1897 Osmanlı-Yunan savaşının en önemli sebebi olan Girit meselesi ya da buhranının başta gelen sorumlusu, 12 Kasım 1894'te Atina'da 14 genç subay tarafından kurulan, "*Ethniki Eterya*(Milli Cemiyet)" olmuştu. Bu cemiyet, kurulduğu ilk yıllarda gizli bir örgütlenmeyle hareket etti ve "*Megali İdea*"nın dolayısıyla *Enosis*'in de ateşli savunucuydu. 1896 yılına gelindiğinde bu örgütün üye sayısı da 3.165'i bulmuştu. 1896 Atina olimpiyatlarını da çok iyi bir fırsata çeviren cemiyet üyeleri, Amerika ve Avrupa'dan gelenler üzerinde de etkili olmuş ve istediği propagandayı gerçekleştirerek, kendine uluslararası bir destekçi güç edinme yolları bulmuştu. İşte böylesi coşkulu duygularla çalkalanan Yunanistan ile Girit'te Rumların giriştikleri tedhiş ve saldırı hareketleri, Etnik-i Eterya'nın da adaya gönüllü olarak silah ve mühimmat göndermesi, Yunan çetelerinin hareketleri, durumu daha da ciddileştirdi.

---

[186] Gös. Yer.

[187] A.g.y., *a.g.e.*, s. 78.

[188] Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 92.

Bunlara, ada'dan çekilen "Türk askerlerinin, adanın Hıristiyan halkını katledeceği" yönündeki yalan ve kışkırtıcı bir telgrafın da eklenmesi üzerine, Diliyannis hükümeti hareketsiz kalamadı. Böylece Atina yönetimi Girit'e, Kral'ın yaveri Albay *Timoleon Vassos* komutasında yaklaşık 2 bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Artık bir Yunan-Türk savaşı kaçınılmazdı. Diliyannis'te, Vuli'de(Yunan Meclisi), Girit'in artık Yunanistan'a ait olduğunu söylemiş ve Atina başta olmak üzere ülkenin her tarafında "yaşasın harp", sloganları yükselmişti[189].

Milano, Çatalca ve Dömeke meydan muharebelerini ezici bir üstünlükle kazanan Osmanlı ordularıydı ve 1897 savaşı yaklaşık bir ay sürmüştü. Her ne kadar Alman subaylarının desteği olsa da Ethem Paşa gibi önemli bir komutan ve stratejiste de sahip olarak savaşa hazırlanan Türk orduları, Tesalya'ya girdi ve Larisa'yı da aldı. Veliaht Konstantin komutasındaki Yunan ordusunu dağıtmıştı. Bu yenilgi, "Megali İdea" politikasının en büyük yenilgisi olmuştu. Büyük güçlerin araya girmesiyle Türk ordusu savaşa son vermiş ve galip statüsünde olmayan bir statüde barış imzalamıştı[190].

1897 yenilgisi Yunanistan'ı karıştırmış, devlet idaresi, ekonomi ve adalet mekanizması felce uğramış, maliye de milletlerarası bir komisyonun kontrolüne girmişti. Özellikle askeri alandaki çözülme son dereceye ulaşmıştı. Clogg ise eserinde bu dönemi bir iç hesaplaşma ve kendinden kuşku duyma dönemi olarak nakletmektedir. Bu ağır yenilgi, Yunanistan'da Krallığın kurulduğu günden beri ihtiyacını hissettiği düzenli ordu birliklerini kurma kararını çok net hissettirdi. Başıbozuk kleft-çeteleri'yle değil Megali İdea, ülke savunmasının bile yapılamayacağı çok net gözükmüştü. Zaten 1900'lerin başından itibaren de Yunanistan, Bulgarlar ve Sırplarla birlikte Makedonya için sürekli bir çatışma safhasına girecekti. Bulgar komitacılarıyla, Yunan çeteleri savaşacak ve her unsur

---

[189] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 37-41; Rıchard Clogg, *a.g.e.*, s. 92. Girit'e asker sevkiyatı için Ayrıca bkz. BOA, *Y.PRK.HR..*,Dosya No.12, Gömlek No.53, M. 25 Ekim 1889/ H. 29 S. 1307, s. 1.

[190] Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 79. İlk olarak Tophane Kasrında yapılan görüşmelerin ardından on altı maddelik bir antlaşmada karar kılınmıştı. Buna göre Osmanlı Devleti, Teselya'yı ve ele geçirdiği bölgelerin tamamını Yunanistan'a geri verecekti. Bunun karşılığında ise Yunanistan geliri düzeyinde yaklaşık dört milyon liralık bir tazminatla kurtulacaktı. Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI.Cilt, s. 3368-3383.

kendi toprağını genişletme mücadelesi verecekti. Bu amaçla Atina'da Kuzey Makedonya ve Doğu Rumeli'de Bulgarlar'a karşı Yunan ideallerini savunmak ve bölgede hakimiyet kurmak için 1908'e kadar sürecek olan Makedonya çatışmaları için "Makedonya Komitesi" kuruldu[191].

Yunanistan'da yenilginin yarattığı sarsıntıdan sonra öz güvenini tazelemesi tam olarak XX.yüzyılın ilk yarısının en etkileyici siyaset adamı görülen E.Venizelos'un çabalarıyla gerçekleşti. İlk siyasal deneyimini bağımsız Girit'te edinen Venizelos, 1909'daki Gudi darbesi sebebiyle politikada ön saflarında yer aldı ve böylece Yunan kamuoyunca da tanındı. Mevcut siyasetten rahatsızlık duyan tüm subaylar, Albay Nikolas Zorbas önderliğindeki askeri cunta çatısı altında toplandı. Orduda sağlanan Askeri ittifak, tepkisini *Khronos* adlı yayın organıyla dile getiriyordu. Askerler, arasında terfilerin durdurulması öfke uyandırırken, Başkomutan veliaht Prens Konstantin'in, askeriyede bazı kişileri kayırdığı da düşünülüyordu. Atina garnizonu, 27 Ağustos 1909'da kentin yakınlarındaki Gudi'den bir muhtıra yayınladı. Kısa sürede asker, düzenlenen gösterilerle halkın desteğini de arkasına aldı. Ağustos ayında başbakan D.Rallis, görevinden ayrıldıktan sonra askeri darbe ile K.Mavromikhalis, başa gelerek; hükümetine ve krala, cuntanın isteklerini kabul ettirdi. Bu arada Venizelos'ta, Yunanistan'a davet edilmişti. Venizelos'un isteği üzerine K.Mavromikhalis, 18 Ocak 1910'da hükümetten çekildi ve yeni hükümeti kurmakla görevli başbakan Stefanos Dragumis oldu. Yine aynı gün Vuli(Meclis), mevcut 1864 Anayasasında reformlar yapılması için Milli bir Meclis'in toplanması yolundaki hükümet teklifini kabul etti. Venizelos, 5 Eylül 1910'da Liberal Parti'yi, kurdu. Bu partinin destekçisi olan yayın organları şunlardı: *Partis, Eleftheron Vima ve To Vima*. Gudi darbesinin tabiri yerindeyse meyvelerini toplayan Elefterios Venizelos, 6 Ekim 1910'da da Başbakanlığa getirildi ve Megali İdea fikri de onla beraber hız kazanıp, alevlenecekti. Böylece Krallık için yeni bir dönem başlıyordu. İşte incelememizin kronolojisi açısından o dönem ki mevcut Yunanistan'ın siyasetini ve havasını, görmemiz ve anlamamız açısından bu başlık önemliydi. İlginçtir ki Yunanistan'daki Gudi darbesinden yaklaşık üç ay önce de Osmanlı ülkesinde bir ayaklanma ve isyan hadisesi zuhur etmişti. 1909 yılı her iki ülke ve cemaat(toplum)

[191] M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.,* s. 42-43; Rıchard Clogg, *a.g.e.,* s. 93.

için de hareketli geçmişti. Bu iki ülkedeki hadisede göze çarpan en belirgin fark: Yunanistan'daki ayaklanmanın da askeri hareketle başladığı halde kısa zamanda halkın desteğinin de görülmesiyken; Osmanlı ülkesindeki hadisenin daha çok askeri birlikler arası bir çatışma ve hesaplaşma görünümde olduğudur[192].

B. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ, MUHALEFETİ VE 1909 DEVRİMİ

1. Meşrutiyet İdaresi ve 1909 Karşıdevrimi

Rumi Takvime göre 31 Mart 1325, Miladi Takvime göre ise 13 Nisan 1909'da patlak veren isyan hadisesi tarihimize, 31 Mart İsyanı, 31 Mart Ayaklanması ya da Olayı şeklinde geçmiştir. Türk siyasetinde iktidara karşı ayaklanma ve ayaklanma teşebbüslerini inceleme sahasına aldığımız zaman hala tam aydınlatılmayan "Kuleli Vakası"nı ve ardından da "31 Mart Hadisesi"ni görmekteyiz. Tarihteki her olayın mutlaka bir hazırlanış safhası ve küçükte olsa en azından bir arka planı olduğu gerekçesiyle, incelememiz konusu olan 31 Mart Hadisesini de sadece basit bir gerici ayaklanması olarak görmemekteyiz. Bu ayaklanmanın diğer sebeplerini de göz önüne aldığımızda olayı tüm yönleriyle aydınlatacağımız düşünülebilir. Şüphesiz isyan sonucu tartışılan diğer bir konuda isyancılarla, Padişahın ilgisinin bulunup, bulunmamasıydı.

Nitekim biz rejimden ziyade hükümeti değiştirmeye yönelik bir ayaklanma olması ihtimalini daha güçlü bulmakla beraber kendini Meşrutiyetin muhafızı olarak gören İttihat ve Terakki Cemiyetine göre ise olay daha farklıydı: Meşrutiyeti sonlandırmaya yönelikti. Bu soruların cevabı yıllardır aranmaktadır? Hatta farklı kesimlerce farklı cevaplar ortaya atılmaktaydı. Biz bu sorulara net bir cevaptan ziyade soruları aydınlatıcı bilgiler vermeyi, tarih ilmi için daha geçerli kabul ettik.

---

[192] A.g.y., *a.g.e.*, s. 94-98; Nikos Svoronos, *a.g.e.*, s. 80; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 49-53.

Cemiyetin siyasi hayatta hakim rol oynamasıyla beraber orduda dahil olmak üzere birçok memuriyette mekteplilerin, hakimiyet kurduğuna değinmiştik. Nitekim ordu da durum aşağı yukarı böleydi. Mektepli subaylar, alaylılar karşısında güç kazanmış ve gözde olmuşlardı. Asıl mesele, Harbiye Mektebi mezunu subayların, orduda kurmaya çalıştıkları yeni düzendi. Onlar "cedidçi", alaylılar ise "kadimci" geleneğe sahiptiler. Alaylılar hem tasfiyelerden hem de mekteplilerin kendilerine yönelik olumsuz tutum ve davranışları yüzünden rahatsızlık duymaktaydılar. Örneğin, I.Ordudan 1.400 alaylı subay kadro dışı kalmıştı. Bu zamanla, özellikle 31 Mart Hadisesi öncesi propagandalarla birlikte büyük ve tehlikeli bir düşmanlığa ulaşmıştı. Lakin Mustafa Kemal, ordunun kesinlikle siyasetten ayrı tutulmasının gerekliliğini daha Selanik'te İttihat ve Terakki'nin ikinci kongresinde dile getirmişti(1909). Orada kendisini destekleyenlerden biri de Kazım Karabekir'di. Mustafa Kemal'in, kongrede askerleri siyasetten ayrı tutma yolundaki çabasını, kongrede o dönem topçu kurmay yüzbaşı rütbesinde bulunan İsmet Bey(İnönü)'de anılarında nakletmektedir. Burada Mustafa Kemal'in, asker ve siyaseti ayırma yönündeki çabası, önemle üzerinde durduğu konu olmuştu. Mustafa Kemal, cemiyetin ön planda gelen askeri ve sivil idarecileri ile silahşor İttihatçıların, kendisinden hoşlanmadıklarını da biliyordu. Fakat o, yinede kongrede son defa fikirlerini açıklayacak, uyarılarını yapacak ve dikkate alınmadığını görünce de 1909'daki kongre'den sonra İTC ile aktif bağlantılarını fiilen kesecekti. Askerlerin siyaset yapmasına karşı olan bir başka isimse; Firzovik toplantısı yapıldığı sıralarda Mitroviçe fırkası kumandan vekili olan ve dönemin şartları gereği bu toplantıyı engelleyemeyen, Miralay Fevzi Çakmak'tı. Fevzi Çakmak'a göre ise askerlerin siyaset yapması yeniden bir "Yeniçeri ordusu" kurmak demekti ve bu da tarihte görüldüğü gibi "vatanın izmihlaline" sebep teşkil edecek bir gelişmeydi. Bu yüzden Fevzi Çakmak'ta derhal ordunun kontrol altına alınması ve siyasetin ise "millet"e bırakılması fikrindeydi.

Cemiyete üyeliği olan subaylar, rütbelerinin sınırlarına dikkat etmeden hareket edebiliyorlardı. Ordudaki bu hoşnutsuzluğu gidermek için Hüseyin Hilmi Paşa, Sadrazam olur olmaz 21 Şubat 1909 tarihli bir kanunla, subayların siyasete karışmalarını ve politik derneklere üye olmalarını yasakladı. Lakin bu da çok etkili bir çözüm olmadı. Askeri olduğu kadar sivil kesimde de Cemiyetin hakim rolünden

rahatsızlık duyanların sayısı azımsanmayacak kadar fazlaydı. Zaten II.Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte özellikle ilk seçimlerde ve sonrasında net bir biçimde, Cemiyete ve İttihat-Terakki Fırkasına karşı ortaya çıkan bir muhalefet hali hazırda mevcuttu[193].

Bu yüzdendir ki, İTC iktidarına karşı muhtemel bir karşı devrim olasılığı her zaman vardı. Cemiyetin dünyevi, laik karakterinden ziyade İttihad-ı Anasır yani "Osmanlıcılık" fikrinin ve herkes için özgürlük, hürriyet mücadelesinin, Osmanlı toplumunun klasik-geleneksel kesimi ve Yahudiler hariç Gayr-i Müslim cemaatleri ve kesimi tarafından hoş karşılanmadığı, Meşrutiyetin ilanından beri açıkça görülen bir gerçekti. Yunanistan ve İngiltere Krallığı gibi Cemiyetin bu politikalarından rahatsızlık duyan dış güçler de vardı. Bizce meselenin temel taşında, iç dinamiğinde yüzyıllardır süre gelen Kanun-i Kadim ve Nizam-ı Cedid karşıtlığı, mücadelesi ve bu iki karşıt unsurun iktidar mücadelesi yatıyordu. Klasik Osmanlı dönemlerinden beri süre gelen bu kutuplaşmanın evveli genel olarak kadimci taraftarı olan İlmiye sınıfı ve yenilikçi-cedidçi taraftarı olan Kalemiye-bürokrat sınıfı arasındaki güç, mücadelesiydi. Seyfiye sınıfını temsilen Ordu ise klasik Osmanlı yönetiminde siyasetten uzak tutulmuştu. Burada kast edilen askerler ve rütbeliler arasında belirgin, farklı dünya görüşlerinin bulunmaması ya da bunun bütünlüğü bozacak, çatışma ve darbe girişimine uzanacak kadar tehlikeli bir boyuta ulaşmamasıydı. Fakat XIX.yüzyıla gelindiğinde orduda da her iki kutba da eğilimler başladı. Bu da zamanla ayrışmaları beraberinde getirdi.

Burada Arnavutlara ayrı bir parantez açarsak, Hıristiyan komşuları karşısında ulusal konumlarını korumaya çalıştıklarını göreceğiz. Bu yüzden aralarında Meşrutiyet taraftarı olanları kadar çok sayıda Meşrutiyet karşıtı kesim de vardı çünkü onlar, Hıristiyanlarla eşit konuma düşmeyi kabul etmiyorlardı. İsyancıların ele başlarından biri de Hamdi Çavuş adlı bir Arnavut'tu.

---

[193] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 195,235-238; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 293; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IX, AKDTY T.T.K. Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2011, s. 75-85; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 28-29. Ayrıca bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (Mustafa Kemal'in Hayatı 1881-1919)*, I. Cilt, Remzi Kitabevi, IV.Baskı, İstanbul 1969, s. 140-144; Eric Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İletişim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 2016, s. 85-88, 145-146; Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 34.

Zaten daha ll. Abdülhamid döneminde meşruti idareye geçiş çalışmaları başladığında iki grup buna muhalefet etmişti: Birincisi, ulema arasında meşruti rejimin şeriata aykırı bir bid'at olduğunu savunanlardı. İkincisi de meşrutiyetin, "siyaseten" devlete zarar vereceğini iddia eden Namık, Mehmed Rüşdü ve Ahmed Cevdet paşaların başını çektiği devlet adamlarıydı.

Er ve Erbaşların diğer bir şikayetleri de yeni düzende talimlerin sıklaşması ve kışlalarda Harbiyelilerin uygulamaya çalıştığı, sert Prusya tarzı disiplindi. Hatırlanacağı üzere benzer bir hadise Kabakçı Mustafa İsyanında (Mayıs 1807) yaşanmıştı. Ayaklanan Yeniçeriler, III.Selim'in kurduğu Yeni düzenin ordusu olan Nizam-ı Cedid askerlerine hitaben, "Talim frenk işidir" diye bağırıp, slogan atmışlardı. Askerlerin bazıları buna, dini bir bahane de bulmuştu: Talimlerin sıklığından dolayı namaz ve hamam gibi dini vecibeler de görülemez olmuştu. Zaten askerler arasında gizlice, hükümetin "dinsiz" olduğuna ve şeriatı kaldırmak istediğine dair şiddetli bir propaganda da yapılmaktaydı. Bu çok tehlikeli bir oyundu. Karşıdevrim olarak telakki edilen bize göre de bir iktidar mücadelesi olması daha kuvvetle muhtemel olan bu hadise'nin, tarihsel alt yapısını oluşturan taşları da böylece net olarak görebilmeliyiz. Artık gerek siyasi gerek askeri havada ülke, kutuplaşmaya doğru bir yol almış görünümündeydi ve durum gittikçe vahim bir hal almaktaydı[194].

1.1. Ayaklanma Öncesinde Muhalefet ve Rumlar

Bulgarların, bağımsızlıklarını ilanından sonra çıkması muhtemel düşünülen bir Türk-Bulgar savaşında Türklere yardımcı olma düşüncesi, Yunanistan camiasında konuşulan bir fikirdi. Gerçi basında da bazı Rum gazeteleri, Bulgarlara karşı bir Türk-Rum ittifakına sıcak baktıkları gibi Arnavutları da bu ittifak zincirinde zikr edenler vardı. Nitekim II.Meşrutiyet'ten hemen sonra Rum toplumunun bazı kesiminde var olan bu Bulgar karşıtlığı, yerini yavaş yavaş İttihatçılara karşı bir kuşku ve güvensizliğe de bıraktı. Bu güvensizlik, ileride İttihatçıların karşısına

[194] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 292-293; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 195; M.Şükrü Hanioğlu, *a.g.m.*, s. 390.

keskin bir muhalefet olarak çıkmıştı. Zaten 1908 seçimlerinde iki taraf arasında yaşanan gerilim, ileride yaşanacakların da bir habercisi niteliğindeydi.

Özellikle Rum ve Ermeni cemaatleri, İttihatçıların politikalarını, Osmanlı tebaalarının "Türkleştirilmesi" olarak addettiklerinden kendi toplumlarının, milletlerinin üzerinde kurmuş oldukları her türlü egemenliği, kaybedecekleri korkusuna şiddetle kapılmışlardı. Bir başka deyişle İttihat-Terakki Fırkası'nın programı ve uygulamaları, onları bu korkuya sevk etmişti de diyebiliriz. Bu arada Bulgarların da Makedonya'da Hellenlere saldırması ve Rum-Bulgar çetelerinin kavgası, bir anlamda 1909'da Rumların(Yunan Çeteleri), partizan hareket ve saldırgan tutumlarının yeniden hızlanmasına sebep oldu. Başlangıçta Yunan milis hareketi, Osmanlılara karşı değil bilhakis Eksarhlık(Bulgarlar) taraftarlarına yönelik olduğundan Bulgar çetecilerin zulmünden bezmiş bazı Müslüman ahali ve Osmanlı memurlarından da destek görmüştü. Bölgedeki bazı Müslüman ahali tarafından Bulgar-Makedon çete ve örgütlerine karşı bir denge hareketi olarak gözüken Rum birliklerine, Osmanlı hükümetinin haberi olmadan yardım edenlerin olduğu da söylenmekteydi. Ayrıca Rum Makedonya Komitesi tarafından milislere gönderilen emirlerde birliklerin, Osmanlı halkına "müstesna" bir şekilde muamele etmesi gerektiği ve böylece Osmanlı hükümetinin, Rum hareketine göz yumacağı ihtimali üzerinden uyarılar yapılıyordu. Nitekim bu bölgesel, dar ve kısa zamanla iş birliği görünümdeki iyi hava, Rum milislerin milli menfaatleri gereğince oklarını, Müslüman halka ve Türklere doğru yöneltmesiyle tamamen son bulmuştu. Girit gibi sorunlu yerler, Rumlarla/Yunanlılarla-Osmanlılar, arasında bir uzlaşmayı zorlaştıran temel sebeplerdendi[195].

Zaten Rum tebaanın ekseriyetinin seçimlerdeki faaliyetleri ve tutumları, Mebusan'daki azınlık ve Rum mebusların faaliyetlerinin yanı sıra Epir'de de Rum çetelerinin tekrar faaliyete geçmesi ister istemez İttihat-Terakki'nin en temel politikası olan, "ittihad-ı anasır"ın başarısızlığa uğramasında pay sahibi oldu. 31 Mart ayaklanması öncesinde İttihat ve Terakki Fırkasına ve Cemiyet'e karşı muhalefetin artmasında muhalif yerli basının yanında Rum basını da büyük rol oynadı. *Proodos* ve *Neologos* gibi Rum gazeteleri bir yandan *Serbesti, Volkan,*

[195] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.,* s. 91-95; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 110-113.

İkdam ve *Yeni Gazete* gibi birçok yerli gazete de diğer yandan sert bir dille muhalif ve ateşli yayınlarıyla, ayaklanma öncesinde siyasal ve sosyal ortamın gerginleşmesinde çok etkili oldular. Örneğin; *Neologos* gazetesi, Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebaanın, yönetimden dışlandıkları iddiasını ileri sürüyor ve gündeme getiriyordu. Yine bu gazeteye göre Türk hükümeti, "Türkiye Türklerindir" ilkesini benimsemiş ve hürriyetin ilanından beri de Hıristiyanlar tedricen devlet idarelerinden ve memuriyetten uzaklaştırılmaktaydı. Hatta daha da ileri giden bu Rum matbuatı, Orman ve Maden Nazırlığı yapan Mavrokordato Efendi'yi bile nazırlığı döneminde Rumlara yeteri kadar yer vermemesinden dolayı eleştirmişti. Ayrıca Hıristiyanların çoğunluğu oluşturdukları bölgelerde, vilayet ve kazalarda niçin Hıristiyan kaymakam ve mutasarrıflar tayin olunmuyor diye de sormaktaydı. *Tanin* gazetesi de bu iddialara cevap vermekte ve Hıristiyan memur azlığını kabul etmekteydi. Fakat birden bire binlerce memur yetiştirmenin mümkün olmadığını ve memuriyet için Türkçe bilmenin şart olduğunu da vurgulamaktaydı. Yine *Tanin* gazetesine göre Türkçeyi bilmeyen Ermeni yoktur fakat Rum çoktur[196].

Hüseyin Cahit Bey, 9 Mart 1909 tarihli "Tehlike" başlıklı yazısında Tatavla Rumlarının, yabancı bir neşriyat olan *Levant Herald*'e iane toplayarak, hediye alıp, destek olduklarından söz ediyordu. Yine Hüseyin Cahit'in, Tanin'in baş makalesinde o gün yönelttiği soru, Ahrar Fırkasınca bu durumun tasvip edilip, edilmediğinin açıkçası da *Levant Herald* neşriyatının, yine Ahrar Fırkasınca makbul olup, olmadığının açıklanması ve beyan edilmesine yönelikti[197].

Rum gazetelerinin, Osmanlı'nın bu zor sürecinde Osmanlı hükümetine karşı kullandığı sert dil, Osmanlı matbuatlarının da tepkisini çekmişti. Bu sebepten başta muhalif Rum gazeteleri olmak üzere Osmanlı ülkesinde yayımlanan fakat yabancı devlet vatandaşlarının mahiyetinde olan *Levant Herald* gibi gazetelerin de yayınlarını protesto etmek için İstanbul'da bir miting tertiplendi. Bazı ecnebi gazetelerin yayınları üzerine bu mitingte alınan kararlar, Meclis'e ve Bab-ı Ali'ye gönderildi.

---

[196] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 96-97; Hüseyin Cahit, "Rum Patriği'nin Beyanatı", *Tanin*, 3 Aralık 1908 (H. 9 Zilkade 1326), No.123, s. 1; "Rumlar ve Memuriyetler - Neologos'un baş makalesinden aktaran:..", *Tanin*, 24 Aralık 1908(H. 30 Zilkade 1326), No.144, s. 3-4; "Rum Matbuatı", *Tanin*, 3 Şubat 1909(H.12 Muharrem 1327), No.183, s. 4.

[197] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat-Tehlike", *Tanin*, 9 Mart 1909(H. 16 Safer 1327), No. 218, s. 1.

Gönderilen metinde söz konusu yayınların, Osmanlı unsurları arasında ayrılık yaratmaya çalıştığı ve Rum vatandaşlarımızın da bunun farkında olduğu belirtilmekteydi. Son olarak Türk unsurun aleyhindeki yayınların geçiştirilmeyecek ve azımsanmayacak boyuta ulaşması hasebiyle bu gazetelerin sahipleri hakkında gerekli yasal işlemlerin başlatılması istenmekteydi[198].

Dönemin sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa tarafından bu konu Meclis gündemine taşındı. Sadrazamın tezkiresinde Osmanlı unsurları arasında ayrılık oluşturmaya sebep olan ya da olabilecek her türlü neşriyatın önlenmesi için bir Matbuat Nizamnamesi çıkarılması gerekliliği vardı. Yine burada Rum mebuslardan Pavli Karolidi Efendi, mecliste yaptığı konuşmada, ilgili merciin konuyu incelemesi gerektiğini ve meclisin zikredilen matbuatlar hakkında karar vermesinin ise doğru olmayacağını söylemişti. O günkü meclis portresine baktığımızda ise İttihatçı mebusların da hiddetlenmesiyle ortamın baya gerildiğini gözümüzde çizerek canlandırmak zor olmayacaktır[199].

1.2. Türk Siyasetinde 31 Mart Ayaklanması ve Sonuçları

İttihatçılar, İngiliz Büyükelçiliğinin, Kamil Paşayla iyi anlaştığını ve onun kabinesine gereken önemi verdiğini biliyorlardı. Kamil Paşa'nın düşüşünün[200] de İngilizleri hoşnut etmediğinin farkındaydılar. Yüksek ihtimal İngilizleri ustaca manevralarıyla sonuna kadar karşılarına almak istemeyen İttihatçılar, bundan sonra kurulacak kabineyi(Hüseyin Hilmi Paşa) de Kamil Paşa'nın, İngilizlere karşı izlediği

[198] "Miting Mukarreratı", *Tanin*, 27 Mart 1909(H. 5 Rabiulevvel 1327), No.235, s. 3.

[199] A.g.y., *a.g.e.*, s. 99-100.

[200] Sadrazam Kamil Paşa'nın düşüşünde net olarak rol oynayan son olay, "Harbiye-Bahriye Krizi" olarak bilinen hadise oldu. 1909 Şubatının ortalarında Sadrazam Kamil Paşa'nın, Harbiye ve Bahriye nazırlarını değiştirmek istemesine karşılık, Meclis-i Mebus'anda çoğunluğu elinde bulunduran Cemiyetin, Sadrazama karşı çıkmasıyla onu, Meclisin yaptığı güvensizlik oylaması sonucu(8'e karşı "196 ya da 218" oy) düşürmesiyle sonuçlandı. Burada iç siyasette ordu desteğini arkaya almanın önemi de ayyuka çıktı. Ayrıca Paşa, Cemiyet'in güvence olarak Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a getirttiği, Avcı taburlarını da şehirden uzaklaştırmak için çalışmalar yapıyordu. Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.IX, s. 71-72; Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 72; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev.Yasemin Saner, İletişim Yayınları, 34.Baskı, İstanbul 2017, s. 149-150.

dostluk politikasının devam etmesi koşuluyla destekleyeceklerini açıkladılar. Nitekim Hüseyin Hilmi Paşa'nın da bu yönde bir açıklamasıyla, İngilizlere güvence verilmek istendiği çok açıktı. Buna rağmen İngiltere'nin soğuk tutumu, İttihatçıların gözünden kaçmamıştı. Bu sefer de muhalefete karşı biraz daha ılımlı bir hava içerisine girmek zorunda kaldılar[201]. İttihatçılar, liberallere bir ateşkes teklifinde bulundu. Cemiyete saldırmaktan vazgeçilmesi ve bir çözüm yolu bulmak için iş birliği yapılması teklifinde bulundular. Fakat liberaller iş birliği için Cemiyet'in tamamen gün yüzüne çıkması ve hükümetle ordu işlerine karışmaktan vazgeçmesini şart koştular. Bu da iktidardaki-1908 seçimlerini kazanmış- Cemiyet için kabul edilemez bir teklifti. Gazetelerin ise bu buhranlı günlerde nasıl ikiye bölündüğünü görüyoruz. Gittikçe gerginleşen siyasi hava, basına da ister istemez yansımıştı. Burada dikkat çeken başka bir nokta, Padişah'a muhalefet edip, saldıran yayınların başında İttihatçı basın değil, Padişah'ın kardeşi Reşat Efendi'nin de sahibi olduğu *Serbesti* adlı gazetenin gelmesiydi. Bu meşruat aynı zamanda Cemiyete de sert muhalefeti ile biliniyordu[202].

İkdam'ın 12 Mart 1909 tarihli sayısında Sinop Mebusu Ahrarcı Rıza Nur, "Görüyorum ki, İş fena gidiyor" diyordu. Bu fenalıklardan kasıt; bazı gazetecilerin sövüp-sayma adetlerine kapılmaları ve ortamı germeleri, yolsuzluklar, siyasi kutuplaşma, Matbuat nizamnamesi, toplantılara getirilen kısıtlamalar ve İttihat Terakki Cemiyetinin hükümet içinde hükümet oluşuydu. Rıza Nur ise Meşrutiyetin korunması için Cemiyetin varlığını gerekli görse de bu görevin Selanik ve Manastır şubelerinden yapılabileceğini, İstanbul ve Anadolu örgütünün kaldırılması gerektiğini düşünüyordu. Cemiyete muhalifliğiyle bilinen *Serbesti* ve *Volkan* gazetesinin bazı aşırıya kaçan uydurma haberleri ortamı daha da gerginleştirmekteydi. Şurası da şüphesizdir ki o tarihlerde Osmanlı parlamentosundan salt demokrasi görünümü beklemek abesle iştigal olacaktır.

---

[201] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914),* s. 58-59; Sina Akşin, *a.g.e.*, s.187-188; Bayram Kodaman, "II.Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, s. 308. Kamil Paşa ve İttihat-Terakki Çatışması için Ayrıca bkz. Sina Akşin, *a.g.e.*, s.179-188; Kenan olgun, *a.g.e.*, s. 70-75; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.IX, s. 66-73.

[202] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 59.

28 ve 31 Mart 1909 tarihli *Volkan* gazetesinin sayılarında er ve erbaşlara ait İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti lehinde ve İttihat-Terakki aleyhinde olan mektuplar ortaya çıktı. Artık muhalefetin, er ve erbaşlar yoluyla orduya sızdığı anlaşılmıştı. İşsiz kalan Alaylı subaylar da kıraathanelerde toplantılar gerçekleştiriyordu. 3 Nisan 1909'a gelindiğinde ise Cemiyete karşı ateşli muhaliflerin ve softaların toplandığı kalabalık, Ayasofya önünde önce mevlit okuttu ve ardından da İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti merkezinin açılışını gerçekleştirdi.

Ayaklanmanın fitlini ateşleyen olaylar ise 6 Nisan gecesi başladı. *Serbesti* gazetesinin başyazarı, Hasan Fehmi Bey yanında azledilmiş kaymakamlardan olan Şakir Beyle birlikte Galata Köprüsünden geçerken kimliği tespit edilemeyen biri tarafından silahlı süikaste uğrayarak öldürüldü, arkadaşı da yaralanmıştı. Ertesi günden beri *Serbesti* ve diğer İTC'ye muhalif yayınlar, Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve katilinin de yakalanamamasından dolayı olayı büyük tepkiyle karşıladı. Bu durum, havayı iyice gerdi ve kutuplaşma artık kesin olarak görülmekteydi. 9 Nisan 1909'da da *Sadayı Millet* gazetesinin başyazarı, Ahmet Samim'de Bahçekapı civarında vuruldu. Bilhassa Hasan Fehmi'nin öldürülmesi her çevrede olduğu gibi üniversite gençleri üzerinde de derin tepkilere yol açtı. Kamuoyu bir anda İTC aleyhine döndü ve cinayetin siyasi olduğu gerekçesine dayanarak bundan da İttihat-Terakki'nin sorumlu olduğu sonucuna vardı.

Ertesi gün Bab-ı Ali ve Meclis-i Mebusan önünde Darülfünun öğrencilerinin önderlik ettiği kalabalık mitingler yapıldı. Muhalif basın olayı üzüntüden ziyade coşkulu bir öfkeyle karşılamıştı[203].

8 Nisan günü gerçekleştirilen cenaze merasimi ise büyük bir gövde gösterisine dönüştü ve intikam yeminleri içildi. O gün *Serbesti*, ilk sayfasında kurucusu Hasan

---

[203] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 197-198; Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 20; Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 150; Vahdeti, "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Te'siratı", *Volkan*, 8 Nisan 1909, s. 1-2. *Sada-i Millet* gazetesinin imtiyaz sahibleri: Yordanaki Haralombidi ve P.Kozmidi Efendilerdi. Ahmed Samim ise hem mesul(sorumlu) müdür hem de ser(baş) müdür'dü. Ahmet Samim aynı zamanda Teodos Teodosyadi'nin imtiyaz sahibi olduğu "*İtilaf*" gazetesinde de bir zamanlar mesul müdürlük yapmıştı(1909). Yine "*Cidal*" gazetesini kısa bir süre de olsa çıkarmıştı. Bu gazetenin ise hem imtiyaz sahibi hem sorumlu müdürüydü(1909). Bkz. http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php.

Fehmi Beyin ruhuna fatiha diye başlıyor, "Vatan bu hainlerin pençe-i istibdadından kurtarılmalıdır. İstibdat bir merkezden kalktı, merkez-i müteaddideye geçti..." diye yazarak devam ediyor ve sanki İttihat-Terakki'ye açıkça savaş ilan ediyordu. *İkdam* cenaze töreniyle ilgili yazısında 30-40 bin kişilik kalabalıktan söz ediyor ve özellikle İlmiye öğrencilerinin hazır bulunuşluğuna dikkat çekiyordu. Meclisin içinde de sert bir hava estiği görülmekteydi. Bazı mebuslar Dahiliye nezaretinden katilin neden yakalanamadığını soruyorlardı[204].

Lakin Hüseyin Cahit'in de "Meşrutiyet Hatıraları"nda itiraf ettiği gibi cinayetin siyasi olduğu şüphe götürmez bir gerçekti. Kamil Paşa'nın düşmesinden sonra muhalifler İTC'ye karşı saldırılarını büyük ölçüde arttırmışlardı. Nitekim İttihatçıları en çok kızdıran nokta da sadece Cemiyete muhalefet etmek için Rumlarla bile iş birliğinde görünmeleriydi. Bir takım olaylar yüzünden Rumların, Osmanlı ordusuna yakışıksız bir şekilde saldırdığı bir zamanda *Serbesti*, Rumların Türkler tarafından katliama uğradığı yolunda bir takım uydurma haberler basmıştı. İttihatçılar da bu suçlamaları, ihanet olarak gördüler. Bu yüzdendir ki kanımızca Hasan Fehmi süikastinde Cemiyetin de parmağı olduğu şüpheleri yüksektir.

Bu buhranlı zamanlarda *İkdam* gazetesi ise siyasetçilerin iş başında olmaları gerektiğini söylüyor ve bunun için karma hükümet kurulmasını teklif ediyordu. *Yeni Gazete* de iki aylık bir mütareke önermekteydi[205].

Bu koşullar altında isyan, 12 Nisanı 13 Nisana bağlayan gece, Taşkışla'da bulunan 4.Avcı taburundaki şeriat isteyen askerlerin Hamdi Çavuş komutasında ayaklanmasıyla başladı. İsyancılar kısa zamanda diğer muhaliflerin de katılımıyla Ayasofya ve Sultan Ahmed Caami meydanında toplandılar. İsyancılar, Meclis Başkanı Ahmed Rıza'nın başını çektiği bir liste yayınlayarak, belirledikleri isimlerin görevden alınmalarını talep ettiler. İsyancıların arasında İTC'nin, kendi güvenliği için Selanik'ten İstanbul'a getirttiği avcı taburları askerlerinin önemli bir kısmı da vardı. İsyancı kalabalık, Meclisi bastı ve Adalet Bakanı ile diğer bazı önemli İttihatçıları öldürdü. Burada II.Abdülhamid'in isyancılarla bağlantısı olmadığını söylersek yanlış

[204] "Cenaze Alayı", *Tanin*, 8 Nisan 1909, s. 3; "Cenaze Alayı", *İkdam*, 8 Nisan 1909, s. 2; "Hasan Fehmi", *Serbesti*, 8 Nisan 1909, s. 1-3; "Cenaze Alayı", *Serbesti*, 9 Nisan 1909, s. 1-2; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 198.

[205] A.g.y., *a.g.e.*, s. 199-200; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.IX, s. 79-84.

olmayacaktır. Çünkü kendisi isyancıları, yayınladığı fermanlarıyla sakinleştirmeye çalıştı. Ama her ihtimale de hazır bulunduğu için kendi konumunu güçlendirmek istemesini de düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Örneğin, savaş ve bahriye bakanlılarını atama hakkı gibi devrim sonucu kaybettiği bazı yetkileri geri almak istedi. İTC karşıtı çevreler tarafından düzenlenen ayaklanma, kısa sürede hızla yayılmış ve Payitahtta, Meşrutiyet yönetimini tehdit eden bir niteliğe bürünmüştü. Bu ayaklanmayı, *Neologos* gibi bazı Rum gazeteleri de övgüyle karşıladı. 13 Nisan(31 Mart) tarihli Türk gazetelerine baktığımız zaman ise Türk basını hadisenin sıcağı sıcağına olmasından dolayı tıpkı II.Meşrutiyet'in tekrar yürürlüğe girmesi gibi ancak bir gün sonra 31 Mart isyanından bahsedebilmekteydi. O gün *İkdam*, ikinci sayfasında "Cinayet tahkikatı" başlığını atıyordu. *Tanin*, hala İttihad ve Terakkiden bahsediyordu. *Serbesti'*de "Yaşasın hariciye nazırı" diyordu. *Osmanlı* gazetesi ise "Mütareke ve İtilaf" ile "İş fenalaştı" başlıklarını atmıştı. İsyandan hemen sonraki gün ise Cemiyete yakın yayın organı, *Tanin*'in sayısını göremediğimizden isyancılar tarafından kapatıldığını ya da engellendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. 14 Nisan'da *Tercüman'*ın "Facia-i Siyasiye" başlığı altında isyandan bahsettiğini görmekteyiz. *Volkan*, "Sultan Abdülhamid hazretlerine açık mektup" ve "Dünkü hal", *Serbesti* de ilk sayfasında "Muhterem vatandaşlarımıza", "Askeri Osmaniye'nin dünkü harekatı", ikinci sayfada da "Şehrimizin bugünkü hali" başlıklarıyla durumdan bahsetmekteydi. Tanin de olduğu gibi 14 Nisan'da *İkdam*'ın da yayını görememekteyiz.

Nitekim Hüseyin Hilmi Paşa önderliğindeki kabine istifa etti ve yerine Tevfik Paşa, Sadrazam olarak atandı. Sultan, Gazi Ethem Paşayı'da Harbiye Nazırı yapmıştı. Alaylı subaylarının büyük bir bölümünün er kıyafetinde bu ayaklanmaya iştirak ettiği de gözden kaçmamıştı. Burada önemli bir parantez açarak Alaylı subayların, er kıyafetiyle ayaklamaya katılmalarına değinmek istiyoruz. Çünkü Alaylıların, isyana iştirak etmeleri isyan sırasında ayaklanan er ve erbaşların, emir-komuta hiyerarşi zinciri içinde eski alaylı komutanlarını, hala komutanları olarak görmelerinden ve tanımalarından hareketle ayaklanmanın kısa sürede hızlı, etkili bir şekilde yayılması ve yönetilmesinde çok mühim bir rolü olmuştu. Ayaklanmanın bir lideri olmasa da bu şekilde bir örgütlenmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca ayaklanmadaki örgütlenmede çavuşları da ön planda görüyoruz. Son olarak, Arnavut

ulusçuluğunun ateşli taraftarlarının da bu ayaklanmaya önemli ölçüde katıldığını unutmamak gerekir.

İsyanın bastırılmasına geçmeden önce çıkışı hakkında günümüze kadar gelen üç görüşe ve en genel geçer, kabul gören görüşe değinmekte de fayda görmekteyiz. İlk görüşe göre kendi diktatörlüğünü kursun diye bu kumpası, İttihat-Terakki Cemiyeti düzenlemişti. Zaten Cemiyetin, iktidarda sayılabilecek bir etkinliği ve arka plandan yönettiğini göz önüne alırsak ayriyetten askeri kuvveti de elinde tuttuğunu görebilirsek bu iddia boşa çıkacaktır. İkinci bir iddia ise Sultan Abdülhamid'in bu kumpası düzenlediğidir ki bu görüşte pek geçerli değildir. Çünkü Abdülhamid zaten ne olursa olsun İttihatçılarla uzlaşmış bir durumdaydı ve isyancıları sakinleştirmek için yayınladığı fermanlar da ortadaydı. Her şey bir kenara 93 Harbinde Meclis-i Mebusanı tatil etmeden önce Said Paşa'nın istifasını almış olmasına rağmen Meşrutiyeti uygulamadan hemen kaldırmadı. O aradaki zaman zarfı çok iyi irdelenmeli ve düşünülmelidir. II.Meşrutiyet'in de geri getirilmesinde görüldüğü gibi direnmeden ikinci kez Osmanlı toplumu için Meşrutiyeti tekrar yürürlüğe soktu. Unutulmamalıdır ki Harp Divanı da tahttan indirildikten sonra Sultanı, yargılamamıştı. Eğer isyancılarla iş birliği ettiğine dahil kuvvetli bir delil olsaydı durum çok daha farklı olabilirdi. Sultan, muhalefetin kendini tahttan indirme planlarını da sezmişti. Lakin isyancı askerlerin Yıldız'a gelerek af dilemesi ve Sultanın seçtiği yeni kabinenin de bu askerleri kabul edip, kazanması belki de İTC için ilk fırsatta tahttan indirilmesi gerektiğine vesile verdi. Geriye kalıyor son ve en gerçekçi ihtimal: O da bu ayaklanmayı, muhalefetin düzenlediği ve başlattığıdır. Burada muhalefetten kasıt başta: Prens Sabahattin, Kamil Paşa ve oğlu Sait Paşa, İsmail Kemal ve Müfit Beyler, Mevlanzade Rıfat, Mizancı Murad, Said-i Kürdi ve Derviş Vahdeti gibi kişiler ve bunları emri altındaki siyasi örgütler, kişiler yani Ahrar Fırkası ve onun bir başka uzantısı olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti olduğu anlaşılacaktır. Ulema ve neredeyse hemen bütün medrese öğrencileri de bunlara yardımcı olmuştu. Muhalif safların diğer bir müttefiki de İTC yönetiminde kadro dışı kalan memurlar ve alaylı subaylardı ve son olarak da Arnavut ulusçularını unutmamak gerekir. Arnavutlar bir taraftan Hareket Ordusu'nun gönüllülerinin önemli bir kısmını oluşturdular. Örneğin: Arnavut Komitesi Lideri Çerçis bile bu

gönüllülerin arasındaydı. Diğer yandan da değindiğimiz gibi karşı devrime katılanların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktu.

İstanbul'da durum karışıkken, Erzurum'da da isyanlar ve Adana'da da Müslümanlarla, Ermeniler arasında çatışmalar çıkmıştı. Belki de isyancıların biraz suyuna gidilmesi onları sakinleştirmekten ziyade ters etki yaptı.

Bu ayaklanmada slogan, "Şeriat isteriz!" idiyse de gerçekte ayaklanmanın temel sebebinde İttihat-Terakki muhalifliği yatmaktaydı. Yani muhalefetin, askeri bir darbe teşebbüsü vardı. İsyan bayrağının Şeriat oluşu, dini kullanma ve hızlı yayılıp, başarıya ulaşması amacından ibarettir. Bu hadisenin o zamanki iktidar mücadelesi için hayati bir önem taşıdığını da unutmamak gerekir. Şu da bir gerçektir ki ayaklanmanın bastırılmasından sonra tahttan indirilebilen Abdülhamid'in, yerine gelen Mehmed Reşad'ın da zayıf bir kişilik olması hasebiyle İttihat-Terakki'nin, tam iktidar olma yolundaki en önemli engellerden biri ortadan kalkmış oluyordu. Cemiyet ve İttihatçılar artık arka plandan iktidarı yönetmek yerine gün yüzünden bizzat yönetmeye ve müdahale etmeye başlıyordu. Bu da sonraları Cemiyetin sert tutumunu adeta olağan üstü bir hal havasını yansıtıyordu.

Bu isyandan en fazla huzursuzluk duyan İTC'nin Rumeli'deki şubeleri ve kulüpleri oldu. Bu şubeler, Sultan'a ve hükümete telgraflar yolladılar, Meşrutiyet'in muhafazasını talep ettiler ve aksi takdirde İstanbul'a gerçekleştirilecek askeri bir yürüyüş tehdidinde bulundular[206]. Bir yandan III.Ordu'da Hareket Ordusu'nun kurulmasının hazırlıkları ve derhal İstanbul'a doğru yola çıkarılmasının planları yapılırken, diğer yandan Selanik'te büyük bir miting tertip edilmişti. Hazırlanan "Hareket Ordusu"nun, başına Mahmut Şevket Paşa, 3.Ordudan giden mürettep

[206] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 200-210; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 293-294; Bayram Kodaman, *a.g.m.*, s. 308; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 101; Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 149-155; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.IX, s. 85-92; "Cinayet Tahkikatı", *İkdam*, 13 Nisan 1909, s. 2; "Siyasiyat", *Tanin*, 13 Nisan 1909, s. 1; "Yaşasın Hariciye Nazırı", *Serbesti*, 13 Nisan 1909, s. 1; "Facia-i Siyasiye", *Tercüman*, 14 Nisan 1909, s. 1; "Halife Sultan Abdülhamid hazretlerine açık mektup", "Dünkü Hal", *Volkan*, 14 Nisan 1909, s. 1; "Muhterem Vatandaşlarımıza", "Şehrimizin bugünkü hali", *Serbesti*, 14 Nisan 1909, s. 1-2. Avcı Taburarı için Ayrıca bkz. Süleyman Kani İrtem, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003, s. 51-58, 145-169.

fırkanın başına da Hüseyin Hüsnü Paşa, geçtiler. Bu fırkanın Kurmay Başkanı ise Kolağası Mustafa Kemal'di. Hızlı bir şekilde organize edilen bu harekatta, Hareket Ordusu 19 Nisan'da Yeşilköy önlerine geldi ve karargahını kurdu. Buradan Sultan'a, talepler iletildi ve İstanbul halkına da açıklamalar gönderildi. O zamana kadar Hüseyin Hüsnü Paşa ve Mustafa Kemal Bey tarafından yönetilen Hareket ordusunun başına, 21 Nisan'da fiilen Mahmut Şevket Paşa geçti. Daha sonraları Enver (Hareket Ordusu Kurmay Başkanlığı) ve Fethi Bey'lerde bu orduya katıldılar. Mahmut Şevket Paşa bu tarihten itibaren 25, 28 ve 29 Nisan tarihlerinde "Meclis-i Ayan ve Mebusan Riyaset-i Celilesine" başlıklı yazılar, telgraf çekerek gerekli açıklamaları yaptı. Bunlar arasında "İdare-i Örfiye Beyannamesi'de" vardı. Mebusan da hükümetle birlikte, Hareket Ordusunun İstanbul'a girmemesi için çeşitli heyetleri, arabuluculuğa göndermişti. Fakat bu çaba da yetersiz kaldı.

İttihat-Terakki'nin silinmesine sevinen muhalif kanat, II.Abdülhamid'in kazandığı nüfuztan dolayı da tedirgindi. Hareket Ordusu, İstanbul dışında yığınak yaparken Rıza Nur, Edirne Ordusu Komutanı Nazım Paşa'ya, Hareket Ordusunu bitirmesini ve sonra da Abdülhamid'in tahttan indirilmesini önerdiğini fakat onun bu teklifi kabul etmediğini söylüyordu. Bu ortamda hükümetin de çarpışma olmaması için tutunduğu takım önemlidir. Hareket ordusu, 24 Nisan'da şehre girdi ve 25 Nisan'da da şehri kontrol altına aldı, karşı devrimi bastırdı. Babıali ve Beyoğlu kışlalarında kısa süren bir direnişten sonra fazla bir direnme gerçekleşmedi. Özellikle Yıldız'daki fırkaların da direnmediği göze çarpıyordu. İsyan bastırıldıktan ve şehir kontrol altına alındıktan sonra Enver ve Niyazi Beyler bizzat Taşkışla'ya gidip incelemelerde bulundular. Ahmed Rıza, yeniden Meclis Başkanı olmuştu. Yeniden toplanan Parlamento, 27 Nisan 1909'da Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesini kararlaştırdı. Zaten daha 22 Nisan'da Yeşilköy'deki Yat Kulübünde, Ayan reisi Said Paşa başkanlığında toplanan, Meclis-i Milli(Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebus'an'ın ortak çalışması), II.Abdülhamid'in hal'li meselesini görüşmüş ve büyük ölçüde karara bağlamıştı. Onun yerine o zamana kadar Saray da pasif bir yaşantı süren kardeşi Mehmed Reşad, V.Mehmed olarak tahtta çıkarıldı[207]. Abdülhamid, Selanik'teki Alatini köşküne

[207] Gerek o günleri tasvir eden son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi olsun gerekse Uzunçarşılı ve Mevlanzade Rıfat eserlerinde durumu şöyle aktarırlar: Hal kararının alınmasından hemen sonra

sürgüne gönderildi. 31 Mart isyanı üzerine sadarete getirilen Tevfik Paşa'nın istifa etmesiyle de yerine Hüseyin Hilmi Paşa ikinci kez kabineyi kurmakla görevlendirildi(05.05.1909 - 28.12.1909).

Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra İttihat-Terakki, İmparatorluktaki konumunu sağlamlaştırdı ve hükümete daha güçlü bir şekilde katılmaya başladı. Örneğin, Temmuz 1909'da iki önemli İttihatçıdan Talat Bey, içişleri bakanı ve Cavid Bey de maliye bakanı oldu[208].

Aslında karşıdevrim İTC rakipleri olan siyasi grup ve örgütleri kapsamaktaydı. Bunlar; parlamentoyu tamamen yıkmak istemiyorlardı. Aksine parlamentoda, İTC'nin lider konumuna son vermek istiyorlardı. İTC'ni hükümetten uzaklaştırmak istemişlerdi ve Tevfik Paşa önderliğindeki yeni kabinenin kurulmasından memnun olduklarını açıklamışlardı. Esas mesele rejimden ziyade iktidar kavgası ve iktidarda olma mücadelesiydi. Sonuç olarak bu ayaklanma, karşıdevrim hareketi, meşruti yönetimden daha çok İTC hükümetini ve egemenliğini tehlikeye sokmuştu. Rum gizli örgütünün lideri Athanasios Suliotis-Nikolaidis'in, 31 Mart ayaklanması

Mecliste, biri Sultan Abdülhamid'e diğeri Mehmed Reşad'a gönderilmek üzere iki komisyon tertip edildi. Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Esad Paşa ve Emanuel Karasu'dan oluşan ilk heyet, Yıldız Sarayı'na Sultan II.Abdülhamid'e hal kararını bildirmekle görevlendirildi. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Talat Bey, Mustafa Asım Efendi, Aristidi Paşa ve Agop Babikyan Efendi'lerden oluşan ikinci heyet de Dolmabahçe'de bulunan Mehmed Reşad'ı, Padişahlığa tebliğe tayin edilmiştiler. Bu heyet, Mehmed Reşad hazretlerine; "Milletin arzusu üzerine saltanat makamına getirildiniz" dedi. Bunun üzerine Sultan Mehmed Reşad'ta: "Milletin arzusunu kabul ederim diye başlayıp, hür milletin, ilk hür padişahı olmakla iftihar ediyorum" diyerek sonlandırdığı cümleleriyle tebliği kabul edip, heyetle beraber mutad merasimleri gerçekleştirip, tahtta çıkmıştı. Bu eserlerden akt. Hasan Babacan, *a.g.e.*, s. 64-65. Sultan Reşad'ın cülusu ve müteakip olaylar için ayrıca bkz. Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 37-46.

[208] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 210-216; Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 294-296; Süleyman Kani İrtem, *a.g.e.*, s. 287-295; Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, Temel Yayınları, İstanbul 2001, s. 352-355; Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 153-156; Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C.IX, s. 96-112; Bayram Kodaman, *a.g.m.*, s. 309; İ.Hami Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 381. Ayaklanma ve Hareket Ordusu için Ayrıca Bkz. *BOA*, HR.SFR.3..., Dosya No.605, Gömlek No.26, Nisan 1909, s. 1-2. II. kez sadarete getirilen Hüseyin Hilmi Paşa'nın, Meclis-i Mebusan'ın 14 Mayıs 1909 tarihli 78.Birleşiminde bizzat kendince okunan Heyet-i Vekile Programı için bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, *a.g.e.*, s. 357-359.

hakkındaki görüşleri de karşıdevrimin daha çok İTC'nin hükümetteki rolüne karşılık olduğu görüşünü de destekler nitelikteydi. Filhakika Türk siyasetinde önemli bir yer kaplayan bu ayaklanma, III.Ordu mensuplarından müteşekkil "Hareket Ordusu" tarafından bastırılıp, adeta "Meşrutiyet" tekrar güvence altına alındığı gibi Cemiyetinde imparatorluktaki siyasi nüfuzu daha da sağlamlaştı. Artık İTC, ülke yönetimde arka plandan/denetleme iktidarından, resmen ön plana geçiyordu[209].

[209] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 298. 31 Mart Hadisesi'nin detayları için ayrıca bkz. İsmail Hami Danişmend, *Sadrazam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi-Yeni Matbaa, İstanbul 1961, s. 18-34, 94-119, 134-177.

II. BÖLÜM

A. TRABLUSGARP SAVAŞI, 1912 SEÇİMLERİ VE İTF'NİN RUM POLİTİKASI

1. 1909'dan Trablusgarp Savaşına Kadar Rum Tebaa ve Yunanistan

Hüseyin Hilmi Paşa'nın ikinci sadaretindeki kabinesinde Talat Bey, Dahiliye ve Cavit Bey de Maliye Nazırı olmuşlardı. Böylece İttihatçılar, önemli iki nazırlığı ellerinde tutarak Hilmi Paşa kabinesinde de ön planda yer aldılar. 28 Aralık 1909'da da kabine değişti ve İttihatçılarla arası açılan Hilmi Paşa'nın yerine eski Roma elçisi, İbrahim Hakkı Paşa getirildi(12 Ocak 1910)[210]. Hilmi Paşa döneminde gerçekleşen, Ağustos 1909 değişiklikleri son derece önemliydi. Ayrıca Girit'in, Yunanistan'a ilhakı da onun kabinesi dönemine rastlamaktadır. Yine Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi iktidara gelince; Adana olaylarının teskini(yatıştırılması), İstanbul ve vilayetlerde asayişin temini, Divan-ı Harb-i Örfi kararlarının tatbiki, Bosna-Hersek ve Bulgaristan meselelerinin hall-i kat'isi ile son zamanlarında da tensikat-ı umumiye-bir takım genel düzenlemeler-, meseleleriyle uğraşıldı[211].

Hakkı Paşa kabinesi zarfında da Meclis, Trablusgarp savaşının ilanıyla, İtalya ile savaşa tutuşmuştu. İ.Hakkı Paşa da kabinesinde birçok İttihatçı nazıra yer verdi. Yine bu kabinede Hareket ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırıydı. Bu dönemde Meclis'te, ittihatçı aleyhtarlığının artışı ve iktidar-muhalefet çekişmesinin doruğa çıkışı göze çarpmaktadır. 28 Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarp için verdiği ültimatom, Hakkı Paşa'yı zor duruma sokmuş ve kabinesinin sonu olmuştu. Hakkı Paşa'nın selefinde Roma Büyükelçiliği görevini de icra etmiş olmasına rağmen,

---

[210] Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 78-79.

[211] Ali Fuad Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 46-48; İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. Cilt, s. 381. Divan-ı Harbi Örfi, II.Abdülhamid'i isyana katılmış olduğu ya da destek verdiği iddialarına dayanarak sorgulayıp, yargılamak istediyse de, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi bunu oy birliğiyle reddetmişti. Bkz. Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 215.

İtalya'nın sinsi emellerini görememezlikle ve gerekli tedbirleri almamakla suçlanmış ve özellikle Trablusgarp mebusları Mehmet Naci ile Sadık Beyler tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Neticede İ.Hakkı Paşa, 29 Eylül 1911'de istifa etti ve Said Paşa'nın 8. sadareti başladı[212].

Özellikle 1909 düzenlemeleriyle "Milli İradeyi" ön plana çıkarma eğilimleri açıkça görülmektedir ve Meclis hükümeti diyebileceğimiz bir sisteme geçildiğini yine bu yönde önemli ve kararlı adımlar atıldığını görmekteyiz. İşte bu İmparatorluğun en zor zamanlarında Sadaret mevkiini ve kabineyi elinde tutanlar için durumun ciddiyetini ve sorumluluklarını göstermektedir. Meclisin de karar mercii ve demokratik olarak güçlenmesi, imparatorluğun adeta bir başkanlık sistemi şeklinde yönetildiğini de hesaba katarsak, bu en sıkıntılı süreci, daha sağlam zemine oturtup, anlayabilmemiz mümkündür. Çünkü artık savaşlar, anlaşmalar vb. kararlar, meclisten çoğunluk çıkmadan geçmiyor, kanunlar da adeta meclisin onayından geçtikten sonra Padişah tarafından onaylanmasıyla, yürürlüğe giriyordu ve böylece Padişahlık, bir tasdik makamı şekline dönüşüyordu. Dolayısıyla Girit Meselesi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi en önemli ve son derece kritik kararlar, artık milletin temsilcileri olan Mebus'an Meclisi, tarafından verilecekti. Bu anlayış, klasik Osmanlı karar merciinden çok farklı bir durumdu.

Meşrutiyet tarihimiz açısından son derece önem arz eden 21 Ağustos 1909[213] düzenlemelerindeki başlıca göze çarpan değişikliklere kısaca değinmek faydalı olacaktır. Mesela 1876 Anayasası'nın 3.maddesine Padişahın, tahta çıkışında "yemin

---

[212] Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 79-81; İ.Hami Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 381-386; Hüseyin Cahid, "Siyasiyat/Said Paşa Kabinesi", *Tanin*, M.1 Ekim 1911(R.18 Eylül 1327), No.1106, s. 1. İtalya'nın Notası için ayrıca bkz. "İtalya'nın Notası", *İkdam*, M.28 Eylül 1911(H.4 Şevval 1329), s. 1; Hüseyin Cahit, "Avrupa ve Türkiye", *Tanin*, M.27 Eylül 1911(H.3 Şevval 1329), s. 1; "İtalya'nın Notası", *Tanin*, 27 Eylül 1911, s. 1; Hüseyin Cahid, "İttifak ve İtilaflar Karşısında Türkiye", *Tanin*, M.28 Eylül 1911(H.4 Şevval 1329), s. 1.

[213] Hüseyin Cahit'in, "Endişelerimiz Yok Oluyor" başlığını, attığı haber ve dönemin basını için Ayrıca bkz. Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Endişelerimiz Zail Oluyor", *Tanin*, M. 21 Ağustos 1909(H. 4 Şaban 1327), s. 1; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Dünkü Meclis", *Tanin*, M. 22 Ağustos 1909(H. 5 Şaban 1327), s. 1; "Tensikat(Düzenlemeler) Nasıl Yapıldı?", *İttihat(İttihad)*, Sayı:87, M. 21 Ağustos 1909(H. 4 Şaban 1327), s. 1; "Siyasiyat/Tarihi Bir Gün", *İttihat*, Sayı:88, M. 22 Ağustos 1909(H. 5 Şaban 1327), s. 1.

etmesi şartı" getirilmişti. Böylece sorumsuz bir padişahtan Şeriat, Anayasa, vatan ve millete karşı sorumlu bir Padişah, anlayışına gelinmiş olunuyordu. 5.maddede de padişahın yaptıklarının sorumluluğunun, hükümete ait olduğuna değinilirken, 7.maddede ise savaşa, barışa, ticarete, arazi terkine, Osmanlı vatandaşlarının asli ve şahsi haklarını ilgilendiren her türlü anlaşmaların, Meclis-i Umumi'nin tasdikinden geçmesi şartı getirilmişti. Yine Padişahın, kabine üyelerinin hepsini seçme yetkisi sınırlandırılmış ve sadece Sadrazam ile Şeyhülislamı atama şekline dönüştürülmüştü. Anayasa'nın 35.maddesiyle de Meclis'in fesih yetkisi, Padişah'ın elinden tamamen alınmamış fakat Ayan Meclisi'nin görüşünün alınması şartına bağlanmıştı. Ayrıca bir fesih halinde meclisin en geç üç ay içinde açılması gerekiyordu. Matbuatta sansür kaldırılmış, Meclisin 4 aylık çalışma süresi de 6 aya çıkarılmıştı. 35.maddedeki düzenlemeyle de yasama organı, yürütmenin önüne geçmiş oluyordu. Hükümetle meclisin bir konuda anlaşamaması halinde hükümetin istifası, yeni atanan hükümetin de önceki hükümetin verdiği kararda ısrar edip, meclisle anlaşmazlığın devam etmesi durumunda ise Padişahın devreye girmesiyle üç ay içinde seçimlerin gerçekleştirilip, oluşan yeni hükümetinde eski hükümetle aynı kararı desteklemesi halindeyse hükümet, meclis kararını kabule mecbur olacaktı. Böylece seçilenler, atanmışların önüne geçiyordu. Yine mebuslardan her birinin kanun teklif etme hakkı, bu düzenlemelerle sağlanmıştı. Mebusan ve Ayan'dan geçen kanun teklifleri normal olarak iki ay eğer "acil" kaydıyla geçmişse de on gün zarfında ya tasdik ya da yeniden tetkik için iade olunacaktı. Nitekim ikinci defa Padişaha arz edilen kanunların tasdiki de mecburi olmuştu. Meşhur 113.madde'deki Padişah'ın, ihraç ve sürgün yetkisi de kaldırılmıştı. Sıkıyönetim ilan etme yetkisi de hükümete aitti[214].

Millet egemenliğinin pekişmesi bakımından yine o dönemde Anayasa'nın seçimlerle ilgili maddesini düzenleyen 65.maddenin değiştirilmesi ile ilgili teklife göz atmak yerinde olacaktır. Söz konusu madde hakkında teklifi, Dersim mebusu Lütfi Fikri Bey vermişti. Fikri Bey, kadınlarında seçime katılmalarını önermişti. Fakat Rum mebuslardan Kozmidi Efendi, "bunun, henüz Avrupa'da uygulanmayışından ve bizim şimdiki durumumuzla uygun olamayacağı" yönündeki ifadeleri ve mebusların çoğunluğunun fikrinin bu yönde olması üzerine teklif kabul

[214] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 94-97.

görmedi. Yine de kadınların seçme ve seçilme haklarının, Avrupa demokrasilerinde bile yıllar süren serüveninde Osmanlı'nın o dönemlerde böyle teklifi bir Türk mebus tarafından tartışmaya açması, son derece manidardır. Nitekim genç Türkiye Cumhuriyeti de birçok Avrupa ülkesinden yıllar önce bu hakkı, kadınlara tanımıştı[215].

1897 Osmanlı-Yunan savaşının çıkış sebebi, Girit'ti. 6 Ekim 1908[216] de Girit Genel Meclisi, Yunanistan'la birleştiğini ilan etti. Aynı günlerde, Gudi darbesinin tabiri yerindeyse meyvelerini toplayan Elefterios Venizelos, Yunan siyasetinde ön saflardaydı[217]. Hali hazırda Girit'in bu kararı, fiili uygulama sahası bulamadı ve geçerli olmadı. O sıralarda ada'da, dört koruyucu devletin askerleri bulunuyordu. Yine Yunan hükümeti de bu kararı, Osmanlı hükümetine diretecek güçte de değildi[218]. Yunanistan'ın özellikle 1909-1910 yıllarında Girit adası üzerindeki istekleriyle ihtiraslarından vazgeçmemesi ve Osmanlının Rum tebaası üzerinde kendi siyasi amaçları doğrultusunda teşebbüs de bulunması nedeniyle Yunan mallarına karşı boykot yapıldı. 9 Ağustos 1909'da da Girit adasının, Yunanistan'a katılma kararı üzerine şiddetli bir boykotta kendini iyiden iyiye hissettirdi. Girit için protesto ve mitingler tertip edildi. İTC'nin, İzmir'de tertip ettiği mitinge, çoğunluğu Girit Müslümanlarından oluşan yaklaşık 20 bin kişi katılmıştı[219].

9 Mayıs 1910'da Girit Meclisinin başkanlığına seçilen Venizelos, Yunanistan'da 21 Ağustos 1910'da da önce saylav(vekil), sonra 5 Eylül'de partisini kurup, 6 Ekim 1910'da da Başbakanlığa getirilince ilginç bir durum hasıl oldu. Osmanlı Devleti'nin ısrarı üzerine Venizelos, bu iki mevkiden birini seçmek zorunda kaldı ve tercihini Yunanistan'daki görevinden yana kullandı. Böylece Venizelos, Yunan meclisinde vekilliği tercih etmişti ve Osmanlının burada takip ettiği siyasi tutum Venizelos'un, Yunanistan'da partisinin(Liberal Parti) galip gelmesine, başbakan(başvekil) olmasına vesile olmuştu. Akabinde yıllarca süren Girit buhranı, 29 Eylül 1913'de hukuken de

---

[215] Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 191-193; Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 97.

[216] Bazı eserlerde Girit Meclisinin, Yunanistan'la birleşme kararı 5 Ekim 1908 olarak geçmektedir. Bkz. Mithat Işın, *Tarihte Girit ve Türkler*, T.C. Askeri Deniz Matbaası, 1945, s. 60.

[217] M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980, s. 161.

[218] Mithat Işın, *a.g.e.*, s. 60.

[219] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 85.

Yunanistan'a teslim edilerek son buldu. Balkan Savaşlarına son veren Londra Anlaşmasıyla da Osmanlı Devleti, Girit üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiş oluyordu[220].

2. Trablusgarp Savaşında Yaşanan Siyasal Gelişmeler ve Rumlar

Trablusgarp Dayıları, denizci kökenlilerden olmayıp daha ziyade "kuloğlu" denilen ve Turgut Reis zamanında Trablus'a yerleşmiş olan yeniçeri oğullarından oluşmaktaydı. Bunların da çoğu Rumeli ve Ege bölgesi halkından müteşekkildi. Trablusgarp Ocağı, Tunus ve Cezayir'deki ocaklara nazaran merkezi Osmanlı hükümetine daha taabi ve sadık idi. Uzunçarşılı eserinde bu durumu uyan, boyun eğen, yumuşak başlı anlamlarına gelen, "muti" sıfatıyla açıklamıştır. M.1624 senesinde Sefer Dayı'nın kısa çaplı isyanı ve bölge ahalisine de yaptığı zulümden dolayı, Osmanlılar hem Sefer Dayı'yı yakalayıp cezasını verdiler hem de bu tarihten itibaren yönetimde "Dayı usulünü" kaldırıp, yerine "vali" uygulamasını getirdiler. Fakat bir süre sonra Beylerbeyi Şerif Paşa, zamanında yine dayı uygulamaları görülmeye başlanmış ve bu iş tamamıyla sonlandırılamamıştı. Cezayir, Tunus ve Trablus'un ayrı ayrı donanmaları olup, bunlar mektuplaşma yoluyla ecnebi devletlerle de irtibat kurup, anlaşmalar yaparlardı. Bu imtiyazlı eyaletlerin en kuvvetli donanması, Cezayir Beylerbeyliğindeydi. Osmanlılar bu üç eyalete, "imtiyazat" tanımış ve yıllarca iç işlerinde serbestiyet vermişti. Fakat buna binaen

---

[220] Mithat Işın, *a.g.e*., s. 60; M. Süreyya Şahin, *a.g.e*., s. 161. Girit'le ilgili basındaki haberler için bkz. "Girit Meselesi/Yunanistan'ın Cevabı", *Tanin*, M. 21 Ağustos 1909(H. 4 Şaban 1327), s. 2; "Girit Meselesi - Türkiye Yunanistan İhtilafı", *Tanin*, M. 22 Ağustos 1909(H. 5 Şaban 1327), s. 1-2; "Meclis-i Mebusan'da", *Tanin*, M. 22 Ağustos 1909, s. 2-3; "Girit Meselesi", *Tanin*, M. 23 Ağustos 1909(H. 6 Şaban 1327), s. 2; "Mesele-i Mühimme-i Siyasiye/Girit Ahvali", *İttihat*, Sayı: 87, M. 21 Ağustos 1909(H. 4 Şaban 1327), s. 1; "Mesele-i Mühimme-i Siyasiye/Girit Ahvali", *İttihat*, Sayı: 88, M. 22 Ağustos 1909(H. 5 Şaban 1327), s. 1; "Siyasiyat/Girit Meselesi ve Kabine", *İttihat*, Sayı: 89, M. 23 Ağustos 1909(H. 6 Şaban 1327), s. 1; "Mesele-i Mühimme-i Siyasiye/Yunanistan'ın Cevabı Notası - Girit Meselesi", *İttihat*, Sayı: 89, M. 23 Ağustos 1909, s. 1.

Payitahtla da siyasi olarak çok sıkı ve kuvvetli bir merkeziyetçi yönetim ilişkisi tahsis edildiği pek söylenemezdi[221].

Arnavutluk ayaklanması diğer devletler tarafından memnuniyetle karşılanıldığı gibi İtalya ve Karadağ tarafından da açıkça desteklenmekteydi. 1910 yılının yaz aylarında Havran(Suriye)'da Dürziler, ayaklandı. 1911 yılının başlarında Yemen ve Asir'de de isyanlar çıktı. Zaten Rusya, çiçeği burnunda Balkan devletlerini kendi politikaları doğrultusunda birleştirmeye çalışmakta ve savaş için en uygun ortamı beklemekteydi. Keza İngiltere Mısır'a yerleştiği andan itibaren Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü istemediğini açıkça gösteriyor, Fransa da Fas üzerindeki ihtiraslarını açığa çıkardıkça, İtalyanların Trablusgarp'a olan iştahı kabarıyordu. Artık İtalya, Trablusgarp'a göz dikmiş ve burası için hazırlıklarını günden güne arttırıp, uygun bir zamanı beklemeye başlamıştı. Bütün bunlar demek oluyordu ki ufukta çıkacak olan savaş ya da savaşlarda Devlet-i Ali Osmani, yalnız kalacak ve yek vücud olarak mücadelesini verecekti. O dönemlerde Osmanlı'nın ticari ve ikili ilişkilerde mutabık kaldığı yahut daha doğru bir ifadeyle kalmak zorunda kaldığı tek devlet, Almanya'ydı. Mamafih ne Trablusgarp ne de Balkan Savaşlarında Almanya'nın, Osmanlıya ciddi bir etkisi ve yardımından da söz edilemez. Esasen İmparatorluğu yönetenler başta Padişah ve kabineyle, meclisteki çoğu mebus, şunu anlamışlardı:

---

[221] İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* III.Cilt, 2.Kısım, T.T.K. Basımevi, 7.Baskı, Ankara 2011, s. 302-303. Kuloğulları, birtakım imtiyazlarının yanında zamanla vergi muafiyetleri kaldırılınca onlar için de yerlilere uygulanan kurallar geçerli oldu. Kuloğulları, başlangıçtan itibaren eyalet tarafından maaşa bağlanmışlar ve bütün hizmetlerden mahrum bırakıldıkları dönemlerde bile maaşlarını almışlardı. Tunus ve Trablusgarp'taki kuloğulları, XVIII. yüzyılın başından itibaren nüfuzları arttığı gibi önemli görevlere de gelebiliyorlardı. Sonradan yeniçeriler gibi bunlarında devleti uğraştıran başıboş tavırları, idari açıdan Osmanlı merkeziyle sıkıntı oluşturdu. Trablusgarp'taki bir kuloğlu ailesi olan Karamanlı hânedanı döneminde bu ailenin, iktidarı elinde tutmasında kuloğullarının büyük desteği oldu. Yûsuf Bey(1796-1832), yeniçeri ocaklarının kaldırılıp yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulması sırasında eyaletteki ocağı dağıttı ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere kuloğlu sınıfından bir tabur kursa da Kuloğullarının ortadan kalkması ve gözden düşmesi ancak yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla gerçekleşebildi. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Kuloğlu", *TDVİA* ,Cilt:XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 358-359. Yeniçeri Ocağının ilgası için ayrıca bkz. Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 432-439.

artık Osmanlı İmparatorluğu, tek başına ayakta kalma savaşı ya da savaşları verecekti[222].

İtalyanlara göre Kuzey Afrika, İtalyan hayat sahası ve emelleri içindeydi. Benzer bir düşünceyi, Fransızlar da kendileri için ileri sürüyordu. 24 Nisan 1911'de Fransız ordusu, Fas'a girdi ve bu olay İtalya'yı, Trablusgarp'a karşı harekete geçiren en önemli bahane oldu. Şevket Süreyya Aydemir'in de naklettiği gibi aslında bu savaş, iki devlet arasındaki bir harp değildi. Bir tarafta önceden sağlanan ittifaklar zinciriyle, ordusu ve donanmasıyla İtalya varken diğer tarafta Osmanlı Devleti ordusu yerine, bazı gönüllü subaylar ve mücahitlerin örgütlediği bir gönüllü savunma hatları vardı. Denizlerde Akdeniz ve Ege sahası, İtalyan donanmasının elinde ve karadan da İstanbul ile Trablus arasında bir yol bağlantısı da bulunmamaktaydı. Hükümet ve Harbiye Nezaretince, Trablusgarp'a giden gönüllü subaylara net bir talimat verilmişti: Aksi bir durumda yakalanmaları halinde hükümetin malumatı dışında seyahat ettiklerini söyleyeceklerdi. Bu yüzden takma adlar ile bu yolculuğa çıkılmıştı[223].

Dönemin Osmanlı basını da hadiseleri sıcağı sıcağına kamuoyuna duyuruyordu. Trablusgarp Mebuslarından Sadık Bey, 12 Eylül 1911'de Tanin'de yayınlanan yazısında İtalyanların, Trablus'taki faaliyetlerinden ayrıntılı bir şekilde bahsediyordu. Zaten İtalya'ya, diğer devletlere verilmeyen ölçüde imtiyazat tanınmıştı. Geriye bir Trablusgarp'ın, siyasi ve idari hakimiyeti kalmıştı[224]. Ekim ayında resmi savaş

---

[222] Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, AKDTY Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara 1989, s. 18, 20-21; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 290-293.

[223] Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 22; Ş.Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 156-157. 4 Ekim 1911'de İtalyan gemileri, Trablus'u topa tuttular ve şehri işgal ettiler. İlk olarak Tobruk, 13 Ekimde Derne, 18 Ekimde Humus ve 20 Ekimde Bingazi işgal edildi. O sıralarda Arnavutluk, Yemen ve Suriye'de isyan ve huzursuzluklar devam ediyordu. İşte Trablusgarp savaşı, bu hava içerisinde cereyan etti. Gönüllü subaylardan ilk olarak Trablus'a koşanların (1 Ekim 1911), çoğunluğu İttihatçı subaylardı. Yine Enver, Mustafa Kemal ve diğerleri -Ali (Çetinkaya), Fuat (Bulca), Nuri (Conker) ve Eşref Kuşçubaşı- de ilk gidenlerdendi. Bkz. Ş.Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s. 157. Trablusgarp'taki Osmanlı Askerleri için bkz. EK-7.

[224] "Mesaili Mühimmeyi Dahiliye/Trablusgarp-İtalya", *Tanin*, M. 12 Eylül 1911(H.18 Ramazan 1329), s. 1; Trablusgarp Mebusu Sadık, "Trablusgarp Hakkında Bir Mütalaa", *Tanin*, M. 12 Eylül 1911, s. 1. Ayrıca bkz. "İtalya-Trablusgarp", *Alemdar*, M.28 Eylül 1911(R.15 Eylül 1327), s. 1;

ilanından önce İtalya halen ekonomik ayrıcalıklarının yetersizliğini bahane ediyordu. Buradan hareketle İtalyanların, savaş kararı almasında Trablusgarp'ta da şubeleri bulunan, Banco di Roma'nın da büyük etkisi ve kışkırtmaları olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim Osmanlı hükümeti de İtalyan notalarına gerekli karşılıkları vermiş ve basından da teyit ettiğimiz üzere harp ilanı eylülün son günlerine denk gelmekteydi, ekim ayında da çarpışmalar başladı. Artık Trablusgarp'ta bir Osmanlı direnişi olarak, Türk-Arap mukavemeti ve birlikteliği görülecekti. Yerel halk ve kabileler, Osmanlı subaylarının emrine girip, başarılı savunma hatları kurmuştular[225].

Bu savaş, Yunanistan'da da büyük bir heyecan meydana getirmişti. İtalyan donanmasının Ege denizindeki hareketleri ve Osmanlı sınırlarındaki askeri hareketlilik, dikkatle takip ediliyordu. O sıralarda Yunan kamuoyunda bütün dikkatler, Trablusgarp üzerine çevrilmiş vaziyetteydi. Yunan matbuatları, İtalya hakkında alkış tutar vaziyette yazılar neşrediyordu. Bu harpten istifade için zamanında hazırlık yapılmamasından dolayı da Venizelos'u bile eleştiri tazyikine tutanlar vardı. Osmanlılar, İtalyanlarla savaşa tutuştukları sırada Yunanistan'la ilişkiler zaten Girit meselesi yüzünden gergindi. Yunanistan'ın bu zaman zarfında fırsattan istifade için giriştiği teşebbüsleri başarısız kaldı ve İtalya tarafından da kayda değer bulunmadı. Osmanlı hükümeti bir taraftan Rumeli sınırlarına asker sevk ederken bir taraftan da Yunan hükümetine bunun olası İtalyan tecavüz ve saldırıları ihtimali üzerine alınan bir önlem olduğunu bildiriyordu. Yunanistan'da Osmanlı hükümetine teşekkürlerini ileterek, bu savaşta tarafsız kalacağını bildirdi. Osmanlılar bu dönemde Yunanistan üzerindeki boykotu kaldırmış ve ilişkiler bir nebze

---

Ahmed İhsan, "Trablusgarp", *Servet-i Fünun*, M.28 Eylül 1911(R.15 Eylül 1327), s. 2; "Trablusgarp Hakkında", *Yeni Gazete*, M.28 Eylül 1911(R.15 Eylül 1327), s. 1; "İtalya'nın Ültimatomu-Trablusgarp Hakkında", *Sabah*, M.29 Eylül 1911(R.16 Eylül 1327), No.7910, s. 1.

[225] Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 25-26, 65-75. Harp İlanı ve İtalyan notalarına verilen cevabı notalar için bkz. Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/İlan-ı Harp", *Tanin*, M.30 Eylül 1911(R.17 Eylül 3127), No.1105, s. 1; "İlan-ı Harp Notası-İtalya ile Harp Başladı", *Tanin*, M.30 Eylül 1911, s. 1; "İlan-ı Harp", *Alemdar*, M.30 Eylül 1911, No.143, s. 1; "İlan-ı Harp", *İkdam*, M.30 Eylül 1911, No.560, s. 1; "İlan-ı Harp", *Sabah*, M.30 Eylül 1911, No.7911, s. 1.

normalleşmişti. Trablusgarp savaşı sırasında tamamen İtalyan istekleri doğrultusunda hareket eden devlet, Karadağ'dı[226].

Osmanlı donanması da Sakız açıklarındayken, İtalya'nın savaş ilanı bildirildi ve Çanakkale'ye doğru hareket emri geldi. Beyrut'tan dönen donanmanın Çanakkale'de demirlemesi, Türk kamuoyunda da büyük sevinç uyandırdı. Çünkü Kale-i Sultani, Payitaht'ın anahtarı hüviyetinde önemli bir tampon bölgeydi[227]. 3 Temmuz 1910'da Padişahın da imzalamasıyla yürürlüğe giren ve bilinen adıyla "Kiliseler Kanunu"ndan, Rumlar zaten rahatsızdı. Trablusgarp savaşının devam ettiği günlerde de fırsattan istifade başından beri muhalefet ettikleri bu kanunu, kaldırabilmek için teşebbüse geçtiler. Bu sebepten ötürü Rumeli'nin birçok yerinde gösteriler tertip ettiler. Burada İzmir Metropoliti, Hrisostomos'a ayrı bir parantez açmak istiyoruz. İzmir Metropoliti'nin, Ayayorgi Yortusu hasebiyle 23 Nisan 1911'de İzmir Metropolithanesi'ndeki konuşmasında Rumları, Türklere karşı kışkırtması, Aydın Valisini bir takım önlemler almaya sevk etmişti. Aydın Valisi Nazım Paşa'nın, endişelerinde haklı olduğu çok geçmeden bir kez daha anlaşıldı. 8 Mayıs 1911'de İzmir'deki Metropolithane'de Yunan kraliyet ailesinin özel günleri(Doğum günü) olması hasebiyle gerçekleştirilen ayinden sonra düzenlenen törene özellikle Yunanlılarla, yerli Rum tebaanın ve Osmanlı Rum mektebi öğrencilerinin katılımları sağlandı. Törenden sonra Yunan konsolosluğuna kadar yüründü ve burada Yunan bayrakları açılarak, Türk tebaa tahrik edilmeye çalışıldı. Buradan hareketle düzenlenen törenin mahiyetinde de ayrılıkçı hareketlerin olduğunu söylemek zor olmayacaktır.

Bütün bu gelişmelerden bıkan Müslim halk, 21 Eylül 1911 günü kendiliğinden gelişen bir tepkiyle Ayasofya önünde toplandı. Burada toplanan kalabalığa hitap edenlerden biri de Aydın Mebusu Abidin Efendi'ydi. Bu mitingte alınan karara binaen İngiltere, Almanya ve Avusturya yöneticilerine protesto telgrafları

---

[226] Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 31-32. Ayrıca Bkz. "Yunanistan'da Tedarikat(Hazırlıklar)", *Tanin*, M.1 Ekim 1911(R.18 Eylül 1327), No.1106, s. 2; "Yanya'da", *Tanin*, M.1 Ekim 1911, No.1106, s. 2.

[227] "Donanma Geldi-Seferiyye Verilen Talimat", *Tanin*, M.2 Ekim 1911, No.1107, s. 1; Hale Şıvgın, *a.g.e.*, s. 60-61.

gönderildi[228]. Arnavutluk olayları ve Halaskaran meselesi yüzünden zor durumda kalan Said Paşa kabinesinin yerini de bazı kaynaklarda "Büyük Kabine" diye geçen, Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi aldı ve onun Sadareti başladı(22 Temmuz 1912). Osmanlı Devletine karşı hazırlanan Balkan ittifakının neticesinde patlak veren Balkan Savaşlarının başlamasıyla Osmanlı Devleti, her ne kadar Trablusgarp'ta çok askeri birlik bulundurmasa da aynı anda iki cephede mücadele etmenin ve harp yönetmenin zorluğuna binaen, 15 Ekim 1912'de İtalya ile "Uşi Andlaşması"nı imzalayarak, barış yapmak zorunda kaldı. Çünkü hali hazırda Osmanlı Devleti'nin başarılı kumandan ve subaylarından önemli isimler, Trablusgarp ve Bingazi'deydi. Giden sadece Trablusgarp ve Bingazi değildi. Oniki adalar ve Rodos'ta, İtalyanların işgalinde kalarak kaybedildi[229].

3. 1912 Seçimleri ve Rumlar

3.1. Seçim Süreci ve Seçimlerin Sonuçları

İttihat ve Terakki'ye karşı oluşan muhalefet, 1911 senesinde günden güne artmış ve sonunda da 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasıyla tek çatı altında toplanmıştı. Kurulan bu yeni fırkada Damat Ferit, Rıza Tevfik, Rıza Nur, Lütfi Fikri, Sadık ve İsmail Sıtkı Bey gibi önemli isimler de vardı. Fırkanın kuruluşu da manidardı çünkü daha kuruluşundan bir ay kadar geçmeden İstanbul ara seçimleri olmuştu. Bu iki fırka arasındaki ilk ciddi siyasi çekişme olmuştu. 1911 ara seçimi meselesi, 1909 ara seçiminde İstanbul Mebusu seçilen Rıfat Paşa'nın, Paris Büyükelçiliğine atanması üzerine ortaya çıkmıştı. Boşalan bir İstanbul mebusluğu için İttihatçıların adayı, Adliye Nazırı Mehmet Memduh Bey iken Hürriyet ve İtilaf'ın adayı ise Tahir Hayrettin Bey'di. İstanbul için gerçekleştirilen ara seçim, 11 Aralık 1911'de gerçekleşti. Kuruluşundan 20 gün sonra yapılan bir seçimi bile bir oy farkla kazanan, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile adayı idi. Bu sonuçlar, yaklaşan

[228] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 75-78. M.9 Mayıs 1911/H.10 Ca. 1329 tarihli tahrirat için bkz. BOA, *DH.H..,* Dosya No.14-1/Gömlek No.22, Ca. 1329, s. 1-4.

[229] Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3478, 3483-3484, 3489-3491; "Trablusgarp'tan Feragat Edilecek", *İkdam*, M.18 Ekim 1912(H.7 Zilkade 1330), No.5624, s. 1.

1912'deki genel seçimleri öncesi İttihat ve Terakki Fırkası için bir uyarıydı. İttihatçılarda çalan tehlike çanlarını hissetmişlerdi[230].

Aradan zaman geçmesine izin vermeyerek, muhalefetin de güçlenmesini istemeyen ve bir an önce misilleme yapmak isteyen İttihatçıların, erken seçim planları yapmaları olası bir ihtimaldi. 16 Aralık 1911'de hükümet, Meclis-i Mebus'an'a, Anayasanın 35. maddesinin yeniden düzenlenmesi teklifini sunmuştu. Meclis'te üçte iki oranındaki çoğunluk sağlanamadığı için mevcut anayasa gereği 35. madde 1909 yılındaki son haliyle kalmıştı. İTC'ye muhalif basın bu maddenin mecliste görüşülmesini adeta "hayat ve memat meselesi" olarak görüp, Said Paşa'nın en ufak bir itiraza dahi tahammül edemediğini söylerken, İttihat ve Terakki yandaşı gazeteler ise dönemin Sadrazamı Said Paşa'yı ve teklifi savunmuşlardı. İki fırkayı da uzlaştırma çabaları neticesiz kalınca madde tekrar gündeme gelmiş, iyice gerilen ve bir türü orta yol bulunamayan bir ortamda Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın meclisi bir askeri darbeyle basmayı düşünmesi sonucunda Said Paşa istifa etmişti. Yeni kabineyi, yine kendisi kurması hasebiyle, Anayasanın 35.maddesindeki mevcut hükümleri yerine getirmişti ve Padişah V. Mehmed Reşad'da, Ayan Meclisi'nin onayını aldıktan(17 Ocak) sonra 18 Ocak 1912'de Meclisi feshetmişti. Artık üç ay içerisinde genel seçimleri yapmak gerekiyordu[231].

1912 seçimleri için İttihat ve Terakkiyle ile Hürriyet ve İtilaf fırkaları, yarışacaktı. İki fırkada seçim programlarını hazırlamaya başlamışlardı. İttihatçılar yaklaşan seçim öncesi İstanbul ara seçimlerinde aldıkları sonuç üzerine tehlike

---

[230] Kenan Olgun, *a.g.e*., s. 341-345; Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e*., s. 99; Sina Akşin, *a.g.e*., s. 301; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 127-129; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 109; Gülnihal Bozkurt, *a.g.e*., s. 203; "İki Fırka", *Vazife*, M.10 Aralık 1911(H.28 Zilhicce 1329), Sayı:1, s. 1. Hürriyet-İtilaf Fırkasının kuruluşu, yapısı, ideolojisi ve İstanbul ara seçimleri için ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e*., s. 263-270, 271-273.

[231] Kenan Olgun, *a.g.e*., s. 349-352, 357, 361-365, 368-373, 386, 392-398; Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e*., s. 100-101; Sina Akşin, *a.g.e*., s. 302-303; Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 110-111; Feroz Ahmad, *a.g.e*., s. 128-131; "Meclis-i Aya'nın Feshe Muvafakatı", *Tanin*, M.18 Ocak 1912(H.28 Muharrem 1330), Sayı:1213, s. 1; "Meclis-i Mebusan'ın İçtimai", *Tanin*, M.18 Ocak 1912, s. 1; "Meclis-i Mebusan'ın Feshi", *Sabah*, M. 18 Ocak 1912(H. 28 Muharrem 1330), Sayı:8019, s. 1. Ayan Meclisi hakkında teferruatlı bilgi için bkz. H. Aliyar Demirci, *İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No.128, İstanbul 2006, s. 57-67.

sinyallerini görmüşlerdi. Bu hissiyatla hareket eden İttihat ve Terakki, iktidarını sağlamlaştırabilmek için bir adım attı ve buna binaen Dahiliye Nezareti'ne Hacı Adil Bey'in, Posta ve Telgraf Nezareti'ne Talat Bey'in, Nafia Nezareti'ne de Cavid Bey'in atamaları yapıldı. İttihatçılar, meclis feshedilmeden kısa bir zaman önce de buna benzer bir atama yöntemini denemişler fakat o zaman için bunu başaramamışlardı. Seçimler öncesinde iki fırka arasındaki çekişme ve sözlü atışmaların, basında ve karikatürlerde de yer alması, o dönemin portresini çizip, tarihsel olarak canlandırabilmemiz açısından ayrıca önemlidir[232].

İttihatçılara yöneltilen eleştirilerden biri de "askeri meşrutiyet" tarzı bir uygulama içinde hareket etmeleriydi. Yani hürriyetin ilanından, milli mücadele yıllarına değin Örfi İdarelerin, Divan-ı harpler gibi özel mahkemelerle yürütülmesi ve muhalefetin bastırılmasında, susturulmasında bir araç durumuna gelmiş olmasından hareketle hürriyetlerin kısıtlanması, düşüncesiydi. İşte bu fikriyatta olanlar hiçbir zaman İttihatçılarla uzlaşamadıkları gibi zaman zaman ön planda olmasa da keskin bir muhalefetin doğmasına sebebiyet vermiş ve her zaman uygun bir ortamı beklemişlerdi[233].

Anayasanın 7.maddesi gereği seçimlere başlandı ve genel seçimler çoğunlukla Ocak, Şubat ve Mart aylarında ülke çapında gerçekleştirilmiştir. Bazı bölgelerde seçimlerin, Mayıs ayına kadar uzadığı bile görülse de ekseriyette oy verme ve sayım işlemleri tamamlandığı için Meclis, ilk toplantısını 18 Nisan 1912 günü yapmıştır. İttihat ve Terakki bu seçimlerde farklı olarak, gayr-i Müslim anasıra çeşitli imtiyazlar da vaat ederek, oy kazanmaya çalışmıştı. İttihatçılar iktidarda olmanın da avantajıyla seçimleri kazanmak için var gücüyle çaba sarf ederken Hürriyet ve İtilaf fırkası da

---

[232] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 111; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 301-304. Ayrıca bkz. "Keskin Sirke Küpüne Zarar - Meclis-i Mebusan'da", *Yeniçeri*, M.25 Ocak 1912(H.5 Safer 1330), Sayı:7, s. 1-2; "Hükümet Fırkasıyla Muhalefet Fırkası Arasında İntihab'dan Evvel Mübarezeler(Sözlü Atışma-Çekişme), *İkdam/Yeni İkdam*, M.25 Ocak 1912(H.5 Safer 1330), Sayı:675, s. 1. Karikatür için bkz. EK-8.

[233] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.* s. 317.

boş durmuyordu. Muhalefet fırkası da seçim propagandasının ağırlığını, din üzerinden yürütüyordu[234].

İttihat-Terakki'nin 1912 seçimleri için yayınlamış olduğu program öncekinden çok farklı değildi. Göze çarpanlar, askerlik süresinin kısaltılabileceği ve adem-i merkeziyet'e karşı çıkılmasıydı. Ayrıca azınlık ve yabancı eğitim kurumlarında devlet denetiminin devamıyla ilk okullarda da yerel dillerin yanı sıra Türkçenin de öğretilmesinin gerekliliği vurgulanmıştı. Bu önemli süreçte yine Rum matbuatları da seçimleri yakından takip etmişlerdi[235].

1912 seçimleri için İttihat ve Terakki'nin her ne kadar Rum tebaayla anlaşma yoluna gitmek istediği görülse de 1908 seçimlerinden sonra terakki saflarından, muhalif saflara katılan Rum mebuslar nedeniyle, bu seferki mebus seçimlerinde Rum tebaanın mebus adayları için daha özenli davrandı. Nitekim Rum cemaati(Patrikhane) ve onla ortak duyguda hareket eden Rum tebaa'nın bir kısmı zaten Hürriyetin ilanından ve Meclis-i Mebusan'ın açılışından beri İttihat-Terakki fırkasına muhalefet ediyorlardı. Bu muhalefetin ana sebebi; İttihatçıların uygulamaya çalıştığı, Osmanlıcılık-merkezileşme politikası ve cemaatin kanun-i kadimden gelen bir takım imtiyazlarının, "eşitlik" için ortadan kaldırılması ya da onlar açısından bu haklarına halel gelmesiydi. Bunların yanında 1908'de çalışmalarına başlayan meclisin, 1912 seçimlerine kadar çıkardığı kanunlar ve faaliyetlerden, Rum tebaanın bir kısmının, rahatsızlık duyması da ayrıca önemliydi. Bunlar, Cemiyetler kanunu, Gayr-i Müslimlerin askere alınmasıyla ilgili kanun, Rumeli'de çeteciliğin önlenmesiyle ilgili mecliste alınan önlemler, Cemaat okullarının hükümet kontrolüne

---

[234] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 105-107; "Meclis-i Mebus'an Nasıl Açıldı", *Sabah*, M.18 Nİsan 1912(H.1 Cemaziyelevvel 1330), Sayı:8110, s. 1; İsmail Hakkı, "Siyasiyat/Meclis-i Mebusan'ın Tanzim-i Efali", *Tanin*, M.18 Nİsan 1912(H.1 Cemaziyelevvel 1330), Sayı:1304, s. 1; "İntihabat ve Sulh", *Tanin*, M.18 Nİsan 1912, s. 1. İstanbul Mebusları için Ayrıca bkz. "İstanbul Mebusları", *Sabah*, M.18 Nİsan 1912, Sayı:8110, s. 1; "İstanbul Mebusları", *Tanin*, M.18 Nİsan 1912, Sayı:1304, s. 1.

[235] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 112; "Rumca Gazetelerin Telgrafnameleri/Rum Matbuatları", *Tanin*, M.18 Nİsan 1912, Sayı:1304, s. 1.

alınma girişimleri, Kilise ve Mektepler kanunuyla Girit bunalımı, başlıca uzlaşılamayan sorunlardı[236].

Rum cemaatinin, seçimlerde siyasi temsilciliğini yürüten "Rum Meşrutiyet Kulübü"ydü. Serfice Mebusu Boşo Efendi'nin seçimlerden önceki açıklamalarında Rum mebusların Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmayacaklarını ve kendi haklarına riayet eden siyasi fırkaları destekleyeceklerini söylemişti[237]. Osmanlı arşivinde Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umumiyye Müdüriyyeti Kısm-ı Adli Kalemi tasnifindeki bir belgeden hareketle, Kadıköy Rum Kulübü'nde Rum mebuslardan Kozmidi Efendi tarafından verilen bir konferanstan haberdarız. Kozmidi'nin, Rum Kulübünde verdiği bu konferansla ilgili Osmanlı makamlarınca tahkikat yapıldığını gördük. Rum Kulübü'nün çalışmalarının, Osmanlı hükümetini rahatsız ettiği, o dönem için gözle görünen bir gerçektir. Kuvvetle muhtemel, patrikhane öncülüğünde ve Yunanistan siyasetiyle özdeş hareket etme eğilimde olan Osmanlı tebaası Rumlar ve bu Rum mebusların hareketleri, İttihatçılar tarafından dikkatle takip ediliyordu[238].

Hükümet bir yandan da basın ve toplantı özgürlüğünü kısıtlayan yasalarla, muhalefetin seçim propagandasını baltalamaya çalışıyordu. Gümülcüne'deki konuşmasında Rıza Tevfik'in dövülmesi olayından hareketle mi bilinmez, bu seçimler bazı kaynaklarda "sopalı seçimler" olarak geçmektedir. Birkaç münferit şiddet olayının olması muhtemel ise de seçim kampanyasının bu yönü biraz mübalağadan ibarettir[239]. Seçim süreci devam ederken Mart ayında Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanlığından çekilen Damat Ferit yerini, Müşir Fuat Paşa'ya bırakmıştı. Bu manevrayla, muhalefetin ordu tarafından da destek görmek istediği rahatlıkla söylenebilir[240].

---

[236] A.g.y., *a.g.e*., s. 113. Ayrıca bkz. "Rum Patriği Ne Demiş?", *Tanin*, M.13 Ocak 1912(H.23 Muharrem 1330), Sayı:1208, s. 2; "Rumeli'de Çeteler", *İkdam/Yeni İkdam*, M.14 Ocak 1912(H.24 Muharrem 1330), Sayı:664, s. 2.

[237] A.g.y., *a.g.e*., s. 114; "Rum Mebusları", *Tanin*, M.10 Ocak 1912(H.20 Muharrem 1330), Sayı:1205, s. 3; "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", *Tanin*, M.10 Ocak 1912, s. 3; "Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Rum Mebuslar", *İkdam*/*Yeni İkdam*, M.13 Ocak 1912(H.23 Muharrem 1330), Sayı:663, s. 2.

[238] BOA, *DH.EUM.KADL*, Dosya No:3/Gömlek No:33, H. 1329 Muharrem/M. Ocak 1911, s. 1-3.

[239] Feroz Ahmad, *a.g.e*., s. 131.

[240] A.g.y., *a.g.e*., s. 132.

Rum mebuslar ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında süren görüşmeler bir mutabakatla sonuçlandı ve burada Rum meşrutiyet kulübünün(cemiyetinin) de gayretlerini hatırlatmak gerekir. Dönemin basında da Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla, Rum mebuslar arasındaki görüşmeler ve Rum meşrutiyet kulübüyle yapılan temaslar ile sağlanan uzlaşma haberlerde yer almıştır. Görüldüğü gibi her ne kadar Rumlar seçimlerden önce kendi yararlarına taraf olacaklarını açıklasalar da Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bir noktada mutabık kalmış ve İttihat ve Terakki'ye karşı dirsek temasında bulunmuşlardı. Tanin'e göre bu uzlaşmadaki temel sebep, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Tesalya'da çektiği bir nutukta, Yunanlıların en büyük düşmanının, İttihat ve Terakki Cemiyeti olduğunu söylemesiydi[241]. Burada hemen belirtelim Rum cemaati ve tebaadan Hürriyet ve İtilafçılarla varılan uzlaşmayı tasvip etmeyip, karşı çıkan Rumların da olduğunu unutmamak gerekir. Bunlar arasında İttihat Terakki üyesi olan Narlis, Kofidis ve Orfanidis efendiler olduğu gibi İTF üyesi olmayan mebuslarda vardı. Gerek Rumca gerekse Türkçe yayımlanan basında bu iş birliği, bazı Rumlarca da eleştirilmişti. Tabi bu eleştiren Rumların isimlerine *Tanin*'in sayısında rastlayamadık ve çıkan haberde sadece fikir sahibi bir Rum imzası'nın bulunduğunu gördük[242].

Bazı Rum gazetelerinden aktarılanlara göre Rum cemaati, Rumeli'de Bulgarlar ve Anadolu'da da Ermenilerle bir ittifak tesis etmeliydi. Bu düşünce seçimlerin siyasi sürecini ve kampanyalarını üstlenmiş olan, Rum Meşrutiyet Kulübünce de kabul görmüş olmalı ki seçimlerde Ermenilerle birlikte hareket etme teklifinde bulunmuşlardı. Benzer girişimler Bulgarlar nezdinde de denendi. Seçim süreci boyunca Rum tebaa'yı bilgilendiren matbuatlar ise *Neologos, Tahidromos, Proodos, Foni, Amaltya, Amarsiya, Estiya* ve *Armonya* gibi İstanbul ve İzmir'de çıkan başlıca gazetelerdi[243].

---

[241] "Rum Meşrutiyet Cemiyeti'yle İtilaf", *Tanin*, M.15 Ocak 1912(H.25 Muharrem 1330), Sayı:1210, s. 1.

[242] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 117; Efkar-ı müfride sahibi bir Rum, "Bir İttifak Münasebetiyle", *Tanin*, M.16 Ocak 1912(H.26 Muharrem 1330), Sayı:1211, s. 1-2.

[243] A.g.y., *a.g.e.*, s. 119-120; "İntihabat-ı Cedide", *Tanin*, M.19 Ocak 1912(H.29 Muharrem 1330), Sayı:1214, s. 3; İsmail Hakkı, "Siyasiyat/İntihabat ve Rum Cemaati", *Tanin*, M.25 Mart 1912(H.6 Rabiulahir 1330), s. 1. Her şeye rağmen Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra çıkan gazetelerin

İtalya ile Trablusgarp harbinin devam ettiği süreçte yapılan 1912 seçimlerinin galibi, ezici bir üstünlükle İttihat ve Terakki Fırkası oldu. 1908 meclisinde 142 Türk mebustan İttihat ve Terakkili mebus sayısı 60 civarıydı. 1912 meclisinde ise seçim sonuçlarına göre 284 milletvekilinin büyük çoğunluğu, İttihat ve Terakki Fırkası mensubuydu. Yalnızca küçük bir azınlık, İtilafçıydı. Bazı kaynaklara göre ise ikinci dönem Meclis-i Mebusan'ında sadece altı muhalif mebus vardı. Rum tebaanın seçtiği Rum mebus sayısı da 15'e düşmüştü. Bu Rum mebusların çoğu da İttihat ve Terakki'nin listelerinden Meclis'e girebilmişti. Sadece İtilafçıların saflarından meclise girebilen 4 Rum mebus vardı. Bu durumda 1912 seçimlerine göre meclisteki 15 Rum mebus'tan 11'i İttihat ve Terakki'nin adaylarıydı. Kanaatimizce 1908 meclisinde 24 Rum mebustan doğrudan İttihat ve Terakki Fırkasıyla ortak hareket eden 4 mebus varken geri kalanlarının bir kısmı tarafsız bir kısmı da Rum cemaati ve kulübü gibi ayrı bir Rum birliği ve grubu taraftarıydı. 1912 meclisine ise 15 kadar Rum mebus girebilmişti ve şimdi sadece 4'ü muhalifti. Durum 1908'dekinin aksine, İttihatçıların lehine dönmüş gözüküyordu. Bu yüzden muhaliflerin engellenmiş olabileceği de söyleniyordu[244].

---

değişik sebeplerden ötürü Osmanlı Rumları'nın ekseriyeti üzerinde etkili olamadığı da bir gerçekti. Çok uzun sürmese de İzmir'de ilk Rumca basın denemesi 1831'de *Filos Ton Neon* gazetesiyle başladı. *Amalthia* ise 1838'den 1922'ye kadar yayın hayatını sürdürdü. Ayrıca *Takvim-i Vekayi*'nin de Rumca nüshaları bir süre yayınlandı ve Patrikhane dahil Rum Tebaa'dan önemli bir çoğunluğun bu gazetenin de Türkçesini tercih ettiklerini bildirmeleri üzerine Rumca yayına son verildi. Yine Anadolu'da Yunan harfleriyle yayınlanan bir diğer meşruatta *Karamanlidika* idi. 1850'lerden sonra İstanbul başta olmak üzere artan Rumca basın arasında *Bizantis* ve *Eklesiastiki Aliteia*(1881-1922) gibi Patrikhanenin sözcülüğünü yapanlar da vardı. *Neologos* açıkça Bizans'ı canlandırmayı hayal etsede Osmanlılığa gönülden bağlı Fenerliler ile bu tutumdaki Rum Tebaa'dan, Bizansın varisi Osmanlı yerine, Atina'ya hizmeti beyhude ve küçültücü sayanlar vardı. Bunlara ticaretlerine zarar gelmesi endişesi güden Rum tüccarlar ve statüko yanlısı Patrikhane yetkillerini de eklemek mümkündü. Bu kesim, Osmanlılığı Yunanlılığa üstün tuttukları için yanlış Yunan politikaları ve ona kapılanlar yüzünden Osmanlı Devletindeki önemli makam ve görevlerin, Yahudiler ve Ermenilere kaptırıldığını ileri sürüyorlardı. Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21.Yüzyıla BASIN TARİHİ*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 39-41.

[244] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 107; Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 132; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 123-124. Gülnihal Bozkurt'un eserinde de Meclis'teki Rum vekillerin sayısı, 16 olarak verilmiştir. Bkz. Richard Clogg'un makalesinden aktaran Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 203.

1912 seçimlerine göre Meclis'teki Rum vekilleri ve seçildikleri yerler şöyleydi: Ligor Efendi(Serfice), Dimitraki Kingos(Yanya), Konstantin Surlas(Yanya), Trayan Nali(Yanya), Kiryaki Koçuno(Selanik), Yorgaki Artas(İstanbul), Vasilaki Orfanidis(İstanbul), Anastas Efendi(İzmit), Dimitraki Sava(Midilli), E.Apodyoko(Sakız), E.Emanualidi(İzmir), Pavlo Karolidi(İzmir), K. Savapulos(Karesi), Ananyas Efendi(Niğde) ve Matyos Kofidis(Trabzon)[245]. Bir önceki seçimle kıyasladığımızda Serez(1), Rodos(1) ve Limni(2) adalarından seçilen mebus olmadığı görülecektir ki buradan hareketle buralarda seçimlerin yapılamadığı ve bu adaların, Osmanlı toprak bütünlüğünden koparılma sürecinde olduğunu görmekteyiz. Bu iki adanın ve Serez'in, mebuslarının da Rum olmasından hareketle 1912 seçimleri ve Meclisi için, matematiksel hesaba göre 4 Rum mebus azalmış oluyordu. 1912 Meclisindeki Rum mebus sayılarının düşüşünde bu hususu da özellikle göz önünde bulundurmak daha sağlıklı bir değerlendirmedir.

1908 seçimlerini yönetmek ve Rumları örgütlemek için "İstanbul Örgütüne" bağlı olarak kurulan "Politik Birlik" örgütünden bahsetmiştik. 1910 sonlarına doğru bu örgütün bir Rum kulübüne dönüştüğünü ve 1912 seçimlerinde de "Rum Meşrutiyet Kulübü" olarak benzer çalışmaların olduğunu gördük. Yani her seçim döneminde Rum tebaa'yı örgütleme çabaları için düğmeye basıldığını ve bir çatı altında toplanılması için uğraşıldığını söylersek yanlış olmayacaktır. Bu uğraşlara rağmen, Rum tebaadan ve mebusların ekseriyetinden beklenen ilginin geldiği de söylenemez[246]. Zaten 1908 meclisinde 24 Rum mebustan, 1910 yılına doğru kurulan Rum Kulübüne geçen Rum vekillerin sayısı 15'i bulsa da geriye kalan 9 Rum vekilin ya İttihatçı ya da tarafsız veya en azından muhalif olmadığını görüyoruz. 1912 seçimlerinde Meclis-i Mebusan'a giren Rum vekil sayısı, 15 ya da bir diğer görüşe göre en fazla 16 olduğunu kabul edersek, 4-5 muhalif Rum vekil dışında geriye kalanlarının İttihat ve Terakki adayları olduğunu görürüz ki bu da tezimizi özetler mahiyettedir. Nitekim 1908 seçimlerinde de Rumların siyasi olarak örgütlenmeden- İstanbul ve Politik Birlik örgütleri- önce de bir kısmının ittihatçı bir kısmının da ittihatçı muhalifi olmadığını da gördük. Bütün bunlara İttihatçı karşıtı Rumlar da

[245] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 124.

[246] A.g.y., *a.g.e.*, s. 90.

eklenince, Rum tebaa için belli bir siyasi görüş ve geçerli bir fırkadan da söz edilemeyeceği su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır[247].

18 Nisan 1912'de Meclis-i Mebus'an, yeni döneme girse de oturum için Meclis'te yeterli çoğunluk sağlanamadığı için Meclis başkanı, o gün seçilemedi ve ilk oturum ancak 15 Mayıs 1912'de sayının tamamlamasıyla gerçekleştirebildi. İttihatçı Halil Bey, Meclis-i Mebus'an başkanlığına seçildi(15 Mayıs 1912)[248]. Seçimlerden sonra Rum Meşrutiyet Kulübü'ne yönelik eleştiri sesleri yükselmeye başladı ve kulübün gerçekleştirdiği bir kongrede Boşo Efendi de bu kulübün başkanlığına seçildi[249].

1912 Meclisi çalışmalarına, Nazıma Sultan'ın Fındıklı'daki sarayında 18 Nisan 1912 Perşembe günü Padişah V. Mehmed Reşad'ın ve 105 mebus'un katılımıyla başladı. 284 mebus'tan 105'nin hazır bulunmasının sebebi de bazı yerlerde seçimlerin henüz tamamlanmaması ve ulaşım imkanlarının yetersizliğiydi. Bu mecliste, feshedildiği tarihe kadar dört ay on dokuz gün çalışmış ve bu dönem içerisinde de toplam 46 toplantı yapmıştı. Bu meclis dönemi, iç ve dış olayların oldukça hararetli olduğu bir dönemdi. Bir yandan Trablusgarp savaşı devam ederken bir yandan da Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'ne karşı çıkacak olan savaş için hazırlıklarını tamamlıyordu. Aynı zamanda içerde de Arnavut isyanları yer yer devam etmekteydi. Meclisteki muhalefetin ordudaki dayanağı olarak ortaya çıkan, Halaskar Zabitan grubu da tehdit ve tedhiş yöntemiyle hem Sadrazam değişikliğine sebep olmuş hem de ileride meclisin feshine muvaffak olmuştu[250].

---

[247] A.g.y., *a.g.e.*, s. 90, 123-124. 1912 seçim sonuçlarına göre Meclis'teki 284 mebusun etnik dağılımı şöyleydi: 157 Türk, 68 Arap, 18 Arnavut, 15 Rum, 13 Ermeni, 4 Yahudi ve 9'da Slav. Bkz. Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 108.

[248] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 132.

[249] "Rum Meşrutiyet Kulübü'nde", *Tanin*, M.30 Nisan 1912(H.13 Cemaziyelevvel 1330), Sayı:1316, s. 3.

[250] Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 107-110.

B. İTF'NİN İZLEDİĞİ POLİTİKALAR VE ÇIKARILAN KANUNLAR

1. İTF'nin Temel Politikaları

Jön Türk siyaseti ve kadrosunun bir yere kadar takipçisi konumunda olan İttihatçıların, temel politikası olarak nitelendirebileceğimiz aslında iki temel politika ve düşünce vardır. Bunlardan biri "Türkçülük/Ulusalcılık" diğeri de "Merkeziyetçiliktir". Burada kullandığımız çoğu kaynakta, Türkçülük yerine Osmanlıcılık fikri geçmektedir. Yani ulusalcılık çağında tek tip bir Osmanlı milleti çatısı altında adeta bir "İmparatorluk milleti"[251] olarak ayakta durma düşüncesi vardır. II.Meşrutiyet döneminde de uygulanmaya çalışılan ve yürütülmek istenilen asıl politika da budur. Nitekim Tanzimat'tan beri Osmanlı idarecileri ve fikir adamları da bir kaynaşmış milletler topluluğu olarak, tek tip bir Osmanlı milleti, ortaya koymanın çabası için midir bilinmez, Tanzimat ve Islahat Fermanları detaylıca incelendiğinde hem eşitlik hem Osmanlı milleti, sistemine vurgu yaptıkları çok rahat görülecektir. Evet belki de Osmanlı İmparatorluğu, ulusların teker teker bağımsızlık peşine düştüğü bir çağda merkezileşmeyi, "Osmanlı milleti" sistemini, uygulamaya çalışarak ayakta durmayı planlamış olabilirdi. Fakat bunun başarıya

[251] "İmparatorluk Milleti"nden kasıt, ister Müslim ister Gayr-i Müslim isterse Yahudi olsun, din farkı gözetmeksizin Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin bir "Osmanlı Tebaa'sı" olmasıydı. Aslında Osmanlı tebaası olmanın en büyük şartı da vergi vermekti. Vergi verildiği sürece kimsenin yaşantısına, işine, dini inanç ve vecibelerine karışılmazdı. Her kesim hem kendi cemaat kanunlarına hem de Osmanlı kanunlarına tabiiydi. Zaten mahalleler bile Müslüman, Gayr-i Müslim ve Yahudi mahalleleri olarak ayrılmıştı. bkz. Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 31-33; İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 24; Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s. 46-47; Ernest E. Ramsaur, *a.g.e.*, s. 17-20. Mahalleler ve Sosyal Yaşantı için Ayrıca bkz. A. M. Yel, M. S. Küçükaşçı, "*Mahalle", TDVİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 323-325; Ömer Düzbakar, "*Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri*", U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 5, Bursa 2013/2, s. 99; İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 21; Mehmet Bayartan, "*Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle*", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı: 13, İstanbul 2005, s. 95-100.

ulaşması düşük bir ihtimaldi. Zaten bu da çok geçmeden anlaşılmış ve başarısızlığın, ilk meyveleri daha Meşrutiyet ilan edilmeden önce kendini göstermişti.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının dış kayaklı baskılar neticesinde şekil bulduğu ve ilan edildiği, tartışılmaz bir gerçekti. Bu fermanlardan önce Osmanlı tebaasının, özellikle Gayr-i Müslim halkların, hakları yok muydu? ya da eşit değiller miydi? Ne değişmişti de Latin külahını, Osmanlı sarığına tercih edenler şimdi aksini söyler durumdaydılar? bütün bunların, çok uzun izahat ve cevapları elbette vardır ama asıl sebep: Osmanlı Devleti'nin, siyasi, askeri, mali ve sosyal durumlarının zorluğundan ve dönemin şartlarından faydalanıp, Şark Politikası'nı, yüzyıllardır bitmek bilmeyen Türk düşmanlığı ve Güçlü Türk sendromundan kurtulmak, Türkleri ağır bir şekilde yenip sonunda da tarih sahnesinden silinmek istenmesiydi. Türklerin de yenilmez olmadığını görmeye başladıklarından beri Osmanlının üstüne her alanda amansızca hücumlar, hızlanmıştı. Çünkü Türkler tamamen yok edilmedikçe, yani devletsiz bırakılmadıkça, Tarih'ten silinemezlerdi. Ulusçuluk çağında hemen hemen bütün imparatorların kaderi aynı olsa da Osmanlılar açısından dikkat çekilmesi gereken fark: Düvel-i muazzama denilen söz sahibi güçlü devletlerin, bahsettiğimiz dönem ve sonrası için hepsinin Osmanlı Devleti'nin, karşısında yer almasıydı. Burada mevcut politikaları gereği bir tek Almanya, Osmanlı'nın karşısında görülmemektedir.

Şu da unutulmamalıdır ki tüm gayr-i Müslim Osmanlı tebaasını aynı kefeye koyamayız hatta sayı vermek imkansız olsa bile azımsanmayacak ölçüdeki bir kısım, ister Rum olsun ister Bulgar isterse Ermeni, Osmanlı yönetiminden ve vatandaşlığından memnundular. Çünkü iyisiyle kötüsüyle yüzyıllardan(kanun-i kadimden) beri süregelen bir refah seviyesi bir düzen, imtiyazlar ve en önemlisi bir yaşantı vardı. Hatta onlara göre Meşrutiyet, eşitlik ve özgürlük sloganları öncesinde daha çok imtiyazlara sahiptiler. Rumlar gibi Fatih'ten beri gelen sözlerden, fermanlardan ve ayrıcalıklardan bahseden cemaatler vardı. Bu duruma göre meşrutiyet, onlara bir şeyler kazandırmaktan çok kaybettirmiş gözüküyordu[252].

[252] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 9-13; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 173-175; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 32, 67-73; Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s. 15-23; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 55,66-67,83-85,90-100.

Yerel idarelerin yetkisinin arttırılması ve daha serbest çalışarak, özerk bir statüde olması demek olan "Adem-i Merkeziyet" düşüncesi ve taraftarı olan muhalefet ile İttihat ve Terakki Fırkası arasındaki temel anlaşmazlık da tam olarak burada çıkıyordu. İttihatçılara göre bu politika, merkezi yönetimin gücünü kırmak demekti ve böylece Osmanlı Devleti'nden kopmalar başlayarak, parçalanma gerçekleşecekti. Zaten Osmanlı Devletinden birer birer bağımsızlıklarını alan uluslar, devletlerini kursalar da hali hazırda Osmanlı İmparatorluğunda birçok etnik ve dini unsur yaşamaktaydı. İttihatçılara göre tam aksine, merkezileşme ilkesiyle ayakta durulabilirdi. Hüseyin Cahit'te muhalefetin bu siyasetini sert bir dille eleştirmiş ve bu ilkeyi, Midilli, Sakız gibi diğer adalarında Yunanistan'ın kucağına atılmasına birer zemin olarak görmüştür[253].

1.1. Merkeziyetçilik ve İttihad-ı Anasır Politikası

İttihatçıların mücadeleleri sadece Osmanlı Devletini ayakta tutup, güçlendirmek değildi. Cemiyet mensupları aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin uyanması ve ana hedeflerinin çizilmesi için de bir uğraş içindeydiler. Özellikle ilk olarak ekonomide kendini hissettiren milliyetçilik fikri, "milli ekonomi" politikaları olarak ortaya çıktı. Ama yine de siyaseten tamamen Türk milliyetçiliğinin politika olarak yerleşmesi, Balkan savaşları sonrasında net olarak görüldü. Bu birazda zorunluluktu. Tanzimat dönemi devlet adamlarının uygulamaya çalıştığı, "İttihad-ı Anasır" politikasını esas olarak azınlıkların zorla, Osmanlılaştırılması olarak yorumlayanlar, görenler vardı. Peki azınlıklar zaten Osmanlı tebaası değil miydi? Burada Osmanlılaştırmadan kastedilen, Osmanlı tebaası üst kimliği ve Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasıydı[254].

Jön Türkler ve İttihatçılar, tüm sistemleri Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut koşulları gereği sırasıyla deneyerek gördüler ve bir politikadaki başarısızlık, diğerine geçilmesine sebep oldu. Kilometrekare hesabından hareketle toprak kayıpları

---

[253] Hüseyin Cahit, "İntihabat Entrikaları", *Tanin*, M. 9 Aralık 1908(H. 15 Zilkade 1326), No.129, s. 1.

[254] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, s. 46. Teferruatlı bilgi için ayrıca bkz. Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 275-287.

arttıkça, meşrutiyet ortamı içinde azınlık mebusların ekseriyetinin tutumları görüldükçe İttihad-ı Anasır'dan, Pan-İslamizme(bazı kaynaklarda İslamcılık olarak geçer) ve Pan-Türkizme(Türkçülük) doğru bir siyaset genel hatlarıyla izlense de gerek II.Abdülhamid döneminde gerek II.Meşrutiyet döneminde zaman zaman hepsinin aynı anda ya da içlerinden birinin diğerinden ön planda olarak uygulanıp, denendiğini söyleyebiliriz. 1918'e kadar sırasıyla Osmanlıcılık(ittihad-ı anasır), İslamcılık ve bu siyasetin tüm Müslümanlar nezdinde bile aynı saygıyı celp etmediğinin görülmesi üzerine de Türk milliyetçiliği ve ulusçuluğa doğru bir politika takip edilmiş daha doğrusu edilmek zorunda kalınmıştı[255].

Ele aldığımız politikaları ve uygulanabilirliğini, Yusuf Akçura eserinde ayrı ayrı ele almış ve izah etmiştir. Ziya Gökalp ise bu iç siyasi fikri ayrı ayrı ele almayıp, tartışmaktan ziyade devletin ve milletin kurtuluşunu, her ne kadar bu üç fikrin uzlaşmasında görse de esasen kurtuluşu, Türkçülükte görmüş ve bu fikrin uygulanabilirliğini dile getirmiştir. Çünkü ona göre İslamcılık ve medeniyetçilik düşünceleri, Türkçülüğü daha da zenginleştirecek birer araçtı[256].

İttihatçıların gerçekleştirmek istediği en temel gaye, Merkeziyetçilikti. Daha öncede değindiğimiz gibi II. Abdülhamid'te aynı gaye için çalışmıştı. Bu noktada uygulanan politikaların da esas amacı, Merkeziyetçiliğin sağlanmasıydı. Çünkü Osmanlı coğrafyasındaki şartlarda değişmeyen ve tarihin gösterdiği tek bir gerçek vardı: O da yerel idarelerin kuvvetlendirilmesi demek olan Adem-i merkeziyet'in, uygulanması durumunda bu sistemin, merkezden ziyade devletten kopmayla eş değer görülmesiydi. O yüzdendir ki bu sistem, Osmanlılar ve Anadolu coğrafyası içinde uygulanamazdı. Bu sebepten ötürü Tanzimat'tan beri aslında gerçekleştirilmek istenilen merkezi idarenin, tek ve son söz sahibi güç olmasıydı. Bu durum, yöneticilerin ve fikir sahiplerinin de gözünden kaçmamıştı[257].

---

[255] Erik Jan Zürcher, *a.g.e*., s. 47; Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 75.

[256] Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Haz. Mustafa Özsarı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 11; Şerif Mardin, *a.g.e.,* s. 275-287.

[257] Yusuf Akçura, *a.g.e*., s. 75; İlber Ortaylı, *a.g.e.,* s. 13-23; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.,* s. 173-175; Erik Jan Zürcher, *a.g.e.,* s. 45-48.

Şimdi kısaca üç siyasi akımdan bahsedip, ele aldığım dönemde gerçekleştirilmek istenen ve uygulanan asıl politika ve hakim düşünceye, değinelim. Osmanlı tebaa'sı ya da "Osmanlı milleti" dediğimiz sistemde aslında tam bir "meşrutiyet mayası" vardı. Ama bu sistemin aslında kadim Osmanlı politikası olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Padişah II.Mahmud'a atfedilen şu söz manidardır: "Ben tebaamdaki dinler farkını sadece cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim". Tanzimat boyunca da revaşta olan "Osmanlılık" fikri, Ali ve Fuad Paşalar zamanında da gündemdeydi. I.Meşrutiyet ve II.Meşrutiyet'in başında da bu fikre hala itimat edildiği görülse de II.Meşrutiyet döneminde bundan yüz çevrilerek diğer akımlar da sistem için de denendi. Tek hedef, Osmanlı Devleti ve milletini, parçalatmamaktı. Esasen milliyet fikri, Almanlar tarafından milliyetlerin esası, ırk olmak üzere ısrarla tefsir edildiğinden beri yegane geçerliliğini ve gücünü kaybetmişti. İlk darbe Fransız İmparatorluğu'nun tekerlemesiyle gelmişti. Artık bu siyasetle, politika takip etmekte güçtü[258]. Ziya Gökalp'in de işaret ettiği gibi Dünyanın doğusu ve batısı da açık bir surette göstermektedir ki içinde bulunan bu asır, milliyet asrıdır. Bu yüzden en kuvvetle mefkure de "milliyet mefkuresi" olmuştur[259].

İktisatları kuvvetli olan memleketlerde hükümetler de daima güçlü olmuştur. Fenler, sanayiden doğar. Medeniyet tarihinden de anlaşıldığı üzere sanayi ilerleyince, fenlerde gelişiyor. Bu denklemde kuvvetli bir hükümet için iktisadi güç, bunun için de sanayi gerekmektedir. Osmanlılarda fen ve sanayi de teknik ilerleme için "muasırlaşma", politikasını takip etmeye gayret göstermişti. Osmanlıların, yeniliklerini sadece askeri alana indirgemek ise büyük bir hatadır[260].

"Osmanlı milleti", siyasetinin başarısızlığının görülmesi ve istenilen verimin alınamaması üzerine İslamcılık mefkuresi, uygulanmaya çalışıldı. "Vatan" ve "Osmanlılık" sloganlarıyla işe başlayan Genç Osmanlılar denen şair ve siyasi zümrenin, üstünde durdukları en temel nokta da "İslamiyet"ti. Bu siyasete göre artık Müslim Osmanlı tebaası ile Gayr-i Müslim Osmanlı tebaası ayrılacaktı. Fakat diğer

[258] Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 75-78.

[259] Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 15.

[260] A.g.y., *a.g.e.*, s. 16,30.

yandan tüm Müslümanlar da Osmanlı çatısı altında birleşecekti. Müslümanlar, "Din ve millet birdir" amacından hareketle "tek millet" çatısında toplanmaya çalışılacaktı. Sultan Abdülaziz devrinden beri diplomaside "Panislamizm" sözü sık işitilir oldu. Asya'da ve Afrika'da bazı Müslüman hükümdarlar ve aşiretlerle münasebet kurulmaya başlandı. Sultan II.Abdülhamid devrinde de "İslam Birliği", siyaseti desteklendi ve yürütülmeye çalışıldı[261]. Hemen belirtelim Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak mefkureleri arasında bir zıtlık ve çekişme yoktu[262].

Yukarıda da değindiğimiz gibi çağ, milliyet çağıydı. İslam aleminde de milliyetçiliği ilk benimseyenler, Arnavutlar ve Araplardı. Mısır'da Abdullah Nedim, Arap milliyetçiliğini, İstanbul'da da Naim Bey, Arnavut milliyetçiliğini diriltmek için uğraşıyorlardı. Bu iki isminde ortak noktası, milli uyanış için Türk düşmanlığını yerleştirmeye çalışmalarıydı. Osmanlı, bu yönteme yabancı değildi. Aynısını daha önce Gayri Müslim azınlıklar da denemişti. Ama Araplar ve Arnavutlardan bazılarının bu yöntemi deneyip, bu sese kulak vermeleri, İslamcılık siyasetinin uygulanabilirliğini zora soktu ve bu ideolojiyi de arka planı itti[263]. Örneğin; Arnavutlar, isyan ettikleri sırada fırka farkı gözetmeden bütün Türk kökenli memurları kovdular. Ellerine geçirebildikleri, Türk subay ve askerlerini de öldürmüşlerdi. Benzer hadiseler Arap coğrafyasında da yaşandı. Türk askeri ve milleti, aslında hep yalnız olduğunu bir kere daha anladı. Burada hemen değinmekte fayda var: Trablusgarp Savaşında, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan yerel aşiretler ve beyler, Osmanlıcılık/Osmanlılık ve İslamcılık politikalarının son nadir başarısı olarak dikkat çekmektedirler[264].

Çekirdekteki hedef olan Merkeziyetçiliği, sağlamak için geriye tek bir yöntem, mefkure kalmıştı: "Türkçülük/Ulusalcılık". Türkçülük aynı zamanda Devletin kurucu, ezeli ve ebedi can organı, koruyucusu demek olan, Türk olan ve olmayan ama kendini Türk hisseden ayrıca Türk kimliğinde yaşamaktan memnun olan herkesi kapsayan geniş bir yelpazeydi. Bu mefkureyi de zaman zaman müfrit düşüncelerle ırkçılık bazına kaydıranlar olmuştu. Lakin ilerleyen yıllarda ve Milli mücadelede,

[261] Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 78-81. Ayrıca bkz. Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 72-73.

[262] Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 20.

[263] A.g.y., *a.g.e.*, s. 40.

[264] A.g.y., *a.g.e.*, s. 42.

"Ulusalcılık" denen fikrin doğuşunda da en büyük pay her zaman her koşulda tek gayesi, Türk ulusunu, devletini ve milletini kurtarmak, savunmak ve yüceltmek olan, "Türkçülük" mefkuresi olmuştur. İşte bu mefkure bariz bir şekilde, "Türk Milliyetçiliği"dir.

Türkçülük, bu bağlamda İslamcılık ve Osmanlılık ideolojilerini de büyük ölçüde içinde barındıran bir üst siyasi jargon ve Milli bir politika olarak, İttihatçılar tarafından en başından beri uygulanmaya çalışılmıştı. Osmanlıcılık politikasına inanmayan her kavm-i tebaa, zaten mekteplerinde çocuklarına kendi tarihlerini ve dillerini öğretiyordu. Meşrutiyetle beraber bu politikaya ivme kazandırılmak istenince bazı unsurlar/kavimler, bunu kendilerini "Türkleştirmek" için bir araç olarak görmeye başladılar. Aslında haklılık payları vardı. İttihatçıların, II.Meşrutiyette takip ettiği, Osmanlılaştırma siyasetinin altında gizli bir "Türkleştirmek" arzusu vardı. İttihatçıların bu ince siyasetini gören unsurlar da maddi ve manevi teşkilatlanıp, milliyetlerini müdafaa için azami dikkat gösterdiler[265].

Almanya, İtalya, Fransa ve Rusya gibi çoğu ülkenin siyasetinde "milliyetçilik", en başta denendi ve ırk bazında da ele alındığı oldu. Fakat Osmanlı Devleti, öyle ya da böyle bu politikayı, en son çare olarak uygulamaya koydu. Osmanlı Devletinde ise İttihat ve Terakki Fırkası, söz konusu ideolojiyi esas olarak, 1908'den itibaren denemeyi düşündü ve uygulamak istedi. Çünkü Osmanlılar, İmparatorluk sıfatının gereğini sonuna kadar savunmak istedi. Osmanlı Devlet anlayışında, hangi sistem karşısında, hangi dönemde, nasıl ve neyle ayakta durulması gerekiyorsa, öyle durulmaya çalışıldığını çok net görmekteyiz. "Devletin bekası", her türlü siyaset ve ideolojiden üstün tutuluyordu[266]. Osmanlı üst kimliğinde "Osmanlı Milleti/Tebaası" sistemini yerleştirmek düsturuyla, Meşrutiyet ortamına uygun hareket etmek isteyen İttihatçılar, bunun sekteye uğrayacağını anladıklarından beri - ki bunda seçim süreci ve propagandalar da etkili olmuştur- merkezileşmeyi sağlamak için yeni mefkureleri denemek ve uygulamak zorunda kaldılar. Akçura'nın da işaret ettiği gibi

---

[265] A.g.y., *a.g.e.*, s. 43, 46-47.

[266] Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s. 81-82; Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 80-81; İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 82-83; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 175-177. Ayrıca Bkz. Haldun Eroğlu, *a.g.e.*, s. 41-51.

Tanzimatçılar ve Jön Türkler de bir Türkçülük mefkuresi ve Türk milliyetçiliğinden bahsedilemezdi. Nitekim İttihat ve Terakki kadrosu da ilk olarak "Osmanlı kimliği" sıfatıyla geniş bir pencerede meşrutiyetin de gereği olarak, etki alanı tüm İmparatorluk olacak şekilde hedefteki politikalarına ulaşmak istedi. Bunun gerçekleşemeyeceği görülünce de bu politika tamamen terk edilmese de esas ve son çare olarak "Türkçülük" mefkuresi benimsendi. İttihat ve Terakki Fırkası yine "tebaa" anlayışı yerine "vatandaş" anlayışını yerleştirmek istemişti. Netice de dönemin geçerli tüm siyasi akımları sırasıyla bazen hep birlikte bazense ayrı ayrı uygulanmaya çalışılsa da İttihatçıların, her zaman gönüllerinde yatan, kuvvetli bir Merkezi sistem ile "Türkçülük" politikalarıydı[267].

2. Cemiyetler Kanunu'nun Çıkarılması

İttihat ve Terakki Fırkası da kuruluşu ve ortaya çıkışı itibariyle gizli bir cemiyet, dernekti. Meşrutiyetin ilanından sonra, İmparatorluktaki çoğu dernek ve cemiyet şeklindeki yapılanmalar artık kendini gizleme ihtiyacı hissetmeden gün yüzüne çıktı. Tabi hala gizlilik özelliğini koruyanların olabileceği de düşünülebilir. Nitekim bir yere kadar Meşrutiyette, çoğu gizlilik esasıyla örgütlenen bu dernek, cemiyet ve çetelerin, mücadelesinin bir ürünüydü. Bu yüzden İttihatçılar, dernek, cemiyet ve çete tarzı yapılanmaların yeri geldiğinde ne kadar tehlikeli olabileceğini de iyi biliyorlardı.

Meşrutiyetin özgürlük havasından yararlanan Osmanlı unsuru tebaalar da kendi isimlerini koydukları çeşitli dernek ve kulüpler kurdular. Bu cemiyet,kulüp ve dernekleri kontrol edecek yahut resmileştirecek bir kanun düzenlemesiyse halı hazırda yoktu. İttihatçılar, ileride olması muhtemel bir tehlike sinyalini görmüşlerdi.

---

[267] Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Türklük-Müslümanlık-Osmanlılık", *Tanin*, M. 29 Eylül 1909(H. 14 Ramazan 1327), No:387, s. 1; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 218-220.

Özellikle Makedonya'daki örgütlerin, Balkan devletlerinin hükümetleriyle temas halinde olduklarının farkındaydılar[268].

Hacısalihoğlu'nun, Makedonya sorunun çözümü için alınan önlemlerden biri olarak gördüğü bizim içinse hem Osmanlıcılık ve Merkezileşme politikalarının bir parçası ve gereği hem de muhalefetin, İttihat-Terakki iktidarı karşısındaki gücünü kırmak ya da kontrol etmek ve Makedonya'daki buhrana bir çözüm ve dernek-kulüplere resmi bir kontrol mekanizması, getirecek bir uygulama ve sistem olarak gördüğümüz, kanundu: "Cemiyetler Kanunu". Bu kanunun hazırlanmasında, 31 Mart Hadisesindeki İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Volkan gazetesinin etkisiyle Ahrar Fırkasının, İttihat ve Terakki'ye karşı baskısı da çok etkili olmuştu. Zaten 31 Mart isyanını bastırmaya gelen Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın, hükümete verdiği ültimatom'un maddelerinden biri de "dernekler hakkında bir kanun çıkarılması" isteğiydi[269].

Osmanlı hükümeti, bütün dernek ve kulüpleri, denetime altına alarak, milli ve dini bir temele sahip cemiyet ve dernekleri, yasaklamak istiyordu. İttihatçılara göre bu tür kuruluşlar, İmparatorluktan ayrılışları körükleyip, destekliyor ve Osmanlı birliği dediğimiz, "Osmanlı millet" sistemine zarar veriyordu. Cemiyetler Kanunuyla amaç, bunun önüne geçilmesi ve aynı zamanda Osmanlı toplumunun kültürel çoğulculuğunun, farklı ve tehlikeli bir boyuta ulaşmasını engellemekti. Yani bu yasa, edebiyat ve kültürel amaçlı derneklerin kurulup, faaliyet göstermesi için bir engel teşkil etmeyecekti[270].

Karolidi Efendi de yasaya karşı çıkan gayr-i müslim mebuslardandı. Hükümetin açıklamaları, Kanuna karşı gelen mebusları tatmin etmiyordu. Karolidi Efendi: "İyi bir Rum olmadan iyi bir Osmanlı olamam, iyi bir Hıristiyan olmadan Müslümanları sevemem. Büyük İdealimiz var. Çünkü büyük bir milletin çocuklarıyız" diyerek yaklaşımlarını sergiliyordu. Ermeni mebuslardan Vartakes Efendi, yasanın asıl

---

[268] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e*., s. 309; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e*., s. 19-24; Sina Akşin, *a.g.e*., s. 47-51; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 15.Basım, İstanbul 2016, s. 43, 47-51.

[269] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e*., s. 301-310; H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 180; Kenan Olgun, *a.g.e*., s. 301-302.

[270] Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 127.

amacının zorla Osmanlı birliğini gerçekleştirmek olduğunu, oysa bu amacın ancak adil bir politikayla sağlanabileceğini belirtiyordu. Bu yasanın çıkması durumunda bazı cemaatler açısından büyük hoşnutsuzluklara yol açıp, olası bir isyanı teşvik edeceği konusunda da hükümeti uyardı[271]. Yorgo Boşo Efendi de bu kanun tasarısına karşı olduğunu belirterek, kavmiyete dayalı cemiyetler kurulmasını desteklediğini ve bunun Osmanlılığa aykırı bir şey olmadığını belirtmişti. Kozmidi Efendi'ye göre de Osmanlı birliğini oluşturan çeşitli unsurların haklarının "ayaklar altına alınmasıyla" Osmanlı birliği, gerçekleşemeyecekti[272].

1909 değişikleriyle, ilk anayasamız olan 1876 Kanun-i Esasi'de eksikliği görülen hususlarda bir takım düzenlemeler yapılmıştı. Bunlardan biri de "dernek kurma hakkı ve toplanma özgürlüğü" idi. Ayrıca hafiyelik ve sansür de kaldırılmıştı[273]. İttihatçıların, Melis- Mebusan'a sundukları Kanun tasarısında, en fazla tartışılan: "Kavmiyet ve cinsiyet esas ve unvanlarıyla siyasi cemiyetler teşkili"ni yasaklayan tasarının dördüncü maddesiydi. Bu kanun tasarısıyla gizli cemiyetlerin kuruluşu yasaklandığı gibi cemiyetlerle ilgili hukuksal sınır ve işleyiş de belirlenebilecekti[274].

Tüm tartışmalara rağmen Cemiyetler Kanunu, 16 Ağustos 1909'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilerek, yürürlüğe girmişti ve bu kanunla, milliyet esasına dayalı siyasi derneklerin kurulması artık yasaklanmış oluyordu. Böylece Rum, Bulgar, Ermeni ve diğer azınlıklara ait dernek, kulüp ve cemiyetler kapatılmıştı. Fakat buna karşı çıkan aşırı milliyetçiler, gizli bir şekilde örgütlenerek, milliyetçi isim ve programlarla değişik isimler altında yine gizli dernekler kurmuşlardı. Bazılarıysa görünürdeki isimlerinin dışında gizli faaliyetlerine devam etmişlerdi. 1901 Fransız Kanunu emsal alınarak düzenlenen Cemiyetler Kanunu, 20 maddeden müteşekkildi[275]. Kanunun 4.maddesine göre kavmiyet esasına dayanan dernek kurulması yasaklanırken, 6.maddesine göreyse gizli cemiyetlerin kurulması

---

[271] Gös. Yer. Manastır Mebusu Trayan Nali Efendi'nin Meclis'teki konuşması için ayrıca Bkz. *M.M.Z.C.*, C.4, D.1, İç.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1982, s. 473-474.

[272] *M.M.Z.C.*, C.5, D.1, İç.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1982, s. 439-441.

[273] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 367-368, 389.

[274] *M.M.Z.C.*, C.4, D.1, İç.1, s. 495 ve devamı. Meclisteki Kanun Görüşmesi için Ayrıca Bkz. Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 304-311.

[275] A.g.y., *a.g.e.*, s. 302.

yasaklanmıştı. Yapılan oylamada 60'a karşı 90 oyla, milliyet esasına dayalı derneklerin kurulmasını yasaklayan madde kabul edilmişti. Kanun dernek kurma hakkını iki biçimde sınırlamıştı: İlk sınırlama derneklerin amaçları ve nitelikleriyle alakalıyken, ikinci sınırlama üye olacaklar için getirilmişti. Herhangi bir cemiyete üye olmak için 20 yaş sınırı getirilmişti. Kanunun 7., 11. ve 14. maddeleri, derneklerin işleyişi hakkında gerekli hükümler içermekteydi. 18. madde de derneklerin her an zabıta tarafından denetlenebileceği hükmünü içeriyordu. Böylece derneklerin özgürlüğü fiilen devlet denetiminde olacaktı. 1909 Cemiyetler Kanunu, 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır[276].

1909 yılının sonlarına doğru artık hükümet, politikasının hedefindeki yeni yasaları uygulamaya başladı. Bunlardan en dikkat çekeni: Şekavet ve Mefsedetin Men'i hakkında kanun ile Cemiyetler Kanunuydu. İlk kanunla da Serserilik ve Eşkıyalığın Önlenmesi amaçlanmıştı[277]. Tatil-i Eşgal Kanunuyla da grev hakkı daraltılmış ve kısıtlanmıştı[278].

3. Kilise ve Mektepler Kanunu Kapsamında Rumlar

Rum isyanında din adamlarının rolünün ne kadar büyük olduğundan bahsetmiştik. Çünkü kilise ve din adamları(papazlar, piskoposlar, metropolitler) özellikle bağımsızlık duygularını, Rum halkına aşılayan kesimdi. İşte bu durumun da farkında olan Osmanlı hükümeti de alınması gereken tedbirleri bir bir uygulamaya başlamıştı. Meşrutiyetin mayasındaki "eşitlik vasfını", Osmanlı tebaa'sı olan herkese ve her kesimden cemaate, götürme parolasıyla, siyaseten de merkezileşmeyi kuvvetlendirmek için çıkarılan kanunlar arka arkaya geliyordu. Şimdi sıra doğrudan Gayr-i Müslimleri ilgilendiren, "Kilise ve Mektepler" meselesindeydi[279].

---

[276] A.g.y., *a.g.e.*, s. 303-304; Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 368.

[277] Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 128.

[278] Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 369. Yine Meclis'in 17 Mayıs 1909'daki 73.toplantısında "İçtimaat-ı Umumiye Kanunu(Toplantı Kanunu)", kabul edilmiş ve 8 Haziranda da Padişah'ın huzuruna sunularak, 9 Haziran 1909 tarihinde resmileşmiştir. Bu kanun kapsamında da "Toplantılar", ele alınmış amaç ve kapsamları düzenlenmişti. Kenan Olgun, *a.g.e.*, s. 283-301.

[279] Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 69; Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 11.

Milliyetçilik akımının, "Osmanlı millet" sistemini zayıflatıp, geçerliliğini yitirtmeye başlamasından beri Osmanlının, Hıristiyan Ortodoks tebaaları arasında ayrışma ve çatışmalara yol açan bir mesele ortaya çıkmıştı:"Kilise ve Mektepler" sorunu. Her cemaatin dini lideri, kendi topluluğunu yönetmek ve düzeltmekle de görevliydi. Bu cemaatler, Kanun-i Kadim'den gelen ayrıcalıklarla, kendilerine verilen beratlarla, kendi iç işlerinde özellikle din ve eğitim konularında özerk bir şekilde hareket edebiliyorlardı. Böylece kendi içlerinde dini, hukuki, gelenek-göreneklerini ve eğitim sistemlerini rahatlıkla sürdürebilmişlerdi. Balkanların ve Ortodoks dünyanın parçalanmasında bir diğer önemli etken de "Rum Asimilasyonu" da denen; Patrikhanenin iddia ettiği ve sürdürdüğü, Rumluğu tüm Ortodokslara hakim kılma düşüncesiydi. Patrikhane, bu inancı ve politikası kapsamında tüm Ortodokslara, ibadetlerini ve eğitimlerini, Rumca yapmaları hususunda büyük bir baskı uyguladı[280].

Patrikhanenin bu uygulaması ve tutumu, başta Bulgarlar olmak üzere diğer Rum olmayan tebaalar tarafından da tepkiyle karşılandı. Bunlar, Rumlar dışındaki tüm Ortodoks Hıristiyanlar: Sırp, Bulgar, Romen, Ulah, Ortodoks Arnavut ve Ortodoks Araplardı. Türk ve Müslüman mebuslar, Meclis'teki müzakerelerde bu meselenin hukuki bir sorun olmaktan çıktığı ve sosyal bir sorun haline geldiğini belirtmişlerdi. Özellikle "Kilise" konusunda Bulgarlar ve Rumlar, birbirine düştüler. Bu yüzden, Bulgar ve Rum çetelerinin birbirlerine karşı husumetlerini, bu meselelerde de aramak gerekecektir. Bu mesele, özellikle Rumeli'deki asayişi bozmakta, sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyerek aynı zamanda da yabancı müdahalesi için bir zemin oluşturabilme tehdidi içermekteydi[281].

Babıali tarafından sadece Ortodokslar arasındaki bir mücadele olarak görülmeyen bu mesele aynı zamanda Osmanlı milleti/Osmanlıcılık ve Merkeziyetçilik siyasetlerini tehdit etmesine fırsat vermeden çözülmek isteniyordu[282]. Zaten Islahat

---

[280] A.g.y., *a.g.e.*, s. 9-10; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 50.

[281] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 86; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 51; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 183. Bulgarlar, Rum Patrikhanesinden ibadetlerini Bulgarca olarak yapmayı ve okullarda ders dili olarak Bulgarcanın okutulmasını talep etmişlerdi. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Çatay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 65-66.

[282] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 51.

Fermanından sonra Osmanlı coğrafyasında kiliseler ve gayrimüslim cemaat okullarının sayısı artmıştı. Bulgar ve Rum cemaati arasındaki ilk olaylar: Patrikhane'nin bazı Bulgar rahipleri aforoz etmesiyle ve Bulgarca ayin yapılmak istenmesi üzerine başladı. 1860'larda Bulgarların, bağımsız Kilise talepleri, Babıali'den dönmüştü. Bulgarların, araya Roma'yı sokmasıyla işin çehresi değişti. Özellikle tüccar ve şehirli Bulgarlardan, Katolikliğe geçenler oldu. Bundan tedirgin olan Rusya, artık bağımsız bir Bulgar Eksarhlığı/Krallığı, girişimlerini destekledi. 1870'te Babıali'den, Bulgar Eksarhlığı'nı resmen tanıyan bir ferman çıkınca Bulgarlar, kendi kiliselerinde birleşmek ve Fener'den ayrılmak için en uygun fırsatı bulmuşlardı. Lakin Fener Rum Patrikhanesi'nin, diğer Ortodoks cemaatlere nazaran ısrarla reddettiği, Bulgar Kilisesiydi. Patrikhane ancak II.Dünya Savaşından sonra Bulgar Kilise teşkilatının ulusal statüsünü tanıdı[283].

Doğu Rumeli'nin, 1885'te Bulgaristan'la birleşmesinden sonra zaten Bulgar Prensliği'nin kurulmasından beri devam eden Bulgar ve Rumlar arasındaki "kilise çekişmesi" daha da şiddetlenmişti. Her iki taraf açısından da kilise ve mekteplerde, propaganda yarışı hızlanmıştı[284]. Kiliseler Meselesi, mecliste hararetli tartışmalara yol açmış ve Rum mebuslardan P. Karolidi ve P. Kozmidi Efendiler, bu meselenin akışına bırakılmasını dile getirmişlerdi. Onlara göre bu mesele halen Patrikhanenin iç meselesiydi ve Patrikhanenin uğraşması gerekiyordu. Kısacası Rum mebuslara göre büyütülecek bir mesele yoktu hatta bazıları ortada mesele olduğunu bile kabul etmiyorlardı. Fakat payitahta gelen telgraflardan da anlaşıldığı gibi ortada çözülmeyi bekleyen önemli bir sorun vardı. Rum mebusların görmezden gelen vurdumduymaz tutumları bunu değiştirmeyecekti. Bu mesele çözülmediği takdirde, Osmanlı Devleti

---

[283] İlber Ortaylı, *a.g.e*., s. 131, 133, 134; Süheyla Yenidünya, *a.g.t.*, s. 56-62, 64-75. Bulgar milli uyanışının ilk evresinde, *Paisii* ve *Sofroni* gibi Bulgar din adamlarının ve filolojik açıdan da Bulgarların uyanması için çalışmalar yapmış bir Rus olan, *J.Venelin*'in de etkisi büyüktür. Patrikhane'nin Rumlaştırma politikası için de Bkz. Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 17-23.

[284] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 185. Rumlarla, Bulgarlar arasında nefret ve saldırganlığın bir kötülüğe sebebiyet vermemesi için Osmanlı tebaasından olan Rumlara ve Bulgarlara, Patrikhane ve Eksarhhane vasıtasıyla nasihatlerde bulunulması için bkz. BOA, *DH.MKT*., Dosya No. 1290, Gömlek No. 52, M. Eylül 1908/ H. Ş 1326, s. 1-2.

de çok şey kaybedecekti[285]. 19 Ağustos 1909'da Pandelaki Efendi, Kanun daha meclise gelmeden önce Bulgarlar ve Rumlar arasında mezhep farkının bulunmadığını dolayısıyla Ortodokslar üzerinde tasavvur ve karar verme hakkının, Fener Patrikhanesine ait olduğunu öne çıkaran bir konuşma yaptı. Diğer Rum mebuslar gibi o da Patrikhanenin, her şeyin üstünde olduğu tutumu içindeydi. Pandelaki Efendi, Bulgar ve Rumlar arasında mezhep farkının olmadığını söyleyerek doğru bir tespitte bulunmuştu. Nitekim Rum mebuslar, Kanun-i Kadim'den gelen haklarının devam etmesi ümidiyle tavır sergiliyorlardı. Fakat bu tutum, meşrutiyete ve çağa tamamen aykırıydı. Burada özellikle Rum mebusların yanıldıkları nokta, ibadetlerin ısrarla Rumca yapılmasından kaynaklanıyordu. Anlamak istemedikleri şey, Bulgarların artık ibadetlerini, Bulgarca gerçekleştirmek istemeleriydi. Zaten ne Bulgarların ne Sırpların ne de diğer Ortodoksların, Ortodoksluktan ayrı bir mezhep kurma gayeleri yoktu. Kısacası Patrikhane, tek elden merkezi yönetimi ve son söz sahibi olma hakkını kaybetme korkusu içerisindeydi. Kanun çıkmadan önce Patrik İoakim de bizzat kendi ağzından, bu kanun tasarısından duyduğu rahatsızlığı ve Rum tebaa açısından endişelerini, Patrikhane meclisinde dile getirmişti. Artık ne Patrikhane'nin ne de Rum mebusların, bu kanunun çıkmasını engelleyecek ve yapabilecek bir şeyleri kalmamıştı[286].

Babıali, harekete geçti ve Kiliseler Kanunu olarak bilinen kanun tasarısı, on bir maddeden müteşekkil, esas adıyla "Rumeli'de kain münazaun-fih kilise ve mektepler hakkında kanun" olarak, M.26 Haziran 1910/R.13 Haziran 1326 tarih ve 118 numaralı tezkereyle Ayan heyetine gönderilerek, oy çokluğuyla Meclis-i Umumi'den geçti. M.3 Temmuz 1910/R.20 Haziran 1326 tarihinde de Dahiliye Nazırı Talat, Sadrazam İbrahim Hakkı ve Sultan Mehmet Reşat tarafından imza edilip, Takvim-i Vekayi'nin 575. sayısında yayımlanarak yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre: Kilise ve

---

[285] Bülent Atalay, *a.g.e*., s. 52. Rumeli'de Bulgarların, Rumları Bulgar Eksarhlığı'na bağlamaları, Rumların da Bulgarları, Rum Patrikhanesi'ne bağlamaları için sıkıştırdıkları, kilise anlaşmazlıkları, ahali arasında çıkan huzursuzluklarla ilgili yazışmalar ve bu durumun Meclis-i Vükela'da görüşülmesi isteği için bkz. BOA, *DH.MKT*., Dosya No. 1295, Gömlek No. 21, M. Eylül 1908/ H. Ş 1326, Belge Adedi:12, s. 1-12.

[286] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e*., s. 86-87. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı, "Siyasiyat/Kiliseler Kanunu ve Patrikhane Muhalifliği", *Tanin*, M.4 Temmuz 1910/R.21 Haziran 1326, Sayı:661, s. 1.

Mekteplerin paylaşımı nüfus yoğunluğuna göre yapılacaktı. İstisna olarak çiftliklerdeki özel mabetler bunun dışında tutulmuştu. Aynı bölgede her iki cemaate de mensup tebaa yaşıyorsa, kilise ve mektep hangi taraf adına yapılmışsa, o tarafta kalacaktı[287].

3.1. Kanuna Rum Tebaa'nın Muhalefeti

Kanuna başından sonuna kadar hem Rum Patriği hem de onun izinden giden Rum mebuslar tamamen karşıydılar. Açıkçası Bulgarların ve diğer Ortodoksların ibadetlerini ve eğitimlerini kendi dillerinde yapmaları, Rum tebaa'yı çok da ilgilendirmiyordu. Halk işinde gücünde ve günlük yaşayışına bakıyordu. Bu noktada kanuna ısrarla karşı duran Osmanlı'nın Rum tebaasından ziyade Patrikhane ve Rum mebuslardı. Rum Patriği, Kiliseler Kanunun Meclis-i Mebusan'da görüşüldüğü sıralarda bu kanunun, fermanlara ve Meşrutiyetin temel yapısına aykırı olduğunu iddia ediyordu. Fakat durum iddia ettiğinin tam tersiydi. Yine Rum Patriği'ne göre Rumlarla, Bulgarlar arasında ne zaman bir ihtilaf olsa Devlet-i Aliyye'nin kararları hep Bulgar tebaa'yı, okşayacak tarzda zuhur etmişti[288]. Oysa Bulgarlarla Rumlar arasında tartışmalı olan, Gorıncı Karyesi Ayayorgi Kilisesi hakkında Ocak 1910 tarihli karar, statükonun muhafaza edileceği yönünde olması hasebiyle manidardır[289].

Bütün bu gerekçelerle Rum mebuslar, Meclis-i Milli tarafından onaylanan kanunun, Sultan Reşat tarafından onaylanmamasını talep ettiler. Patrik İoakim de protesto amaçlı Adliye Nezaretine ve Padişah'a, başvurdu. Rum mebuslar ve patriğin bütün girişimlerine rağmen bu kanun çıktı ve uygulanmaya başlandı. İttihatçılar tarafından bu kanun, bölgede Rumlar ve Bulgarlar arasında devam eden asayiş

---

[287] Bülent Atalay, *a.g.e*., s. 54; Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e*., s. 86-89. Takvim-i Vekayi'nin 575. sayısı Rumi 23 Haziran 1326, Miladi 6 Temmuz 1910 tarihlidir. "Mevad-ı Umumiye/Kararname", *Takvim-i Vekayi*, R.23 Haziran 1326/M.6 Temmuz 1910, Sayı:575, s. 1.

[288] "Makedonya Kiliseleri Hakkında Rum Patrikhanesi'nin Ceride-i Resmiyyesinde Görülen Takririn Suret-i Mütercemesidir", *Tanin*, M.3 Eylül 1909/H.18 Şaban 1327, No:361, s. 3. Yunanistan için ayrıca bkz. "Yunanistan'da Hal ve Mevkii/Devlet-i Aliyye-Yunanistan", *Tanin*, M.2 Eylül 1909/H.17 Şaban 1327, No:360, s. 2.

[289] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 55/1, Gömlek No. 49, M. Ocak 1910/H. Muharrem 1328, s. 1-3.

sorununu çözecek yegane çare olarak görülüyordu[290]. Kanunun 3.maddesine göre bir yerleşim yerinde birden fazla cemaate mensup ahali yaşıyorsa, kilise ve mektep hangi cemaat adına yapılmışsa o tarafta kalacaktı ancak kilise ve mektebi yaptıran taraf, mahalle nüfusunun üçte birinden az ise kilise ve mektep çoğunluğa verilecekti. Bu sefer de azınlıkta kalan tarafın mağdur olmaması için yeni bir kilise ve mektep yapımı, devlet tarafından karşılanacaktı. Bu yüzden bu kanun, devlete büyük bir mali külfet getirmişti. Kısa bir örnek vermek gerekirse yapılan ilk incelemelerde, sadece Manastır, Filorina, Kırçova, Ohri, Pirlepe, Behişte ve Kesriye'de, Patrikhane için 19 kilise ve 21 mektepken, Bulgar Eksarhlığı için 15 kilise ve 14 mektebe ihtiyaç duyulduğu, 29 Temmuz 1910 tarihli raporda görülmektedir[291].

Osmanlı hükümeti, yeni yapılacak olan kilise ve mektepler için 4 milyon kuruşluk bir ödenek ayırdı. Zaten hükümet kanun çıkmadan hemen önce 5 Temmuz 1910'da, 120 köy üzerinde çalışmalarını tamamlamış ve kapalı olan kiliseleri de açma kararı almıştı[292]. Osmanlı hükümeti, asayiş için Rum ve Bulgar çetelerine karşı lazım gelen tedbirleri almak zorundaydı. Bunun için harekete geçtiğini de raporlardan anlıyoruz[293]. Hükümet, Yunanistan'daki çete teşkilatlanmalarından haberdardı[294]. Yine Osmanlı makamları, daha önce çete mensubu olanları dahi sonradan bu yoldan döndüğüne kanaat getirdiğinde, yapılan tahkikatı sonlandırmaktan çekinmiyordu. Bunu da yine Patrikhane nezdinde yapılan bir girişim sonucunda iki Rum vatandaşının serbest kaldığı, bir vesikadan öğreniyoruz[295]. Osmanlı hükümeti ve makamları, hem Bulgar hem Rum çetelerinin hareketlerinden haberdardı. Makedonya toprakları için bilhassa endişeler, buradan kaynaklanıyordu. Bunun akabinde Osmanlı Devleti, Makedonya Yunan İhtilal

---

[290] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 193-195. Kesriye'de Rum Metropolidi Yovakim'in, mevcut asayişi ihlal ettiği için görevinden uzaklaştırılması gerektiği hakkında yapılan şikayet için bkz. BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 11/1, Gömlek No. 1, M. Ocak 1909/H. Muharrem 1327, s. 1-3.

[291] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 54-55.

[292] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 195; Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 88. Sadece Bulgar ve Rumlar için yapılacak olan yeni Kilise ve Mektepler için 1.5 milyon kuruşun üzerinde ödenek ayrıldığını biliyoruz. Ayrıntılı rakamlar için de bkz. Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 56.

[293] BOA, *DH.SYS*., Dosya No. 29/2, Gömlek No. 3/20, M. Aralık 1910/H. Zilhicce 1328, s. 1-5.

[294] BOA, *DH.SYS*., Dosya No. 29/2, Gömlek No. 3/3, M. Eylül 1910/H. Ramazan 1328, s. 1-3.

[295] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 125, Gömlek No. 36, M. Eylül 1910/H. Ramazan 1328, s. 1-4.

komitelerinin, tahrik hareketlerine karşı daha fazla önlem alınması gerektiğine kanaat getirmişti[296].

Yine Osmanlı hükümeti, Rum çetelerinden aşağı kalmayan Bulgar çeteleri ve propaganda faaliyetlerini de dikkatle takip ediyordu. Çatalca sancağı, Kırkkilise ve Gelibolu livaları, Silivri ve Çorlu kazalarıyla buralara bağlı köylerde, Bulgar propagandaları ve Rumlarla Bulgarlar arasındaki kilise, mektep ve muallimler meseleleri hakkındaki ihtilaflar bitmek bilmiyordu. Kısa adıyla bilinen Kiliseler Kanunu, asıl adıyla da "Kilise ve Mektepler Kanunu" ile tüm bu sorunlara çözüm bulunmak istendiği gibi "Rum Asimilasyonu'na" da son verilmek, Rumeli ve Trakya'da olduğu gibi Anadolu'da da asayiş sağlanmak istenmişti. Böylece Rumlar dışındaki Ortodoks inancına mensup Osmanlı tebaası unsurlar/halklar, bu kanun ve sistemden gayet memnun oldular[297]. Bu kanun kapsamında devlet cemaatlere kilise ve mektepleri, kendi inşa edeceğinden buraların dönüşümlü olarak kullanılma usulü de bitmiş oluyordu[298].

Kanunun çıkışından iki ay sonra Patrikhane, Milli bir Meclis toplama kararı aldı. Osmanlı makamları buna izin vermezken; yine kanunun çıkışından iki ay öncesine tekabül eden ve Osmanlı makamlarınca izni verilen iki husus, Osmanlı Devleti'nin üzerinde hassasiyetle durduğu noktaları bize göstermektedir. 1910'un Nisan ayında, Yunan Kralı'nın özel günü olması hasebiyle Edirne'nin Metropolit Kilisesi'nde dua okunmasına müsaade edildiği gibi Yanya Metropolithanesi Kilisesinde de aleni bir tedeum duası kıraati için ruhsat verilmişti[299].

Rum Patriği'nin, Sultan Reşat'la görüşmesinde Sultan Rum halkının, memleketin en zeki ve güzide unsurlarından biri olduğunu, bu kanunun da unsurlar arasındaki meseleleri çözmek için çıkarıldığını söyleyerek, bunun da şikayete değil bilakis memnuniyete konu olması gerektiğini belirtmişti. Patrik, isteklerinin göz ardı edilmesi durumunda istifa edeceğini dile getirmişse de Sultan Reşat'ın, istifa edecek

---

[296] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 95, Gömlek No. 22, M. Mayıs 1910/H. Ca. 1328, s. 1-2.

[297] BOA, *DH.SYS*., Dosya No. 46, Gömlek No. 1, M. Ekim 1911/ H. Za. 1329, Belge Adedi:100, s. 1-14.

[298] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e*., s. 88; Süheyla Yenidünya, *a.g.t.*, s. 87-90.

[299] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 90, Gömlek No. 13, M. Nisan 1910/H. R. 1328, s. 1-2; BOA, *DH.MUİ*., Dosya No. 94/1, Gömlek No. 1, M. Nisan 1910/H. R. 1328, s. 1-2.

bir durum olmadığını belirtmesi üzerine mesele kapanmıştı. *Tanin*'e göre Patrik, ziyaretten memnun ayrılmıştı. Bize göreyse eğer Padişah, Patrikhane lehine bir şey vaat etmediyse, mevcut durumun tam tersi olması daha kuvvetle muhtemeldi[300].

Patrikhane'nin talimatıyla kanun çıkmadan önce Rumların yoğun olarak yaşadığı yerlerde yasal sınırlar dahilinde kanuna karşı protesto gösterileri düzenlendi. Babı Ali, bu tip gösterilere kanun çıkmadan önce müsaade etmişti fakat kanun çıktıktan sonra ise işin rengi değişti ve bu sefer protesto mitinglerine izin çıkmadı[301]. Patrik İoakim(Yovakim), Rum mebusların, Meclis-i Mebus'an da etkili olamadıklarını gördüğü gibi Patrikhanenin de pek bir şey yapamayacağını anlamıştı fakat yinede Patrikhane, tepkisini koymak istiyordu. Patrikhane'de bu konuyla ilgili özel bir komisyon kuruldu ve Patrikhane'nin nüfuzuna müdahale edildiği görüşüyle metropolitlerin denetimi altında Rumların yoğun olarak yaşadığı yerlerde gereken gösterilerin ve protestoların yapılması kararlaştırıldı. Nitekim kanunun çıkışından çok geçmeden protesto gösterileri de başladı[302]. Benzer bir kararı, Rum Siyasi Kulübü de aldı ve İstanbul'da bir gösteri düzenlemek için Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne başvurduysa da sıkıyönetimin devam etmesinden dolayı gerekli izin çıkmadı. Buna rağmen kanuna karşı, Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerinde Rum tebaa tarafından gösteriler düzenlenerek, protesto edilmiştir[303]. Ergiri, Selanik, Manastır, Yanya, Siroz, İskeçe, Kavala, Edirne, İzmir ve Drama'da da protestolar yapıldı. Yapılan protestolarda sürekli bu kanunun, fermanlara aykırı olduğu dile getirilmekteydi. Gösterilerden sonra Babıali'ye telgraflar çekiliyordu. Yalnız Ergiri'deki gösteride, Ergiri Metropoliti'nin sert konuşmasından sonra oradaki kalabalıktan "enosis", sloganlarıyla metropolite destek verilmesi büyük bir tehlikenin sinyalleriydi. İzmir ve Selanik'teki gösterilerde de öne çıkan açıklamalar şöyleydi: Kanun hiç bir ön araştırma ve inceleme yapılmadan hazırlanmış ve çok acele çıkarılmıştı. Ayrıca bu kanunla, öteden beri süregelen fermanların da feshi anlamına

---

[300] H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 197-198; "Rum Patriği'nin Kabulü", *Tanin*, M. 14 Temmuz 1910/H. 6 Recep 1328, No:670, s. 2.

[301] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 88.

[302] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 59.

[303] "Kiliseler Kanunu Etrafında", *Tanin*, M. 8 Temmuz 1910/H. 29 C. 1328, Sayı:665, s. 2; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 196.

geldiği iddia edilmişti. Zaten bu kanunla Rum Patrikhanesi'ne, o güne kadar tanınan imtiyaz ve fermanlara son verildiği çok açık bir gerçekti[304].

Patrikhane, tüm bunları yeterli bulmayarak ortak bir tavır sergilemek için Patrikhane bünyesinde milli bir meclis oluşturma kararı aldı ve söz konusu meclisin oluşturulması için de seçim yapılmasını, toplanma tarihi olarak da 1 Eylül 1910 tarihini belirledi. Osmanlı hükümeti, Patrikhane'nin yetkileri arasında Meclis-i Milli'yi toplama yetkisi bulunmadığını hatırlattı ve buna izin vermeyeceğini açıkladı. Ancak Patrikhane, Meclis-i Milli'yi toplamak için çalışmalarına tüm hızıyla devam ediyordu[305]. Padişah ve hükümet ise Patrikhane ve Rum tebaa'dan gelen şikayetlere, kanun kapsamında devlet tarafından yapılacak kiliselerin inşası için gerekli çalışmaların ve resmi işlemlerin başlandığı yönünde cevap vermekteydi. Kısacası benzer sorular tekrarlandıkça, Osmanlı hükümeti de benzer cevapları yineliyordu. Zaten hangi yerleşim birimine hangi cemaat için kilise ve mektep inşa edileceği yahut hangi kilisenin kime ait olduğunun belirlenmesi, Makedonya toprakları da dahil Osmanlı coğrafyasının tümü göz önüne alındığında kolay bir iş değildi ve biraz zaman alacaktı[306]. Nitekim Ergiri'de ortaya çıkıp, kendini gösteren tehlikeden yukarıda bahsetmiştik. Şimdi de bağlantılı ve benzer bir tehlikeye dikkat çekmek istiyoruz. Yunanistan'dan, Kilise ve Mektepler Kanunu'na muhalefetinden dolayı Rum Patrikhanesi'ne tebrik telgrafları gelmekteydi[307].

Osmanlı makamları, Milli Meclisin toplanmaması yönünde 26 Ağustos 1910'da Patrikhane'yi uyardı. Uyarı dikkate alınmadığı takdirde toplantının engelleneceği, ısrar halindeyse tutuklamaların yapılacağı bildirildi. Yine Dahiliye Nezareti, Adliye

---

[304] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 60-61. Rum tebaasının kiliseler hakkındaki kararnameleri ile Ergiri'de Rumlar tarafından gerçekleştirilen miting için bkz. BOA, *DH.SYS.*, Dosya No. 29/1, Gömlek No. 1/2, M. Ağustos 1910/ H. Recep 1328, s. 1-5.

[305] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 89; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 62; H. Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 198-199. Rumlar ile Bulgarlar arasında münazaalı olan kiliseler meselesinden dolayı Rum Patrikhanesi'nin akdetmek istediği Meclis-i Milli hakkında bkz. BOA, *DH.SYS.*, Dosya No. 51, Gömlek No. 5, M. Ekim 1910/H. Ramazan 1328, Belge Adedi:24, s. 1-6. Bkz. Ek-9.

[306] BOA, *DH.SYS.*, Dosya No. 29/1, Gömlek No. 1/7, M. Ekim 1912/H. Şevval 1330, Belge Adedi:127, s. 1-7.

[307] "Kiliseler Kanunu Etrafında Yunanistan'da/ Bulgar Eksarhı Ne Diyor?", *Tanin*, M. 25 Temmuz 1910/H. 17 Recep 1328, No:681, s. 3.

ve Mezahib Nezareti vasıtasıyla metropolitlikleri, bu seçimlere katılmamaları konusunda uyarmıştı. Zaten Patrikhane'nin böyle bir Milli Meclisi kurması ve bu amaçla bir seçim yapması, Patrikhane tarafından sürekli ön planda tutulan, "imtiyaz fermanında" da yoktu. Babıali, Milli Meclisin de bu meclisi oluşturmak için gerçekleştirilmek istenen seçimlerin de hiçbir kanuni dayanağının olmadığını sürekli yineliyordu. Toplantıya katılması muhtemel kişilerin kimlikleri, polislere verildi. Emniyet-i Umumiye tarafından gerekli tedbirler alınmıştı. Yine toplantı tarihinden bir gün önce Patrikhane'nin çevresi polis, jandarma ve askerler tarafından kontrol altına alınmıştı. Emniyet birimlerinde, toplantıya katılması beklenen azaların listesi mevcuttu. Patrikhane, toplantı tarihi olarak manidar bir günü seçmişti: Patrikhane için özel bir gün olan, 1 Eylül tarihinde özel bir ayin düzenlenecekti. Böylece toplanması planlanan Milli Meclis için ayin adeta bir kalkan görevi görecekti[308].

Sabahın erken saatlerinde Milli Meclis için seçilenlerin, Patrikhane önüne gelmeleriyle kimliği belirlenenler, polis tarafından Fener karakoluna götürülerek, Meclis-i Milli'nin yasal olmadığı ve buna katılmayacaklarına dair beyanat verip, imzalamaları şartıyla serbest bırakıldılar. Burada sadece bir kişi, ısrarla Meclis-i Milli'ye katılacağını belirtmesi ve vazgeçmemesi üzerine tutuklanmıştır. Tüm güvenlik önlemlerine rağmen kimlikleri belirlenemeyen kişiler vardı. Bunlar da muhtemelen önceden polis tarafından belirlenemeyen ve ayine geldiklerini belirttiklerinden dolayı Patrikhane'ye girmeyi başarmışlardı. İçeride bulunan din adamlarının da katılımıyla yaklaşık 60 kişi[309], Milli Meclisi topladılar ve 12 metropolit(Sen Sinod üyeleri)'ten, 9'unun da hazır bulunduğu toplantıda Patrik İoakim'in açılış nutkuyla çalışmalara başlandı. Bunun üzerine hemen meclis dağıtıldı ve Meclis-i Milli'ye katıldıkları anlaşılanlar da Divan-ı Harb-i Örfi'ye teslim edilmek üzere tutuklandılar. Tutuklanan 21 kişi de ifadeleri alındıktan sonra çok geçmeden

---

[308] Bülent Atalay, *a.g.e*., s. 63; Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e*., s. 89. Kerimoğluna göre, Rumi 1 Eylül 1326/Hicri 9 Ramazan 1328 ve Miladi 14 Eylül 1910 tarihi, Yunan Milli Meclisi'nin toplandığı gündü ve Patrikhane'de ne tesadüftür ki aynı gün, kanun karşısında izlenecek yollar için kendi bünyesinde bir Milli Meclis toplamak istiyordu. H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 205.

[309] Kerimoğlu'nun eserinde Meclise katılanlar 59 kişi olarak verilmekteyken, Yıldırım ve Sofuoğlu'nun eserinde 60 ile 80 arası bir rakam zikredilmektedir. Fakat tutuklanan kişi sayısında, her iki eser de mutabıktır.

tahliye edildi. Böylece Osmanlı hükümeti, Milli Meclis'i, toplatmayarak amacına ulaşmış oldu[310].

Şunu da unutmamalıyız ki İstanbul Örgütü, Rum Siyasi Kulübü, Patrikhane ve din adamları, kanuna direk sert bir tavırla muhalefet ettiler. Onlara destek çıkan Rum mebuslar da vardı. Fakat tüm bunlara rağmen Osmanlı tebaası tüm Rumların, aynı tutumda olduğu yahut aynı ölçüde muhalefet ettiği söylenemez. Başında da iddia ettiğimiz gibi bu kanun işinde gücünde olan Rum tebaa'yı çokta ilgilendirmiyordu. Ama Rum tebaa'nın ekseriyeti, Patrikhane ve Rum mebuslar doğrultusunda fikir sahibiydiler[311].

Nitekim ne *Tasvir-i Efkar* gazetesinin ne de İsmail Hami Danişmend'in eserinde belirttiği gibi Rum ve Bulgar kiliseleri ile diğer Ortodoks kiliseler arasında ciddi anlamda telaffuz edebileceğimiz bir yakınlaşma meydana gelmemiştir. Eğer bu iddialarda olduğu gibi Rum ve Bulgar Kiliseleri arasında bir yakınlaşma gerçekleşseydi ya da en azından o dönem için "İttifak" mertebesinde ciddi bir yakınlaşma gerçekleşseydi; Fener-Rum Patrikhanesi, Bulgar Kilisesi'nin ulusal statüsünü tanımak için 1945'e kadar beklemezdi. 19 Şubat 1945 tarihli "Tomos Protokolüyle", Rum Ortodoks Patrikhanesi(Fener Rum Patrikhanesi), Bulgar Eksarhlık Fermanından[312] beri "Aforozlu/Shizma" ilan ettiği Bulgar halkını, Shizma'yı ortadan kaldırarak resmen tanıdı. Hali hazırda Bulgar Kilisesi, iki binli yıllarda bile Fener Patrikhanesi'nin zaman zaman "ekümenik" iddialarından ve bu yönde hareket etmelerinden dolayı şikayetlerini sürekli dile getirmekteydi[313]. Günümüze kadar genel geçer bir görüş haline gelen "Kilise ve Mektepler Kanunu" ile Balkanlar'daki Ortodoksların, bir araya gelmemelerinin başlıca nedeni olan,

---

[310] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 89-90; H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 205-206.

[311] A.g.y., *a.g.e.*, s. 208.

[312]https://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3217/bagimsiz-bulgar-eksarhligi-kurulmasi-hakkinda-ferman/.

[313] Bojidar Çipof, *Patrikhane ile Mücadelem Bulgar Eksarhlığı Vakfında 15 Yıl*, Bojidar Jipof Kitapları 1, Basıldığı Yer:Kitap Matbaacılık, I.Baskı, İstanbul 2010, s. 20-21,23-26,351,433-440,485,527,535,568,626-643. Bulgarların, Sen Sinod Meclisi toplantısıyla ilgili T.C. İstanbul Valiliğine, Temmuz 2007'de yaptığı başvuru için bkz. https://www.haberler.com/sen-sinod-meclisi-toplantisiyla-ilgili-valilige-haberi/.

kiliseler anlaşmazlığı ortadan kalkmış ve böylece farkında olunmadan, Balkanlar'daki Ortodoks tebaaların, Osmanlı Devlet'i aleyhine birlikte hareket edip, "ittifak" kurmaları için gerekli zemin kurulmuştu. Bu görüşe katılmayarak, yukarıda aktardıklarıma ek olarak şunları da eklemekte fayda görmekteyim. Temmuz 1910 tarihli bu kanunla, inşası düşünen ve çalışmalar için saha araştırmasına başlanılan kilise ve mekteplerin hepsi hayata geçirilemedi. Eylül 1911'de Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla da inşası planlanan ve Osmanlı Devleti'ne yüksek maliyet yükleyen, kilise ve mekteplerin çoğu proje aşamasında kalmıştı. Rumlar dışındaki Ortodoksların, bu kanundan memnun olduğu bir gerçekse de Patrikhaneyle aralarındaki çekişme hiç bir zaman son bulmadığı gibi daha da körüklenmişti[314].

4. İTF'nin Eğitim Politikasında Rumlar

İttihat-Terakki Fırkası ve bu fırkanın mensuplarıyla yöneticilerinin, tüm politikalarında olduğu gibi eğitim alanındaki hedef ve politikalarını da "İttihatçılar", birlikte çizip, belirlemişlerdi. Onlara göre öteden beri askeri ve idari alandaki eğitim reformları ve bu alandaki personellerin eğitilmesinden ziyade tüm Osmanlı halkının/tebaasının, eğitilmesinin zorunluluğunu, hayati önemini kavramışlar ve buna dikkat çekerek, uygulamak istemişlerdi. Tam da bu noktada İttihatçıların eğitim alanındaki politikalarda, Jön Türklerden ayrı bir siyaset takip ettiğini söyleyebiliriz. İttihat-Terakki Fırkası'na göre "eğitim" olabildiğince tabana indirgenmeliydi. Yine gelecek için Osmanlı gençliğinin eğitimine önem verilmek istenmesi, yeni nesile empoze edilmek istenen bir takım görüş ve tutumları da yansıtması bakımından da önemliydi[315].

---

[314] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 55-59; H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 209-211; İ.Hami Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 383,388; İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 134; "Yunan-Bulgar İttifakı", *Tasvir-i Efkar/Yeni Tasvir-i Efkar*, M. 25 Kasım 1910/R. 12 Teşrinisani 1326, No. 424, s. 2; Bulgar Patrikhanesi Arşivi, Tarih: 21 Ocak 1945, Protokol No: 360, Ortodoksia Dergisi 1945 Şubat Özel Protokol Sayısı, s. 54-57'den aktaran http://blog.milliyet.com.tr/bulgar-eksarhligi-ile-istanbul-bulgar-ortodoks-kilisesi-ve-cemaat-nin-tarihi/Blog/?BlogNo=312982; https://patriklik.wordpress.com/tag/bulgar/.

[315] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 212.

İttihatçıların eğitim konusunda esas istekleri, Osmanlı İmparatorluğundaki tüm okulları, devlet denetimine almaktı. Bu merkeziyetçi ve XX.yüzyıldaki milli eğitim politikalarının başlangıcı olması hasebiyle manidardı. Şöyle ki burada esas kast edilen, azınlık okulları ve mektepleriydi. Böylece onlar da devlet denetimine alınacak ve Osmanlı Devleti'nde tek elden bir eğitim sistemi uygulanarak, takip edilecekti. En azından Osmanlı gençleri için Osmanlı coğrafyalarında yaşabilmek için verilmek istenen temel dersler de hemen hemen her okulda eşit şekilde aynı programda verilmek isteniyordu. İttihatçılar aynı zamanda okulları, devlet denetimine alarak bazı azınlık okullarında, öğretmenler tarafından da yapılan bir takım Osmanlı aleyhindeki propagandaların da önüne geçmeyi ve Osmanlı karşıtı bir eğitime, en azından Osmanlı topraklarında izin vermemeyi hedefliyorlardı. Böylece bölücü-yıkıcı fikirler, neşriyatlar, rahatlıkla gençlere "eğitim" adı altında empoze edilemeyecekti. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasıyla ayrılıkçı ulusal ideolojilerini sürdürmek isteyen azınlık okulları ve öğretmenler, bu politikadan doğal olarak memnun olmayacaklardı[316].

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, Müslümanlar ve Gayrimüslimler için ayrıydı. Müslümanlar için geleneksel eğitim, "mektep" ve "medrese"de verilmekteydi. Osmanlı Devleti, büyük medreselerin ve Saray mekteplerinin dışında kalan eğitim kurumlarının idari işleriyle çok ilgilenmemiş bunları daha çok vakıflara ve mahalli tebaa'ya bırakmıştı. Gayrimüslimlerin eğitimleri ise Tanzimat'a kadar kendi cemaat teşkilatlanmalarının yönettiği okullarda yapılmaktaydı. Kanun-i Kadim dediğimiz geleneksel Osmanlı yönetim felsefesinde dini ve diğer alanlarda[317] olduğu gibi eğitim alanında da Gayrimüslimler serbest bırakılmıştı. Yani Osmanlı Devleti'ne göre Gayrimüslimlerin eğitim meselesi, din imtiyazlarının bir parçası olarak telakki ediliyordu. İttihat-Terakki Fırkası, bu sistemi değiştirmek istiyordu. Çünkü dönemin şartları değişmişti. Osmanlıdan bağımsızlığını alan uluslar, ayrılıkçı ideolojilerini Osmanlı'nın, gayr-i Türk tebaalarına da empoze etmenin peşindeydiler. Artık Osmanlı Devleti, "Meşrutiyet"le idare ediliyordu. Herkes için eşitlik ve özgürlük

[316] İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1999, s. 103-104.

[317] Miras, boşanma, evlenme, çeyiz ve nafaka vb. gibi birçok mesele de Patrikhane'nin özel mahkemeleri ve metropolitlikler yetkiliydiler. Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 175,178.

temalarının olduğu bir idari yönetimde, doğal olarak Kanun-i Kadim(geleneksel sistem)'den gelen ayrıcalıklı imtiyazların da yeri yoktu. Herkes Osmanlı yönetiminde "Osmanlı tebaa'sı" idi. İttihatçılarda Meşrutiyetin gerektiği gibi davranmak zorundaydı ama bundan da oluşturmak istekleri milli politikalar için de faydalanmak istemeleri gözlerden kaçmıyordu[318].

Gayrimüslimler, kendi okullarında kendi dillerinde ve istedikleri ders programlarını kendileri düzenleyerek eğitim yapmaktaydılar. Doğal olarak Osmanlı devleti de yıllardır Gayrimüslimlerin imtiyazları içinde addettiği, bu eğitim kurumlarını denetlemeye lüzum görmemişti. Nitekim hatırlanacağı üzere 1821 Rum isyanında, Kilise ve papazların, azınlık okullarının, bu mekteplerdeki öğretmenlerin faaliyetlerinin rolü büyüktü. Rumlar, diğer Gayrimüslim tebaalara nazaran mektep sayısı ve eğitim kalitesi açısından da üstündüler. Ayrıca kendi seçtikleri Rum gençlerini de Avrupa'da tahsil görmesi için gönderebiliyorlardı. Rumların en eski mekteplerinden biri Fener Rum Mektebi, namı diğer Patrikhane Mektebiydi. Yine Rum tebaa için önemli okullardan biri de Divan-ı Hümayun Baş Tercümanlarından Dimitrasko Morozbeyzade'nin kurduğu, 1803-1821 yılları arasında hizmet veren Kuruçeşme Üniversitesiydi[319].

4.1. Cemaat Okullarının Devlet Denetimine Alınması Meselesi

1856 Islahat Fermanı, Gayrimüslim her tebaanın kendi yönetimlerini düzenlemek için bir komisyon kurmasına izin veriyordu. Daha o zamandan her cemaatin kendi nizamnameleri, Babıali'ce, onaylanarak yürürlüğe girmişti. Esasen Fener Rum Patrikhanesi, Tanzimat'tan beri getirilmek istenen yeni düzene, diğer cemaatler nezdinde ki gücünü kaybetmemek ve ayrıcalıklı konumunu korumak için karşı çıkıyordu. Bu yüzden İttihatçılara muhalefette, Rum Patrikhanesi ve cemaati başı çekmekteydi. Kilise ve Mektepler hakkındaki kanunla da İttihat ve Terakki Fırkası, istediği hedefe ulaşarak, Rum cemaatinin imtiyazlarını teker teker ve Meşrutiyet gereğince ellerinden alıyordu. Bu tutumlarıyla İttihatçılar, Rum mebuslara da

[318] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 165-166.

[319] A.g.y., *a.g.e.*, s. 167.

Patrikhane'nin değil, Osmanlı Devleti'nin ve Meclis-i Mebusan'ın, vekilleri olduğunu hatırlatmış, göstermiş oluyorlardı[320].

Resmi ya da özel ilkokullarda dersler öğrencilerin ana dilinde olarak devam edecek ama anadilleri Türkçe olarak okutulmayanlar da ek olarak zorunlu Türkçe dersi okutacaklardı. Yine ortaöğretimlerde de yerel diller okutulmaya devam edecekti. Orta ve Yüksek öğrenim kurumlarında da ders dili, Türkçeydi fakat dini ağırlıklı eğitim veren okullarda bu zorunluluk yoktu[321]. Rum cemaati açısında da cemaat okullarının devlet denetimine alınması ve karma eğitimin yaygınlaştırılmasıyla, cemaat okullarında verilen "cemaat kimliği ve bilincinin" kaybolmasından yani "Türkleşmekten" korkuluyordu[322]. Anadolu'daki Ortodoks okullarında öğretmenlerin önemli bir kısmı, papazlardan oluşuyordu. Sonradan bunların yerini normal eğitimini tamamlamış öğretmenler almaya başladı. Yine Atina Üniversite kuruluşundan itibaren, Anadolu'daki Ortodoks okullarına öğretmen sağlayan en önemli kurumlardan biri oldu[323]. Tanzimat'tan sonra devlet okullarından Gayrimüslim öğrencilere ilk kapılarını açan Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye idi. Islahat Fermanından sonra da diğer devlet okulları da aynı uygulamayla, Gayrimüslim öğrenci kabulüne başlamıştılar[324].

Rum-Ortodoks cemiyetlerinin, kültürel amaçlı olarak kurulmasına, 1861'de Eğitim Dershanesi/Ekpedevtiko Frondistirio ile başlanmıştı. Kuruluş beyanına göre derneğin hedefi, Osmanlı Devleti'nde köken ve dil ayrımı gözetmeksizin Ortodoks halkların tamamına ve daha çok kadınlara yönelik eğitimin yayılmasıydı. Bu amaçla, cemiyet eğitim kurumlarının kurulması ve ders kitapları oluşturulması gibi işlere girişmişti. Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi ve Frondistirio/Eğitim Dershanesi, tamamıyla kültürel ve eğitsel amaçlı laik toplu faaliyet fikrinin gelişmesinden ortaya çıkmıştı. Burada Ruhban olmayanların, Ortodoks Kilise hiyerarşisinden özerkleşme isteklerini göz ardı edemeyiz ve Ruhban olmayanların giderek artan varlığı,

---

[320] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 170.

[321] Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 169.

[322] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 215.

[323] A.g.y., *a.g.e.*, s. 216. Rum Okullarının işleyişi için ayrıca bkz. Ayşe Ozil, *Anadolu Rumları*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, I.Baskı, İstanbul 2016, s. 77-81.

[324] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 168-169.

bahsettiğimiz Rum cemiyetlerinin kurucu listelerine de yansıdı. Bu cemiyetlerin, Patrikhane'den çok Rum iş adamları tarafından finansman olarak desteklendiği biliyoruz. Böylece eğitim meselesinde Rum din adamlarıyla, iş adamları ve Rum burjuvazisinin aynı çizgide yer aldığını söylemek yanlış olacaktır. Yine de Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasından sonra Rum-Ortodoks cemaatin kendi içindeki birleşme tutumu ve bütünleşme ayrıca önemliydi. Eğer Kiliseler Kanunuyla, bir bütünleşmeden söz edilecekse Rum cemaatinin kendi içinde kenetlenmesi ve bütünleşmesinden bahsedilmesi daha yerinde olacaktır kanaatindeyim[325].

Patrikhane'nin ısrarla reddettiği, Devletin Kanun-i Esasi'de de yer alan resmi dili olan Türkçenin, okullarda ders olarak okutulmasıydı. Dil, bir milletin en önemli iletişim aracıydı. Eğer Rum çocukları Türkçe öğrenmeseler, Osmanlı topraklarında Osmanlı tebaası birer Rum olarak diğer Osmanlı tebaalarıyla da nasıl iletişimlerini sürdüreceklerdi. Hükümetin, ısrarla karşı çıktığı meselelerden biri bu, diğeri de Osmanlı Devleti aleyhine yapılan kara propagandaydı. Zaten Osmanlı hükümeti kısmen de olsa 1869'daki Nizamnameden beri okullardaki denetimi ele geçirmeye çalışıyordu. İttihatçılar artık buna kesin olarak bir son verip tamamen denetimi, Devlet kontrolüne almak için harekete geçmişti. Patriğe göre hükümet, Patrikliğin imtiyazlarını ortadan kaldırıp, Patrikliği sıradan bir papaz haline getirmek için çaba sarf ediyordu[326]. Artık Babıali, tedbirleri arttırarak, aksaklık görüldüğünde hemen cezalandırmaya gidilmesine karar vermişti. Bu durum bir ara Meclis'te, Adliye Nazırı ile Maarif Nazırı'nın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştu. Adliye Nazırı, Maarif Nazırı'nı, Patrikhane'nin isteklerini göz ardı ettiğini ve hükümetimizin, Avrupa kamuoyunda uzlaşmaz bir tutum içerisinde gözükmesine sebep olmakla itham etti. Maarif Nazırı da Patrikhane'nin tüm isteklerinin kabul edilmesiyle, durumun Babıali'yi aşarak, Devletin hükümranlık haklarını çiğneyeceğine dair endişesini dile getirmişti. Yani Patrikhane, devlet içinde devlet gibi hareket edemezdi. Adliye Nazırı'nın bu konuşmasından güç alan Patrikhane, uzlaşmaz tutumunu sürdürdü. Yanıldığının farkına varan Adliye Nazırı da daha sonra kendisinin yanıldığını ve

[325] Haris Eksertzoglou, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati*, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 9-14. Modern Kilise'nin ve Okulun Doğuşu için ayrıca bkz. Ayşe Ozil, *a.g.e.*, s. 58-61.

[326] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 72.

Maarif Nazırı'nın haklılığını dile getirmişti. Yine Patrikhane'nin kendi meclisinde Sensinod üyeleri bile Patriği, uzlaşma konusunda uyardılar. Buradan üyelerin tedirgin olduğu anlaşılmakta ve Patrik ile bazı üyelerin arasının açıldığı da söylenebilir. Fakat Patrik, duruma yine hakim oldu ve itirazlarını sürdürdü. Onlara göre Rum kültürü, tehlikedeydi. İlk faaliyetlerinde biri de Hükümetin isteklerini yerine getiren öğretmenlerin görevlerinden uzaklaştırılması oldu[327].

Patrik İoakim(Yovakim)'in, ısrarla tartışıp üstünde durduğu mesele, Patrikhane ve Ortodoks Milleti'ne, II.Mehmed tarafından verilen fermanlar ve tanınan imtiyazların, "değiştirilemez" olduğuydu. Ona göre, bunlar kutsal imtiyazlardı ve eskiden beri devam eden statüydü. Rum Cemaati açısından krizin sona ermesi için, Patrikhane'nin tanınmış, yerleşik, "değiştirilemez" varsaydığı eski statüsünün, Osmanlı hükümetince tanınması gerekiyordu. Yani eğitim meseleleri onlar için "değiştirilemez" haklar kapsamındaydı[328]. 1890 yılında meydana gelen ikinci krizden sonra Babıali'nin, açıkladığı fermana, yönetime uyarak, Patrikhane'ye hangi dokunulmazlık ve ayrıcalıkları, olduğu sorulmuştu. Ferman zaten Osmanlı Devleti'nin okul müfredatlarına ilişkin, Grek-Ortodoks okulları, mütevelli heyeti ve öğretmenlerin, atama ve tayinlerine müdahale etme niyetini gösteriyordu[329]. Osmanlı hükümetinin tüm çabalarına rağmen bazı Rum okulları, denetimlerde sıkıntılar çıkararak denetime gelen görevlilere, Patrikhane ve metropolitliklere de başvurulmasını istiyorlardı. Bunun üzerine zorluk çıkaran görevlilere, okul idarecilerine, Maarif Nezaret tarafından gerekli kanuni işlemlerin başlatılacağı açıklanmıştı. Yine Gayrimüslim okullarının, diplomalarının bir yüzünün de Türkçe olması şartıyla onaylanacağı açıklanmıştı[330].

---

[327] A.g.y., *a.g.e.*, s. 73-75.

[328] Konstantıa A. Samara, " *Identıty Issues Of The Ottoman Greeks In The Age Of Natıonalısm As Reflected In The Educatıonal Polıcıes Of The Greek Communıty Of İstanbul 1895-1915/Ulusçuluk Çağında Osmanlı Rumlarının Kimlik Sorunları ve İstanbul Rum Cemaati'nin Eğitim Siyaseti 1895-1915"*, (Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 22.

[329] Gös. Yer.

[330] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 222-223.

Sonuç olarak hükümet, Patrikhane ile bir uzlaşma zemini arayarak meseleyi nihayete kavuşturmak istedi ve iki taraf arasındaki görüşmeler, Mart 1911'de başladı. Babıali ile Patrikhane arasında varılan uzlaşmada, Patrikhane lehine Rum Cemaatinin istediği ölçüde anlaşma zemini sağlanmıştı. İttihatçılar, eğitim konusunda meşrutiyetin başından beri direttikleri görüşlerde adeta geri adım atmışlardı. Patrikhane, okulların denetimi ve öğretmenler meselesinde istediğini büyük ölçüde almıştı. Buna göre; Osmanlı hükümeti, Patrikhaneye haber vermeden Rum mekteplerini denetlemeyecekti. Kısacası elde edilen, "dolaylı teftiş" hakkıydı. Buna rağmen Patrik İoakim, yine de tatmin olmayarak, memnuniyetsizliğini dile getirmişti[331].

4.2. Rum Okullarında Yunanlı Öğretmenler Meselesi

Patrikhane tarafından Avrupa'ya eğitim amacıyla gönderilen Rum öğretmenler, burada Avrupa kültürünün ağır bastığı milliyetçi bir eğitim alabiliyorlardı. Osmanlı topraklarına döndüklerinde de Rum mekteplerinde, Rum öğrencilere kendi benimsedikleri eğitim anlayışında eğitim vermeleri kadar doğal bir şey yoktu. Fakat bunun sonucunda da Rum mekteplerinde ister istemez, Osmanlı mektepleriyle aralarında önemli farkların gözüktüğü bir eğitim sistemi ve anlayışı hakim oluyordu. Her cemaat, her tebaa için yeni nesil, eğitimin ve o eğitimi vermekle görevli öğretmenlerin bir eseriydi. Bu yüzden Rum mekteplerine yön veren en önemli kurum, Patrikhane olsa da sahada patrikhanenin emirlerini uygulamakla görevli olan Rum öğretmenleriydi[332].

Osmanlı hükümeti, Rum öğretmenlerin Osmanlı aleyhindeki kara propagandasını kısıtlamak ve engellemek istiyordu. Girit meselesi ve Osmanlı topraklarındaki gizli Yunan propagandası faaliyetlerinin önüne geçilmesi şarttı çünkü artık Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin kapı komşusuydu. Tabi mesele komşuluk değildi. Sorun Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Rumlarla, yani Osmanlı Rumlarıyla, kurmak istediği organik bağ ve diyalogtu. Esasen bu mesele İttihatçılar tarafından

[331] A.g.y., *a.g.e.*, s. 234-235; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 74-75.

[332] A.g.y., *a.g.e.*, s. 70.

hep korkulan senaryoydu[333]. İttihat Terakki Fırkası için elzem verici olan noktalardan biri, Rum mekteplerinin ders programlarının bazen patrikhane aracılığıyla bazen de direk Rum öğretmenler aracılığıyla, Yunanistan Krallığı tarafından belirlenmesiydi[334]. Rum mekteplerinde Osmanlı tarihinden daha fazla Yunan tarihinin bütün detaylarıyla öğretilmesi, bunun yanı sıra Osmanlı tarihi ve Türkçesinin öğretilmemek için ısrar edilmesi, İttihat-Terakki Fırkası ve mensuplarını harekete geçiren en önemli noktalardan biriydi[335].

Yine bahsettiğimiz Yunan konsoloslarının emri altında adeta Yunan konsolosluk görevlisi gibi çalışan, bazı Rum öğretmenlerinin kötü emellerinden, İttihatçılar haberdardı. Bu tehlikeli oyunun önüne geçilmesi aynı zamanda genç kuşak Rum öğrencilerinin, gelecekte Gayr-i Osmanlı tebaası olarak yetiştirilmesinin de önüne geçilmesi açısından çok önemli bir durumdu[336]. Hükümetin Osmanlı Rum mekteplerinde görev yapan ve kara propagandaya alet olup, Yunan emellerine çalışan Rum öğretmenlerini görevlerinden uzaklaştırmak istemesine Patrikhane ve yandaş Rum basınından tepkiler geliyordu. İzmir Rum metropoliti gibi bazı Rum din görevlileri de ısrarla bu karara direniyorlardı. Yunan emeline hizmet ettikleri görülen ve şüphelenilen Rum öğretmenlerinin, geçici çalışma izinleri bitince bu süre Osmanlı makamlarınca yenilenmediği gibi öğretmenlerin görevlerinden el çektirilmesi hususunda kesin karara da varılmıştı. Rum mebusların, isteklerinden biri de Rum cemaat okullarından verilen diplomaların, resmi okul diplomalarıyla eşit sayılması, bunun için bir kanun çıkarılmasıydı. Böylece Rum cemaat okullarından mezun olanlar da resmi devlet dairelerinde görev alabileceklerdi. Bu noktada "Fenerliler"

---

[333] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 224; BOA, *DH.MKT*., Dosya No.1308, Gömlek No.10, M. Mart 1909/H. S. 1327, Belge Adedi:76, s. 1-30,57. Rumeli'de Yunanistan'ın tutumu için bkz. BOA, *HR.SYS*., Dosya No.1128, Gömlek No.1, M. Ağustos 1910/H. Ş. 1328, Belge Adedi.355, s. 1-6.

[334] A.g.y., *a.g.e.*, s. 225.

[335] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 71.

[336] BOA, *DH.SYS*., Dosya No. 55/2, Gömlek No. 43, M. Eylül 1912/H. N. 1330, s. 1-3; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Osmanlı Mekteplerinde Ecnebi Muallimler", *Tanin*, M. 9 Mayıs 1910/H. 28 R. 1328, Sayı:605, s. 1. Yanya, Manastır, Selanik ve civarlarında Yunanlıların faaliyetleri, Patrikhane ile irtibatları ve bunun engellenmesi için alınan tedbirler için ayrıca bkz. BOA, *DH.MKT*., Dosya No.1308, Gömlek No.10, M. Mart 1909/H. S. 1327, Belge Adedi:76, s. 1-30. Konsoloslardaki görevliler, zabitler ve Yunan çetelerinin köylerdeki gözlem ve faaliyetleri için ayrıca bkz. EK-10.

dediğimiz yıllarca Osmanlı hariciyesinde ve tercüman odalarında en üst düzey memuriyetlerde görev almış Rumları, hatırlatarak onlara ayrı bir parantez açmak istiyoruz. Patrikhane, Adliye ve Mezahip Nezareti'ne verdiği takrirlerle, hükümet içinde hükümet olma iddialarına karşı çıkarak, Patrikhane'ye yöneltilen devlet içinde devlet gibi hareket etme iddialarına da cevap veriyordu. Mektepler meselesinde olduğu gibi öğretmenler sorunu da mektepler meselesi içinde telakki edildi ve yukarıda belirttiğimiz anlaşma zemini ancak 1911'in ilk çeyreğinde sağlandığından bu konuda kapanmış oldu. İttihat ve Terakki Fırkası'nın, II.Meşrutiyet'in ilk yıllarında eğitim alanında uygulamak istediği politikalara sadece Rumlar değil, diğer Gayrimüslim cemaatler de karşı çıktılar. Sadece Rum cemaatine göre değil, onlara göre de ortada bir "Türkleştirme" siyaseti takip edilmek isteniyordu. İttihatçılar açısından da merkezden ve tek tip eşit bir eğitim politikası, milli eğitim politikalarının başlangıcı için Türk eğitim tarihi açısından da manidardı[337].

5. Rum Tebaa ve Askerlik

Osmanlı Devleti'nin, öteden beri Gayrimüslim tebaayı ve cemaat mensuplarını, askere almaması ve bunun karşılığı olarak bazı Avrupalı ülkelerince eleştirildiği iddiaları aslında Osmanlı nazarında pekte geçerli değildi. Nitekim Osmanlı'nın Gayrimüslim halklarının ekseriyeti zaten askerlik yapmakta istemiyordu. Bunda ise meseleyi sadece din farkı olarak yorumlamamak lazım nitekim Osmanlı şehirlerinin ticari hayatında ön saflarda hep Gayrimüslim halklar yer alıyordu. Böyle olunca esnaflık yapandan büyük ticari işlerle uğraşana kadar Gayrimüslim halktan erkek nüfusun, askere gitmesi durumunda mali olarak büyük kayıp-zarar görülecekti. Ayrıca hizmette aksayabilirdi. Gayrimüslim tüccarlar arasında Rumlar da başı çekmekteydi. Bunun yanı sıra bazı endişelerinde bunda etkili olduğu söylenebilir. Yine Rumlar da olduğu gibi diğer Gayrimüslim unsurlardan da din adamları ve görevlilerin de askerlik yapmaları, o cemaat açısından din hizmetinin aksamasına ve büyük tartışmalara sebep olabilirdi. Zamanında Osmanlı devlet adamları ve yöneticileri de tüm bu faktörleri düşünerek, "iyi niyet ve mantık" çerçevesinde

[337] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 227-235,241.

hareket etmiş olmalılar ki ona göre bir sistem getirmişlerdi. Yıllarca süren bu sistemden sonra askerlikle ilgili kanun çıktıktan sonra askere gitmek isteyen Gayrimüslimlerin olduğu da gözden kaçmamalıdır ve onların da vatanının, "Osmanlı" olduğu asla unutulmadan meseleye bakılması uygun olacaktır[338].

Osmanlı siyasetinde her anlamda bir dönüm noktası teşkil eden Tanzimat Fermanıyla, Gayrimüslimlerin, Müslümanlarla kanun önünde eşit ilan edilmesinden sonra "eşitlikten" hareket edilerek, Gayrimüslim Osmanlı tebaalarının da askere alınması meselesi doğal olarak gündeme geldi. 1855'te, yeni nüfus sayımına kadar Gayrimüslim Osmanlı tebaasından her yıl muvazzaf(görevlendirilmiş) asker olarak, 16.666 kişinin orduya alınması düşünülmüşse de ilk sene için 3.500 kişinin alınması ve geri kalanlarından ise vergi toplanması uygun görülmüştü[339]. Yine tayin edici olan bir başka önemli nokta Islahat Fermanıydı: Artık askeri okullara da Gayrimüslim tebaadan öğrenci alınabilecekti. Fakat buna rağmen Gayrimüslimlerin orduda istihkamları için gerekli nizamnameler bir türlü hazırlanamıyordu. Zamanla Osmanlı coğrafyasındaki toprak kayıplarına dayanan daralma ve Müslüman erkek nüfustaki azalma sebebiyle, Gayrimüslimlerin orduda istihdamları meselesi tekrar tekrar gündeme geliyordu[340]. Ancak Gayrimüslim tebaadan kara ordusu için asker toplanamadığı gibi 1847'de de Rumlar, deniz kuvvetlerinde istihdam için çağrılmıştılar fakat bu da gerçekleşmemişti.

Şurası bir gerçekti ki Gayrimüslimleri, halife için cihada çağırmak imkansız olduğu gibi Osmanlı ordusu, Müslüman-Türk ordusu idi ve yıllarca Avrupa ve dünyada, "İslam'ın son ordusu" olarak, biliniyordu. Din farkı, en önemli sorun olduğu gibi Gayrimüslim Hıristiyan tebaalar açısından farklı mezhep ayrımı da bir o kadar etkiliydi. Bu yüzden Gayrimüslimlerin ekseriyeti, Müslümanlarla beraber askerlik yapmak istemediği gibi Müslümanlar da Gayrimüslimlerle birlikte askerlik yapmak istemiyordu. Kapıda beliren tehlike büyüktü: Çıkması muhtemel bir savaşta,

---

[338] Güllnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 120. Bedelat-ı Askeriyeden Rum rahiplerinin istisnalarıyla, bu bedelatın efrad-ı cemaat hisselerine tevziiyle tahsili için bkz. BOA, *MV*., Dosya No.117, Gömlek No.114, M. Aralık 1907/H. Z. 1325, s. 1. Bkz. Ek-11.

[339] Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2000, s. 97.

[340] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 98-99.

aynı safta yer almak istemeyen askerler ve bir ordu[341]. Gayrimüslimler için Bedel-i Askeriye adlı vergi, 1909 yılına kadar devam etti. Yine de özellikle doktor olarak, Osmanlı ordusunda birçok Gayrimüslim isteğe bağlı olarak askerlik vazifesini yapabiliyordu. Yine II.Abdülhamid, Gayrimüslim gençlerin, harp okullarına alınması teklifini reddetmişti. 7 Ağustos 1909'da yapılan Anayasa değişikliğiyle, bedel-i askeriye, kaldırıldı ve Osmanlı tebaası her erkeğe, askerlik vazifesi yükümlülüğü getirildi[342]. Bu kanun çıkana kadar ziraat ve özellikle ticaretten uzak olan Müslümanlar, ekonomik olarak gittikçe güç kaybederken Gayrimüslim tebaa da bedel uygulamasıyla askere gitmiyor ve gittikçe ekonomik olarak kuvvetleniyordu. Öteden beri devam eden bu ekonomik fark, yerleşim yerlerinde bile kendini belli etmekteydi. Askerlik çağındaki bir Müslüman genç, bedel-i nakdi ödeyerek muvazzaflıktan muaf olsa bile rediflik vazifesinden kurtulamıyordu. Gayrimüslimler ise senede 30-40 kuruşluk bir ücretle askerlikten ömür boyu muaf oluyordu. Namık Kemal gibi Genç Osmanlılar, askerlik hizmetinde eşitlikten yanaydı. Çünkü Müslümanlar, vatan için canları ve paralarıyla hizmet ederken, Gayrimüslimler sadece para vermekte, gittikçe zenginleşmekteydi. Müslüman ahali arasındaki ekonomik çöküntülerden biri olarak da bu mesele görülüyordu. İttihatçılar da aynı fikirdeydi[343].

Askerlik hizmetiyle Gayrimüslimlerin, "Osmanlıcılık" fikrini benimsemesi kolaylaşacağı gibi Osmanlı birliğinin de tam anlamıyla sağlanması için önemli bir adım atılacaktı. Ayrıca askerlik hizmeti, "vatan sevgisi" gibi kutsal bir değeri kazandırması bakımından son derece önemliydi. Askerlik hizmetiyle hem birlik ve beraberlik sağlanabilir hem de vatan sevgisi kalplerde hissettirilebilirdi. Tabi burada eğitim ve yetiştirilme anahtar noktalardı. İttihatçılara göre Gayrimüslimlerin, askere alınmaları sadece ekonomik eşitsizliği ortadan kaldırmayacaktı. Ekonomiden, vatan

---

[341] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 120-121; Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 168.

[342] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e.*, s. 127,129; H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 242-243. Gayrimüslimlerin de askere alınması hususunda yeni kanun çıkıncaya kadar eski muamelelere devam edilmesi için bkz. BOA, *MV*., Dosya No.122, Gömlek No.45, M. Kasım 1908/H. Za. 1326, s. 1.

[343] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 104-105. Yunan tebaasında bulunan Rumlardan Temettu vergisiyle Bedelat-ı askeriyye bekayasının tahsil olunacağı hakkındaki belge için bkz. BOA, *MV*., Dosya No.119, Gömlek No.15, M. Nisan 1908/ R. 1326, s. 1.

sevgisine kadar eşit bir, "Osmanlı vatandaşı" oluşturma beklentileri vardı. Artık tebaadan ve cemaat sisteminden, meşrutiyete uygun eşit haklara sahip "vatandaşlık" sistemine doğru bir yol çizilmek istendiği görülmeye başlanmıştı[344].

İncelediğimiz belgelerde askerlik çağına gelmiş bazı Rum gençlerinin askere gitmemek için balıkçı tezkiresi alıp, Çanakkale üzerinden Yunanistan'a kaçmaya çalıştıklarını gördük[345]. Yine askerlik çağındaki Rum delikanlılarının, bir Patrikhane talebesi gibi Yunan çıkarlarına hizmet etmedikleri takdirde ölüm tehditleri aldıkları hususunda istihbarat raporu da Osmanlı arşivlerinde mevcuttur[346]. Askerlik yükümlülüğündeki ve askerlik yapmak istemeyen bazı Rum gençleri, çare olarak yurtdışına kaçmayı gördüler. Yunan elçiliklerinde görev yapan bazı görevlilerin de askerlik yükümlülüğündeki bu Rum gençlerine, yurt dışına kaçışlarında yardım ettikleri bilinmekteydi[347].

Zaten gerek İttihat ve Terakki gerekse Ahrar Fırkaları olsun Meşrutiyet ortamında faaliyet gösteren hemen hemen her parti, Gayrimüslimlerin de Ahz-ı Asker kanununa, tabi olmasından yanaydı. Kanun çıkana kadar Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaası her geçen yıl üst üste gelen savaşlar ve isyanlar gibi harekatlarda kan kaybedip, canlarını ortaya koyduklarından nüfus olarak da azalırken, Gayrimüslimler de askerlik yapmamaları sebebiyle hem nüfus hem de ekonomik olarak güçlenip, büyüyorlardı. Böyle olunca da ekonomiden nüfusa, tebaalar arasında derin uçurumlara varan, farkların oluşmasının önüne geçilmek istenmişti. Hıristiyan ve Yahudiler zaten ekonomik olarak iyi durumdaydılar ve ticarete de hakimdiler böyle olunca zengin daha zengin fakir daha fakir durumunda bir görüntü ortaya çıktığı gibi bir tarafın nüfusu azalırken diğerinin ki artıyordu. Sonunda Babıali de harekete geçip, tüm Osmanlı vatandaşlarına eşit muamele yaparak, yeni bir "Ahz-ı Asker" kanunu ile herkese askerlik yapma zorunluluğu getiren kanun tasarısını 1909

---

[344] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.,* s. 244.

[345] BOA,*DH.EUM.THR.,* Dosya No.91, Gömlek No.16, M. Eylül 1909/H. N. 1327, s. 1.

[346] BOA, *DH.EUM.THR*., Dosya No.11, Gömlek No.20, M. Ekim 1909/H. L. 1327, s. 1.

[347] BOA, *DH.KMS*., Dosya No.18, Gömlek No.22, M. Nisan 1914/H. R. 1332, s. 1-2; BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.35/1, Gömlek No.13, M. Kasım 1909/H. Za. 1327, s. 1-2; BOA, *DH.EUM.THR.,* Dosya No.11, Gömlek No.20., M. Ekim 1909/H. L. 1327, s. 1.

Şubat ayı içinde Meclis'e sevk etmişti[348]. Gayrimüslim mebuslardan da eşitlik için verginin kaldırılıp, askerlik yükümlülüğünün gelmesini isteyenler çoktu. Selanik'ten Yorgi Huneus Efendi, Erzurum'dan Varteks Efendi, İstanbul'dan Hallaçyan Efendi ve Kozmidi Efendiler de vergi yerine, askerlik yapılmasından yanaydılar[349]. Yine Ergiri mebuslarından Yanko Mamapulo Efendi, 3 Temmuz 1909 günü meclis'e yazılı bir teklif vererek, Gayrimüslimlerden 20 yaşını dolduran gençlerin 1910 senesi için askerlik kurasına dahil edilmesini talep etti. Hıristiyan ve Yahudi mebusların yaptıkları bu tarz konuşmalar, Müslüman meslektaşları tarafından Meclis-i Mebus'an'da memnuniyet ve alkışlarla karşılandı.

Temmuzun sonuna doğru kanunun maddeleri uzun süren müzakereler sonucu teker teker kabul edildi. Geri kalan hukuki prosedürün de tamamlanmasıyla, Ahz-ı Asker Kanunu, 7 Ağustos 1909'da resmen yürürlüğe girdi ve 11 Ağustos 1909'da da Takvim-i Vakayi'de de yayımlandı[350]. Rum Patriği ve mebusların, kanunu olumlu karşılaması ve buna itiraz etmemelerine rağmen hükümetten birtakım istekleri de oldu. Rum basını Gayrimüslimlerin, Müslüman askerlerden ayrı taburlarda olmaları gerektiğini dile getirdiler. İttihatçılar, Rumların bu isteklerine karşı çıktılar[351]. Osmanlı hükümeti, 5 Kasım 1911'de Patrikhane'nin, askerlik ve eğitim konusundaki istekleri hakkında komisyonca hazırlanmış raporu görüşerek nihai karara varmıştı[352]. Bu kanunun avantajları kadar suistimale açık, dezavantaj teşkil edebilecek yönleri de vardı. Katiyen genelleme yapmadan Balkan savaşlarında esir düşen bazı Gayrimüslim askerlerin durumlarına baktığımızda, görev yaptıkları Türk ordusuyla aralarında manevi bir bağ hissetmedikleri ve Türklerle aynı hissiyat içinde olmadıkları yönünde anılara, savaşa iştirak eden gözlemcilerin eserlerinde

---

[348] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 127-129.

[349] A.g.y., *a.g.e.*, s. 131-132.

[350] A.g.y., *a.g.e.*, s. 134-139; "Ahz-ı Asker Kanunu Cedidi Mevki İcraya-Kararname Sureti", *Takvim-i Vakayi*, M. 11 Ağustos 1911/H. 24 Receb 1327, Sayı:298, s. 1.

[351] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 249-250, 252.

[352] Rum, Ermeni ve Ermeni Katolik Patrikhaneleri ile Rum Katolik ve Keldani Patrikhaneleri'nden cemaat mektepleriyle askerlik hizmetleri hakkındaki nizamname için bkz. BOA, *MV.*, Dosya No.158, Gömlek No.22, H. Za. 1329, s. 1-4.

rastlıyoruz. Böyle olunca savaşta taraf değiştiren ve isteksiz çarpışan yahut hiç çarpışmayan askerlerin olduğu düşünülse de bu, Osmanlılar için çok ciddi bir problem teşkil edemezdi çünkü tamamen Gayrimüslim askerlerden müteşekkil bir tabur, alay ya da tugay asla kurulmadı[353].

C. İTF'NİN İKTİSAT POLİTİKASINDA RUM TEBAA

1. Osmanlı Ekonomisinde Rumlar

Para alımı-satımı yapan aracı gruplar(sarraflar)'dan, Levanten'lere kadar Gayrimüslim tebaa'nın ve özellikle denizcilikten anlamaları hasebiyle deniz ticaretinden, karadaki ticarete kadar da Osmanlı'nın Rum tebaası, diğer Gayrimüslim halktan önde yer alıyordu. Tabi bunda Rum tebaanın nüfus olarak daha kalabalık olmasının yanı sıra eskiden gelen bir varlıkları ve sistemleri etkiliydi. Böyle olunca da Osmanlı tebaası Rumlar, dil bilmeleri sebebiyle de ticarette ön saflarda iştigaldiler. Diğer Gayrimüslim tebaadan elbette dil bilenler mevcuttu lakin özellikle "Fenerliler" dediğimiz zümre, Osmanlı dış işlerinde en yüksek rütbelerde devlet memuru olarak yıllarca görev ifşa ettiler. Rumlar, Levanten dediğimiz özellikle İtalyan ve Rumların ağırlıklı olduğu, bu ticari sınıfta da yer aldılar. Kısacası Osmanlı ticaretinde Gayrimüslim tebaa nasıl ekonomik olarak güçlü ve söz sahibiyse, bunların içinde de en büyük yeri Rumlar kaplamaktaydı. Doğal olarak Gayrimüslim tebaa dış ticarette de iç ticarette olduğu gibi büyürken, Müslüman tebaa da genellikle

[353] Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev. Tansel Güney, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s. 231-232. Balkan Savaşlarındaki topçu subaylarımızdan Ali İhsan Sabis Paşa da eserinde, tıpkı II.Abdülhamid gibi Gayrimüslimlerin orduya alınmasını eleştirir. Fakat yinede bazı Gayrimüslim vatandaşlarımızın gösterdiği kahramanlıklarından birini, meşhur Yanya savunmasındaki yedek subaylarımızdan biri olan Ermeni asıllı Osmanlı tebaası olan Ohannes Efendi'nin, geri çekilerek kaçan Arnavut redif erlerine serzenişi ve onları durdurmak isteyerek, "Yaşasın Osmanlı Devleti" diye haykırışını örnek vermekten de kaçınmaz. Ali İhsan Sabis, *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, Haz. Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 61.

iç ticarette bölgesel yerini muhafaza ediyordu[354]. Özellikle Rum ve Ermeni tüccarlar, Avrupa sermayesinin, Anadolu'ya girmesi ve yerleşmesinde, büyük rol oynadılar. Avrupa malları, zaten kapitülasyonlar ve 1838 Balta Limanı anlaşmasından beri her geçen yıl, Osmanlı iç ticaretinde artarak yerini aldığı gibi yerli üretimi ve üreticiyi de olumsuz yönde etkilemişti. Bundan küçük yerli tüccarlar da etkileniyordu[355]. Esasen Rumlar, değişen ekonomik şartlardan en iyi şekilde istifade etmeyi bilmiş ve bunun meyvelerini toplayarak orta ve üst sınıfın bir parçası olarak da varlıklarını koruyabilmiştiler[356].

Avrupalılar ve özellikle denizci Hollandalılar ile İngilizler, Osmanlı ile ticaretlerinde her daim aracı olarak Gayrimüslim tebaadan Rum, Yahudi ve Ermenileri kullanıyorlardı. Şu nokta da kaçırılamamalıdır ki birçok Avrupa ülkesine ve Almanya'ya göre, Osmanlı Devleti'nde iç gümrüklerin sayısal olarak azlığı ve ticari vergilerin azlığı, göze çarpmaktaydı. Böyle olunca da kapitülasyonlardan da istifade etmeye kalkan Gayrimüslim tüccarlar ve aracılar, Avrupa ile ticarette aradaki ekonomik fırsatı istedikleri ölçüde şekillendirebilip, vurgunu sağlayabiliyorlardı. En azından bu kapı açıktı. Dikkat çeken bir başka nokta da 19. yüzyılda bile görülen köle ticaretinde-genellikle zengin ailelerin yanında çalışan köleler-, Rumların, Bulgar köleleri tercih ettiği söylenirdi[357].

Tüm bu gelişmelere baktığımızda İttihatçılar, iktisaden güçlü olmanın her alanda olduğu gibi siyaset için de gerekli olduğunun farkındaydılar. Onlara göre eksikliği hissedilen "yerli ve milli bir iktisattı", yani Osmanlı/Türk burjuvazisiydi. Türklerin de ticaret olarak ilerlemesiyle iktisaden de büyüme gerçekleşecek ve bu da hem iç hem dış politikada hükümetin elini kuvvetlendirecekti[358]. Mantıken bir analiz yaptığımızda, milli bir iktisat politikası ve yerli tüccar sınıfın ön plana geçmesiyle

---

[354] Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2003, s. 33; Halil İnalcık-Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1600-1914)*, II.Cilt, Çev. Ayşe Berktay-Süphan Andıç-Serar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 847. Ayrıca bkz. Gerasimos Augustions, *a.g.e.*, s. 129.

[355] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 269.

[356] Gerasimos Augustions, *a.g.e.*, s. 176-177.

[357] Halil İnalcık-Donald Quataert, *a.g.e.*, s. 852-853.

[358] Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 28-29.

sadece tebaalar arası denge sağlanmış olmayacaktı. İttihatçılar, eğitim alanında izledikleri politikalarla da iktisaden izledikleri politikayla da Osmanlı unsurları arasında hem kültürel hem iktisadi birliği sağlamayı hedefledikleri düşünülebilir. Böylece hem Merkezileşme daha kuvvetlenecek ve görünürde Osmanlıcılık, onun yanı sıra da Türkçülük, bundan olumlu yönde etkilenecek ve bu politikalar daha kolay sağlanabilecekti[359].

Rumlar tarafından 1880-1910 yılları arasında en az 2000 tane fabrika kurulmuştu. Bu yıllar içinde Rumlar, İzmir'deki ticaretin neredeyse yarısını da elinde tutuyorlardı. Keza bankacılık sektöründe de Rum tebaa, iyi konumdaydı. Rum bankerler de sayısal olarak fazlaydı ve İstanbul'daki 34 borsacının, 18'i de Rum'du. Kısacası Rumlar, İmparatorluğun ekonomisinde ve finans sektöründe yeterince söz sahibi konumundaydılar. Böyle olunca da herhangi bir Gayrimüslim tebaanın ya da Rumların, Osmanlı hükümetiyle ters düşmesi ve anlaşmazlığa düşmesi durumunda, ekonomik olarak tehlikeli bir durum da kendini hissettirebilirdi[360].

2. Milli İktisat Politikası Uygulaması ve Boykot Hareketleri

Ziya Gökalp'in de belirttiği gibi Türkler, memur ve rençber(emekçi, eziyet çeken) sınıfla sınırlı kalmışlardı. Sosyal anlamda Türklük, eziyet çeken sınıfla eşdeğer görülüyordu. Osmanlı ülkesinde, güçlü bir hükümet tesis edilememesinin en büyük nedeni Türklerin, iktisadi sınıfın tüm katmanlarında olmayışı ve bundan dolayı ekonomik olarak diğer tebaalara göre zayıf durumda olmalarıydı. Yine Gökalp'a göre hükümetler, iktisadi sınıflara dayanırsa kuvvetli, memuriyet sınıfına dayanırlarsa da zayıf olacaklardı. Bunun için her şeyin başı olarak "Milli Mefkure" şartı. Milli ülkü gözetildiği sürece ekonomide, eğitimde, dilde ve kültür gibi birçok alanda "Millilik" esas olacaktı. Doğal olarak milli iktisattan kastedilen de eksikliği sonuna kadar hissedilen, "Türk burjuvazisiydi": Yani Türk tüccarlar, bankacılar, bankerler, sanayicilerdi. Bir önceki sayfada da dile getirdiğimiz gibi Gayrimüslim tebaadan gerek Ermeniler gerek Rumlar gerekse Bulgarlar olsun ki bunlara özellikle cemaatler

[359] Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 23-31.

[360] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 270.

dahil Osmanlı hükümetiyle herhangi bir noktada veya politikada ters düşüp, anlaşamadıkları zaman ekonomik olarak güçlü konumda olduklarından, Osmanlı hükümetini ekonomik olarak tehdit edebilecek durumda görüyorlardı. Gayrimüslim tebaadan banker ve zengin tüccarlardan Osmanlı hükümetine borç verenler de vardı. Bu ekonomik olarak güçlü durumda olan Gayrimüslim burjuvazisinin, hükümetle ters düşmesi durumunda olası bir boykot hareketi belki de Osmanlı yöneticilerince korkulan bir senaryoydu. Tüm bu olası sonuçlarla karşılaşmamak için bile iktisadi her katmanda ekonomik olarak güçlü bir Tük burjuvazisine her zaman ihtiyaç olduğu bir gerçekti[361].

2.1. 1909-1913 Yılları Arasında Boykotaj Girişimi

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak etmesi sebebiyle II.Meşrutiyet'in ilk boykot hareketi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna karşı yapılmıştı. Boykot girişimleri, askeri bir müdahale yapılamayacak durumlarda ekonomik olarak bir tepki olarak gündeme gelmekteydi[362]. Bu iktisadi boykot hareketi aynı zamanda uygulanan emtia itibariyle dar anlamda yerli mallarına yönelmeyi, geniş anlamda da milli iktisat politikalarına bir katkı sağladı. Böylece iç pazarda yerli mallarına rağbet artmış olacak ve piyasada, milli iktisat hareketinin, politikalarının, bir prototipi uygulaması şeklinde görünüm arz edecekti. Boykot hareketiyle dışarıda protesto edilecek ülkeye verilmek istenen mesaj, verileceği gibi içeride de yerli mallarına talep arttırılacak ve milli iktisadın önemi kavranıp, desteklenmiş olunacaktı. Bu yüzden İttihat ve Terakki hükümetinin, ters düştüğü herhangi bir anlaşmazlıkta, çekinmeden boykot hareketine başvurmasını her anlamda olumlu bir hareket olarak yorumlayabiliriz[363].

---

[361] Ziya Gökalp, *a.g.e.*, s. 16-17; Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 32-33.

[362] İsmail Hakkı, "Siyasiyat/Avusturya'nın Maksadı Hakikisi", *Tanin*, H. 12 Ramazan 1326/M. 8 Ekim 1908, Sayı:69, s. 1-2; Hüseyin Cahit, "Siyasiyat/Avusturya Emtiasını Almayınız", *Tanin*, H. 13 Ramazan 1326/ M. 9 Ekim 1908, Sayı:70, s. 1.

[363] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 275-276. II.Meşrutiyet'te Şirketçilik, Müslüman Müteşebbisler ve "Milli" Şirketlerin Doğuşu için Ayrıca bkz. Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 36-46.

Girit'in, 6 Ekim 1908'de Yunanistan ile birleşme kararı alması üzerine, istediği ortamın oluştuğuna kanaat getiren Yunanistan'ın da bu tarihten itibaren "Megali İdea" doğrultusunda hareket etmeye başlamasıyla, Ege'ye ve Ege adalarına göz diktiğini artık açıktan açığa göstermesiyle, Osmanlı hükümetiyle zaten 1897 savaşından beri iyi gitmeyen ilişkileri, daha da olumsuz yönde etkiledi. O zamanlar Girit Rumlarının bu kararını zaten dikkate alan da olmamıştı[364]. Fakat Yunanistan'ın, 1909-1910 yıllarında Girit adası üzerindeki istekleriyle ihtiraslarından vazgeçmediğini belirtmiştik ve Osmanlının Rum tebaası üzerinde kendi siyasi amaçları doğrultusunda teşebbüste de bulunması nedeniyle Yunan mallarına karşı boykot yapılması bu yüzden gündeme gelmişti. 9 Ağustos 1909'da da Girit adasının, Yunanistan'a katılma kararı üzerine şiddetli bir boykotta kendini iyiden iyiye hissettirmişti. Böylece Avusturya'dan sonra Yunanistan'ın yayılmacı ihtiras ve politikalarından hareketle, en çok boykota maruz kalan, Yunan malları ve Yunanistan Krallığı oldu[365].

Yunan Başbakanı'nın, Girit için "bizim ada" şeklindeki ifadeleri ve Osmanlı Rumlarını kışkırtmaya yönelik açıklamaları, Osmanlı hükümetiyle aralarındaki havayı iyice germişti. 1909'un Ağustosundan itibaren gazetelerdeki ilanlardan anlaşılacağı üzere artık Yunanistan'a karşı geniş çapta bir ekonomik boykot hareketi başlıyordu. Bunun için birçok Osmanlı şehrinde boykot komiteleri kurulmuştu. İstanbul'un yanı sıra Ayvalık, Aydın, İzmir, Selanik ve Trabzon gibi birçok Osmanlı kentinde boykot kararı alınmış ve ilgili komiteler de kurulmuştu. Boykot komiteleri, maddeler halinde, o kentte uygulanacak boykotun yöntemini açıklayarak, ahaliye duyuruyordu[366]. Buradaki en önemli ayrım sadece beyannamelerde ve gazetelerde ilan edilen, Yunan mallarına yapılacağı ve Osmanlı tebaası Rumlara karşı asla herhangi bir benzer harekete izin verilmeyeceğiydi. Yani boykot hareketi Yunanistan menşeli Yunan mallarını kapsarken, asla Osmanlı'nın sadık Rum tebaasını ve

---

[364] Gülnihal Bozkurt, *a.g.e*., s. 200; M. Süreyya Şahin, *a.g.e.,* s. 161.

[365] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e*., s. 85. Ayrıca Bkz. "Yunanistan Ahvali-Girit Meselesi", *Sabah*, H.21 Şaban 1327/M.7 Eylül 1909, No.7167, s. 2; "İzmir Kayıkçılarının Boykotajı-Boşo Efendiye Bir Cevap Faslı", *Tanin*, H.26 Recep 1327/M.13 Ağustos 1909, Sayı.340, s. 3-4.

[366] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 281-283. Ayrıca bkz. M. Süreyya Şahin, *a.g.e.,* s. 160-163.

Osmanlı menşeli Rum mallarını kapsamamıştı[367]. Boykottan etkilenen kimi Yunan bandıralı gemiler, geçici olarak Rusya ve İtalya bandırasına geçmeye çalışıyordu. Rodos gibi birçok Osmanlı limanında bu durumun hassasiyetinde olan Osmanlı tüccarından ve hamalından, kayıkçılarına kadar herkesin, Yunan gemi ve vapurlarına yanaşmadığı görülünce de gemiler ve vapurlar, mallarını indiremeyerek geri dönmek zorunda kalıyordu[368]. Selanik'te olduğu gibi Yunan hükümetinin Girit için uzlaşmacı tutumu ve geri adım atar görünmesi üzerine, boykot komiteleri tarafından Yunan hükümetinin verdiği güvencelere de dayanarak, birçok kentte Eylül ayında geniş çaptaki etkili boykot hareketi, kaldırıldı. Bu sefer Girit meclisindeki Rum vekillerin tutumu üzerine 1910 yılında bir boykot hareketi daha gündeme geldi[369].

Yine İzmir örneğinden hareketle 1910 senesine ait incelediğimiz bir belgeden boykot için gerekli asayiş tedbirlerinin alındığını görüyoruz. Boykotu İzmir ahalisi, Yunan menşeli mallara karşı başlatmıştı[370]. Uzayıp giden Girit meselesinden dolayı boykotun yanı sıra mitinglerin düzenlendiğini de elimizdeki belgelerde gördük. Yine hassasiyetle üzerinde durulan nokta, bu meselelerden dolayı gayrimüslim ahaliye ve tüccara karşı herhangi bir tecavüzde bulunmaya kalkanlara müsaade edilmeyeceğinin bildirilmesiydi[371]. Ayrıca vilayetlerden Dahiliye Nezaretine, mıntıka bölgelerinde Rum tebaa aleyhinde herhangi bir vaka, vuku bulunmadığı da zaman zaman bildiriliyordu[372]. Benzer tarihlerde, farklı şehirlerde farklı uygulamaların olduğu da görülmüştü. Örneğin, 1910 senesinin Ağustosu'nda, Kavala ve Trabzon'da Yunan Konsoloshaneleriyle Atina bankası şubelerine yapılan boykotun kaldırıldığı

---

[367] H.Taner Kerimoğlu, *a.g.e*., s. 283.

[368] "Boykotajın Tesiratı", *Sabah*, H.29 Recep 1327/M.16 Ağustos 1909, Sayı.7145, s. 1-2; "Boykotaj", *Sabah*, H.2 Şaban 1327/M.19 Ağustos 1909, Sayı.7148, s. 1; "Boykotaj", *Sabah*, H.14 Şaban 1327/M.31 Ağustos 1909, Sayı:7160, s. 1. İzmir'de Yunan mallarına uygulanan boykot ve bunun için alınması icap eden tedbirler için bkz. BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.5/2, Gömlek No.15, M. Ağustos 1909, s. 1-5.

[369] A.g.y., *a.g.e*., s. 285, 287. Ayrıca Bkz. BOA, *HR.SYS*., Dosya No.522, Gömlek No.84, M. Aralık 1909, s. 1-3.

[370] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.102/2, Gömlek No.9, M. Haziran 1910, s. 1-10.

[371] BOA, *DH.MUİ.,* Dosya No.102/2, Gömlek No.17, M. Temmuz 1910, s. 1-15.

[372] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.114, Gömlek No.54, M. Ağustos 1910, s. 1-4.

bildirilirken Adana, İzmir gibi diğer vilayetlerde boykotaj devam etmekteydi[373]. Ege ve Karadeniz'de olduğu gibi tüm yurtta 1910 senesinde uygulanan boykotaj, geçen senekine göre daha şiddetli ve geniş çapta gerçekleşmişti[374]. Yine 1911'de Aydın ve İzmir gibi önemli Ege kentlerinde de uygulanan boykotaj da geçen yıllara göre daha etkili olmuştu[375]. Osmanlı Devleti daha 1907 yılının Şubat ayında, Sisam adasında Atina bankasının şubesinin açılmasına izin vermemişti. Fakat adaların kaderi, tıpkı Girit ve Rodos gibi Trablusgarp ve Balkan Savaşları döneminde neticelendi. Uşi Antlaşmasıyla başlayan tavizleri, Londra Anlaşması izledi ve neticeledi. Hatta yıllar sonra Mondros Ateşkesi ile Sevr Antlaşmalarında bile bu, önceki antlaşmalar dayanak gösterilerek adaları, Devlet-i Ali'den kopardıkları gibi bunu tescillediler. Osmanlı hükümetinin, incelediğimiz dönemde adalarda Atina bankasının açılışına izin vermemesinin nedeni, bölgedeki Rum tebaanın çoğunlukta olduğundan ekonomik olarak da desteklenip, Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılması kaygısının bulunmasıydı. Nitekim Yunan çetelerinin cirit atıp, etkin olarak Osmanlı aleyhine çalıştıkları dönemde gerekli teçhizat ve silah, kaçak yollardan Osmanlı adaları ve topraklarına sokulabiliyordu. Adaların, Osmanlıdan koparılması için geriye sadece parasal destek ve gerekli kamuoyu oluşturma kalıyordu. Osmanlı hükümetinin de tüm bunların farkında olarak hem kara propagandanın hem de çetelerin önüne geçmeye çalışırken bir yandan da Yunanistan'ın, Osmanlının Rum tebaasına kışkırtma amaçlı sağlanmak istediği ekonomik desteğin de önüne geçmek istemişti. Nitekim Kavala, Trabzon gibi birçok kentte ise Atina bankasının, şubeleri vardı. Buradaki ayrım, yukarıda açıkladığımız hassasiyeti taşıyan bölgeler için geçerli olmasıydı[376].

---

[373] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.117, Gömlek No.64, M. Ağustos 1910, s. 1-3.

[374] A.g.y., *a.g.e*., s. 290.

[375] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1/24, M. Ekim 1911, s. 1-42. Trabzon, Samsun, Giresun, Kastamonu e Tekfurdağı(Tekirdağ)'ında Yunan emtiasının yanı sıra Rus ve Romen emtiasıyla, vapurlarına da uygulanan boykotaj hakkında bkz. BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 9 Kasım 1911, Belge Adedi:78, s. 1-30.

[376] BOA, *MV*., Dosya No.115, Gömlek No.44, M. Şubat 1907, s. 1. Ayrıca bkz. BOA, HR.SYS., Dosya No.1560, Gömlek No.1, M. 17 Ekim 1911, Belge Adedi:226, s. 1-40; BOA, HR.SYS., Dosya No.1513, Gömlek No.1, M. 19 Mart 1912, Belge Adedi:175, s. 1-30.

İstanbul, Bursa, Çanakkale, Antalya ve Konya gibi birçok kentte boykotaj uygulamasına katılan kentlerdendi[377]. İngiliz menşeli Singer dikiş makinesi kumpanyasına yönelik İzmir, Ayvalık, Burhaniye, Emirabad ve Edremit'te boykot yapılmadığını da belgelerde gördük[378]. Zaten sık sık boykotajın sadece Yunan gemileriyle gelen Yunan mallarına karşı uygulanması yönünde açıklamalar ve ilanlar, özellikle vurgulanmaktaydı[379]. Fakat her ne kadar bu hassasiyetin gözetilmesi istense de zaman zaman Yunanistan menşeli malların ve şirketlerin yanı sıra diğer ülke vatandaşlarının ve şirketlerinin de bundan nasibini aldığı oluyordu. Rus, Romen, İtalyan ve Fransız vatandaşları da zaman zaman boykottan olumsuz olarak etkilendiler. Benzer durumlar, sefaretler tarafından protestoyla karşılandı ve Osmanlı makamları da gerekli uyarıları yenilemekle yetindi. Tüm alınan önlemlere rağmen bazı Osmanlı tebaası Rumlar da bu boykottan, ekonomik olarak zarar gördükleri gerekçesiyle şikayetçiydiler. 1911'den itibaren İtalyan mallarına da sert bir boykotaj uygulanmaya başlanmıştı[380].

1912 seçimlerinde bile boykotun uygulandığı yerleşim yerleri vardı. Rum tebaanın da bazı bölgelerde karşı boykot hareketleri oldu. Örneğin, Silivri'deki seçimlerde Müslüman ahaliyle, Musevi tebaanın ittifak yaparak hareket ettikleri gerekçesiyle, azınlık durumundaki Rumlar tarafından Musevilere karşı da bir boykot hareketi başlatılması dikkat çekmekteydi[381]. 1911'in sonlarına doğru İtalya'ya karşı uygulanan boykotaj hız kazanırken, Yunan hükümetinin de Balkan Savaşı arifesindeki ittifaklar döneminde, Osmanlı hükümetine karşı gösterdiği ılımlı ve dostane tavır nedeniyle Selanik ve İzmir gibi boykotun Yunan mallarına karşı yoğun olarak uygulandığı kentlerde, boykotaja son verildi. Kısacası incelediğimiz dönem

---

[377] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 5 Ekim 1911, s. 1-25; BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 27 Haziran 1911, s. 1-14.

[378] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 10 Mayıs 1911, s. 1-23.

[379] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 20 Eylül 1910, s. 1-2.

[380] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.22, Gömlek No.1, M. 9 Kasım 1911, Belge Adedi:78, s. 1-30; BOA, *DH.EUM.THR*., Dosya No.42, Gömlek No.66, M. 20 Temmuz 1910, s. 1-2; A.g.y., *a.g.e*., s. 295-296. Paskalya Yortusu hasebiyle vapurla Kudüs'e gidecek Yunan tebaasından bazı kişilerin boykotaj yüzünden hakarete uğramaması için gerekli tedbirlerinin alınması için bkz. BOA, *DH.MTV*., Dosya No.24, Gömlek No.9, M.3 Nisan 1911, s. 1-4.

[381] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.83, Gömlek No.2, M. 19 Mayıs 1912, s. 1-15.

içerisinde 1909 yılında Yunan mallarına karşı bir boykot kendini gösterdi. Ardından Kilise ve Mektepler Kanunu'nda, İttihatçılarla yaşanan anlaşmazlık nedeniyle 1910 yazında da daha şiddetli bir boykot uygulandı. 1911'de hedefe İtalya geçince Yunanistan'la normalleşmeye başlayan ilişkilerde göz önüne alınarak, Yunan boykotajı açısından oldukça sakin geçti. Fakat 1912 yılında bu sefer seçimlerdeki çekişme nedeniyle bazı bölgelerde boykot yine gündeme geldi. Şurası unutulmamalıdır ki Yunanistan'a ve Yunan mallarına karşı uygulanan boykotta dönüm noktası, Balkan Savaşlarıydı. Çünkü Balkan Savaşından sonra Osmanlı Devleti, ilk defa önceki senelerden farklı olarak diğer ülkelere nazaran kendi tebaası olan Rumlara karşı da bir boykotaj takip etmek istedi[382].

[382] A.g.y., *a.g.e.*, s. 298-299. Ayrıca bkz. BOA, *DH.SYS*., Dosya No.75, Gömlek No.1, M. 16 Eylül 1911, s. 1-2; BOA, *DH.İD*.., Dosya No.134, Gömlek No.5, M. 21 Ocak 1912, Belge Adedi:97, s. 1-20, 70-90.

III. BÖLÜM

A. YUNAN KOMİTELERİ VE FAALİYETLERİ

Balkan coğrafyasındaki huzursuzluklar bir türlü bitmek bilmemişti. Bölge üzerinde menfaatleri olan ülkeler, başta Rusya olmak üzere Balkan coğrafyasını, sürekli markaja almışlardı. Bölgenin Osmanlı tebaası, ister Müslim ister Gayrimüslim tebaadan halklar olsun, üzerinde yaşadıkları toprakların, Osmanlı hakimiyetinden çıkışından sonra bile istedikleri refaha kavuşamadıkları gibi daha da şikayetçi oldular. Coğrafya üzerindeki planlar bitmek bilmediğinden halkların sorunları da bitmiyordu. Zaten Osmanlı'dan sonraki bağımsızlıklarda, toprak paylaşımları adeta ileri tarihlerde yeni savaşlara gebe bırakılmak amaçlı çizilmişti. Tüm bunların yanı sıra bölge halkları, hem kendi içlerindeki asayişi sağlama hem de özellikle dışarıdan gelecek tehlikelere de karşı koyma ve kendi ihtirasları, milli menfaatleri doğrultusunda hareket edebilmek için tüm şartlar gereği "çetecilik/komitacılık", faaliyetlerine yönelip, büyük önem gösterdiler. Daha doğrusu bu, büyük oranda bir zorunluluktu. Bölgedeki her unsurun, kendi ırkından kurulmuş devletlerin askeri mensuplarından gelmiş kişilerce kurulan, daha profesyonel ve düzenli çeteler olduğu gibi yerli halktan da oluşan yardımcı çeteler de vardı. Çeteler ve kirli propagandaların neticesinde ise Türkler dışındakilerin ekseriyeti, Osmanlı hakimiyetinden kurtulmayı isteyip, amaçlamaktaydı.

Bazı araştırmacıların "Makedonya Sorunu" olarak nitelendirdiği sorun aslında koca bir "Balkan Sorunu" idi. Bu toprakların yüzyıllarca hakimi ve hadimi olan Osmanlı Devleti'nin, yöneticileri, hükümetleri değişse de, "Balkan Sorunu"na bir çözüm arayışı asla değişmedi. Osmanlı Devletine karşı yürütülen üstünlük mücadelesinde, Makedonya'nın merkeze alınmasındaki esas amaç buranın stratejik konumuydu. Vardar ovasına hakim olmak, yarımadaya hakimiyet kurmaktı. Sırplar, Bulgarlar, Arnavutlar ve Ulahlar da olduğu gibi Rumların da çeteleri vardı ve komitacılıkta bu unsurlar, sadece Osmanlıya karşı değil zaman zaman kendi

aralarında da sert bir mücadele içerisindeydiler. İttihatçıların da ilk örgütlenmesinde komitacı gruplar ve çetecilik etkindi. Bunlar da Balkanlardaki Türk çeteleriydi[383] ve Meşrutiyetin geri getirilmesi için çok uğraş vermişlerdi. Özetle Makedonya örneğinden hareketle İttihatçılar, diğer Balkan çetelerini iyi tanıyor ve onlarla nasıl mücadele edeceklerini biliyorlardı. Rum çetelerinin ise en kutsal gayesi, Yunanistan kurulmadan önce bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasıydı. Bu gerçekleştikten sonra da tamamen Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda, Yunan milli politikaları gereğince gayr-i resmi ve yayılmacı dahi olsa silahlı olarak hareket edilmesi gerektiğinde, gerekeni yapmaktı. Bu terekede Yunan hükümeti ve Türkiye'deki faaliyetleri, Rum komita ve çeteleri üzerinden de eğer arada bir bağ varsa, ortaya çıkarılarak dikkatle incelenmelidir[384].

1. Yunanistan'ın Türkiye'deki Faaliyetleri ve Rum Tebaa

Her şeyden önce Yunanistan Krallığının, Türkiye'deki Rum tebaa üzerinde güçlü bir duygu bağı kurmak istediği ve böylece Osmanlı'nın Rum halkına tesir etmek istediği bilinmekteydi. Yunanistan'a göre Osmanlı'nın Rum cemaati, soydaşlıktan öte Yunanistan'ın resmi bir kurumu gibi bile görünecek kadar durum ciddileşmişti. Yine Türkiye'deki konsolosluklar da ikili ilişkileri dengede tutacak ve koordinasyonu yürütecek bir kurumdan ziyade Türkiye'de, Yunan hükümetinin her türlü politikalarını uygulamaya çalışacak bir şirket gibi görüldüğü için ele aldığımız

[383] Buna bir örnek verecek olursak "Osmanlı Uhuvvet Çetesi"ni gösterebiliriz. Karabekir'in eserinde bu çete, bölgedeki ilk çetemiz olarak tanımlanmıştır. Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 133. Makedonya İştip'te faaliyette bulunan ve Selanik civarlarında da görüldüğü iddia edilen Türk çeteleri için ayrıca bkz. BOA, *Y..PRK.TKM.*, Dosya No.50, Gömlek No.79, M. 30 Ocak 1908/H. 26.12.1325, s. 1-2; BOA, *DH.MKT*., Dosya No.2689, Gömlek No.65, M. 22 Aralık 1908/H. 28.11.1326, s. 1-5.

[384] Mehmet Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s. 25-32,47-53,105-110; Kazım Karabekir, *a.g.e.*, s. 142-145; Meltem Begüm Saatçi, *"Makedonya Sorunu (1903-1913)"*, (Akdeniz Üniversitesi SOBE Tarih ABD Basılmamış Doktora Tezi), Antalya 2004, s. 37. Ayrıca bkz. BOA, *A.)MKT.MHM.*, Dosya No.737, Gömlek No.41, M. 3 Ekim 1911, s. 1-6; BOA, *DH.MUİ*, Dosya No.29, Gömlek No.15, M. 8 Aralık 1909, s. 1-43; BOA, *DH.SYS*., Dosya No.29, Gömlek No.3, M. 1 Şubat 1911, Belge Adedi:224, s. 1-20.

yıllarda, Osmanlı-Yunanistan ilişkileri çokta normal seyredememişti. Yunanistan'daki Rumlara göre; Büyük Ege havzası, Makedonya'dan Akdeniz'e ve Anadolu'ya kadar onların hakkıydı ve adeta alınması gereken bir miras olarak addediliyordu. Yine Bulgaristan'la, Batı Trakya ve özellikle kuzeyindeki Rodoplar bölgesinde yıllarca süren anlaşmazlıkların sebebi de buraların, Yunan mirası olarak Yunan toprağı gibi görülmesiydi. Fakat Bulgarlar, Romenler ve Sırplar da kendi miraslarını belirlemişlerdi ve benzer iddialarda bulunuyorlardı. Balkanlardaki en büyük sorun, Osmanlı'dan bağımsızlığını alan her ulus devletin, Balkan coğrafyasını kendi mirası gördüğü gibi milli ve yayılmacı politikaları gereği hayallerindeki haritaları çizmeleriydi. Bunun içinse her fırsatta çarpışmaktan geri durmadılar ve hedeflerini sadece silahlı eylemlerle değil siyasi arenada da gerçekleştirmek için çabaladılar. Böyle olunca da barış ortamında "çete savaşları" yaşanırken, savaş ortamında da "ordu savaşları" yaşandı ve hararetli, büyük çarpışmalar meydana geldi.

Yunanistan'ın Türkiye'deki faaliyetlerinde kilit rolü, Fener-Rum Patrikhanesinin temsil ettiği Rum cemaati, Yunan konsoloslukları ve Rum mektepleri oynadı[385]. Rumeli'de asayişi bozan başı bozuk Rum çetelerinin faaliyetleri için zaman zaman Osmanlı hükümetinin doğrudan Yunan hükümeti nezdinde diplomatik girişimleri oluyordu. Fakat Yunan hükümeti, bu tarz komita faaliyetlerine izin verilmeyeceği taahhüdünde bulunarak meseleyi kapatıyordu. Yine incelediğimiz bir belgede İngiliz sefiri tarafından da Yunanistan'da hiçbir çete olmadığının beyanatını gördük. Burada ilginç olan Osmanlı-Yunanistan arasındaki diplomatik bir ilişkide, İngilizlerin güvence verir gibi taraf olmalarıydı[386]. Osmanlı hükümeti, bölgede olup bitenlerden sürekli haberdar olduğundan Makedonya'da Yunan ihtilal komitelerinin tahrik içeren hareketlerine karşı daha fazla önlem alınması için gerekli emirleri veriyordu[387].

---

[385] Mehmet Lütfi İkiz, *Türk Tarihi İçinde Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Basından Seçmeler*, Mihenk Ofset Basımevi, Konya 2001, s. 10-11,39; Meltem Begüm Saatçi, *a.g.t.*, s. 37.

[386] BOA, *DH.MKT*., Dosya No. 2719, Gömlek No.62, M. Ocak 1909/H. M 1327, s. 1-3. Bkz. EK-12.

[387] BOA, *DH.MUİ*, Dosya No.95, Gömlek No.22, M. Mayıs 1910/H. Ca 1328, s. 1-2.

Yunanistan'ın Türkiye'deki faaliyetlerinde, Osmanlı aleyhine propaganda yapmak, huzur ve asayişi bozmak için görevlendirilmiş bir numaralı etken, Yunan çeteleriydi. Osmanlı makamlarının dikkatle takip edip, önemle üzerinde durduğu bu durum, sürekli gündem maddesiydi. Çete teşkili için Rumeli'ye geçen Yunanlı zabitlerin fotoğraflarının temin edilmesinden, Atina sokaklarında bile birtakım eşkıyaların görüldüğü ve çete teşkilatlanmasına başlanacağından, Balkanlarda dolaşan çete mensuplarının, demeç ve bildirilerine kadar takip edildiği gibi yeni gelişmeler vuku buldukça da sürekli bilgi isteniyordu[388]. Osmanlı-Yunan sınırının da incelediğimiz yıllar içerisinde oldukça hareketli olduğunu gördük. Birçok kaçakçılık hadisesi olduğu ve kaçakçıların yakalandığı, kayıtlara geçmiştir. Fakat özellikle kaçak yolu mecburen tek seçenek olarak kullananlar ekseriyette Yunan çeteleriydi. Böylece gerekli silah ve mühimmatı da Osmanlı topraklarına sokmaya çalışıyorlardı. Sadece silahlar değil, Osmanlı topraklarında satışı yasaklı olan yayınlar da kaçak yollardan sokulmaya çalışıyordu. İşin esas tehlikeli boyutu Yunan hükümetinin, söylevleri ve verdikleri güveceler ile uygulamada taban tabana zıt bir görünüm çizmesiydi. Esasen bu, Yunanistan'ın politikasıydı. Örneğin, Loros'da meydana gelen hadise, bu durumu kanıtladığı gibi tehlikenin boyutlarını da ortaya koyması bakımından önemliydi. Loros'da eşkıyaların kaçışlarına kolaylık sağlayan Yunan askerlerinin, Osmanlı askerlerine ateş açması çok tehlikeli bir hadiseydi[389]. Yunan çetelerinin sahillerden Memalik-i Şahane'ye giriş yaptıklarının bildirilmesi üzerine

---

[388] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.74/3, Gömlek No.2/53, M. Kasım 1911/H. Z 1329, s. 1-2; BOA, *DH.SYS*., Dosya No.74/3, Gömlek No.2/59, M. Aralık 1911/H. M 1330, s. 1-2; BOA, *DH.SYS*., Dosya No.81/1, Gömlek No.2/51, M. Mart 1912/H. R 1330, s. 1-2. Yunan çeteleri ve Rum eşkıyalık hareketinden en çok çekenler de Osmanlı'nın Rum tebaasıydı. 27 Mayıs 1855'te Kanlıca'da Osmanlı ve Yunanistan Devletleri arasında imzalanan "Ticaret ve Denizcilik Anlaşması"nın ilave metninde, "eşkıyalığa karşı" imzalanan bir protokolde vardı. Osmanlı'nın Rum tebaası bu eşkıyalık hareketlerinden çok çektiği için kağıt üzerinde bundan faydalanmıştı. Zaten bu ticaret anlaşması da 1897 Osmanlı-Yunan savaşına kadar sürmüştü. Bkz. G.Govessis, *a.g.e*., s. 38.

[389] BOA, *HR.SYS*., Dosya No.1624, Gömlek No.11, M. Şubat 1910, s. 1-4; BOA, *HR.SYS*., Dosya No.1623, Gömlek No.64, M. Temmuz 1909, s. 1-6. Yunan sınırında Yunan tebaasından Metro adlı bir kaçakçının öldürüldüğüne dair belge için bkz. BOA, *HR.SYS*., Dosya No.1624, Gömlek No.10, M. Ocak 1910, s. 1-2.

Osmanlı Devleti, önceden beri buna bağlı olarak kara ve deniz yollarında gerekli tedbirleri aldırarak durumun önüne geçmeye çalışıyordu[390].

Yine Yunan hükümetinin, Türkiye'deki faaliyetleri kapsamında ve ikili ilişkiler bazında değerlendirildiğinde, Yunan hükümeti tarafından Osmanlı Devleti'nde görev yapan birçok Rum metropolite de nişan verilmesine müsaade edilmişti. Bunlar arasında Kadıköy Metrepolidi Permanos Efendi ve Amasya Metrepolidi Bermanos Efendi de vardı. Yine Yunan hükümeti tarafından, Rum Patrikhanesi başkatibi Apostolos Efendi ve Selanik Hamidiye Hastahanesi Operatörü Rafonu Musel'e de nişan verilenler arasındaydı. Osmanlı hükümeti tarafından da Yunan Devleti tebaasından kasacı Cans Bons'a, sanayi madalyası verilmişti[391].

Profesyonel çeteler dediğimiz başında eski militan ve askerlerin olduğu büyük çeteler, Osmanlı'nın topraklarında hükümet içinde hükümet gibi gizli bir şekilde faaliyet göstermekteydiler. Bölge halkının davalarını gören, gizli mahkemelerinin olduğu bile söylenmekteydi. Buradaki amaç olabildiğince bölge ahalisini, Osmanlı hükümetiyle temas ettirmemek ve böylece aradaki iletişimi kopartmaktı. Yani devletle, tebaayı ayırmaktı. Osmanlı'nın en renkli kentlerinden biri olan Manastır'da her cemaatten tebaa yaşardı. Bu kent örneğinden hareketle belli dönemlerde cinayetlerin sıklaştığı dikkat çekmekteydi. Çeteler, kendi ırklarından olup da tekliflerini kabul etmeyenleri veya onlara yardımcı olmayanları öldürüyorlardı. Suikast da sık görülen hadiselerdendi. Yine çeteler, diğer ırkların ahalisinden işlerine engel olanları yahut Osmanlı makamlarına ihbarda bulunanlara da suikast yaparak ortadan kaldırıyorlardı. Coğrafya'daki huzurun ve asayişin bozulmasında, bu çetelerin ne kadar etkili oldukları çok net görülmektedir[392]. Karabekir eserinde,

---

[390] BOA, *İ..HUS*., Dosya No.156, Gömlek No.54, M. Temmuz 1907/ H. C 1325, s. 1.

[391] BOA, *İ..TAL*., Dosya No.427, Gömlek No.58, M. Temmuz 1907/ H. C 1325, s. 1; BOA, *İ..TAL*., Dosya No.455, Gömlek No.31, M. Ağustos 1908/ H. B 1326, s. 1-4; BOA, *İ..TAL*., Dosya No.463, Gömlek No.39, M. Kasım 1909/ H. Za 1327, s. 1-4; BOA, *İ..TAL*., Dosya No.479, Gömlek No.1, M. Haziran 1912/ H. B 1330, s. 1-4; BOA, *İ..TAL*., Dosya No.479, Gömlek No.66, M. Ağustos 1912/ H. N 1330, s. 1-4.

[392] Kazım Karabekir, *a.g.e*., s. 142-143. Rum çetelerinin Rumlara Yönelik Faaliyetleri için ayrıca bkz. Azmi Yıldırım, *"Arşiv Belgelerine Göre XX.Yüzyıl Başlarında Rum Çetelerinin Türklere Karşı*

Rumların bölgede Türklerle beraber hareket ettiğini ve çoğu zaman Rumları da korumak zorunda kalıyoruz, diyerek nakletmiştir. Yine Rumların, Bulgarlar ve diğer unsurlara göre Osmanlı hükümeti ve askerine karşı daha ılımlı olduklarını ve Bulgarlar ile Türkler arasındaki nefretin M. 1903 İhtilaline dayandığının altını çizerek Türklerle arası en bozuk olanın, Bulgarlar olduğunu da nakletmiştir[393].

Rum çeteleri de diğer çeteler gibi teşkilatlanmalarını ve silahlanmalarını Yunan topraklarında tamamladıktan sonra kaçak yollardan Osmanlı sınırını geçip, Türk topraklarına ve köylerine giriyorlardı. Çete mensupları, en az ikişer üçer Napolyon da maaş alıyorlardı. Bu maaşlar, konsoloslardan başlayıp despotlar, karye papazları ve papazlar vasıtasıyla silsile sırasıyla takip edilerek, kapudanlara ve oradan da çete mensuplarına ulaşıyordu. Rum çetelerinin, Rum tebaanın yoğun olarak yaşadığı köyler başta olmak üzere bazı yerleşim yerlerinde mütevelli ve kılavuzları da mevcuttu. Köylerde iaşe ve konaklama ihtiyaçlarını istedikleri gibi karşılayan çeteler, adeta bedavadan yaşadıkları gibi teçhizatlarını da gittikleri köylerden silah,mermi vs. gibi toplayarak karşılıyorlardı. Çete teşkilatlanmasında Yunan askeriyesinden kişilerin rolü ne kadar büyükse ekonomik destekte konsoloslar aracılığıyla sağlanıyordu. Açıkçası Yunanistan hükümeti, ele aldığımız yıllarda ve sonrasında kesintisiz çetecilik/komitacılık faaliyetlerinde bulunmuş ve Rum çetelerini desteklemişti[394].

Faaliyetleri", (Trakya Üniversitesi SOBE Tarih ABD Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1998, s. 20-22.

[393] Kazım Karabekir, *a.g.e*., s. 144.

[394] Azmi Yıldırım, *a.g.t,* s. 11-13.

1.1. Yunanistan'ın Megali İdea Politikası ve Rum Tebaa Üzerindeki Etkileri

Aslında "Megali İdea" denen Büyük Yunan ülküsü, Roma'nın ve en son Bizans toprağının da Türk egemenliğine girmesiyle başladı. Böyle olunca tarihte kalan son Roma Devleti, Bizans'ı ve eski topraklarını tekrar alıp, eski kudretli gücüne ulaşma hedefi doğal olarak ortaya çıktı. Kendilerini eski Roma'nın tek mirasçısı olarak tanımlayan bazı Rum siyasileri ve Yunanistan Krallığı da tam olarak bu ülkünün, merkezinde yer alıyordu. İlk etapta yakın hedef kaybedilmiş toprakları, kurtarmaktı. Uzak hedef ise Büyük Ege havzasıydı. Bu kapsamda Balkanların önemli bir kısmı, Ege'nin tamamı, Akdeniz sahilleri ve Anadolu toprakları üzerinde de büyük ihtiraslar besleniyordu. Fransız İhtilali'nden sonra ateşlenen ulusların milli ülkü ve hedefleri, XX.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti aleyhine de olmak üzere iyice hız kazanmıştı. Bizans'ın fikri ve siyasi gelenekleri gerek Osmanlı topraklarında gerekse Avrupa'da da yaşamaya devam etti. Bizans'ın zihni ve düşüncevi yapısı, Katolikliğin karşısında olmasından hareketle hem Grekler hem de Güney ve Kuzey Slavları tarafından da ayrı bir önemle korundu[395].

Yunanistan'ın bağımsızlığı, Girit'in işgali, adalarda hakimiyet kurulmak istenmesi ve Ege denizinin bir Yunan gölü haline getirilmek istenmesi de Yunanlılar için kutsal olan ülkünün hedefleri içerisindeydi. Bu kapsamda Yunanistan Rumları, kendilerini sadece Roma'nın tek mirasçısı olarak görmekle kalmadılar aynı zamanda "Helenizm" ve Helen hayranlığını da bu politikalarında kendi çıkarları doğrultusunda sahiplenip, faydalanmak için kullanmaya çalıştılar. Aslında bu yıllardan başlayarak

[395] J.Claude Cheynet, *a.g.e.*, s. 111-119; G.Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 488-526. "Büyük Ülkü" ve "Büyük Fikir" anlamlarına gelen "Megali İdea"nın tanımı ve kapsamı için ayrıca bkz. M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 29; M.Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, İlke Yayıncılık, I.Baskı, İstanbul 2003, s. 36-38; Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 43-46.

Yunanistan'ın, Avrupa'nın "şımarık çocuğu" imajına doğru gidişini, bu zamanlarda temelleri atılan yanlış algı ve algılarda aramak doğru olacaktır[396].

27 Temmuz 1909 tarihli Osmanlı Arşivi Zabtiye Fonundaki bir belgeden öğrendiğimize göre Heybeliada'daki bir gazinoda "Megalo İdea" adlı bir kukla tiyatrosu oyunun oynatıldığını ve bu oyunun men'i için gerekenin yapıldığını gördük. Böylece Yunanistan'ın, Osmanlı Rum tebaasının yoğun olarak yaşadığı yerlerde yahut Rum gazino ve meyhanelerinde nasıl eylemlerde ve beyin yıkama faaliyetlerinde bulunup, Megalo İdea'yı her Rum'a anlatmak istediğini açıkça görmekteyiz[397]. Yine "Megali İdea/Megalo İdea"nın yaygınlaşması ve yayılması faaliyetlerinde, Yunanlı şair ve aydınların da azımsanmayacak derecede katkıları olmuştu. Bunlara örnek olarak: Şair Kosmos O. Etolios ile K. Rigas Fereos'u, gösterebiliriz[398].

Yunan Devleti, kuruluşu itibariyle bir "ulus kimliği" inşa etme sürecine girmek zorunda kalmıştı. Doğal olarak bu ulusa, lazım olan milli mefkure de "Büyük Ülkü" oldu. Bu ülkünün taraftarları, Yakın Doğu'da Rumların yaşadığı bütün yerleşim yerlerini, başkenti Konstantinopolis/İstanbul olan tek bir Rum Devleti'nin çatısı altında birleştirmek istiyorlardı ve bunu açıkça dile getiren ilk kişi de Helenli bir Ulah olan İoannis Kolettis'ti. Ona göre sadece Yunanistan Krallığında yaşayanlar değil Yunan tarihi ya da Yunan soyuyla ilişkisi olanlar da "Yunanlı" sayılmalıydı[399]. Yani aslında Kilise ve Mektepler Kanunu'na kadar tüm Ortodoksların, Fener Rum Patrikliğine bağlı olması ve Rumca ibadet yapmalarından hareketle Rumlarla belli bir düzeyde ilişkisi vardı. Bu yüzden "Rum asimilasyonu" dediğimiz Rum baskısını

---

[396] M.Lütfi İkiz, *a.g.e*., s. 11. Ayrıca bkz. Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 67-71; Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 49-50.

[397] BOA, *ZB*., Dosya No.497, Gömlek No.24, M. 27 Temmuz 1909/ R. 14.05.1325, s. 1-4.

[398] M.Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 175-176.

[399] Richard Clogg, *a.g.e.*, s. 65-66. 1844'te Başbakan olan İoannis Kolettis, yıllarca sürecek ve günümüze kadar değişerek gelen, resmi Yunan devlet ideolojisi olan "Megali İdea"yı resmen açıklayan kişiydi. Fakat Megali İdea'cı Yunan subayları, daha 1839 Osmanlı-Mısır savaşında bile Makedonya'da bir gerilla savaşı başlattılarsa da başarılı olamamışlardı. Yine 1840 tarihli, ilk Osmanlı-Yunan anlaşması niteliği taşıyan ticaret anlaşması bile Yunanistan'da Megali İdea taraftarları tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bkz. G. Govessis, *a.g.e.*, s. 37-38.

da bu ülkü içinde ele almak yanlış olmayacaktır. Yine Helenizm'in iki büyük merkezi vardı: Yunan Krallığı'nın başkenti Atina ve "Megali İdea" düşüncesini benimsemiş tüm Rumların hayalindeki başkent, İstanbul. Yunanistan Krallığında, 1910 yılının Aralık ayında Venizelos'un, Başbakan olmasıyla ve partisinin de parlamentoda çoğunluğu elde etmesiyle dış politikada "Megali İdea" hakim kılındı ve hız kazandı. Venizelos'a göre Yunanistan eli kolu bağlı bir şekilde kalırsa, Makedonya'daki parsadan payına düşeni alamayacaktı. Yakın Doğu'daki tüm Rumları, Yunan Krallığı'nın tebaası gibi görüp, İttihatçıların zorla uyguladığı "Osmanlılaştırma" politikasından ve Türklerin baskısından bir an önce kurtarmaları bahanesiyle eski Bizans toprakları geri alınmak isteniyordu. Kısacası temel hedef, "Büyük Ülkü" için uygun bir fırsat oluştukça harekete geçip, parsadan alabilindiğince pay almaktı. Bunun içinse kilit rolü oynayacak olan, onlara göre "kurtarılmamış Rumlar", Osmanlı topraklarında halen yaşayan Rumlardı. Yani Osmanlı'nın Rum tebaası üzerinde büyük bir propaganda yürütülmeliydi ki onların da "Büyük Ülkü"yü gönülden benimseyip, bu uğurda Yunan Krallığı'na hizmet etmeleri sağlanabilmeliydi[400].

Yunanistan'da sık sık dile getirilen bu "Büyük Ülkü"nün uygulanması içinse bir de her türlü fiili gerçekleştirecek ve planları uygulayacak, bir örgüte ihtiyaç vardı. Burada ihtiyaç duyulan örgütte tarih kitaplarında sık rastladığımız, "Etniki Eterya/Filiki Eterya" oldu. Türkçesi "Milli Ortaklık" olan bu örgüt, 16 Ocak 1814'te Odesa'da üç kişi tarafından tamamıyla "Megali İdea"ya(o gün mutabık kalınan 17 maddelik metin) hizmet amacıyla gizli olarak kurulmuştu. Derneğin yemin ve iç kuralları ile haberleşme düzenekleri ve işaretleri de burada belirlenmişti. Bu gizli örgüt, Rusya'da bile faaliyet göstermiş ve ilk etapta tüccarlar üzerinde etkili olup, üyelikler yapılmıştı. Çok geçmeden daha da genişleyip, tüccarların da dışında üye ve bir başkanla daha verimli olunacağı düşünüldü. Ayrıca bu örgüte/komiteye, yeni bir merkez de aranmış ve sonunda evi, İstanbul'da Patrikhane yakınlarında olan

[400] Richard Clogg, *a.g.e.*, s. 66, 97, 100-103; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 46-50. Megali İdea programının ana hatları ve Elenizm/Helenizm için ayrıca bkz. M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 31-32,55-61; M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi 3/99, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1999, s. 10-12.

Eksanto(Ksanto)'nun, Fenerdeki özel mülkü, merkez için uygun görülmüştü. İstanbul'dan Mora'ya, Adalar'a, İskendireye'den Kudüs'e kadar herkes görevlendirildiklere yerlere gönderiliyordu. Bu örgüt, üyelerini sınıflara ayırarak iş bölümüne gidiyordu. Örneğin, ikinci sınıflara, papaz vs. adlar verilmiş ve görevleri de silah dağıtımı olarak belirlenmişti. Merkezin, İstanbul'a nakliyle birlikte yeni bir mühür de belirlenmişti. Ayrıca üyeler arasındaki haberleşme için ayrı bir özel sözlük de oluşturuldu.

Yine 1897 Osmanlı-Yunan savaşının baş sorumlusu Yunanistan'da kurulan bu örgütün özellikle Girit ve adalardaki faaliyetleriydi. Hatipoğlu'na göreyse Etnik-i Eterya namı diğer "Milli Cemiyet", 12 Kasım 1894'te 14 genç Yunan subayı tarafından Atina'da kurulmuştu ve 1896 Atina Olimpiyatlarını çok iyi değerlendiren örgüt, Avrupa ile Amerika'dan gelen misafirler üzerinde de istediği propagandayı yapmıştı. Böylece yeni üyeler kazanarak da başarılı olunuyordu. Gizli bir cemiyetten, alelade bir örgüte giden süreçte tüccarlar,askerler hatta üniversitelerden profesörler bile bu oluşumun içinde yer aldılar. Tek İdeali, "Büyük Yunanistan" ve Rumları korumak ve kurtarmak olan bu örgüt, Bulgaristan'ın İç Makedonya İhtilal Örgütü/IMRO komitacılarına karşı da büyük mücadele vermişti. Eterya'nın ajanları, Osmanlı topraklarında adeta karış karış gezerek, Rum tebaa üzerinde tamamen Megali İdea propagandası için faaliyet gösteriyorlardı. Yine benzer faaliyetlerde bulunmak amacıyla "Ayasofya 1453","Rum Sillagos" ve "Alelumun Rum Sillagos" teşkilatları da cemiyet adı altında aynı amaçla kurulmuş ve faaliyet gösteren diğer Rum örgütleriydi[401].

---

[401] M.Süreyya Şahin, *a.g.e.,* s. 179-184; M.Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler,* s. 50-53; M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı(1821-1922),* s. 37-40; Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.,* s. 30-33; M.Lütfi İkiz, *a.g.e.,* s. 37-38,73-77; Cemal Kutay, *a.g.e.,* s.17-22,24,37,39,47-53,107; Necla Günay, *a.g.m.,* s.273-278. Etnik-i Eterya'dan yıllar önce onun prototipini andıran bilinen ilk devrimci ve gizli Rum örgütü, yine bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması amacıyla daha 17.yüzyılda şair (Dimo)Rigas öncülüğünde kurulan, "Sinomosiya"ydı. Paris'te kurulduğu bilinen örgüt, Viyana'da da etkiliydi. Bu örgüt, Rumlar ve Arnavutlar arasındaki yakın ilişkinin de ürünüydü. Fakat Eflak'ta istediği emellere ulaşamamıştı. Örgütte, Rus istihbaratı(Ohrana)'ında görevli Lambras ve Osmanlı ajanı olduğu söylenen D.Okonamas'ta 9 kişilik kurucu üyedendi. Osmanlı murahhası İbrahim Efendi, Viyana'da Fransa

1909 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre Osmanlı hükümeti, sadece Etnik-i Eterya değil "Fukaraperver" vb. gibi isimlerle faaliyet gösteren Rum cemiyetlerinin incelenmesi için de gerekli emirleri vermişti[402]. Eterya, İzmir'de olduğu gibi farklı şehirlerde farklı isimlerde, taşeron örgütlerle de teşkilatlanmıştı. İzmir'de musiki sevenler için kurulduğu öne sürülen "Sayanoz" ismiyle çeşitli cemiyetler kurulduğu ve yapılan tahkikatlar sonucu bunların, Eterya'nın şubesi oldukları anlaşılmıştı[403]. Etnik-i Eterya, kendine bağlı Yunan eşkıyaları ve komitacılarla da Osmanlı topraklarındaki huzur ve asayişin bozulmasında büyük roller oynadı. Örneğin, Payitahttan Manastıra gönderilen bir haberde sınırdan ve hudud kapılarından Eterya'ya bağlı Yunan eşkıyalarının sızma teşebbüsünde bulunduklarında derhal yakalanmaları istenmişti[404]. Yakalananlardan biri de Konya'nın Gazi Alemşah Mahallesindendi. Polaroğlu Danil'in, Etnik-i Eterya cemiyeti mensubu ve fesat çıkaranlardan olduğu gerekçesiyle İstanbul'da görülmüş ve yakalanmıştı[405]. Yine Etnik-i Eterya cemiyetinin her türlü fesat faaliyetleri ve kara propagandasına karşı alınması gereken tedbirler, kanun çerçevesinde polisin vazifesiyle, asayişin temini ve cemiyet mensuplarından kimseye zarar verilmeden ortaya çıkarılması da istenmişti[406].

---

elçiliğine sığınan ve Avusturya polisi tarafından tutuklanan Rigas'ı, teslim aldı. Aslen Arnavut olan şair D.Rigas, 1798 Mayıs ayında Belgrad'a götürüldü ve kalede infaz edildi. Onun ölümünden çok geçmeden, Paris'te Prens D.Comnenos tarafından "Heterya" adlı bir cemiyet kuruldu(1814). "Sinomosiya/Sinomasiya"nın devamı olarak görülen bu cemiyetin de simgesi, "F.E.D.A."ydı. Bkz. Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Ünsal Kitabevi, İstanbul 1979, s. 23-29.

[402] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.35, Gömlek No.13, M. 17 Kasım 1909/H. 04.11.1327, s. 1-4.

[403] BOA, *Y..EE..KP..*, Dosya No.10, Gömlek No.989, M. 5 Kasım 1909/H. 21.10.1327, s. 1-3. Etnik-i Eterya'nın İzmir'deki şubesi hakkında basında çıkan haber için bkz. "İzmir'de Etnik-i Eterya Şubesi", *Tanin*, M.2 Temmuz 1909/H. 13 C. 1327, s. 1.

[404] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.124, Gömlek No.43, M. 26 Ağustos 1910/H. 19.08.1328, s. 1-4.

[405] BOA, *DH.EUM.EMN*., Dosya No.77, Gömlek No.17, M. Haziran 1914/H. B. 1332, s. 1-4.

[406] BOA, *DH.MKT*.,Dosya No.2879, Gömlek No.10, M. 18 Temmuz 1909/H. 29.06.1327, s. 1-5. Etnik-i Eterya Cemiyetiyle ve sair çete ve komitelerin halkı fesada teşvik ettiklerine dair Müslüman ahalinin şikayetleri için bkz. BOA, *DH.SYS*., Dosya No.74, Gömlek No.2, M. 17 Ağustos 1911/H. 21.08.1329, s. 1-9.

2. Yunan Komitelerinin Faaliyetleri

2.1. Osmanlı'da Yunan Propagandası

Osmanlı topraklarındaki "kara propaganda" faaliyetleri her yoldan yürütülmeye çalışıyordu. Burada özellikle basın-yayın yoluyla gazete ve dergilerle, "Megali İdea" ülküsü ve propagandası için her türlü bölücü yayınlar, Osmanlı topraklarına sokulmaya çalışılıyordu. Bunlar, Osmanlı'nın Rum tebaasına da dağıtılarak, ayrılıkçı zihniyetin Rum tebaa'ya aşılanması amaçlanmıştı. Kara Propaganda'nın yanında bir yandan da sınırdan ve gümrüklerden kaçak yollarla silah ve mühimmatta, Osmanlı topraklarına sokuluyordu. Yani hem psikolojik savaş yürütülürken hem de bölgesel silahlı mücadele ve ayaklanmaların amaçlandığı çok açıktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin silahlı eylemleri, yine silahlı bir şekilde bastırması sağlanacak ve kan döküldü propagandasıyla da Avrupalı Devletlerin desteği de sağlanarak "Megali İdea" hayali peyderpey uygulamaya sokulacaktı. Amaç Osmanlı Devleti'ni, içeride zor bir duruma sokup, dışarıda da "yalnız ve haksız" bırakacak bir imaj oluşturmaktı. İncelediğimiz dönem içerisinde Etnik-i Eterya ve benzeri Megali İdea'cı cemiyetler aslında İttihat ve Terakki Cemiyetiyle partisine de savaş açmışlardı. Bu savaş, bir anlamda hem cemiyetlerin hem de hükümetlerin mücadelesiydi[407].

Bazen ise Yanya vilayeti örneğinde olduğu gibi asılsız ihbarlara da rastlanabiliniyordu. Yunanistan cihetinden silah sokulduğu ve Rum ahaliye dağıtıldığı, Müslüman ahalinin de çektiği telgraflar üzerine durumun araştırılması için bölgeye giden görevliler ve yapılan tahkikat sonucuna göre 3.Ordu komutanlığından gelen telgrafa göre böyle bir durumun bulunmadığı anlaşılmıştı[408]. İncelediğimiz dönem içerisinde Osmanlı'nın Trakya topraklarında kurulan gizli bir

---

[407] M.Lütfi İkiz, *a.g.e.,* s. 11,27,37-38,72-77; M.Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye,* s. 179-183; M. Murat Hatipoğlu, *a.g.e.,* s. 20-25. Yunanistan'dan Osmanlı topraklarına gelecek olan Osmanlı tebaası Rum vatandaşların silahlı olarak sınırdan geçirilmemesi ve silahlara el konulması gerektiğinin, Rumeli vilayetleri müfettişliğine bildirilmesi için bkz. BOA, *DH.MKT*., Dosya No.2873, Gömlek No.81, M. Haziran 1909/H. C. 1327, s. 1-3.

[408] BOA, *DH.MKT*., Dosya No.2721, Gömlek No.72, M. Şubat 1909/H. M. 1327, s. 1-3; BOA, *DH.MKT*., Dosya No.2750, Gömlek No.17, M. Mart 1909/H. S. 1327, s. 1-2.

Yunan cemiyetine daha rastladık. Tekirdağ'ına bağlı Ereğli nahiyesi(günümüzde Marmara Ereğlisi)'nde kurulduğu anlaşılan "Adelfiya" adlı gizli bir Yunan Cemiyeti, 1909 yazında açığa çıkmış ve Ergene(Edirne) taraflarında bu cemiyetin ele geçirilen talimatnamesi için Osmanlı makamları gerekli tahkikatı hemen başlatmıştı. Namı diğer "biraderlik" cemiyetinin amacı, bütün Yunanlıları bir araya toplamaktı. Yine Cisr-i Ergene tren istasyonunda bu cemiyete ait kaçak silahlar da yakalanmıştı[409]. Yunan amellerine hizmet eden komite üyelerinden Uzunköprü hapishanesinde tutuklu bulunanların hapishaneye yönelik şikayetleri için de ayrı bir tahkikat gerçekleştirilmişti[410]. Yunanistan eksenli Rum propagandası için Tekirdağ'da gizlice faaliyet gösteren-kuvvetle muhtemel Adelfiya cemiyeti- ve Bidayet mahkemesi azasından Dimitraki Efendi'nin de faaliyetleri şüpheli görülmüş ve o da incelemeye alınmıştı. Yunan konsoloslarının emri altındaki bazı şahısların, "Helenizm" ve "Megali İdea" maksadıyla birtakım faaliyetlerine rastlanıldığı da oluyordu. Buna örnek olarak ise, Dedeağaç Yunan konsolosunun emri altında çalışan Avangelos Dimitriyo adlı şahısı, ismi belgelerde geçtiği için verebiliriz. Buraya kadar da gördüğümüz gibi özellikle Trakya'da olmak üzere bazı metropolitlerin ve konsolosların, Yunanistan eksenli Osmanlı karşıtı kara propagandaya nasıl alet oldukları ve ayrılıkçı cemiyetlerle arasındaki ilişki ve kurulan organik bağ oldukça açıktır[411].

Basın yoluyla da gazete ve dergilerle yalan yanlış haberler ve iddialarla Osmanlı'nın Rum tebaa'sı galeyana getirilmeye çalışılıyordu. Örneğin, *Neopatris* Gazetesinde çıkan bir habere göre bir Rum çocuğunun zorla sünnet ettirildiği iddia

---

[409] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909/H. L. 1327, s. 1-19; "Edirne'de Adelfiya İhtilal Komitesi Programı", *Tanin*, M.13 Temmuz 1909/H.24 C. 1327, s. 1; "Adelfiya Cemiyetine Dair", *Tanin*, M.15 Temmuz 1909/H.26 C. 1327, s. 2; "Edirne'de Rum İhtilal Komitesi-Uzunköprü'de Keşfedilen Adelfiya Cemiyeti", *Tanin*, M.2 Temmuz 1909/H.13 C. 1327, s. 1. Ereğli'de "Adelfiya" adlı fesat cemiyetini kuran Tekfurdağ(Tekirdağ)'ı Metropolidi hakkında gereken uygulamanın yapılması için bkz. BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.5/1, Gömlek No.35, M. Ağustos 1909/H. Ş.1327, s. 1. Bkz. EK-13.

[410] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.11/2, Gömlek No.37, M. Eylül 1909/H. N. 1327, s. 1-4.

[411] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.55/2, Gömlek No.22, M. Ağustos 1912/H. N. 1330, s. 1-3; BOA, *DH.SYS*., Dosya No.55/2, Gömlek No.43, M. Ağustos 1912/H. N. 1330, s. 1-3. Bkz. Ek-14.

edilmişti. Böylece Hıristiyan-Ortodoks inancına mensup Rum tebaa'nın, dini inançlarına saldırıldığı iddiasıyla, Osmanlı hükümeti ve devletine karşı bir tavır takınması istenmekteydi[412]. Bir başka Yunan propagandası yapan *Proodos* Gazetesi'nde Stalahor kaynaklı bir habere göreyse yüz kadar Müslüman vatandaşın, Panabiya adlı bir Rum kilisesine hücum ettikleri yazıyordu. Osmanlı hükümeti, hiç bir aksaklığa mahal vermemek için bu yalan yanlış haberleri bile dikkate alarak, bu tür hadiseleri çoğu zaman tahkik ettirme yolunu tercih etmişti[413].

Her ne kadar İngiltere 1878'de Kıbrıs'a sözde geçici aslında kalıcı olarak yerleşse de Kıbrıs'ta, Padişahın ve Osmanlı Devleti'nin hükümranlık-hukuksal hakları kağıt üzerinde devam etmekteydi. Ama İngiltere'nin bir kere adaya yerleşmesiyle, fiilen Osmanlı egemenlik hakları tehlikeye girmişti. Ayrıca ada da hatırı sayılır bir Türk nüfusu da mevcuttu. Ada Rumları ise 1571'den beri Türk egemenliğinde yaşamaktaydılar. 1911'in Ağustos ayına gelindiğinde ise adadaki bazı Rumlar, kanunsuz olarak Yunanistan'ın bağımsızlığını kutlamıştı. Yunanistan uyruklu Fedelanos adlı şahsın, nefreti körükleyici ayrılıkçı nutuklar atarak Yunan ordusu için iane ve gönüllü topladığı da öğrenildi. Yine Rumların tahrikleri ve *Kypriakos Philax* Gazetesi'nin Türkler hakkındaki iftiraları ve nefret tarzındaki yayınları üzerine de İngiliz yetkililer uyarılmıştı. Burası Osmanlı'nın diğer vilayetlerde uygulayıp aldığı tedbirlerin aynısını yapamadığını görmemiz bakımından önemlidir ve bu konuda ne kadar zorlanıldığı açık şekilde görülmektedir. Şikayetlerin ve uyarıların, İngiliz yetkililere yapılması da fiilen adadaki Osmanlı hakimiyetini göstermesi bakımından ayrıca önemlidir. Yunanistan da Osmanlı topraklarında nerede Rum nüfus varsa propaganda ve faaliyetlerini orada da sürdürüyordu. Kıbrıs'ta Yunanistan için ayrıca önemliydi ve bu sebeple propaganda faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü yerlerden biriydi[414].

---

[412] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.57/1, Gömlek No.24, M. Temmuz 1911/H. B. 1329, s. 1.

[413] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.57/1, Gömlek No. 25, M. Temmuz 1911/H. B. 1329, s. 1. Sözü geçen Kilise'nin kanaatimizce Balıkesir Ayvalığa bağlı Cunda Adası'nda günümüzde sadece kalıntıları kalan Panagia Kilisesi olması ihtimali, Kayseri-Talas'taki Sultan II.Abdülhamid döneminde inşa edilen Panaya Kilisesi olması ihtimalinden daha yüksektir.

[414] BOA, *HR.SYS*., Dosya No.899, Gömlek No.45, M. Ağustos 1911/H. Ş. 1329, s. 1-15.

Atina'da neşredilmiş ve içeriklerinin zararlı olmaları sebebiyle Osmanlı topraklarına sokulması yasak olan gazetelerin ise Metropolidhane memurları aracılığıyla Osmanlı memleketlerine sokulduğu ve dağıtıldığı da bilinen ve sıkça görülen hadiselerdendi. Buradan hareketle Osmanlı Devlet'inde görevli konsolosluk memurları, Patrikhane ve Metropolidhane görevlileriyle memurlarının, gümrük ve sınırlardan geçerken birtakım imtiyaz ve geçiş üstünlüklerinin olduğunu ve böylece Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı olarak hareket ettiklerini de söyleyebiliriz[415]. Yine Atina'da basılan ve İstanbul'da da bazı tütüncü ve kitapçı dükkanlarında satılan Rumca risalelerin, gündelik Osmanlı hayatını, rencide eden türde bilgiler içerdiği biliniyordu. Özellikle Balkan Savaşları öncesi ve sırasında bu propaganda faaliyetlerinin yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Böylece zararlı ve ayrılıkçı neşriyatlarla Meşrutiyet ortamının getirdiği "Osmanlı Millet" sistemine namı diğer yıllardır süregelen "tebaa", anlayışına savaş açılmıştı. Yunanistan merkezli "Megali İdea"cı anlayışın, Osmanlı Devleti aleyhinde başlattığı bu savaş ve kara propaganda, amansızca yürütülecek ve Balkan Savaşlarından yaklaşık altı yıl sonra Anadolu topraklarının işgali ile doruğa ulaşacaktı[416].

Fakat tüm bunlara rağmen zararlı olmayan yayınların da serbest bir şekilde ülkede satılmasına müsaade edilmişti. Devlet-i Aliyye topraklarında seyyar olarak da kitap satmak isteyen Yunan vatandaşları da kefalete tabiydiler ve bu takdirde satışlarını gerçekleştirebiliyorlardı[417]. Konsoloshanelerin emri ve teşvikiyle, Rum çeteleri Rum köylerini teker teker gezerek Osmanlı Devletine karşı propaganda yaparak, düşmanlık tohumları ekmeye çalışıyorlardı. Böylece Rum köylerinde ve Rum nüfusun yoğun olduğu yerlerde karışıklıklar çıkması hedefleniyordu. Hedefledikleri şey küçük çaplıda olsa isyan başlatmaktı ve Osmanlı Devleti'nin buralara askeri müdahalede bulunmasıydı. Buna bir örnek olarak ise Selanik Yunan Konsolosluğu'nun, Rum çetelerinden birinin reisi olan Asteratı ile emrindeki yedi kişiye ve başka bir çeteden üç kişiye daha paralar vererek, Osmanlı Devleti'nin Rum

[415] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.116, Gömlek No.8, M. Haziran 1913/H. B. 1331, s. 1-3.

[416] BOA, *DH.SYS*., Dosya No.116, Gömlek No.20, M. Ekim 1913/H. Za. 1331, s. 1-4.

[417] BOA, *MF.MKT.*, Dosya No.1015, Gömlek No.15, M. Ağustos 1907/H. B. 1325, s. 1-2.

tebaasının yaşadığı köylere göndermesini gösterebiliriz. Osmanlı Devleti ise bütün bu olanlara karşı doğal olarak bir önlem almak zorunaydı[418].

2.2. Osmanlı Hükümeti'nin Yunan Propagandasına Karşı Aldığı Önlemler

Osmanlı hükümeti İttihat ve Terakki Fırkası, Yunanistan eksenli Megali İdea'cı kara propaganda faaliyetlerinin önüne geçmeye çalıştı. Osmanlı Devlet adamları da uygulamaya sokulmak istenen bu kirli planların farkındaydılar ve acilen müdahale edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Nitekim öyle de oldu ve Osmanlılar, "Devlet" olmanın gereğiyle hareket etti.

Alınan tedbirlere baktığımızda istihbarat faaliyetleri dikkat çekmektedir ve ayrı bir öneme sahiptir. Böylece Yunan ajanları ve çeteler, harekete geçmeden faaliyetleri ve propagandaları engellenmiş olunacaktı. Burada Dahiliye Nezaretine çok iş düşüyordu. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin, Menteşe Mutasarrıflığı'na çektiği telgraf gibi bazı vilayet ve mutasarrıflıklardan casusluk ve ajanlık gibi faaliyetlerde bulunan ve bulunması muhtemel Yunanlılar ile onlarla birlikte çalışan Rumlar hakkında gerekli işlemlerin yapılarak, isim ve hüviyetlerinin merkeze bildirilmesi istenmişti[419].

Yine Makedonya'daki Yunan ihtilal komitelerinin her türlü tahrik ve tehdit hareketlerine karşı daha fazla önlem alınması istenerek bunun da önüne geçilmeye çalışılmıştı. Yunanistan ve hariçten gelecek her türlü silah, patlayıcı madde ve fesad

---

[418] BOA, *TFR.I..AS..*, Dosya No.71, Gömlek No.7087, M. Haziran 1909/H. C. 1327, s. 1-2. Kasterya'nın Banbeki köyünde, Yunan çete reislerinin yaptıkları faaliyetlerle ilgili bilgi veren Fransızca yazı ve Yunanca sureti için bkz. BOA, *TFR.I..KNS.*, Dosya No.9, Gömlek No.826, M. Nisan 1907/H. Ra. 1327, s. 1-2.

[419] BOA, *DH.ŞFR.*,Dosya No.43, Gömlek No.156, M. Ağustos 1914/H. N. 1332, s. 1.

içerikli tehlikeli yayınların ülkeye girişlerine kesinlikle müsaade edilmemesi içinse gümrüklerde sıkı bir muayene yapılıyordu[420].

Bazı Rum mekteplerinde ise Yunan askeri kışlası gibi Rum öğrencilere eğitim verildiği oluyordu. Ele aldığımız dönem içerisinde birer Osmanlı toprağı olan Selanik ve Vodine(Edessa)'de özel Rum mekteplerinden öğrencilerine, Yunan üniforması giydirip, talim yaptıranlar için gerekli soruşturmanın başlatılması için de talimat verilmişti. Böylece genç beyinlerin yıkanmasının da önüne geçilmeye çalışılıyordu[421].

Başkent İstanbul'daki Hacı Hristo Mektebinde ise başka bir vahim hadise cereyan etmişti. Osmanlı tebaası olan Rumlara verilen şahadetnamelerde geçen "Yunan milletinden" ibaresi hakkında, Maarif nezareti ve nazırı Emrullah Efendi uyarılmıştı. II.Meşrutiyet döneminin en önemli özelliklerinden biri azınlık okulları da dahil okulların, sayısının artışı ve merkezden taşraya doğru yayılışı olmuştu. II.Abdülhamid ile eğitime verilen önem ve reformlar, okul sayılarındaki artış, Meşrutiyetle de artarak devam etmişti. Yunanistan'ın özellikle Rum azınlık okullarını, kontrolüne alması ve kendi siyasi çıkarlarına alet etme teşebbüslerinin önüne geçmekteyse Maarif Nezaretine ayrı bir görev düşüyordu. Beyin yıkama faaliyetlerinde mekteplerin seçilmesi boşuna değildi. Gençleri etkilemek ve onları, istedikleri şekilde yönlendirmek daha kolaydı. Böylece duygusal bağ temelden "Osmanlı nefreti ve düşmanlığı" üzerine kurularak sonraki kuşaklara da bu şekilde aktarıldığı takdirde planlanan kitlesel hedeflere daha rahat ulaşılacaktı[422].

Mekteplerden, her türlü sosyal ve kültürel aktiviteye kadar Osmanlı Rumları üzerine yoğun olarak yürütülen propaganda faaliyetlerinin ardı arkası kesilmiyordu. Osmanlı tebaası Rumlar üzerinde oluşturulmak istenen algı, onların Osmanlı vatandaşından ziyade Yunanistan vatandaşı oldukları yönündeydi. Yunanistan'ın

---

[420] BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.95, Gömlek No.22, M. Mayıs 1910/H. Ca. 1328, s. 1-2; BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.99, Gömlek No.77, M. Temmuz 1910/H. B. 1328, s. 1-6.

[421] BOA, *MF.MKT*., Dosya No.1131, Gömlek No.65, M. Haziran 1909/H. C. 1327, s. 1-2.

[422] BOA, *MF.MKT*., Dosya No.1159, Gömlek No.9, M. Ağustos 1910/H. Ş. 1328, s. 1-2. Ayrıca bkz. Mehmet Salih Erkek, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Ege Üniversitesi T.İ.D.,* XXVIII/2, İzmir, 15 Aralık 2013, s. 385-416.

kurmaya çalıştığı duygusal bağ ve bu Bizansvari duygularla tarihe de atıf yapılarak, Rum vatandaşlar üzerinde sürekli tahrikvari bir çalışma mevcuttu. Örneğin: Pangaltı Osmanlı Rum mektebi yararına Tepebaşı kışlık tiyatrosunda düzenlenen baloda, Osmanlı Marşı'ndan sonra Yunan Marşı'nın da çalınması, tüm bu niyetleri gösteriyordu. Bu mesele de öğrenilir öğrenilmez gerekli tahkikatlar başlatılmıştı[423].

Basım yayım faaliyetleri ise kara propaganda faaliyetlerinin adeta bel kemiğini oluşturmaktaydı. Böylece Osmanlı topraklarında yaşayan en uzaktaki Rum vatandaşa bile ulaşılabiliyordu. Bu yüzden Osmanlı makamları Yunanistan menşeli ve oradan ithal gazeteler, dergiler, kitaplar, risaleler, tablolar, resimler, haritalar ve yazılı, görsel her türlü zararlı-bölücü yayın için bire bir önlem almak zorunda kaldı[424]. Yunanistan matbuatından olan ve Memalik-i Osmaniyye'ye girişi yasaklanan gazeteler sırasıyla şöyleydi: *Patris, Rumius, Amiros, Prokini, Gedi, Neonesni, Esperini, Teratos* Gazeteleri ile Atina'da Fransızca çıkarılan *Mesaje Daten* Gazetesi[425]. Ezine Postahanesi'ne gelen Yunan Kralıyla bazı hükümdar ve papazların resimlerinin de aynı şekilde Osmanlı topraklarına sokulması yasaklanmış ve dağıtımına el konulmuştu[426]. Yine Yunanistan basınından daha önce Osmanlı Devleti'ne ithali yasaklanmış yayınların, isim değiştirerek Memalik-i Osmaniye'ye girme teşebbüslerine dikkat çekilerek önlem alınmış ve bunların da ülkeye girişi yasaklanmıştı[427]. Yunanistan'da basılan "Yunan İhtilal Tarihi" ve "Yunan İhtilali Kahraman Kızı" isimli kitapların, içeriği bu türdeki benzer kitaplarla birlikte Osmanlı topraklarına girişi de yasaklanmıştı[428]. Yanya'daki Rum İnas Mektebi'nde

---

[423] BOA, *MF.MKT*., Dosya No.1195, Gömlek No.35, M. Şubat 1914/H. Ra. 1332, s. 1.

[424] BOA, *MV*., Dosya No.189, Gömlek No.10, M. Haziran 1914/H. B. 1332, s. 1.

[425] BOA, *MV*., Dosya No.141, Gömlek No.30, M. Haziran 1910/H. C. 1328, s. 1; BOA, *MV*., Dosya No.141, Gömlek No.53, M. Haziran 1910/H. C. 1328, s. 1; BOA, *MV*., Dosya No.141, Gömlek No.62, M. Haziran 1910/H. C. 1328, s. 1; BOA, *MV*., Dosya No.142, Gömlek No.41, M. Temmuz 1910/H. B. 1328, s. 1; BOA, *MV*., Dosya No.143, Gömlek No.33, M. Ağustos 1910/H. Ş.1328, s. 1.

[426] BOA, *MV*., Dosya No.141, Gömlek No.96, M. Haziran 1910/H. C. 1328, s. 1.

[427] BOA, *MV*., Dosya No.141, Gömlek No.86, M. Haziran 1910/H. C. 1328, s. 1.

[428] BOA, *MV*., Dosya No.142, Gömlek No.27, M. Temmuz 1910/H. B. 1328, s. 1. Atina'da basımı tamamlanan "Yunan,Sırp,Bulgar Tarihi" adlı kitabın, Memalik-i Osmaniye'ye girişinin önlenmesi için bkz. BOA, *MV*., Dosya No.189, Gömlek No.22, M. Haziran 1914/H. B. 1332, s. 1.

tedris olunan Rumca "Elenizmos" adlı risale de tehlikeli yayınlar kapsamında girişi yasaklananlardandı[429].

Atina'da basılmış olup, Erdekli Yorgi oğlu Apostol üzerinde bulunan "Yunan-Bulgar Muharebesi" mealindeki risalenin yanı sıra Kırkkilise(Kırklareli)'deki Ayayani Rum Mektebi'nde bulunan, 1913'te basıldığı anlaşılan bir haritada Ege adaları ile İtalyanların elindeki On İki Adanın, Yunanistan'a ait gösterilmesinden hareketle bu ve benzeri haritalarla risalelerle de yasaklanmıştı.[430] Ayrı bir parantez açarak Yunan gazetelerinin Osmanlı hükümeti aleyhindeki düşmanca tavrına ve yayınlarına karşı Yunanistan'da Osmanlı Devleti ve hükümetini savunan gazetelerden biri de Selanik'te çıkan "Yeni Asır Gazetesiydi." Bu gazete için söz konusu yasak da kaldırılmıştı. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Osmanlı hükümeti, Yunanistan'da Türklerin çıkardığı gazeteleri diğer Yunan gazetelerinden ayrı tutuyor ve uygulamaya koyduğu yasaklardaki kıstası ise tamamen Osmanlı düşmanlığı ve Osmanlı menfaatlerine göre değerlendirip, gerekli muameleye tabi tutuyordu[431].

Bazense izin istenmesine rağmen basım-yayın faaliyetleri için gerekli iznin çıkmadığı da oluyordu. Örneğin; İzmir'de Eftal isimli haftalık bir risale çıkarmak isteyen Menba-i Füyuzat Özel Mekteb Müdürü Mahmud Nedim Bey'in, izin talebi uygun görülmemişti. Dahiliye, Maarif, Adliye ve Mezahib Nezaretleri başta olmak üzere gümrüklerden jandarmayla emniyet güçlerine kadar her kurum ve kuruluşa, Osmanlılar aleyhindeki her türlü propaganda faaliyetleriyle Yunan ve Megali İdea'cı emellerinin önüne geçilmesinde ayrı ayrı önemli görevler düşmekteydi. Osmanlı Devleti bir bütün olarak bünyesindeki ilgili kurumlarıyla organize şekilde hareket ederek, kara propaganda'nın ve Osmanlı düşmanlığının önüne geçmeye çalışmış ve bu şekilde mücadelesini sürdürmüştü[432].

---

[429] BOA, *MV*., Dosya No.151, Gömlek No.59, M. Nisan 1911/H. R. 1329, s. 1.

[430] BOA, *MV*., Dosya No.184, Gömlek No.37, M. Ocak 1914/H. S. 1332, s. 1; BOA, *MV*., Dosya No.189, Gömlek No.38, M. Haziran 1914/H. B. 1332, s. 1.

[431] BOA, *MV*., Dosya No.189, Gömlek No.36, M. Haziran 1914/H. B. 1332, s. 1.

[432] BOA, *MF.MKT*., Dosya No.1015, Gömlek No.15, M. Ağustos 1907/H. B. 1325, s. 2-4.

B. FENER-RUM PATRİKHANESİ, BALKAN SAVAŞLARINDA YUNANİSTAN VE RUM TEBAA

1. Fener Rum Patrikhanesi ve Konumu

Rum milletinin Hıristiyanlıkla tanışmaları ve ilk temasları, IV.İncil yazarı St. John vasıtasıyla oldu. Bu karşılaşma, Ortodoksluğun da ayrı bir mezhep olarak meydana gelmesine zemin hazırladı. Bu mezhep, IX. yüzyıldan başlayarak hızla -özellikle de Ruslar arasında- yayıldı. Şurası da yadsınamaz bir gerçektir ki Hıristiyanlık dini eski ve köklü Rum diliyle kültüründen oldukça etkilendi[433]. Ortodoks kelimesi Grekçe olup, "doğru(ortho)" ve "kanaat(doxa)" anlamlarına gelir. Bu terimin, geniş kitlelerce bir mezhebi ima edecek biçimde kullanılması ise XI.yy.'dan itibarendir. Batı dillerinde ise bazen "Doğu Ortodoks Kilisesi" bazen de "Grek Ortodoks Kilisesi" tabiri kullanılırdı. Ortodoks camia da ise "Ortodoks Katolik Kilisesi" ibaresini tercih edenler de vardı. Bu ibare, bu mezhebin hem doğru görüşü hem de evrensel(Katolik) oluş, iddiasını yansıtmaktaydı. Ortodoks coğrafyasının en ihtişamlı günlerini ise Bizans'la birlikte yaşadığını biliyoruz. Çünkü Slavların, 12.y.y.'dan itibaren bütünüyle Hıristiyan olduklarını görüyoruz ve Ortodoks kültürünü de bu yüzden yeterince geliştirememişlerdi. Günümüzde Ortodoks gelenek çoğunlukla Slav ve Yunan halklar tarafından temsil edilirlerken, Afrika'da da Mısır ve Habeş kiliselerinin de büyük etkisi vardır. Ayrıca Ortadoğu'da ki Süryanilerin de birçoğu Ortodoksluğu, seçenlerdendi[434].

İlk somut gelişme olarak 1054'teki ayrılmayı(Schizma), karşılıklı aforozun 1965 yılına kadar sürdüğünü de belirtmek yerinde olacaktır. Hıristiyan Dünyasındaki bu dini bölünmelerin başında "İsa'daki cevherler" anlaşmazlığı gelmektedir. Özelliklede 16 Temmuz 1054 yılında Rum-Ortodoks Kilisesinin, Latin-Roma Katolik Kilisesi'nden resmen ve tamamen ayrılmasıyla, günümüze kadar devam eden keskin

---

[433] Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 14-15.

[434] Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ay ışığı Kitapları, İstanbul 2005, s. 1-4.

bir ayrılma söz konusu olmuştur. İkinci olarak ayrıldıkları nokta ise "dini liderlik" hususudur. Katoliklere göre, Vatikan'daki Papa, bütün Hıristiyanların dini-ruhani ve hukuki lideriydi. Ortodoks kilisesi ise Papa'nın liderliğini reddederek, İstanbul'daki Bizans Kilisesi Patriğini, bütün Hıristiyanların, lideri olarak kabul etmişti[435].

Roma'ya(Katolik) bağlı olmayan Patrikhanelerin başında Sırp ve Bulgar Patrikhanelerinin tam olarak bağımsızlıklarını elde ettikleri döneme kadar, Kudüs ve İstanbul(Fener)'daki Rum Patrikhaneleri vardı. Kudüs Rum Patrikhanesi 422 yılında idari yönden Roma'dan ayrılarak kısa bir süre İstanbul'daki Patrikhaneye bağlansa da ardından İstanbul'dan da ayrılarak ilk bağımsız olan Patrikhane ve Kilise oldu çünkü o sıralarda, İstanbul'daki Patrikhane'de Roma'ya bağlıydı[436].

Aslında İstanbul'daki Patrikliğin kuruluşu, Piskoposluk olarak zuhur etmiş ve sadece dini ihtiyaçları karşılamak için kurulmuş bir dini kuruluş görünümündeydi. Piskoposluk, XXIV. Piskopos zamanında İznik'te toplanan ilk ekümenik(evrensel) konsil'in sonucu "Evrensel Patriklik" olarak ilan edilmişti. Böylece ilk Patrik de XXV. Piskopos Mitrofanis, olmuştu(M.S. 325). Patrik, Papalık elçilerini aforoz etmiş ve artık Konstantinopol, "Yeni Roma" unvanını alarak, kullanmaya başlamıştı[437]. M.S. 300 yılında İstanbul'u kuran İmparator Constantinus, bu şehri sadece Doğu Roma İmparatorluğunun merkezi ilan etmekle kalmamış aynı zamanda Piskoposluğun, Patrikliğe dönüşmesinde şüphesiz Bizans lehine birtakım siyasi kaygılar gütmüş ve bunları da ön planda tutarak böyle bir adım atmıştı. Tüm bu gelişmeler ışığında dini kaygıların yanında siyasi kaygıların da çok önemli bir yer kapladığını unutmamak gerekir. Belki de Patrikhane kuruluşundan kaynaklı devlet baskısı ve politikası gereği tarihi boyunca Bizans'ın her politika ve entrikasına kapılarak, baskı altında varlığını sürdürmüş ya da sürdürmek zorunda kalmıştı[438].

---

[435] Orhan Seyfi Yücetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", *9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Şafak Yayınevi, İzmir 1983, s. 411-416; M.Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 24-29; Kürşat Demirci, *a.g.e.*, s. 4-5.

[436] M.Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 20-21.

[437] A.g.y., *a.g.e.*, s. 21-22; Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 17-18, 25-26.

[438] M.Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 22-23.

İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle sadece Osmanlılar için yeni bir dönem başlamıyordu. Aynı zamanda Avrupa'da da derin izler bırakacak ve geniş kitleleri etkileyecek yeni bir dönemin kapısı aralanmıştı. Dünya tarihinden ve siyasi haritasından "Roma" imparatorluğu ve son kalesi de silinmişti. Fakat Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı egemenliği kabul edip, "Osmanlı tebaa"sı olarak yaşamak isteyen İstanbul halkına her türlü dini ve kültürel haklarını serbestçe yaşama garantisi verdiği gibi Roma'dan geriye kalan tek kurum olarak da "Patrikhane'ye" dokunmayarak, artık Osmanlı tebaası olan İstanbul halkının dini vecizelerini yerine getirmesi için yetkili kılmıştı. Artık son "Roma" sıfatı, hukuken aynı zamanda Patrikhane'ye sahip devlet olarak da "Devlet-i Ali Osmani"ye aitti. Zaten Fatih Sultan Mehmed Han, fetihten sonra unvanları arasına "Kayzer-i Rum"u da ekleyerek aynı zamanda Rumların ve tüm Ortodoksların da Sultanı/İmparatoru, olduğunu gösteren bir mesaj vererek bunu göstermişti. Sultan'ın, İstanbul'un birden bire boşalmaması için de ayrıca çaba sarf ettiğini kaynaklar nakletmektedirler. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in, Fetihten sonra ele aldığı en önemli konulardan biri, Ortodoks Kilisesi'nin konumu ve onun ayakta kalmasını sağlamak oldu. Kilisenin son yıllarda içinde bulunduğu zorlukları biliyordu ve şimdi bunları ayrıntılarıyla öğrenecekti. Birleşme yanlısı Patrik Gregorios Mammas'ın 1451'de şehirden kaçtığını, Bizanslıların gözünden düştüğünü ve makamının boş kaldığını da biliyordu. Artık yeni bir patrik seçilmesi gerekiyordu. Bu göreve en uygun olan Fatih Sultan Mehmed'in önceden de görüşüp, teklif ettiği, birleşme karşıtı, ünlü bilim adamı, Georgios Sholarios Gennadios'tu.

Sultan Mehmed, Ortodokslara uygulayacağı politikanın ana hatlarını da çizmişti. Bizanslılar, Osmanlı İmparatorluğu içinde bir millet olarak yaşayacaklardı. Kendi kendilerini yönetecekler, gerek bu yönetimden gerekse uyruk olarak tutumlarından Ortodoks Patriği, Sultana karşı sorumlu olacaktı. Yapılan görüşmeler sonunda Gennadios, "Patrik" olmayı kabul etti. Bulunabilen piskoposlar da bir araya gelerek,

Ortodoks Kilisesi Yüksek Ruhani Meclisi'ni kurdular. Bu meclis, Padişahın isteğiyle Georgios Sholarios'u, "Gennadios" adıyla Ortodoks Patriği seçti[439].

Halkı, İstanbul kuşatması sırasında eman ile teslim olmuş Fener'de artık tüm Ortodoksların temsilcisi ve lideri konumunda büyük bir "Rum-Ortodoks Kilisesi ve Fener-Rum Patrikhanesi" vardı. Osmanlı döneminde gücünün doruğuna ulaşan ve varlığını yüzyıllardır sürdüren bu Patrikhane ve Kilise, adeta İstanbul'un önemli simgelerinden biri olmuştu. Patrikler ise Fatih Sultan Mehmed Han'dan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ve imtiyazlı devlet adamlarından olmuş ve her zaman protokolde yer almışlardı. Kısacası Fener-Rum Patrikhanesi ve konumu sadece Rumları değil tüm Ortodoksları kapsadığı gibi "ekümenik" iddiasıyla evrensel bir

[439] Steven Runciman, *a.g.e.,* s. 160-161. İstanbul'un fethiyle alakalı olarak Auguste Baılly eserinde, "kuşatılanlar, kendi din kavgaları ile uğraşmaktaydılar. Türk zaferi değil, Roma ile birleşme İmparatorluğun gerçek yıkılışı gibi görülüyordu", diye nakleder. Nitekim İstanbul'un fethini anlatan Kritovulos'ta, II.Mehmed'i, sadece kendi çağının hükümdarlarından değil, çağımızın milletleriyle daha evvel yaşamış milletlerin hükümdarlarından ve kendi soyundan gelen ve her biri diğer milletlerin hükümdarlarından üstün veya eşit olan büyük hükümdarlardan meziyet, fazilet, şecaat ve cesaret olarak daha üstün bir rütbeye sahipti, diye yorumlamıştır. Yine Dukas eserinde, Büyük Kilise de toplanan Hıristiyanların, Kardinalin vaizlerini dinledikten sonra birleşme hükümlerini şartlı olarak kabul ettiklerini ve İtalyanlar ile Bizanslılar tarafından 12 Aralık 1452 tarihinde büyük ayinin, namı diğer birleşme ayininin yapıldığını yazmaktadır. Constantin halkı, Türklere karşı Katoliklerle birleşme taraftarı olan ve Papaya karşı duran, asla birleşme taraftarı olmayan grup olmak üzere, iki ayrı kısma ayrılmıştı. Eserde yazana göre İstanbul ahalisi, iki kilisenin bileştiği günden itibaren, Aya Sofya'ya sanki Musevilerin havrasıymış gibi girmekten çekiniyorlarmış, bu büyük kilise dedikleri mabette ne kuddas, ne zebihe ayinleri yapılmıyormuş. Genadios, her gün birleşme taraftarları aleyhine va'z edip, yazılar yazıyor ve Tomas Akinu'nun şahsı ve eserleri aleyhine yeni mütalaalar ve itirazlar tertip ediyormuş. Senatodan beş amiral büyük duka, Genadios ile hemfikirdiler ve iş birliği içindeydiler. Dukas'a atfedilen şu cümlelerde adeta dönemim tablosunu çiziyordu: "İstanbul'un içinde Türk sarığı görmek, Latin serpuşunu görmekten daha iyidir". Bu, Bizans kaynaklarından da anlaşıldığı gibi İstanbul halkı ikiye ayrılmış ve çoğunluğu Latin-Katolik yardımına karşı çıkarak, adeta onların yerine şehirlerini ele geçirmeye gelmiş Türk hakimiyetini kabullenmeyi tercih etme derecesinde iki kilise arasındaki ayrımı ve uçurumu bize net bir şekilde, 1450'li yılların İstanbul'unda göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bkz. Auguste Baılly, *Bizans Tarihi*, 2. Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser No.47, Çev.Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık, s. 438; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, Türkçesi:Karolidi, Kaknüs Yayınları, I.Basım, İstanbul 2005, s. 26; Dukas, *Bizans Tarihi*, Çev. VL.Mirmiroğlu, İstanbul Matbaası, İstanbul 1956, s. 155-162.

nitelik taşımakta ve tüm Hıristiyanlığın -özellikle Ortodoksluğun- en önemli dini yerlerinden birini teşkil etmekteydi[440].

1.1. Fenerliler ve Rumların İlişkileri

İlk bakışta "Fenerliler ve Rumların ilişkileri" başlığı anlaşılmasa da burada Fenerli beylerin zaten etnik olarak Rum olduklarından kaynaklı bir mesele ele alınamayacaktır. Fakat bu başlığımızda, her ne kadar Rum olsalar da diğer Rum tebaa'dan bir takım ayrıcalıklara sahip Fenerli Rum beylerinin önemi ve bunların, Osmanlı'nın Rum tebaasıyla aralarındaki diyalog ve ilişki gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Patrikhane, kurulduğu günden beri Osmanlı Devleti içerisinde resmi bir kurum olarak özellikle de Ortodoks cemaat içerisindeki otoritesini ve itibarını gittikçe arttırmıştı. Antakya, Kudüs ve İskenderiye gibi mazisi eskilere dayanan piskoposluklar da zamanla İstanbul Patrikliği ve Patriği'nin etkili gücü karşısında başkentin kararlarına uymaya başlamışlardı. Böylece Fener-Rum Patrikhanesi, en üst yetkili merci olarak Ortodoks cemaati ve Gayr-i Müslim milleti içerisinde stratejik bir yer almış oluyordu[441]. Evlenmeden boşanmaya, eğitim ve her türlü hukuksal meselede gayrimüslim tebaa arasında kilise'nin geniş yetkileri vardı. Ortodoks cemaati üzerinde de Ortodoks kiliseleri ve doğal olarak İstanbul Patrikhanesi, yetkiliydi. Durum böyle olunca Osmanlı'nın gayrimüslim tebaaları üzerinde kilise ve patrikhanenin ne denli geniş yetkilere sahip olduğu ve nasıl stratejik bir mevkide olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Patriğin sahip olduğu bu cismani yetkilerle, ister kilise içinde olsun ister kilise dışında halkın başkanı gibi sayılmıştı. Yine Patrik, protokolde Osmanlı vezirleriyle aynı mertebede sayılmaktaydı. Kanun-i Kadim dediğimiz bu dönemlerden kalma Patriğin başkanlığında olan bir "Millet Meclisi" de

[440] M.Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 52-61; Hakan Alkan, *a.g.e.*, s. 30-33; Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 160-161.

[441] G.Augustinos, *a.g.e.*, s. 54.

vardı. Divan'da da her zaman söz hakkına sahip olan Patrik, genelde Ortodoksların özelde de Rumların, dini ve milli haklarını hükümet nezdinde her zaman savunabilirdi. Ne zamanki Rumların menfaat ve hakları, Ortodoks cemaatine mensup diğer halklar üzerinde görülmeye başlandı, o zaman Patrikhane'nin "Rum Asimilasyonu" dediğimiz dönemi başladı. Bu da sadece Ortodoks cemaat içerisinde çeşitli huzursuzlukların çıkmasına ve ayrılık tohumlarını ekmeye zemin hazırladı. Kısacası Patrikhane, Kanun-i Kadim'den beri fermanlarla kendi cemaati içerisinde ve kilise teşkilatlanmasında tam anlamıyla serbest bir yönetime haizdi ve Patrikler de bunun öneminin farkındaydı[442].

Tanzimat ile birlikte bazı aristokrat Rum ailelerinin tekrar eski güçlerini kazandıkları görülmüştü. Zaten öteden beri soylu Rum aileleri, ticaretin yanı sıra bankercilik işiyle de uğraşmaktaydılar. Galata bankerleri de Osmanlı Devleti'ne sadıktılar ve başkentin önde gelen Rumlarındandılar. XIX.yüzyıla gelindiğinde de bu banker ailelere Sakız Ada'sından, İstanbul'a gelen ve Fenerli Beyler zümresinden olan Baltazzi ailesini sadece bir örnek olarak verebiliriz. Yine başkentin ün salan Rum zenginlerinden biri de Georgios Zarifiydi. Böylece işleri yolunda vergi tahsildarları, tüccarlar, kuyumcular ve banker Rumlar zaten hayatlarından memnundu. Rum tebaa'dan balıkçı, çiftçi vs. çeşitli işlerle uğraşanlar da vardı. Fakat Osmanlı yönetimiyle Osmanlı devletine yakın olan Rum ailelerine de aksi bir tutum içerisinde olan Rumlar da mevcuttu. Rum Sillagosu, Berlin kongresinde Yunan milliyetçiliğini savunurken, Saray'ın baş tercümanlığı görevinde bulunan Aleksander Karateodori gibi isimler de aksine Yunanistan'ın Rum milliyetçiliğine prim vermedikleri gibi Osmanlı haklarını savunmuşlardı. II.Abdülhamid Han döneminde sarayda hekimlik yapmış ve Ayan Meclisi üyeliği de yapmış olan Spiridion Mavroyeni de Paşalık gibi üst rütbeye yükselmiş, Fenerlilerdendi. Görüldüğü gibi Rum tebaa arasında siyaseten de görüş ayrılıkları vardı. Osmanlı hakimiyetinden memnun olanlar olduğu kadar yüzyıllardır devam eden Osmanlı tebaalığından sıkılanların olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Üstelik Osmanlı yönetiminden memnun olmayan ve Yunanistan'ın Osmanlı topraklarındaki milliyetçilik hülyasına

[442] M.Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler,* s. 33-34; G.Augustinos, *a.g.e.*, s. 54-55; Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 46-50.

kapılanların, "milliyetçilik çağı"nda gerekli şartlar oluştuğunda harekete geçmemesi içinse hiç bir engel yoktu[443].

Rum cemaati içerisinde geniş çaplı bir görüş ayrılığı 1880'lerde meydana gelmişti. Rum cemaat ve din adamları, Patrikten yetkilerini aşırı ve kötüye kullanması yönünde şikayetçiydiler. Hatta Bulgar Eksarhlığı'nın ayrılışını da nikah akdi ve vaftiz gibi işlerde Patriğin aşırı ücret istemesine dayandırıyorlardı. Kısacası Rum tebaa'dan da Patriklikten şikayetçi olanlar olduğu gibi sonuna kadar destekleyenler de mevcuttu[444].

Fenerli Beyler, dediğimiz zümrenin de Rum tebaa ve cemaatinden farklı bir konumda oluşu ve imtiyazlarına bakacak olursak, Devlet-i Ali'nin en üst makamlarında resmi görevli-memur olarak görev ve rütbe almış, tek Gayr-i Müslim kesim olmaları ayrıca dikkat çekmekteydi. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren konferans masalarında ve diplomaside iyi yetişmiş özellikle de Batı dillerine hakim ve Batılı milletleri tanıyan diplomatlara duyulan ihtiyacını gidermek için baş tercümanlıklarda ve diplomasinin kilit mevkilerinde öncelikli olarak Fenerli Rum Beylerine, görev verdi. Burada Fenerli Rumların, Batı dünyasıyla olan ticareti yönetmesinden hareketle bu milletlerle olan diyalog ve ilişkileri ile Avrupa dillerine hakim olması, bu denli önemli görevlere gelmelerinde en büyük etkendi. Artık Rumların, Patrikhane dışında "Fenerliler" denen aristokratik bir zümresi vardı. Fenerliler ekonomik olarak güçlü oldukları gibi siyaseten de önemli rütbe ve görevlerde yer aldılar. Bundan mütevellit, Osmanlı'nın son iki yüzyılında siyaseten de önemli bir mevkii işgal ettiler. Devletin, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde her türlü yazışmalarında ve gerektiğinde devlet sırlarına hakim oldular. Artık Rumlar, ekonomik olarak güçlü olmanın yanında dış ilişkilerdeki işleyiş ve düzeni de öğrenmişlerdi. Osmanlı siyasetinde Vezir ve Paşa gibi üst rütbelerde ve protokolde bulunan bu Rum beyleri,"Fenerliler" denen zümreyi oluşturdukları gibi

[443] Seyfi Yıldırım-Adnan Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 63-64.

[444] A.g.y., *a.g.e.*, s. 64.

bulundukları konum itibariyle sadece Rumlar arasında değil; diğer tüm Gayr-i Müslimlerden de ayrıcalıklı ve üstün konumdaydılar[445].

Fenerli beyler, Divan-ı Hümayun tercümanlığına gelene kadar kendi millet teşkilatlarının kalemlerinde görev alarak başkatip, kapı kethüdası ve divanhane-i tersane yani derya tercümanlığında görev alıyorlardı. Böylece Tersane Tercümanlığı ile Adaların idaresi de Rumlara verilmişti. Nihayet devletteki hizmetlerine ve özellikle Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi önemli görevlerine karşılık mükafat olarak, "Eflak ve Buğdan Voyvodası" olarak da atanırlardı. İşte tam da burada Eflak ve Buğdan'a yönetici olarak atanan Osmanlı'ya sadık Rum beyleri, bu topraklarda yıllarca yöneticilik yaptıkları gibi "yöneticiliği" de kavradılar. Bu yöneticilik yapma işi, muhtemelen milliyetçilik çağında kendi devletlerini kurup, yönetme hayallerini de ateşlemiş olmalıdır[446]. Eflak ve Buğdan halkı, Rum olmamasına rağmen İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne bağlıydı. Böylece bu bölgenin hem siyasi hem dini yönetimi, Osmanlı yönetimi altında Rumlara geçmiş oluyordu. Eflak ve Buğdan adeta Fenerli Rumların malikanesi gibiydi. Fethinden beri Osmanlı'nın özerklik verdiği bu iki bölge, başta Osmanlı Devleti'nin atadığı yerli Prensler, tarafından yönetiliyordu. Fakat yerli voyvodaların bazılarının ihaneti üzerine buralara 18.yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu güvenlerinden ve sadakatlerinden şüphe duymadıkları, Fenerli Rum beylerini atamayı tercih etmişti. Bu durum genel hatlarıyla Rum isyanına kadar devam etmişti. II.Mahmud Rum isyanından sonra Divan-ı Hümayun tercümanlığında Rum tercümanlarının istihdam edilmesini yasaklamıştı ve Müslümanlardan da tercümanlar yetiştirilmesi için çalışmalara başlanmıştı[447].

İşte Fenerlilere olan bu güvenin sarsılması ve dönüm noktasında, Rum isyanı vardı. Osmanlı'nın geniş yetkiler tanıdığı ve güvendiği zümreden bu güveni kötüye kullanarak ihanet eden bazı Fenerli beyler, Osmanlı yönetiminde adeta şok etkisi

---

[445] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 106.

[446] Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* VI.Cilt, s. 2689'dan akt. Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 106; M.Süreyya Şahin, *a.g.e.*, s. 45. Tersane Defterdarlığı'nın kuruluşu için de bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt:VII, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, s. 373-375.

[447] Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 106-107.

yaratmıştı ve tabiri yerindeyse Osmanlılar beklemedikleri bir yerden darbe almıştı. Artık sadece Fenerlilere değil Rumlara da eskisi kadar itimat ve güven duyulmayacaktı ve bir daha asla bu denli geniş yetkiler verilmeyecekti. Osmanlı Devlet yönetimi, gereken dersi almıştı. Fakat Osmanlılarda hiç bir zaman ihanet eden taife ile tüm Rum tebaaya aynı gözle bakılmadığını ve Osmanlıya Rum isyanı da dahil hiç bir zaman ihanet etmemiş, sonuna kadar sadık kalmış Rum ailelerinin de hep Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını unutmamak gerekir. Yine de devlet yönetimdeki bu acı tecrübe ilerleyen yıllarda Osmanlı yönetimde kendini gösterecek ve bir daha hiç bir zümreye, bu denli ayrıcalıklar tanınmayacaktı.

Patrikhane'nin "Rum Asimilasyonu" ile Fenerli Beylerden buna alet olanların Balkanları "Rumlaştırma" politikaları aynı amaca hizmet ediyordu ve özellikle Rum kökenliler dışındaki bölge ahalisi bundan çok rahatsızdı. Sosyolojik ve psikolojik olarak incelemeye tabi tutulduğunda Balkanlardaki huzursuzluğun temellerini buralarda aramak gerekecektir. Bu durumda Megali İdea'ya gönül vermiş her Rum, Fenerliler, Patrikhane mensupları, öğretmenler, tebaadan herhangi vatandaş ve komitacılar doğal olarak hedeflerine, Osmanlıya sadık her Rum vatandaşı ve görevliyi de alacaklardı. Hatta onlar için ilk düşman, Osmanlı Devletine sadık olan ve ihanette bulunmak istemeyen Rumlardı. Tabi Yunanistan hülyasına kapılmış ve Osmanlı aleyhindeki propagandalara inanmış Rumlar da çoktu ve bunlar da Osmanlı Devleti'ne içeriden vurulan bir darbe olarak kullanıldılar. Sonuç olarak Fenerliler işinde gücünde hallerinden memnun olarak uzun yıllar istedikleri gibi yaşadılar. Osmanlı'nın Rum tebaası ise hiç bir zaman onlar kadar geniş ayrıcalıklara sahip değillerdi yine de diğer tebaalara -özellikle Türklere- göre ekonomik olarak daha iyi konumdaydılar. Bu durumda Fenerliler ile Rum tebaa arasında büyük bir ittifak yahut başka bir şeyden söz edilemeyeceği gibi tamamen zıt bir tablo çizmekte yanlış olacaktır. Gerçek olan Osmanlı tebaası olan her Rum'un, doğrudan ihanette bulunan Fenerli beyler yahut Patrikhane görevlileriyle aynı kefeye koyulamayacağıdır[448].

[448] M.Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye,* s. 171-179. Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluşundan yıllar önce 1829'da bağımsızlığını elde etmiş milli bir Yunan Devletine rağmen Anadolu Ortodokslarının ekserisi ister Rum ister Türk olsun, Rumca'yı bilmiyordu ve Rum milliyetçiliği ile Megali İdea'nın peşinden gitmiyordu. Uzun yıllar devam eden Yunan

1.2. Yunanistan'ın Fener Rum Patrikhanesine Bakışı

Bilindiği üzere Rum isyanında Ortodoks din adamları ve kilisenin rolü büyüktü. Yunanistan Krallığı'nın kuruluşu için gerekli kamuoyu oluşturmada ve halkın dini duygularını suistimal ederek bu yönde kullanmada büyük görevler üstlenmişti. Yunanistan'ın bağımsızlığında Yunan Kiliseleri kadar İstanbul'daki Patriklikten de bunlara destek olanlar olmuştu. Ortodoksluğun da etkisiyle Yunanistan Rumları, Helenizm savunucuları ve bağımsız Yunanistan'ı isteyenlere göre kazanılan her başarı, sadece Rum milletinin değil aynı zamanda Ortodoksluğunda dini zaferi şeklinde görülüyordu[449].

Yunanistan Kiliseleri de dahil olmak üzere Balkanlardaki tüm Ortodoks Kiliseler, yüzyıllardır İstanbul Patrikliğe bağlı olarak faaliyet göstermekteydi. Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlığını alan ilk devlet olan Yunanistan Krallığı, yine Osmanlı Rumlarının idaresinde olan İstanbul'daki Patriklik ve kiliseden de ilk ayrılmak isteyendi. Yani Yunan Kilisesi, İstanbul'daki kiliseden ayrılarak milli kilise teşebbüsüne girişen, ilk kilise olarak tarihi kayıtlara geçmişti. Yunan kilisesinin bu tutumu, Balkanlardaki diğer Ortodoks kiliselere de kendi milli kiliselerini kurma yolunda bir örnek teşkil etti. Zaten daha 1833 senesinde Yunan Piskoposlar Sinodu, her ne kadar İstanbul Patrikliği reddetse de İstanbul'dan ayrılarak kendi milli kiliselerinin bağımsızlığını ilan etmişti. Krallık için İstanbul Patrikhanesi, Osmanlı yönetimi altında ve doğrudan ona bağlı resmi bir kurum olduğundan istenmediği gibi bu şekilde tam anlamında bir bağımsızlıktan da söz edilemeyecekti. Çünkü bağımsız bir Yunanistan'ın tüm kiliseleri, İstanbul'a bağlı kaldığı sürece kağıt üzerinde de hala Osmanlı Devleti'ne bağlı olacaktı ve Türk hakimiyetinde kalmış gözükecekti. İşte bu yüzden bağımsız bir Yunanistan için bağımsız bir Yunan kilisesi de zorunlu görüldü.

---

propogandası'nın bir amacı da Anadoluda yaşayan Ortodoksları, Avrupalı güçler ve Yunanistan'ın emperyalist politikalarının bir aracı yapmak ve kendi istekleri doğrutusunda harekete geçirmekti. Buna en güzel cevabı yine Türk Ordotoks Patrikhanesini kuran Anadolu Ortodoksları ve Anadolu Rumları verdi. Bkz. Hakan Alkan, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Günce Yayıncılık, I.Baskı, Ankara 2000, s. 25,27.

[449] Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 69-71.

Ayrıca Grek milli değerlerinin korunması içinde bunun gerekli olduğu düşünülmüştü[450].

Yunanistan'da Kilisenin idari olarak en yüksek organı olan Kutsal Sinod'un oluşturulması ve kanuni bir yetki kazanması, halk tarafından da memnuniyetle karşılanmıştı. Yeni teşkilatlandırılan Yunan milli kilisesi, örnek olarak da Rus kilisesinin yapısını tercih etmişti[451]. Artık Ortodoks camiada Rus milli kilisesinin dışında Yunan milli kilisesi de faaliyetteydi. Bu durumda İstanbul'daki Fener-Rum Patrikhanesi ve İstanbul'daki Ortodoks kilisesinin yavaş yavaş etki alanını ve hakimiyetini kaybettiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Burada Fransız İhtilali'nin sadece imparatorlukları ve ulusları etkilemekle kalmadığı, Hıristiyanlık dinini de Ortodoks cemaat üzerinden nasıl etkilediği rahatlıkla görülmektedir. Artık her millet kendi milli kilisesinde kendi dillerinde ibadet etmek ve en azından İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlı kalmadan hareket etmek istiyordu. Patrikhane'nin yıllardır sürdürdüğü "Rum Asimilasyonu"na ilk dur diyenler, Yunanistan Rumları olmuştu. Zaten şartlara bakıldığında bunu, onlardan önce Bulgarların ya da Romenlerin başarması da beklenmezdi.

Yunan Kilisesi ve İstanbul Patrikliği arasındaki sert hava 1850'lerde karşılıklı güven anlaşmaları ve diyalogları ile yeni bir boyut kazanmış görünümündeydi. Kephala ve Pere Janin'e göre Rus Kilisesi'nin de araya girmesiyle İstanbul Patrikliği, 1850'lerde Yunan Kilisesi'nin tam bağımsızlığını kabul etmişti. Patriklik, Yunan Kilisesi'nin Yunan devletinden ayrı bir kurum olmasını talep etmiş fakat Yunanistan temsilcileri bunu reddetmişti[452].

Patrikhanenin yetkileri aslında kendi hataları sonucu ve zamanın şartları gereği gittikçe azalmaktaydı. Yeri geldiğinde Osmanlı hükümetiyle de karşı karşıya kalındığı oluyordu. Karşılıklı anlaşmaya kadar Yunanistanla da ilişkilerin çok olumlu seyrettiği söylenemezdi. Osmanlı hükümeti, Patrikliğin kaybettiği nüfuzun farkındaydı ve eskisi gibi hareket etmesini istemiyordu özellikle de yetkilerini sadece

---

[450] A.g.y., *a.g.e.*, s. 72-73.

[451] A.g.y., *a.g.e.*, s. 73-74.

[452] Gös. Yer.

dini işlerde kullanması gerektiğini düşünüyordu. İş başına gelen Patriklerin zaman zaman sergiledikleri yanlış tutumlar, yüzyıllık bir Osmanlı kurumunun adının lekelenmesine yol açabiliyordu. Patriğin görev ve yetkileri hususunda Bab-ı Ali ile arasındaki münakaşaların özellikle II.Meşrutiyet döneminde hararetlenmesinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın iç politikadaki uygulamaları oldukça etkendi. Patrikhane eski kadar geniş bir bölgeye nüfuz edemediği gibi milli kiliselere de söz geçiremiyordu. Burada Osmanlı Devleti'nin yapabileceği pek bir şey de yoktu. Patrikhane'nin Yunan Kilisesi'ni milli kilise olarak tanıyıp, Bulgar, Romen ve Ulah kiliselerini çok uzun yıllar milli kilise olarak tanımak istememesi de ayrı bir çelişkiydi. Yine Patrikhane'nin, Osmanlı hükümetiyle arasının açıldığı bir dönemde Yunan kilisesiyle olan ilişkiden hareketle Yunanistan Krallığıyla da ilişkilerin bozuk olmadığını söyleyebiliriz. Bu durum, Yunanistan'a aradığı fırsatı vermişti ve Patrikhane ile iyi ilişkiler kurup, onun aracılığıyla da Osmanlı Rumları üzerinde etki kurup, kendi propagandasını oluşturabilme imkanını sağladı[453]. Zaten 1908'den sonraki süreçte Elefterios Venizelos, Patrikhane'ye yarı resmî bir şekilde Yunanistan'la birleşme teklifi yapmakta da geç kalmadı. Yunanistan Başbakanlığına geçmeden önce de papaz kıyafeti giyerek Girit üzerinden İstanbul'a geçtiği ve Patrikhane'ye yeni talimatlar verdiği de ileri sürülmekteydi[454].

[453] Bülent Atalay, *a.g.e.*, s. 36-37; Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 74-75.

[454] Emrullah Yalçın, "Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 50, Ankara, Güz 2012, s. 489.

2. Balkan Savaşları ve Yunanistan

Milli mücadele yıllarında çetin çarpışmalar yaşadığımız, Yunan Krallık ordusunun "Megali İdea" ülküsüyle, I.Dünya savaşı sonrası Türkiye topraklarını işgalinin provası sayabileceğimiz, Balkan savaşlarında Yunanistan'ın faaliyetlerini ayrıca mercek altına almak gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, altı yüz yıllık egemenliğindeki Balkan topraklardan bu iki Balkan Savaşı neticesinde atılmaya zorlandı ve başarılı da olundu. Artık Makedonya ve Evlad-ı Fatihan toprakları tamamen elden çıkıyordu. Balkan devletler ise Osmanlı boyunduruğundan kurtulduktan sonra kendi mirasları gördükleri toprakları, sınırlarına katmanın savaşını ve heyecanını yaşamaktaydılar. Bunun yanı sıra Yunanistan, Balkan savaşlarında birçok devletle de karşı karşıya gelmişti. 1897 Dömeke Meydan Muharebesinden sonra Balkan savaşlarında karşılaştığımız Yunanistan'a, Batı Trakya, Selanik, Yanya ve Atina dahil önemli Osmanlı şehirleri geri verildi.

Balkan Savaları'nın çıkışında birçok sebep vardı ve bunlara eserimizin muhtelif yerlerinde detaylıca değinsek de bazı önemli noktaları hatırlamada fayda görmekteyiz. 1878'den sonra Balkan topraklarının ve Osmanlı Devleti'nden alınan toprakların paylaşımı yarışı başlamıştı. Berlin antlaşmasından sonra her ne kadar bağlı prenslik statüsünde de olsa tam bağımsızlığını alamayan bir tek, Bulgaristan kalmıştı. Bu yüzden Yunanistan dışında diğer çiçeği burnunda Balkan devletleri de her an uygun ortamı bekleyip, kendi milli mefkurelerini gerçekleştirme, bağımsızlıklarını koruma ve pekiştirme mücadelesinin bekleyişi içindeydiler. Bu satranç tahtasında özellikle Bulgaristan diğer devletlerden farklı olarak fırsat oluştuğunda Osmanlı'dan tamamen kurtulmak ve bağımsızlığını almak için ilk harekete geçecek piyondu ve bu amacına savaştan dört yıl önce de ulaştı. Zaten Enternasyonel'e önemli hizmetler veren, Balkan ülkeleri proletaryasını birleştirmede de başı, Bulgar ve Sırp Sosyal Demokrat partileri çekmişti[455]. 1910'un Haziran'ında Sofya'da "II.Bütün Slavlar" kongresi toplanmıştı. Yine bu yıllarda "Slavlığın" kendi

[455] Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev. Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 39.

içlerindeki çelişki ve ayrışmaların, anlaşmazlıkların, gittikçe arttığı da asla göz ardı edilmemelidir[456].

Bulgaristan'ın sınırlarına Makedonya'nın katılması, Sırbistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra topraklarını devamlı genişletmeye çalışması, Rus hükümetinin Balkan Devletlerine her türlü yardımı sağlaması ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhakı, Rusya'nın da bunu boğazlardaki emellerine karşı kabul etmesi, aynı gün Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla Arnavutluk'un özerkliği adeta büyük bir dönüm noktasıydı. Nitekim Enver Ziya Karal da "Balkan Savaşı'nın, yakın nedenlerin en önemlisi sayılabilecek Makedonya sorunun doğum tarihi 1878, doğum yeri de Berlin Antlaşması'dır" diyordu[457]. Rumeli'de Panislavizm, Pancermenizm karşısında daha hızlı ilerlemek için elinden geleni yapıyordu. Bunun en iyi delili, Rus Hükümetinin Slav Devletlerine maddi askeri yardımları ve komitacıları desteklemesiydi. Bulgaristan'ın, Şarki Rumeli'yi 18 Eylül 1885'de, ilhakından sonra bu vilayetin ve Balkan Sıradağları'nın elden çıkması Osmanlı Devletini Rumeli'de, bilhassa Kırklareli-Edirne-Cisri Mustafa Paşa-Dedeağaç ve Gümülcine bölgesinde büyük kuvvetler bulundurmaya mecbur etmişti. Diğer Balkan Devletlerinin de Bulgaristan'la birleşmesi ihtimaline karşı, Kırklareli-Edirne ve İstanbul'un önemli bir hattı olan Çatalca'nın böyle bir savaş için hazırlanması askeri bir önlem olarak zaten gerekmekteydi[458].

Fakat Osmanlı askeri gücü için handikap oluşturan bir başka nokta da II.Meşrutiyet'in ilanından sonra ordunun, açık bir şekilde politikaya alet edilmek istenmesiydi. Askeriyenin içine siyaset girmesi aradaki uyum, bağlılık, samimiyet ve hiyerarşiye zarar vereceği gibi ordu içinde hizipleşmeleri beraberinde getirebilecek ve sonuç olarak muhabere gücünü de zayıflatabilecek çok tehlikeli bir durumdu[459].

---

[456] A.g.y., *a.g.e.,* s. 47-48.

[457] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 65-66,80; Bilal N. Şimşir, *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Terazi Yayıncılık, Ankara 2013, s. 117.

[458] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele,* Cilt I , T.T.K. Basımevi, Ankara 1987, s. 62-63. Ayrıca bkz. Ali İhsan Sabis, *a.g.e.,* s. 23-24.

[459] Y.H. Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt II , Kısım I, T.T.K Basımevi, Ankara 1983, s. 230-231; Ali İhsan Sabis, *a.g.e.,* s. 52-53.

Trablusgarp savaşını atlatmaya çalışan Osmanlı Devleti, Rumeli'de gerekli askeri tedbirleri almakta zorlandığı gibi Balkan devletlerinin de birleşmesine çok ihtimal verememişti[460]. Balkan Savaşları'nın en önemli sebeplerinden biride "Makedonya Meselesi"dir. Makedonya Devrimci Örgütü(VMRO), daha 1903 yılında Müslüman Halkı, hedefleyen bir ayaklanma planlamıştı. Maksatları, Osmanlı'nın ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırmasını sağlayıp, Avrupa Kamuoyu'nu etkileyip, büyük güçleri müdahale ve mücadeleye zorlamaktı. Bu senaryo, problemin uluslararası bir nitelik kazanmasına sebep oldu. Bu defa komitacılara, Avrupa desteği lafta kalmış ve sonunda da Osmanlı Devletine savaş açan bir devlet çıkmamıştı. Her ne kadar 1903 Makedonya ayaklanması yüzünden savaş çıkmasa da yıllardır uygulanan senaryonun devam ettiği açıkça görülüyordu. Bulgarlar kendi kontrollerinde bağımsız ya da özerk bir Makedonya istiyorlardı. Fransa, İngiltere ve Rusya ise Avusturya'nın, Makedonya'yı alarak büyümesi yerine Makedonya'nın Balkan Devletlerince paylaşılmasını destekliyorlardı[461].

Her savaşta olduğu gibi Balkan savaşlarının da en önemli sebeplerinden biri ekonomikti. 1880-1910 yılları arasında, Romenler 4.6 milyondan-7 milyona, Bulgarlar 2.8 milyondan-4.3 milyona, Sırplar ise 1.7 milyondan-2.9 milyona yükselmiş ve bu demografik büyüme sonucu nüfus'a yetecek topraklar lazım olmuştu. Bu Balkan Devletlerinde kırsal kesimin toplam nüfusa oranı ise %75'di. Fakir köylülerin, tefecilere olan borçlarını ödeyememesi, kentlere göçü ve bunun sonucu oluşan işsizlik ortamından da siyasi partilerin savaşı teşvik ederek, yararlanmalarını sağladı[462]. Bütün bunlar yaşanırken, İtalya'da 28 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırmış ve Trablusgarp elden çıktığı gibi On iki Adalar işgale

[460] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 62-63; Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 23.

[461] Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 100. 1903 yılı Makedonya olayları ve komitacıların plan ve faaliyetleri için ayrıca bkz. Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 96-119.

[462] Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 335-359.

uğramış ve İtalyan donanması Çanakkale Boğazını abluka altına almış bu da Osmanlı'nın denizden, Balkanlarla irtibatını kesmişti[463].

I. Balkan savaşı öncesinde, Yunan Hükümeti'nin, Bulgarlara karşı, Osmanlıya teklif ettiği ittifakı, Osmanlı Hükümeti reddetmiş ve 13 Mart 1912'de Sırp-Bulgar İttifakı(Anlaşmaya göre Kuzey Makedonya Sırbistan'a, Güney Makedonya da Bulgaristan'a verilmiş) imzalanmıştı. Bunu, 29 Mayıs 1912 de Bulgar-Yunan İttifakı izlemiş ve Karadağ'ın da bu zincire katılmasıyla sonuçlanmıştı. Son olarak da 6 Ekim 1912'de Karadağ-Sırbistan İttifak anlaşması imzalanmış ve savaş artık kaçınılmaz duruma gelmişti. Zaten Sırp-Bulgar İttifakından hemen sonra Osmanlı aleyhine gösteriler başlamış, Makedonya'da komitacılık faaliyetleri artmış ve anarşi hortlamıştı. Karadağ'da Bulgaristan'la anlaşır anlaşmaz, Osmanlı sınırında hadiseler çıkarmaya başladı. Bütün bu hadiseler sürerken İtalyanlar, Trablusgarp'ta rahatlamak için Mayıs 1912'de Arnavutluk'ta bir ayaklanma çıkardılar. Yunanistan ise Ağustos 1912'den beri Osmanlı Sınırına askerini yığmaya başlamıştı. Yunanistan direkt olarak sadece Bulgarlar ve Karadağ ile ittifak yapmıştı. Yine Yunanistan'ın daha 1910 senesinde Osmanlı'ya karşı ittifak arayışına giren ilk devlet olduğunu unutmamak gerekse de Balkan Savaşlarının temelini atan ilk resmi ittifakı, Bulgar-Sırp ittifakı oluşturmuştu[464].

İttifakların gerçekleştiği aylarda Osmanlı hükümetinin Balkanlardaki askeri birliklerinden önemli miktarda asker terhis etmesi, akademik camiada günümüzde bile çok konuşulmakta ve eleştirilmektedir. Bu olayı Osmanlı'nın Atina elçisi Galip Kemali Bey, 150 bin talimli ve tecrübeli asker terhis edilmiştir diye naklederken, Bilal N.Şimşir'de Enver Ziya Karal'dan hareketle Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin ilk işi, üç yıllık askerlik süresini doldurmuş olan 100.000 kadar askerin

---

[463] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt II, Kısım I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991, s. 382. Osmanlı Devleti, İtalya'nın savaş ilanını büyük bir şaşkınlıkla karşıladı ve İtalyanların aylardır hazırlandığı bu savaşa çok hazırlıksız yakalanmış oldu. Bu sıralarda Osmanlı ordusunun en seçkin birlikleri, "jandarma" görevi yerine getiriyor ve iç isyanlarla uğraşıyordu. Trablusgarp'a desteğe gidebilecek en yakın birlikler de Yemen ve Havrandaki büyük isyanları bastırmakla meşguldü. bkz. Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 21-23.

[464] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 430-433; Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 122-123.

terhis edilmesi için karar vermek olmuştu(29 Temmuz 1912), diye yazmaktadır. Görüldüğü gibi terhis konusunda 100 ve 150 bin rakamları zikredilmekte ve askerlik süresi olarak da üç yıl gibi bir zaman dilimi aktarılmaktadır[465].

Tarihler 30 Eylülü gösterdiğinde ise Balkan Devletleri, Seferberlik ilan ettiler ve 13 Ekim 1912'de Rumeli'de yapılacak olan ıslahatın, büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını, Osmanlı Devletinden ağır bir nota ile istediler. Osmanlı bu notayı, Balkan Devletlerinle olan münasebetini keserek cevaplandırdı. Bunun üzerine ilk olarak 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devletine savaş ilan etti. 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekimde de Yunanistan, Osmanlı Devletine savaş ilan ederek yıllardır biriktirdikleri planlarını topluca harekete geçirdiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilan etti (16 Ekim 1912)[466].

Osmanlı savaşa çok büyük imkansızlıklar içinde girdi. Özellikle ordunun, ulaşım ve ikmali kötüydü. Savaşın ilk gününden itibaren askerin yiyecek ve beslenme sıkıntısının yanı sıra ordunun politikaya alet olması komutanlar arasında da ikiliğin doğmasına sebep olmuştu. Balkanlar da ancak 450 bin kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık 510 bin kişilik Balkan Devletleri ordusu vardı. Ordunun rakamları konusunda farklı görüşlerden birine de Barbara Jelavıch'in eserinde rastlanmaktadır. Eserde Balkan müttefiklerinin asker sayısı yaklaşık 700 bin, Osmanlıların ki ise 320 bin kişi olarak gösterilmiştir. Osmanlı Devleti, Bulgarlara karşı Doğu Ordusu ve Sırplara karşıda Batı Ordusu adında iki ordu kurmuştu. Doğu Ordusu, Bulgarlar karşısında 22-23 Ekim 1912'de Kırklareli de gece baskını sonucu bozgunu uğrayıp, Lüleburgaz'a çekilmişti[467]. Sonunda 17-18 Kasım Çatalca Muharebeleriyle Bulgarlar yenilerek ilerlemeleri durdurulmuş ölü veya yaralı 12 bin

---

[465] A.g.y., *a.g.e.*, s. 124.

[466] Çoşkun Üçok, *a.g.e.*, s. 205-208; Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 72-76. Bulgar Kralı Ferdinand'ın Osmanlı Devletine Savaş İlanı'nı duyurması için bkz. Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 125-126.

[467] Barbara Jelavıch, *Balkan Tarihi 20.Yüzyıl*, Cilt II, Küre Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2015, s. 102; Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa*, Nokta Kitap, 10.Baskı, İstanbul 2016, s. 82-83.

kayıp vermişlerdi[468]. Batı Ordusu da, 23-24 Ekimde Kumanova'da giriştiği savaşta Sırplara yenildi ve Manastıra çekildi. Sırplar önce 19 Ekimde Manastıra sonrada eski Sırbistan'ın başkenti, Üsküb'e girdiler(26 Ekim 1912). Yunan ordusu ise Kasım ayı başlarında Selanik'i ele geçirdikten sonra donanmalarıyla Bozcaada, Limni, Sakız, Midilli ve Taşoz adalarını hiçbir güçle karşılaşmadan işgal ettiler. Karadağlılar da bu sırada İşkodra'yı muhasaraya başladılar. Böylece Osmanlı'nın denizden ve karadan Makedonya ile bağlantısı tamamen kesildi. Düşman hatları gerisinde kalan, Osmanlı Devletiyle ikmal ve irtibat yolları kesik olan Edirne, Yanya ve İşkodra Kaleleri başarılı kumandanları sayesinde uzun süre direnmişler ve şehri savunmuşlardı. Şükrü Paşa'nın[469] mükemmel direnişine karşın, Bulgarlar tarafından kuşatılan Edirne her türlü yardımdan uzak ve Bulgarlar tarafından aralıksız bombalanması sonucu harabeye dönmüş, 26 Mart 1913'de de şehir düşmüştü[470].

30 Mayıs 1913 de Londra'da "Barış" imzalandı. Osmanlı Devleti, tüm Avrupa topraklarını kaybetmişti. Trakya'da sınır, Midye-Enez çizgisiydi ve Edirne, Bulgarlara bırakılmıştı. Bulgarlar, Edirne'yi aldıktan sonra şehirde insanlık dışı muameleler sergilemişler ve Türk esirlerini, Saray-içi mevkiinde toplayıp açlıktan öldürmüşlerdi[471]. 12 Haziran 1913'de Mahmut Şevket Paşa bir süikast ile öldürüldü ve yerine Sadarete, Sait Halim Paşa getirildi. Kanaatimizce, I.Balkan savaşı sonunda imzalanan Londra Barışı her ne kadar barış antlaşması olarak imza edilip zikredilse de ateşkes hükmünde olup, bir barış anlaşması değildir. Bu anlaşmayla Balkan

---

[468] Rıchard C.Hall, *Balkan Savaşları(1912-1913)*, Çev. M.Tanju Akad, Homer Kitabevi, I.Baskı, İstanbul 2003, s. 77-99. Osmanlı ordusundaki top cephanesi, Lüleburgaz muharebesinden sonra bitmiş ve ancak İtalya ile yapılan barışın ardından Almanya'dan alınan topçu mermileri, Romanya yoluyla Türkiye'ye getirilebilmiş ve nihayet Çatalca muharebelerinin son gününe de yetiştirmek mümkün olmuştu. Bu da Bulgarların, Çatalca önlerindeki direncini kırma da etkili olmuştu. bkz. Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 56-57.

[469] Edirne müdafii Şükrü Paşa'nın portresi ve Çatalca savunma hattını gösteren kroki için Bkz. Ek-15.

[470] Kumanova ve Manastır Meydan Muharebeleri için bkz. Yayına Haz. Halit Fesih Kalkan, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi I.Ferik Zeki Bey *1912 Balkan Harbi'ne Ait Hatıratım*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2013, s. 43-80; Samih Nafiz Tansu, *a.g.e.*, s. 82-85.

[471] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşlarında Edirne,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 112.

savaşlarına sadece kısa bir ara verilmiş oldu ve II.Balkan savaşının zemini kaçınılmaz bir son olarak hazırlandı[472].

Aram Andonyan'ın eserinde belirttiği gibi Yunanistan'da da savaşı sevinçle karşılayanlar, Yunanistan'ın yerlisi olmayanlardı. Yunanistan kralı, ağırlığı din temasına veriyor ve abartılı sözlerle Haçlı seferinden bahsediyordu. Halkına hitaben yayınlattığı bildirilerin birinde şu cümle geçmektedir: "*Yunanistan bu savaşa, Doğu'nun mazlum halklarının özgürlüğü ve hakları için girişmektedir.*" Yunanistan'ın muvazzaf ordusu her biri üç kısımdan müteşekkil dört tümenden kuruluydu. Seferberlikle bir kaç tümen daha silah altına alındı. Etkisi tartışılsa da 1908'den beri de bir Fransız askeri heyeti, Yunan ordusunu teşkilatlandırıyor ve askerleri eğitiyordu. Topların çoğunluğu, 75 mm.lik olmak üzere, seri atışlı Fransız Creusotlarıydı. Barışta 50 bin kişi olan Yunan ordusu, seferberlikte 135 bin kişiye kadar yükselebiliyordu. Yunanlılar, seferberliğe 1 Ekim'de başladılar ve hemen yığınak yaptılar. Orduya katılan gönüllü birliklerin başında Giritliler ile İtalyan Garibaldiciler de vardı. Amerika ve Mısırdan silahlı Rum kafileleri de gelmekteydi. Yunanlılar iki orduyu savaşa sürdüler. Doğu yönünde 5-6 tümenden müteşekkil Velihad Prens Konstantin tarafından komuta edilen Teselya ordusu, Yunan ordusunun ana gücünü oluşturmaktaydı. Genel karargahları Larissa olan doğu ordusunun görevi, sınırın ötesinde bulunan Osmanlı batı ordusuna saldırmak, Teselya'yı işgal etmek ve Selanik'i de Bulgarların, buraya gelmesinden önce ele geçirmekti. Batı yönünde de Epir'de, General Sabuncakis komutasında bir tümen Yanya harekatını gerçekleştirecekti. Bunun için de önce Preveze limanının zapt edilmesi planlandı. Bu çifte bölgede Osmanlıların 22. ve 23. bağımsız tümenleri bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere Yunan ordusu genel teşkilat, rakam ve Fransız eğitim modeli üzerine yenilenen ordusuyla küçümsenmeyecek bir görünüm çizmekteydi[473].

---

[472] Barbara Jelavıch, *a.g.e.,* s. 102-105; Raymond Poıncare, *Ateş Çemberindeki Balkanlar*, Çev. Rıza Katı, Pınar Yayınları, İstanbul 2013, s. 231-255,307-321.

[473] Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 363-366; Rıchard C.Hall, *a.g.e.*, s. 78. I.Balkan Savaşı, mütarekenin imzalanması, Londra Konferansı ve

Türkler, 1897 savaşından beri Makedonya'ya ulaşan sınırdaki bütün anahtar geçitleri ellerinde tutuyorlardı. Nitekim savaş ilanının yapıldığı 18 Ekim günü, Yunan Teselya ordusu iki kol halinde sınırı geçerek ileri harekata başladı. Önce Elasona zapt edilmişti. Osmanlı ordusu Sarandaporos'a çekilip, toplanmayı tercih etti. Veliaht'ın emriyle harekata devam edildi. İlk çarpışma, 22 Ekimde gerçekleşti. Yunan ordusu burada da Osmanlı savunmasını geçti. Yunanlılar Selanik'e, Sırplar ve özellikle Bulgarlardan önce girmek için Türk direncini bütün kuvvetleriyle bir an evvel kırmaya çalışıyorlardı. 23 Ekimde Serfiçe'de Yunan askerlerine geçti. 1 Kasımda Yenice Vardar'da üzerindeki Osmanlı mevzileri, Yunan ilerlemesini durdursa[474] da 2 Kasımda tekrar başlayan muharebe ile Selanik'in anahtarı, Veliaht'ın ordusuna geçmişti. Yenice-Vardar yenilgisi, Selanik için her türlü direnişi imkansız kılıyordu. Bulgarlar ise General Teodorof komutasında kuzeyden yetişmekteydiler. Yunan süvarileri, Topçin'den öteye Yaciler'i aldı, Gradobor ve Ayvalı arasından inerek Osmanlı askerlerini, mevzilerinden çıkardı. Nitekim Hasan Tahsin Paşa uygun teslim koşulları aramak üzere her iki ordu ile de görüşmelere başladı. Rumlar, Bulgarlardan daha cazip teslim koşulları sundular ve görüşmelere 7 Kasım'da başlandı. 8 Kasım'da anlaşmaya varıldı. 480 yıllık Osmanlı hakimiyetinden sonra Yunan orduları, 9 Kasımda Selanik'e girdiler ve sıkı yönetim nizamları yayınlayarak şehirde kendi yönetimlerini tahsis etmeye başladılar. Bulgar tümeni ise şehre, Yunanlılardan sadece bir gün sonra girebilmişti. Burada Yunan karargahı, endişelerinin ne kadar yerinde olduğunu bir kere daha anladı ve hızlı olmaları avantajı, onların eline geçirmişti. Ama bu Bulgarları iddialarından vazgeçiremedi. Sonuçta şehir'e, 25.000 Yunan ve 15.000 Bulgar askeri girmişti. Alatini Köşkünde sürgünde olan II.Abdülhamid'te, Yunan ordularının şehre girmesinden önce bir Alman savaş gemisiyle kaçırılarak İstanbul'a getirilmişti[475].

---

antlaşması ile Edirne ve Batı Cephesindeki kalelerin teslimi için Ayrıca Bkz. Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3490-3510.

[474] Tahsin Paşa, Yenice-Vardar önünde karargahı Yenice'de kurup, 30.000 askeriyle savunmaya hazırlanmıştı.

[475] Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 366-400; Rıchard C.Hall, *a.g.e.*, s. 78-84. Yunanlıların savaş harekatı planı ve Selanik'in teslim şartları için Ayrıca Bkz. Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 374, 387.

Epir'deki Yunan ordusu da Arta'dan, Osmanlı topraklarına girdi. Yunan ordusu, 4 Kasımda Preveze'nin fethiyle Epir'deki ilerlemelerini denizden de destekleyebilecek bir konuma geldiler. Preveze'nin zaptından sonra Yunan ordusu, Yanya'ya yöneldi. Yanya'yı, iki liyakatli asker Esad Paşa ile kardeşi Vehip Bey, savunmaktaydı. Esad Paşa, Yunanlıları Epir'deki her adımları için savaşmaya mecbur bıraktı. Sonunda Osmanlı kuvvetleri eldeki imkanların tükenmesi üzerine daha fazla kan dökülmemesi için 6 Martta Yanya'yı teslim etme kararı aldılar ve 8 Martta da Yunan veliaht'ı ile Esad Paşa ve Vehip Beyler, bir görüşme yaptılar. Yanya'nın düşmesi savaş için önemli bir noktaydı. Böylece müttefikler tarafından kuşatılan Osmanlı şehirlerinden(Yanya-İşkodra-Edirne) ilk düşeni, Yanya oldu. Tali harekatında ise Cavit Paşa emrindeki kuvvetlerle, Yunanistan'a karşı Soroviç köyündeki muharebede[476] net bir başarı kazanmıştı. Bu muharebe Türklerin, I.Balkan savaşında kazandığı tek hücum muharebesidir.

[476] Manastırın yaklşık 30-35 km güneyinde yer alan Soroviç'te cereyan eden muharebede bizzat çarpışanlardan biri de Yüzbaşı Hüsamettin (Ertürk) idi. Emrindeki üç süvari bölüğüyle muhtemelen daha güneydeki Kayalar civarında(Komana Köyü mevki) üç sınıftan oluşan Yunan kıtaaları ile çarpışan Yüzbaşı Hüsamettin, bu başarılı çarpışmayla Yunanlıların, Türk birliklerini çemberlemesini önlemişti. Fakat kendi de yaralanıp, Yunanlılara esir düşmüştü. Anılarında o günleri daha detaylı anlatan Yüzbaşı Hüsamettin, Manastıra daha yakın olan Florina istasyonuna getirilmiş burada da Yunan Başkumandanı Prens Konstantin'in yaveri, Yüzbaşı Metaksas(Yunan başbakanlarından) tarafından Soroviç'teki Yunan askeriyesinin bozgunun da hiddetiyle, bizzat ölüm emri verildiği sırada bir Rum askerinin, Yunan askerlerine yapılan kötü muamelede Hüsamettin Bey'in sorumlu olmadığını ve bunları yapanların, Niyazi Bey'in çeteleri olduğunu Rumca söylemesi üzerine, silahlarını kurmuş ateş emrini bekleyen Yunan askerline Yüzbaşı Metaksas, "Dur!" emrini vermiş ve böylece Yüzbaşı Hüsamettin, ölümden döndüğü gibi Yunan Yüzbaşısı Metaksas'ın da dostluğunu kazanmıştı. Yüzbaşı Hüsamettini o gün ölümden kurtaran Rum askerini, Hüsamettin Bey bir süre dikkatlice bakınca tanımıştı. O, Yüzbaşı Hüsamettinin eski askerlerinden, süvari bölüğündeki borazanlardan Kumkapılı Panayot'tu. Ayrıca Yüzbaşı Hüsamettin tedavisi için bir süre misafirperverlikle ağırlanmak ve tedavi edilmek üzere Selanik'teki hastaneye nakledilmişti. Burada daha savaş bitmeden Bulgar Kralı Ferdinand ve Sırp Kralı I.Piyer de hastanedeki yaralıları ziyarete gelmişti fakat hiç biri Yunan Kralı I.Yorgo kadar yaralılara ilgi ve alaka göstermediğini ve Yorgo'nun da kendisi ve diğer yaralılarla tek tek sohbet ettiğini yine Yüzbaşı Hüsamettin anılarında nakletmiştir. Samih Nafiz Tansu, *a.g.e.*, s. 85-88.

Yunanistan, 3 Aralıkta Çatalca önlerindeki mütarekeyi imzalamadı ve Londra da yapılacak barış görüşmelerine katılmakla beraber savaşa da devam etmeyi tercih etti. Yunanistan'ın ilk başta silah bırakmama politikasıyla deniz yollarını, Türk donanmasına kapalı tutuyor olması Trakya savaş alanına taze Türk kuvvetlerinin naklini imkansız kılıyordu[477]. Zaten Yunanistan, Aralık 1912'ye kadar da Çanakkale boğazı önündeki adalarla beraber tüm Ege adalarını işgal etmiş ve kontroülü altına almıştı. Bunun sonucunda da demiryolundaki Bulgarların hakimiyetine karşılık deniz yolunda daYunanlılar hakimiyet sağlamış ve Osmanlı Batı ordusunun, Osmanlı merkezi ve anavatanla olan bütün ikmal yolları kesilmiş gözüküyordu[478].

2.1. Rumeli'de Son Durum: II. Savaş

30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan ve Balkan savaşlarına ara veren yedi maddelik, Londra Barış antlaşmasına göre Osmanlı sınırı Midye-Enez hattıydı. Edirne, Bulgarlara geçiyor, Osmanlılar Girit üzerindeki bütün haklarından vazgeçiyor ve Yunanistan'a bırakılıyordu. Adalar ve Arnavutluğun hudutlarıyla geleceğinin tayini hakkında bir karar alma hakkı, yine büyük devletlere veriliyordu. Büyük devletler, bağımsız bir Arnavutluk devleti kurmakta ısrarcıydılar ve isteklerini de yerine getirdiler. Arnavutluğun en büyük destekçileri, İtalya ile Avusturya-Macaristan'dı[479].

Balkan ittifakını oluşturan devletlerin her biri, diğerinin daha çok kazanç sağladığına inanmıştı. Zaten Rusların zorlamasıyla kurulan bu ittifak daha savaşın başında çatırdamaya başlamış ve devletler kendi aralarında anlaşmazlıklar

---

[477] Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 401-422; Rıchard C.Hall, *a.g.e.*, s. 84-89; Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 437-441. Yanya istihkamlarını gösteren harita için bkz. Aram Andonyan, *a.g.e.*, s. 420. I.Balkan Savaşında cereyan eden olaylar için ayrıca bkz. İ.H. Danişmend, *a.g.e.*, C. IV, s. 388-406.

[478] Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 77-78.

[479] Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3507-3508; Barbara Jelavıch, *a.g.e.*, s. 104; Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 81-85.

yaşamışlardır[480]. Nitekim ateşkes görüşmelerinde ayrı bir Yunan heyetinin bulunması da Balkan Birliği'nde gittikçe büyüyen bir çatlağın varlığını gösteriyordu. İlk problem, Bulgarlar ile Yunanlılar arasında çıktı ve esas anlaşmazlık önemli bir liman kenti olan Selanik için şiddetlendi. Daha sonra da Bulgar-Sırp anlaşmazlığı, Makedonya toprakları üzerinden çıktı. Sırp ordusu ve hükümeti her zaman tarihi mirasları saydığı Makedonya'nın, büyük bölümünü, Bulgaristan'a bırakan, barış antlaşmasına razı olmamışlardı. Sofya hükümetine gelen raporlara göre Sırplar, Makedonya'da Bulgaristan'a ait olan bölgelerde, varlıklarını tahkim ediyordu. Sırp yetkililer, Bulgar yöneticilerini tutukluyor, Bulgar okullarını kapatıyor ve Bulgar papazlarını rahatsız ediyorlardı. Nitekim 13 Ocak 1913 tarihli Sırp diplomatik notası, resmen Mart 1912 Antlaşmasının gözden geçirilmesini talep ediyordu. Ne var ki Bulgarlar şimdilik bir Sırp provokasyonu olarak gördükleri bu olaya yanıt vermediler. Edirne'de Sırp askerleri, Bulgarlar ile yan yana siperlerdeydiler. Bulgarlar bu antlaşmaya garanti veren Rusya'nın, bu uyuşmazlığı anlaşma çerçevesinde çözeceğine inanıyorlardı. Makedonya'daki Bulgar-Sırp çekişmesinin arkasında ise gerçek bir savaş tehlikesi yatıyordu[481]. Esasen Yunanlılar ile Sırplar, Bulgarların Çatalca'ya kadar ilerleyeceklerini düşünmemişlerdi. Bu durum istemeyerek de olsa Balkanlar'da güçlü bir Bulgaristan'ın ortaya çıkacağını göstermişti. Bu duruma Sırplar, Yunanlılar hatta Bulgarların ateşli destekçisi Ruslar da bir türlü razı olamıyorlardı. Esas sebep, Makedonya'yı paylaşamamaktan geçiyordu. Bulgarların almak istedikleri Makedonya'daki topraklara Sırp ve Yunan birliklerinin girmesi, durumu oldukça gerginleştirmişti. Bulgarlar, umut bekledikleri Ruslardan yeterince destek görememişti. Bu sırada Yunanlılar, Dobruca meselesini kızıştırarak sürekli Romenleri, Bulgarlara karşı dolduruyordu. Nitekim Ruslar, anlaşın diye baskı yaparken, Avusturyalılar ise bir an evvel savaş çıkartmak için

[480] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 113.

[481] Rıchard C. Hall, *a.g.e.*, s. 98-102.

uğraşıp, tahriklerde bulunuyordu. Zaten bir Sırp-Bulgar çatışmasında, Avusturya politikasının büyük etkisi vardı[482].

Gelelim Bulgar-Rumen anlaşmazlığına, 1912 sonbaharında Osmanlılara karşı Bulgar zaferleri açıkça görülünce, Rumenler Sofya'da, kuzeybatı Bulgaristan'da toprak tazminatı talebini içeren bir teklifte bulundular. İlk olarak önemli bir liman kenti olan Silistre'yi, istediler. Ocak 1913 gelindiğinde ise taleplerini, verimli Dobruca bölgesini ve özel olarak da Tuna üzerindeki Tutakan'dan Varna'nın kuzeyindeki Karadeniz limanı Balçık'a kadar uzanan bir hattın kuzeyinde kalan toprakları kapsayacak şekilde genişletmişlerdi. Berlin anlaşması, burayı iki ülke arasında bölmüştü fakat her iki ülkenin de diğerinde kalan topraklar üzerinde muğlak talepleri bulunmaktaydı. Bulgarlar, bu taleplere direndiler ve konuya diplomatik kaçamaklarla, asgari sınır ayarlama teklifleriyle cevap verdiler. Meselenin çözümü için Mart 1913'de düzenlenen Saint.Petersburg konferansının kararlarına göre, 8 Mayıs 1913'te Silistre'nin, Bulgaristan'dan alınarak, Romanya'ya verilmesi kararlaştırıldı. Bulgarlar bu karara, büyük tepki gösterdiler. Nitekim Bulgarların, güney Dobruca'dan feragat etmemesi Romanya'yı, İkinci Balkan Savaşında ki yerini almaya sevk etti. Artık Aralık 1912'den Ocak 1913 sonuna kadar olan dönemde Balkan Birliği üyeleri için hayal kırıklıklarıyla doluydu, hiç bir istediklerini elde edemediler. Bulgarlar, Edirne önlerinde saplanıp kalmışken, Yunanlılar Yanya'nın güneyinde ve Karadağlılar da İşkodra civarında aynı durumdaydılar[483].

Bulgarların uzlaşmaz tutumu nedeniyle birbirlerine yakınlaşan diğer ülkeler açıktan açığa ittifak yapmaya giriştiler. Sırbistan ile Yunanistan arasında 5 Mayıs 1913'te gizli bir siyasal anlaşma ve 14 Mayıs 1913'te de askeri anlaşma imzalanmıştır. Yunanistan kurulan bu ittifaka Osmanlı Devleti'nin de katılması için Edirne, Doğu Rumeli ve Ege adalarından birkaçını teklif etmişse de Babıali karışık

---

[482] Umur Tuncer, *"Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu"*,(İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 298-299.

[483] Rıchard C. Hall, *a.g.e.*, s. 102-104. II. Balkan Savaşı'nın çıkış sebepleri için Ayrıca bkz. Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 113-115; Raymond Poıncare, *a.g.e.*, s. 300-307.

ortamdaki bu coğrafyada herhangi bir ittifaka dahil olmak istememişti[484]. Nitekim Bulgaristan iki eski müttefikinin kendisine karşı birleşmesine oldukça sert yanıt vermiş ve 29 Haziranı 30 Hazirana bağlayan gece Çar Ferdinand'ın talimatıyla General Savov, Bulgar ordusuna hücum ve Sırp-Yunan mevzilerinin dağıtılması emrini vermişti[485]. Böylece resmen ikinci Balkan Savaşı da başlamış oldu. Bu savaş, I.Balkan savaşında yer almayan Rumenler açısından Dobruca konusundaki anlaşmazlıkları çözmek; Osmanlılar içinse Edirne'yi geri almak için tarihi birer fırsattı.

Bulgarların da bazı avantajları vardı. İletişim ve ikmal açısından iç hatlar onların kontrolündeydi. Savaşın hemen öncesinde Bulgarların, Tuna Nehri'nden, Ege Denizi'ne kadar uzanan 500 km.'lik cephe boyunca beş orduları bulunuyordu. Bulgarların 360.000 asker cepheye sürebilme imkanları vardı. Yunanlılar, Sofya'dan sadece 110 kilometre, Sırplar ise 60 kilometre mesafedeydiler. İlk çatışma Bulgar 4.ordusu ile Sırpların 1. ve 3. orduları arasında Bregalnitsa Nehri boyunca cereyan etti. Bulgar 4. ordusu buradaki muharebeyi kaybettiği gibi Bulgar 2. ordusunun da Yunan ordusu karşısındaki yenilgisi, II.Balkan Savaşında Bulgarların aldıkları en ciddi yenilgi olmakla kalmadı ve Bulgarlar Sertez'le Drama kasabalarından da çekilerek, Ege Makedonya'sını ele tutabilme ümitlerini kaybettiler. Bulgar 2.ordusunun yenilmesiyle Selanik'teki, Bulgar birliği imha oldu[486].

Savaşın fitilini ateşleyen Karadağ da Bulgaristan karşıtı cephede yer almıştı. Romanya ise 10 Temmuzda Bulgaristan'a savaş ilan edip, Sofya'ya doğru yürümesi daha ilk haftalarda Yunan ordusu tarafından yenilgiye uğrayan Bulgaristan'ı çok zor bir durumda bıraktı. Romanya 300.000 kişilik ordusu ile Bulgar sınırını geçerek, başarılı bir ileri harekat gerçekleştirmesi sonucu, Silistre ve Plevne kentlerini de ele geçirerek istediğini almıştı. Zaten daha Temmuzun ilk haftalarında Bulgar orduları, hem Sırplara hem de Yunanlılara karşı üst üste yenilmişti. Bir de bunlara Rumen ordusunun zaferi eklenmiş oldu. Şimdi sıra kendinden koparılan, Edirne ve Doğu

[484] A.g.y., *a.g.e.*, s. 115.

[485] İkdam; 23 Haziran 1329/ 6 Temmuz 1913, Nu.:5882, s. 1. Ayrıca bkz. Rıchard C. Hall, *a.g.e.*, s. 138-141; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C. VI, s. 3512.

[486] Rıchard C. Hall, *a.g.e.* ,s. 142-151.

Trakya'yı geri almak için bu tarihi fırsatı kaçırmamak isteyen, Osmanlı Devleti'ne gelmişti. Yapılan muharebelerin hemen hemen hiç birinde başarılı olamayan Bulgar ordusu, I.Balkan savaşının ardından Balkanlarda darmadağın bir şekilde kalmıştı. Bulgarlar, Sırplara karşı 100.000, Yunanlılara karşı da 60.000 asker ile harp meydanına çıkabilmişlerdi[487].

Kaybedilen toprakları alırken daha büyük kayıp verme riskini de göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti önce II.Balkan savaşının başında temkinli davranıp, mevcut duruma göre hareket etmeyi düşündü. Bundan dolayı Osmanlı Devleti bir süre sessiz kalmıştı. 2 Temmuz 1913'te Babıali, Avrupa'daki büyükelçiliklerine durum hakkındaki fikirlerini de sormuştu. Londra ve Paris'ten savaşa girilmeyip teyakkuz halinde beklenmesi, Berlin'den ise fırsatın değerlendirilmesi gerektiği cevapları geldi. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'de Avam Kamarasında ki sözleriyle Edirne konusunda Osmanlı Devleti'ne göz dağı veren bir konuşma yapmıştı. Bu sıralarda meydana gelen iki olay Osmanlıları harekete geçirmiştir: Birincisi, 13 Temmuzda Yunanlıların Dedeağaç'ı[488] almaları ve Edirne üzerine yürümeleri ihtimali, ikincisi de Bulgar Kralı'nın, 17 Temmuz günü Romanya Kralına, barış teklifinde bulunmasıydı. Yunanlıların, Dedeağaç'ı ele geçirdikleri tarih olarak, E.Z. Karalın eserinden hareketle Genelkurmay Yayınlarından, *Balkan Savaşlarında Edirne* adlı eserde 13 Temmuz olarak geçiyorken, Rıchard C.Hall'ın, *Balkan Savaşları* adlı eserinde de 25 Temmuz olarak geçmektedir[489].

Osmanlı cephesinde ise Edirne'nin geri alınması konusundaki çalışmalar, gizlilikle yürütülmekteydi. Berlin elçisi Mahmut Muhtar Paşa Babıali'ye çektiği telgrafta, Bulgaristan'a karşı hemen harekete geçilmesi ve Edirne'nin geri alınmasına teşebbüs edilmesini tavsiye ediyordu. Yapılan hazırlıkların ardından düzenlenen Meclisi Vükela oturumunda, Bulgarların Londra Anlaşmasına aykırı olarak işgal ettikleri yerleri tahliye etmemelerinden dolayı Osmanlı ordusunun, Edirne dahil

---

[487] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 116; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, C.VI, s. 3512; Rıchard C. Hall, *a.g.e.* ,s. 151-152.

[488] Yunanlılar, 11 Temmuzda Kavala, 19 Temmuzda Nevrokop ve 25 Temmuzda da Dedeağaç'ı,ele geçirdiler. Rıchard C. Hall, *a.g.e.* ,s. 153.

[489] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 117-119.

olmak üzere Meriç Nehri'nin doğusunu ele geçirmesi kararı çıkmıştı. 1913'ün Temmuz ayı itibariyle Bulgarların, Edirne'de Tümgeneral Vulko Velchev komutasında 4000 kişilik küçük bir garnizonları vardı. Osmanlı kuvvetleri, Çatalca ve Gelibolu'daki mevzilerini terk ederek 12 Temmuz da Midye-Enez hattını geçtiler. Bu hattı geçme emrindeki bildiride Meriç Nehri'nin sağ sahiline geçilemeyeceği önemle belirtilmekte ve adeta teminat verilmekteydi. En doğudaki 1.ordudan Gelibolu'daki 4.orduya kadar sırayla dört orduya bölünmüş olan yaklaşık 250.000 kişilik Osmanlı kuvvetleri, Ahmet İzzet Paşa'nın komutası altındaydı. 20 Temmuz 1913 günü saat 17.58'de ertesi gün için ordu birliklerine nasıl hareket edip, neler yapacaklarını bildiren bir emirname yayınlanmıştı. Bu emirnamede tüm ordunun, Edirne ve Kırklareli'ni kurtarmak için harekete geçeceği Sağ Kanat Komutanı Abuk Ahmet Paşa tarafından ilgili birliklere bildirilmişti[490].

Hurşid Paşa'nın kolordusunun kurmay başkanı olan Yarbay Enver Paşa da seçme bir kuvvetle bir baskın harekatı sonucu, stratejik bir tepe olan "Murat Bey"i ele geçirdi. Bulgarlara ikinci baskının düzenlenmesiyle Bulgar birliklerinin bozgun halinde geri çekildiği görülmüştü. Ulaşılan Midye-Enez hattını yeterli gören üst düzeydeki komutanlara karşı Binbaşı Eşref (Kuşçubaşı), ciddi bir tepki göstererek kendisine destek çıkan Yarbay Enver Paşa'nın da direktifleriyle emrindeki askerlerle tekrar harekete geçip, süratle Edirne istikametinde ilerleyişini sürdürdü. Bu arada gelişmelerden ürken hükümeti ikna için ise Yarbay Enver , bizzat İstanbul'a hareket etmiş ve ilgilileri harekatın sürdürülmesi konusunda ikna etmişti. Bu kararda, bilhassa Talat Paşa'nın savaş için gereken parayı vaat etmesi ve siyaseten

---

[490] Rıchard C. Hall, *a.g.e.,* s. 157-158; Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.,* s. 119; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.,* C. VI, s. 3512. Eğer Yunan ordusunun Dedeağaç'ı aldığı tarih Temmuz 13 ise Osmanlı Devleti'nin de Bulgarlara karşı Çatalca ve Bolayır hatlarından ileri harekete başlamak için gerekli hazırlıklar ve planları içeren emriname tarihinin de 13 Temmuz 1913 Pazar sabahı olması kanaatimizce çok kuvvetli bir ihtimaldir. Nitekim bu emirle, 21 Temmuz'dan bir gün önce Edirne ve Kırklareli'nin tamemen alınması için verilen son hareket emriyle karıştırılmaması gerekmektedir. Bulgar orduları kendi başkentlerinin güvenliği için Yunan ordusuyla amansız bir mücadele verirken, Edirne ve Trakya'da Osmanlı kuvvetlerine çok direnemeyecekti. Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın ordulara verdiği emiri ATASE arşivindeki belgelere naklen akt. Metin Ayışığı, *a.g.e.,* s. 112-113.

desteklemesi de etkili olmuştu[491]. Başlatılan harekat ile 21 Temmuz günü Lüleburgaz ve Vize, 22 Temmuz günüde Kırklareli, Osmanlı orduları tarafından zapt edildi. Yoluna devam eden Türk birlikleri, 23 Temmuz 1913 günü Enver Paşa komutasında Edirne'ye giriş yapmış ve şehri Bulgar işgalinden kurtarmıştı. Zaten Bulgarlar daha harekatın başladığı gün olan 21 Temmuz da Edirne'yi, büyük oranda terk etmişlerdi. *Mufassal Osmanlı Tarihi'*nde de Edirne ve Kırklareli'nin[492] geri alınış tarihi, 21 Temmuz olarak geçmektedir[493].

Edirne'nin geri alındığı harekatta, Çatalca'dan gelen 10'uncu Kolordu ile Bolayır'dan gelen Bolayır Kolordusu, görev almıştı. Fahri Paşa'nın komutasındaki Bolayır Kolordusunda Harekat Şubesi Başkanı olarak görev yapan Mustafa Kemal, Edirne'nin geri alınması için düzenlenen bu harekatta Edirne'ye, Enver Paşa'dan daha önce ulaşmasına rağmen kendisine gelen emir gereği kente giriş yapmamıştı. Bu harekatta aktif bir görev alan Mustafa Kemal, Edirne'nin kurtarılması ile de yetinmeyerek Karaağaç, Edirne-İstanbul demiryolu hattı ve Dimetoka'da Türk denetiminin kurulmasında önemli bir rol oynamıştı[494].

Edirne'nin alınmasına müteakip Eşref (Kuşçubaşı) ve emrindekiler, sivil kıyafetler giyerek, Batı Trakya'ya geçmişlerdi. Bu kuvvetler, kısa sürede bölgedeki Bulgar zulmüne son verip, Bat Trakya'yı Bulgarlardan temizlemişler ve bu topraklarda bağımsız bir "Türk Cumhuriyeti" kurmuşlardı. Bu yeni devletin başına da Süleyman Askeri Beyin, getirilişi dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı(31 Ağustos 1913). Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni başta Yunanlılar olmak üzere

---

[491] Umur Tuncer, *a.g.t.*, s. 304.

[492] Kırkkilise(Kırklareli)'yi ise Binbaşı Ali Fethi (Okyar) komutasındaki Türk birlikleri, Bulgarlardan geri almıştı. Kırklareli'nin geri alınmasında görev alan aşiret süvari tugayının kumandanı da kurmay Binbaşı Fahrettin (Altay) Bey'di. Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 119.

[493] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 119; Rıchard C. Hall, *a.g.e.* , s. 158; Midhat Sertoğlu, *a.g.e.,* C. VI, s. 3513; Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 120-122. Edirne ve Kırklareli'nin Osmanlı ordusu tarafından istirdad'ını Sadaret'e müjdeleyen Başkumandanlıktan gönderilen telgraf için bkz. Proje Yöneticisi: Uğur Ünal, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, Cilt II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No.128, İstanbul 2013, s. 89.

[494] Latif Bağman-Oral Onur, *Atatürk'ün Yaşamında Edirne*, Edirne Ticaret Borsası Yayınları, Nu.:1, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul 1982, s. 18.

birçok devlet resmen tanımıştı fakat ilginçtir ki Osmanlı Devleti ömrü çok kısa olan bu devleti, resmi olarak tanımamıştı. Her ne kadar Osmanlı ordusu harekat öncesinde ilan ettiği üzere Meriç'in batısına geçmese de Teşkilat-ı Mahsusa subayları ve komutasındaki bir grup milis, ileri harekata devam etmişti. Kuşçubaşı Eşref'in başkanlığında "Umum Çeteler Kumandanlığı" kurulmuş ve Kırcaali, Gümülcine, İskeçe bölgelerinde yönetim tekrar ele geçirilmişti[495].

Osmanlılar, Edirne'nin geri alınışı esnasına küçük çapta da olsa kayıp vermişlerdi. Keşif harekatında bulunan Yüzbaşı Reşit Bey ve birliği, Bulgarlar tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmişti[496]. Edirne'nin istirdadı üzerinde basında da heyecanlı bir bekleyiş hakimdi. Tanin gazetesi, "Edirne'ye!" başlığı ile Osmanlı ordusunun harekete geçişi konusunu işlemekte ve "Ordu Edirne Yollarında" gibi şiirlerle de Türk halkının duygularına hitap etmekteydi[497]. Yine basındaki haberlerde Bulgar askerlerinin, Edirne'yi terk ederken boş durmadığı ve Rum halka da eziyet ettiği, 43 Rum'un da Arda Köprüsü kenarında ölü bulunulduğu ve Karaağaç Belediyesi tarafından defnedildiği, bizzat başkumandan Ahmet İzzet Paşa tarafından açıklanmıştı[498]. 23 Temmuz 1913 günü Edirne'nin kurtuluşu, büyük bir sevinçle dönemin basınında manşetlerde yer almıştır: Tanin gazetesi "İkinci Büyük Bayram: H.10 Temmuz(M.23 Temmuz) Edirne ve Kırkkilise'nin İstirdadı" manşetiyle, Doğu Trakya'nın kurtuluşunu manşetine taşımıştı[499]. İkdam gazetesi ise Osmanlı ordusunun ileri harekatını "Osmanlı Ordusu İlerliyor" manşetiyle verirken, Edirne ve Kırkkilise(Kırklareli)'nin geri alınışına dair haberleri de resmi bildiriler vasıtasıyla okuyucularına müjdelemişti[500].

---

[495] Umur Tuncer, *a.g.t.*, s. 305-307; Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.*, s. 124.

[496] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 20.

[497] *Tanin*; R.8 Temmuz 1329/M.21 Temmuz 1913, Nu.: 1668, s. 1.

[498] *İkdam*; R.12 Temmuz 1329/M.25 Temmuz 1913, Nu.: 5900, s. 1. Karağaçta Bulgar Mezalimine uğramış Rum ahaliden ikisinin fotoğrafları için ayrıca bkz. BOA, *FTG.f.*, M.---, Yer Bilgisi:1513, Görüntü Sayısı:3, s. 1-3.

[499] *Tanin*; R.10 Temmuz 1329/M.23 Temmuz 1913, Nu.: 1670, s. 1.

[500] *İkdam*; R.9 Temmuz 1329/M.22 Temmuz 1913, Nu.: 5898, s. 1; *İkdam*; R.10 Temmuz 1329/M.23 Temmuz 1913, Nu.: 5899, s. 1.

Bulgarlar her ne kadar Edirne'den hızlıca geri çekilseler de savaşın sonlarına doğru Sırplar ve Yunanlılara karşı iki başarı kazandılar. Kalimantsi'de Bulgarlar, Sırplara karşı önemli bir savunma muharebesi kazandı. Kresna Vadisi hücumu ile de Yunanlılara karşı önemli bir başarı elde ettiler. Bu iki küçük çaplı zafer, II.Balkan savaşında Bulgar ordusunun başarılı oldukları iki muharebeydi ama savaşın ve Bulgarların kaçınılmaz sonunu değiştirecek seviyede değildi zaten böyle bir beklenti de yoktu. Son olarak, Sırplar ve Rumenler birlikte Vidin'i etkili bir şekilde kuşattılar ama herhangi bir sonuç elde edemediler. Yunanlıların imhası o kadar yakınken Bulgar hükümeti, ordusunun askeri faaliyetlerini durdurmasını istedi ve Bulgar Yüksek Komutanlığı, 31 Temmuz'da genel bir ateşkesi kabul kararına uydu[501].

2.2. Barış Anlaşması ve Rumlar

Artık iki yıla yayılan büyük harplerin sonuna gelindi. Barış görüşmeleri her zaman olduğu gibi ateşkeslerle başlamıştı. Neticede II.Balkan Savaşını ve Balkan devletleri arasındaki harpleri sona erdiren anlaşma, 10 Ağustos 1913'te, Bükreş'te imzalandı. Bükreş Barış Anlaşmasına göre Balkanlar'daki yeni sınırlar şu şekilde düzenlenmişti:

- Bulgaristan; Silistre dahil olmak üzere Güney Dobruca'yı, Romanya'ya vermişti. Makedonya'dan Pirin Makedonya'sı diye bilinen küçük bir bölgeyi de kendi hakimiyeti altına aldı.
- Yunanistan; Kavala'yı alarak, Dedeağaç bölgesinden Ege Denizi'ne kadar uzanmıştı. Güney Makedonya'nın büyük kısmı ile Batı Trakya'nın bir kısmını da eline geçirdi.
- Sırbistan; Manastır, İştib, Üsküp ve Priştine'yi hakimiyeti altına almıştı. Böylece Makedonya'nın en büyük bölümü olan Vardar havzasını elde ediyordu.

[501] Rıchard C. Hall, *a.g.e.,* s. 159-163.

- Karadağ; Plevne ve Cakova'yı ele geçirmişti. Sırbistan Bükreş'te, Sancak'ın büyük bölümünü, Karadağ'a verdi. Karadağ ile Sırbistan arasında 7 Kasım'da Belgrad'da imzalanan bir anlaşma bu toprak bölüşümünü teyit ediyordu.

Böylece kendi aralarında savaşı bitiren Balkan devletleri, Osmanlı Devleti ile de aralarında ayrı ayrı anlaşmalar imzalamışlardı[502]. Dönemin basını, Bükreş Konferansı'nda Romanya'nın muharipler arasında üstünlük sağladığı konusunda fikir birliği içerisindeydi. Bükreş Anlaşmasını, Osmanlı açısından olumlu karşılamışlar ve anlaşmada Kavala ile ilgili hükmünde doğru olduğunu savunmuşlardı. Yine adalarla ilgili olarak Tanin gazetesinin 20 Mayıs tarihli "İtalya ve Yunanistan" başlıklı makalesinde, Karadağ'ın Avusturya'nın başına bela olması gibi Yunanistan'ın da özellikle adalar meselesinde İtalya'nın başına bela olacağını ifade etmekteydi. Yine İkdam'ın 16 Temmuz tarihli "Devlet-i Osmaniye-Yunanistan" başlıklı makalesinde, Yunanistan ile aramızdaki ihtilaflardan bahsedilmekteydi[503]. Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Anlaşması imzalanmıştı. Buna göre; Edirne ve Dimetoka, Osmanlı Devleti'ne bırakılırken, Batı Trakya direnişsiz bir şekilde terk edilmişti. Meriç Nehri'nin batısında kalan topraklardan sadece istisna olarak Dedeağaç, Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Yine Edirne'yle birlikte Kırklareli, Lüleburgaz ve Pınarhisar'da Osmanlılarda kalıyordu[504]. Yunanistan ile 14 Kasım 1913 tarihinde Atina ve Sırbistan'la da 14 Mart 1914 tarihinde İstanbul antlaşmaları imzalandı. Atina antlaşmasıyla Girit kesin olarak Yunanistan'ın egemenliğine verilirken, Ege adaları sorununa da çözüm olarak daha önce Londra Anlaşmasında kabul edilen büyük devletlerin karar alması fikri teyit edilmişti. Osmanlı Devleti hiç bir sınırı kalmamasına rağmen Sırbistan'la da İstanbul barış anlaşmasını imza etmesine rağmen Karadağ ile hiç bir barış anlaşması imzalamamıştı[505]. İmza edilen

---

[502] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.,* s. 126-127; Rıchard C. Hall, *a.g.e.* ,s. 163-165.

[503] Ersin Müezzinoğlu, *"Türk Basınında Balkan Savaşları 1912-1913 (İkdam-Sabah-Tanin)"*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004, s. 118, 123,125.

[504] Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.,* s. 127-129; Rıchard C. Hall, *a.g.e.,* s. 166-168; Umur Tuncer, *a.g.t.,* s. 307.

[505] Rıchard C. Hall, *a.g.e.,* s. 168; Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *a.g.e.,* s. 127. Bükreş ve Diğer Barış Anlaşmaları için ayrıca bkz. Midhat Sertoğlu, *a.g.e.,* C. VI, s. 3513-3515.

İstanbul ve Atina anlaşmaları ile ilgili olarak Osmanlı basının genel tutumu iyimserdi. Hatta gazeteler, bu anlaşmaları onca sıkıntılara rağmen bir başarı olarak yorumlamışlardı. Sabah gazetesinin 30 Eylül tarihli "Osmanlı-Bulgar Musalahası Vaziyet-i Hazıra" isimli makalesinde, Bulgaristan'la yapılan barış değerlendirilerek, iyi bir anlaşma yapıldığı dile getirilmişti. Yine İkdam gazetesinin 21 Teşrin-i Sani(Kasım) tarihli "Sulhten Sonra" isimli makalesinde, Bükreş, İstanbul ve Atina'da imzalanan anlaşmalar değerlendirilmekte ve makalede bu anlaşmaların uygulanmak için imzalandığını belirterek, bunların hükümlerine ne kadar riayet edilirse, o derece Balkanlarda barış ve huzurun sağlanacağı da ifade edilmekteydi[506].

Barış anlaşması arefesinde Yunanistan'ın Osmanlı ile ilişkilerinde zaten olumlu görüşler de görülmeye başlanmıştı. Yunanistan hükümeti'nin, Edirne'nin Osmanlı Devletinde kalmasını münasıp bulduğu ve Kırklareli de dahil olmak üzere Bulgarlara geri verilmesinden korkularak, bunun kabul edilemeyeceğini dile getirmişti. Edirne için Atina Sefaretinden Payitah'ta yazı dahi gelmişti. Nitekim 11 Ağustos 1913 tarihli bir belgede, Osmanlı idaresinde kalmayı arzu ettiklerine dair Kırklareli'nin Rum halkı adına, Kırklareli Metropolithanesinden gönderilen bir telgraf sayesinde öğrenmekteyiz. Yine Yunanistan hükümeti'nin, İskeçe dahil olmak üzere Mesta-Karasu nehrinin doğusundaki arazinin Osmanlı Devletinde kalması gerektğine dair Türk-Bulgar sınırına ilişkin görüşünü de Başkumandanlık'tan Sadaret'e gönderilen bir telgraftan öğrenmekteyiz[507].

---

[506] Ersin Müezzinoğlu, *a.g.t.,* s. 137-139. Basında özeleştiri yapılan haberlere de rastlanmaktaydı ayrıca bkz. "Balkan Harbinde Neden Münhazim Olduk-Balkan Harbinde Askeri Mağlubiyetlerimizin Esbabı-Türkiye Uyan! Türkiye Uyan", *Peyam*, M. 15 Kasım 1913, s. 4.

[507] Proje Yööneticisi: Uğur Ünal, *a.g.c.,* s. 136-145.

SONUÇ

Esasen Osmanlı Devleti, kendini resmi evraklarında hep "Devlet-i Al'i Osman" olarak telakki etmiş yani "Devlet" statüsüne "İmparatorluktan" daha çok vurgu yapmıştı. Devlet olarak görülmesinin en büyük gayesi sömürgeci bir imparatorluk zihniyetinin yönetim anlayışında bulunmamasıydı. Her ne kadar bu yönüyle "Devlet" olsa da çok geniş coğrafyalara kadar hakimiyet kurması, kendi bünyesinde farklı Gayr-i Müslim ve Gayr-i Türk unsurları barındırması ona, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından "İmparatorluk" sıfatını da kazandırmıştı. Lakin Osmanlılar kendi toprakları ve hakimiyeti altında yaşayan her unsuru, bir "Osmanlı Tebaa"sı olarak kabul ediyordu ve belli şartlar(vergi yükümlülükleri) altında Gayr-i Müslim Osmanlı tebaası olan vatandaşlarının, dini ve sosyal hayatlarına asla müdahale etmiyordu. Osmanlı millet sistemi, her ne kadar dini esas olarak ikiye ayrılmışsa da etnik olarak birçok unsur Osmanlı coğrafyasında yek vücud Osmanlı kimliğiyle yaşamlarını huzur içinde sürdürüyordu.

Nasıl ki Fransız İhtilaliyle, yeryüzüne bir anda "milliyetçilik" akımı gelmediyse Osmanlı coğrafyasındaki tebaalar'da da bir anda milli duygular ve milliyetçilik düşüncesi belirmemişti. Çağ açıp kapatan her olay ve olgunun, büyük bir hazırlık evresi vardı. İhtilal ile yayılma hızı büyük şekilde artan fikir akımları "bağımsızlık, hürriyet, milliyetçilik, özgürlük" bir dalga gibi diğer çok uluslu hüviyete sahip Avrupa imparatorluklarını derinden etkiledi. Osmanlı Devleti'nin bundan etkilenmesi de an meselesiydi çünkü yüzyıllardır Türk Devleti ve toprakları üzerinde, Avrupalı devletlerin çeşitli emelleri vardı. Buna, Petro döneminden sonra Rusya da eklendi. XX.yüzyıla girerken Osmanlı'nın yumuşak karnı olan Balkan uluslarından, Arnavutluk hariç hepsi bir şekilde bağımsızlıklarını almıştı. Osmanlı Devleti artık siyasi olarak Anadolu'ya doğru çekilmeye başlayınca gerçekten de çok uluslu "İmparatorluk" sıfatını yavaş yavaş yitiriyordu. Osmanlı Sultanları, yüzyıllardır gelişme ve ilerlemenin çözümünü aradılar ve birçok reform denemeleriyle çağı daha doğrusu Batı'yı yakalamaya çalıştılar. İlk başta klasik Osmanlı döneminde örnek alınan bir devlet teşkilatlanmasının gururundan kaynaklı olsa gerek, Batı bir türlü iyi değerlendirilemedi ve bu derece ilerledikleri göz ardı edildi. Esasen Fatih

döneminden beri devam eden Kadim(Statikocu/Geleneksel)-Cedid(Fetihçi/Yenilikçi) çekişmesi yüzyıllar boyu Osmanlı siyasetini yıprattığı gibi bu uğurda çok kan da döküldü.

Artık Osmanlı Devleti, bir takım reformlarla ayakta durmaya çalışıyordu. Hem sadece askeri alanda köklü yenilikler yapmıyor, siyaseten de birtakım yenilikler getiriliyordu. Ayrıca Batı'nın koruyuculuğunu yapmaya kalktığı Gayr-i Müslim tebaa ve cemaatleri, Osmanlı yönetimince de iyi bilinmekteydi. Bu sebepten çağın gereklerine göre hareket edilmeden ayakta durulamayacağının da bilincinde olunduğu için XIX.yüzyıla ve koca Osmanlı tarihine damgasını vuran Tanzimat Fermanıyla yeni bir kapı açıldı. Aslında Osmanlılar, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla bugüne kadar klasik dönemde uyguladıkları sistemi birtakım eklemelerle yazıya döküp, tekrar söz veriyorlardı. Yalnız bu sefer, Avrupalı Devletlerin isteği ve basıksı üzerine, onlara söz veriliyordu. Bu da bize şunu açıkça gösteriyor ki Osmanlılara yıllardır hürriyet ve reform için baskı yapan Batılı devletlerin, Osmanlıların hürriyet ve reformla bütünleşeceğini değil, bilakis Osmanlı millet sisteminin çözüleceğini düşündükleri ve en azından buna inandıklarıydı. Bunu, aralarındaki anlaşmalardan ve Osmanlı'ya verilen ultimatomlardan da açıkça görmekteyiz. Nitekim XIX.yüzyıl boyunca bağımsızlığını alan milletler, önce reform ve özgürlük hareketleri bahanesiyle Osmanlı İmparatorluğundan koparılmıştı. XX.yüzyılın başlarından ise İttihat ve Terakki bu oyunu bozmak ve Osmanlıların karşısındaki güçleri kendi silahlarıyla vurmak, en azından hukuksal olarak geçen yüzyıla göre önlem almak niyetindeydi. Kadim dönemden gelen ve Islahat Fermanıyla git gide genişleyen azınlık istek ve haklarını, Meşrutiyet ortamında dengelemek ve bir yerde de durdurmak, İttihat ve Terakki Fırkası'nın planladığı bir hedefti. Sened-i İttifak'tan sonra Osmanlı aydınları ve askeriyesinden bir takım subayların da çabasıyla ilk defa milli bir siyasi reform hareketi, II. Meşrutiyet ile meydana geldi. Hemen belirtelim Meşrutiyet, Padişah'ın Saltanatlık haklarını Osmanlı sülalesinde saklı tutuyordu. Sadece "parlamento" ve "seçimler", Türk siyasi hayatına girmişti ve bu da aslında çağa göre geri kalınmış bir hadise de değildi. I.Meşrutiyet dönemi kısa sürse de salnamelerde Meşrutiyetin ilga edilmediği biliniyordu. 1908'de Makedonya'dan başlayan kıvılcımla, tekrar Meşruti yönetime

geçildi. Aslında zaten ilga edilmediği için fiilen tekrar meclis toplantıya çağrılmıştı demek daha doğrudur. II. Meşrutiyet dönemi, koca bir devletin son yılları oldu. Seçimler, meclis toplantıları ve kararları, artık devlet yönetiminin içindeydi. Osmanlı Meclis-i Mebus'an'ın da Gayr-i Müslim Osmanlı tebaası olan birçok mebus olduğu gibi bunlardan bakanlıklara getirilenler de vardı. Rum Tebaa'dan da Tersane Defterdarlığı'na atananlar nasıl adaları yönettiyse yine Eflak-Boğdan voyvadalıklarına atananlar da buraların yöneticisi olarak, "yönetme" işini öğrenip, kavramışlardı. Yani Osmanlı'da, Gayr-i Müslim tebaa'nın yönetici olarak yüksek rütbeli bir devlet memuru sıfatıyla atandığı neredeyse tek cemaat ve topluluk olan, Rum tebaa'ya ve "Fenerliler"e ayrı bir parantez açarak bu yönetme kavramının, Rum cemaati açısından öğrenilmesine de dikkat çekerek irdelemek ayrıca önemlidir.

1908 ve 1912 seçimlerinde Meclis'teki Rum mebus rakamlarının matematiksel tahlilinde: 1908'de 24 Rum mebus meclisteyken, 1912'de 15 Rum mebusun meclise girmeye hak kazandığını görüyoruz. Burada 1912 seçimlerinde Serez(1 Rum mebus), Rodos(1 Rum mebus) ve Limni(2 Rum mebus) adalarından seçilen mebus olmadığını tespit ettik. Tam da buradan hareketle bu bölgelerde seçimlerin yapılamadığı ve bu toprakların, Osmanlı'dan koparılma sürecinde olduğu, toprak bütünlüğünün bozulduğunu çok net bir şekilde görmekteyiz. Böylece 1912 seçimlerinde bir önceki seçime kıyasla 4 Rum mebus otomamtik olarak azalmış oldu. 1912 Meclisinde ki Rum mebus sayılarının düşüşünde bu hususlarında göz önünde bulundurulması daha sağlıklı bir değerlendirme olacaktır.

1908'den 1913 Balkan Savaşlarına kadar incelemeye aldığımız bu dönemin şüphesiz en önemli siyasi aktörleri, cemiyetten fırkaya İttihat ve Terakki, yani "İttihatçılar" oldu. İttihat ve Terakki'ye ülke içinde en sert muhalefeti, Ahrar Fırkası ve sonrasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi siyasi partiler gösterse de Gayr-i Müslim tebaadan en sert muhalefeti, Rumlar gösterdi. Rum cemaati Fener-Rum Patrikhanesi'nin emrinde, bu dönemde uygulanmak istenilen "Osmanlıcılık" fikri bazlı tüm politikalara ve kanun tekliflerine karşı çıktı. Bir yanda özgürlük, eşitlik, imtiyaz ve kanun-i kadim diyen Rum cemaati diğer yandan hürriyetin bekçisi rolüne bürünmüş cedidçi, devletçilik ve Osmanlıcılık diyen, İttihatçılar vardı. Meşrutiyetin ilanından sonra peyder pey görüş ayrılıkları da belirmeye başlamıştı. Rum cemaati

askerlikten eğitime, İttihatçılarla bir türlü anlaşamıyordu ve pazarlıklar da boş çıkıyordu. Klasik Osmanlı döneminin en imtiyazlı kesiminden "Fenerliler", bu ayrıcıklarını tıpkı Patrikhane gibi kötüye kullanmıştı. Patrikhanenin "Rum Asimilasyonu'ndan" şikayetçi diğer tebaalar, Osmanlı Devletine sürekli şikayetlerini iletiyorlardı. Neticede Bulgar Kilisesi ile başlayan İstanbul Ortodoks Patrikhanesinden bağımsızlığını alma girişimleri diğer milli kiliselerin kurulmasıyla da devam etti. Rum Patrikhanesi, yıllarca bunları tanımamayı diretti fakat düşündürücüdür ki bağımsızlığını elde eden Yunanistan'ın kendi milli kilisesini ise çok direnmeden kabul edip, resmen tanımıştı. Böylece Fener Kilisesinden ayrılan ilk milli kilise Yunanistan Kilisesi oldu. Balkan Savaşlarına giden süreçte Kiliseler Kanunu'nun, "Balkan İttifakı"nı hazırladığı yönündeki iddialar ise tamamen asılsızdır nitekim mantıken meseleye bakıldığında her unsurun, kendi milli kiliselerini kurması bir diğer kiliseyle özellikle Fener Kilisesiyle zaten iyi olmayan bağlarını daha da kopardığı görülecektir. Eğer bu süreçte bir ittifaktan söz edilecekse de kurulan milli kiliselerin ve özelliklede yalnız kalan Fener Kilisesi'nin kendi cemaatleri içinde kenetlenmesi ve bütünlük sağlanması daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bahusus Kiliselerin, milliyetlere göre taksim edilmesi bir ittifak oluşturmaktan çok ayrılışı ve özerkliği simgelemekteydi. Aslında Patrikhane ve Rum cemaati de eski gücünün, imtiyazlarının özlemini çekiyordu çünkü çağın gereklerinden onlar da nasibini almıştı. Burada İttihat ve Terakki'nin, onlar için yapacağı pek bir şey de yoktu. Lakin vatanın bekaası ve Osmanlı milleti dediğimiz Osmanlı tebaaları, tehlikedeydi. Osmanlı parlamentosunun öncelikli vazifesi, Osmanlı Devleti'nin varlığı, geleceği ve vatanın müdaafasıydı. Bunun için o yıllarda da içte ve dışta her türlü mücadele verilmeye çalışıldı. Sonucu ne olursa olsun II.Meşrutiyet'in Türk demokrasi tarihindeki rolü, gösterdiği gerçekler ve alınması gerekli dersler itibariyle halen güncelliğini korumaktadır.

Artık İttihatçıların politikası ne pahasına olursa olsun Devlet-i Aliye'yi ayakta tutmaktı. Bunun için kendilerince yeni düzene ayak uydurarak politikalarını ürettiler. Önce Osmanlıcılık akımını politikada uygulamaya koydular. Oysa bunun 93 Harbinde çatlaklıkları görülmüştü. Her şeye rağmen II.Meşrutiyetin yeni bir umut, yeni bir hava getirdiğini görme umuduyla en azından denemek istiyorlardı. 1908

seçim süreci bu politikanın, Meşrutiyet ortamında da başarılı olamayacağını yine gösterdi. Nitekim bu dönemde Trablusgarp savaşıyla yavaş yavaş Osmanlıcılıktan, İslamcılığa ve Türkçülüğe doğru bir geçiş gerçekleşmesi zorunluluğu belirdi. 1908'den 1913 Balkan Savaşlarına kadar olan dönemde Osmanlı hükümeti ve Rumlar, Rumlara yönelik politika ve uygulamaların anlaşılması da Türk siyasetine önemli bir tecrübe kazandırmış ve tek tip bir Osmanlı millet sistemiyle devletin artık ayakta duramayacağını net olarak göstermişti. Arap ve Arnavut bağımsızlıklarından sonra da bu siyaset tamamen yerini "Türkçülüğe" bıraktı. Bu Türkçülük akımı, Milli Mücadele'de yeni Türkiye Devleti'nin temelini attı. Yani Türk Devlet-Yönetim Sistemi, çağın şartları gereği önemli bir değişim geçirerek Devlet Ulusu'ndan, Ulus Devlet'e doğru bir geçiş yaşamıştı. "Millet Sistemi ve Anlayışı"ndaki bu büyük değişim ileriki yıllarda rejim değişikliğini de tetikleyen faktörler arasında yerini aldı. İlk Osmanlı siyasi parti ve grupları, ilk hükümetin ülke yönetimi, şüphesiz Türk siyasi hayatı için ileriki yıllarda da Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir tecrübe oldu.

Yunanistan her ne kadar 1844'te meşrutiyet ile tanışsa da 1924'te Cumhuriyet denemeleri 10 yıl kadar sürdü ve tekrar monarşi yönetimine geçti. Siyasi hayatında rejimsel olarak demokrasi ve monarşi arasında git geller yaşayan Yunanistan'da, Cumhuriyet'in son olarak ilan edilişi ve resmen yerleşmesi ise ancak 1973 ve 1975 yıllarına rastlamaktaydı. Yunanistan, Osmanlı'dan 32 sene önce meşrutiyete geçse de Cumhuriyet rejimine ancak ve tam manasıyla Türklerden 50 yıl sonra geçebilmişti. Yine Yunanistan'ın kuruluşundan beri etkili olan Rus, Fransız ve İngiliz partileri ve bu partilerin, iç politikadaki menfaatleri gereği zaman zaman ve açıkça "Megali İdea"yı destekleyip, gündeme getirdikleri biliniyordu. Yunanistan'ın kuruluşundan beri milli parti ve milli politika yoksunluğu aslında sadece zaman zaman Yunanistan'a yakıştırılan "Avrupa'nın şımarık çocuğu" sıfatının nedenini ve Yunanistan'daki Avrupai etkiyi açıklamakla kalmıyor aynı zamanda "Megali İdea" projesinin arkasındaki güçleri ve bu projede Yunanistan'ın da nasıl bir "maşa" olarak kullanılmak istendiğini de bize çok açıkça göstermektedir. Her ne kadar Yunanistan'ın hizmetinde olan Rum dernek ve cemiyetlerinin, faaliyetleri olsa da Trakya ve Anadolu'daki Rum tebaa'dan sonuna kadar Osmanlılara, sadık olarak kalan ve bu uğurda hayatlarını kaybedenlerin de olduğu yine onların vatanının da

Osmanlı toprakları olduğu asla unutulmamalıdır. Yine Anadolu Rumlarından, Yunanistan ve Megali İdea politikalarına prim vermeyen azımsanmayacak bir kesim, hep vatanları bildikleri Osmanlı'nın yanında durdular ve ileride de Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurucuları olarak yerlerini aldılar. Mondros antlaşmasından sonra faaliyetlerini açıkça gördüğümüz zararlı cemiyetlerden ise Mavri Mira ve Pontus Rum gibi Yunanistan'ın hizmetinde Megali İdea'cı örgütlerin, öncesini ve arka planını görmemiz açısından önemli olan gizli birçok Rum cemiyetinin(derneğinin) faaliyetlerini çalışmamız sahasında da gördük. Bunlardan bazıları: Etnik-i Eterya, Adelfiya(Biraderlik), Ayasofya 1453, Rum Sillagos, Alelumun Rum Sillagos, Fukaraperver ve Sayanoz. Tüm bunları Türklerin, Milli Mücadele yıllarında Anadolu'daki işgal güçleri ve yine Yunan ordularını da düşündüğümüzde aradaki Batılı emperyalist devletlerin, Yunanistan'da yıllarca hazırladıkları planları "Megali İdea" fikriyle bu bağlamda nasıl kullandıkları net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yunan siyasetindeki Avrupai yönetim, Sevr Anlaşmasından sonra sadece Yunan ordularını Anadolu'ya yönlendirmekle kalmamış kendi ordularını da(İngilizler ve Fransızlar) Anadolu topraklarına çıkararak, Türklerin herhangi bir mucizeyi gerçekleştirmelerine fırsat bırakmak istememişti.

Trablusgarp savaşı ile Akdeniz egemenliğini tamamen kaybeden Osmanlılar, Balkan Savaşlarıyla da sadece Avrupa'da değil Ege'deki hakimiyeti de kaybettiler. Böylece coğrafi ve siyasi zorunluluk gereği Anadolu'ya hapsolundu. İlerleyen yıllarda "Şark Politikası" ya da diğer adıyla "Doğu Sorunu" olarak görülen planın son safhası olarak Türklerin, Anadolu topraklarına da göz dikilecekti. Fakat tarihin bir kaderi olarak Türkler, hapsolunmak, boğulmak ve yok edilmek istendikleri topraklarda yaklaşık dokuz asır önce olduğu gibi adeta yeniden doğdular ve toparlandılar.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

A.)MKT.MHM.: Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı

DH.EUM.EMN.: Dahiliye Emniyet Şubesi

DH.EUM.KADL: Kısm-ı Adli Kalemi

DH.EUM.THR.: Dahiliye Tahrirat Kalemi

DH.H...: Dahiliye Hukuk

DH.İD..: İdare

DH.KMS.: Dahiliye Kalem-i Mahsus

DH.MKT: Dahiliye Mektubi Kalemi

DH.MUİ.: Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

DH.SYS.: Dahiliye Siyasi Kısım

DH.ŞFR.: Dahiliye Şifre Kalemi

FTG.f.: Fotoğraflar

HR.SYS.: Hariciye Nezareti Siyasi

HR.SFR.3...: Hariciye Nezareti Londra Sefareti

İ..HUS.: İrade Hususi

İ..TAL.: İrade Taltifat

MF.MKT.: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

MV.: Meclis-i Vükela Mazbataları

TFR.I..AS..: Teftişat-ı Rumeli Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı

TFR.I..KNS.: Teftişat-ı Rumeli Konsolosluk Evrakı

TFR.I..MN.: Teftişat-ı Rumeli Manastır Evrakı

TFR.I..ŞKT.: Arzuhaller

Y..A....RES.: Yıldız Resmi Maruzat

Y..EE..: Yıldız Esas Evrakı

Y..EE..KP..: Kamil Paşa Evrakı

Y..MTV.: Mütenevvi Maruzat

Y..PRK.BŞK.: Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y.PRK.OMZ: Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı

Y.PRK.HR: Hariciye Nezareti Maruzatı

Y..PRK.TKM.: Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği

ZB.: Zabtiye

(Belgelerin dosya, gömlek ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir)

2. GAZETELER

ALEMDAR

CİDDİYET

HÜRRİYET

İKDAM (YENİ İKDAM)

İTTİHAD

OSMANLI

PEYAM

SABAH

SADA-YI MİLLET

SERBESTİ

SERVET-İ FÜNUN

ŞURAY-I ÜMMET

TAKVİM-İ VEKAYİ

TANİN (CENİN)

TASVİR-İ EFKAR / YENİ TASVİR-İ EFKAR

TERCÜMAN

TERCÜMAN-I HAKİKAT

VOLKAN

YENİÇERİ

YENİ GAZETE

(Adı geçen gazetelerin muhtelif isim ve tarihleri, sayfa numaralarıyla beraber dipnotlarda belirtilmiştir)

3. KAYNAK VE İNCELEME ESERLER

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Çatay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Çatay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, III.Baskı, İstanbul 1970.

AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, 7.Basım, İstanbul 2014.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 15.Basım, İstanbul 2016.

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, 9.Basım, İstanbul 2013.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt:VII, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, 7.Basım, Ankara 2014.

AKYILDIZ, Ali, *Para Pul Oldu*, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2003.

ALKAN, Hakan, *Fener ve Türk Ortodoks Patrikhaneleri*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2003.

ALKAN, Hakan, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Günce Yayıncılık, I.Baskı, Ankara 2000.

ALP, İlker, *Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası*, Trakya Üniversitesi S.O.B.E. Yayınları, Edirne 2008.

ALP, İlker*, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

ANDONYAN, Aram, *Balkan Savaşı*, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul 1999.

ARMAOĞLU, Fahir, *20.yy. Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18.Baskı, İstanbul 2012.

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri(1908-1923),* Tarih ve Tabiat Vakfı(TATAV) Yayınları, İstanbul 2001.

AUGUSTINOS, Gerasımos, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Evci, Ayraç Yayınevi, I.Baskı, Ankara 1997.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam (Mustafa Kemal'in Hayatı 1881-1919),* I. Cilt, Remzi Kitabevi, IV.Baskı, İstanbul 1969.

AYDOĞAN, Erdal, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

AYIŞIĞI, Metin, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, AKDTY T.T.K. Yayınları, II.Baskı, Ankara 2013.

BABACAN, Hasan, *Mehmed Talat Paşa(1874-1921),* T.T.K Basımevi, II.Baskı, Ankara 2014.

BAĞMAN, Latif - ONUR, Oral, *Atatürk'ün Yaşamında Edirne,* Edirne Ticaret Borsası Yayınları, Nu.:1, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul 1982.

BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, 2. Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser No.47, Çev.Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık, İstanbul ---.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi*, Cilt II , Kısım I, T.T.K Basımevi, Ankara 1983.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi,* Cilt II, Kısım I, T.T.K. Basımevi, Ankara 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele,* Cilt I , T.T.K. Basımevi, Ankara 1987.

BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914),* AKDTY T.T.K. Basımevi, Ankara 1989.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979.

CASTELLAN, Georges, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2010.

C.HALL, Rıchard, *Balkan Savaşları(1912-1913)*, Çev. M.Tanju Akad, Homer Kitabevi, I.Baskı, İstanbul 2003.

CHEYNET, Jean-Claude, *Bİzans Tarihi*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, I.Baskı, Ankara 2008.

CLOGG, Rıchard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, I.Baskı, İstanbul 1997.

ÇİPOF, Bojidar, *Patrikhane ile Mücadelem Bulgar Eksarhlığı Vakfında 15 Yıl,* Bojidar Jipof Kitapları 1, Basıldığı Yer:Kitap Matbaacılık, I.Baskı, İstanbul 2010.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I. Cilt , Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. Cilt , Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *Sadrazam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre: 31 Mart Vak'ası*, İstanbul Kitabevi-Yeni Matbaa, İstanbul 1961.

DEMİR, Fevzi, *Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Yayınları, Ankara 2007.

DEMİRCİ, H. Aliyar, *İkinci Meşrutiyette Ayan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No.128, İstanbul 2006.

DEMİRCİ, Kürşat, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ay ışığı Kitapları, İstanbul 2005.

DUKAS, *Bizans Tarihi*, Çev. VL.Mirmiroğlu, İstanbul Matbaası, İstanbul 1956.

DÜSTUR, Birinci Tertib, Cilt: VII, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara 1941.

EKSERTZOGLOU, Haris, *Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati*, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

ENGİN, Vahdettin, *II.Abdlhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 2007.

ENGİN, Vahdettin, *Pazarlık*, Yeditepe Yayınevi, 15.Baskı, İstanbul 2012.

ERASLAN, Cezmi - OLGUN, Kenan, *Osmanlı Devletinde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, I.Basım, İstanbul 2006.

EROĞLU, Haldun, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Basın-Yayın, II.Baskı, İstanbul 1996.

Genel Koordinatör: Necdet Dursun, "*Sultan II.Abdülhamid ve Dönemi Sempozyumu (11 Şubat 2012)"*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Kültür Yayınları No.12, İstanbul 2012.

GOVESSİS, Georgios, *1878'de Şark Meselesi ve Osmanlı Rum Basını*, Yaprak Yayınları, İstanbul 2002.

GÖKALP, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Haz. Mustafa Özsarı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

GÜLSOY, Ufuk, *Kutsal Proje*, Timaş Yayınevi, I.Baskı, İstanbul 2010.

GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2000.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, Çev.İhsan Catay, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:75, Seri: I, Sayı: A.10, Ankara 1988.

HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, SAEMK Araştırma Projeleri Dizisi 3/99, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1999.

HAYTA, Necdet - BİRBUDAK, Togay Seçkin, *Balkan Savaşlarında Edirne,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

HİÇYILMAZ, Ergun, *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, Ünsal Kitabevi, İstanbul 1979.

IŞIN, Mithat, *Tarihte Girit ve Türkler*, T.C. Askeri Deniz Matbaası, 1945.

İKİZ, Mehmet Lütfi, *Türk Tarihi İçinde Ermeniler, Rumlar, Yahudiler ve Basından Seçmeler*, Mihenk Ofset Basımevi, Konya 2001.

İNALCIK, Halil, *Rönesans Avrupası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4.Basım, İstanbul 2013.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1992.

İNALCIK, Halil - QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi(1600-1914)*, II.Cilt, Çev. Ayşe Berktay-Süphan Andıç-Serar Alper, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

İRTEM, Süleyman Kani, *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu,* Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2003.

İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu (25 Kasım 2014), Bildiriler-Cilt I, AKDTY T.T.K. Yayınları, VIII.Dizi, Sayı:17, Ankara 2015.

JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi*, I.Cilt, Küre Yayınları, IV.Baskı, İstanbul 2015.

JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 20.Yüzyıl*, Cilt II, Küre Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2015.

KABACALI, Alpay, *talat paşa'nın anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11.Basım, İstanbul 2018.

KALKAN, Halit Fesih, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi I.Ferik Zeki Bey *1912 Balkan Harbi'ne Ait Hatıratım*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2013.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2018.

KARAHASANOĞLU, Selim, "*İstanbul'un Lale Devri Mi? Tarih Ve Tarih Yazımı", Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu* , İstanbul, 14-17 Aralık 2010.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VII, AKDTY T.T.K. Basımevi, 6.Baskı, Ankara 2003.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, AKDTY T.T.K. Basımevi, 6.Baskı, Ankara 2007.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: IX, AKDTY T.T.K. Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2011.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, *İttihat-Terakki ve Rumlar(1908-1914),* Libra Yayıncılık, II.Baskı, İstanbul 2012.

KOCAHANOĞLU, Osman Selim, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı,* Temel Yayınları, İstanbul 2001.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul 2004.

KODAMAN, Bayram, "Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi", *Tarihi Gelişmeler Eşiğinde Türkiyenin Sorunları Sempozyumu 8-9 Mart 1990, Bildiriler,* Ankara 1995.
KOLOĞLU, Orhan, *Abdülhamit Gerçeği*, Pozitif Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 2010.

KOLOĞLU, Orhan, *Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2008.

KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı'dan 21.Yüzyıla BASIN TARİHİ*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.

KRİTOVULOS, *İstanbul'un Fethi*, Türkçesi:Karolidi, Kaknüs Yayınları, I.Basım, İstanbul 2005.

KURŞUN, Zekeriya, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992.

KUTAY, Cemal, *Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.
LANDAU, Jacob M., *Pan-İslam Politikaları-İdeoloji ve Örgütlenme-*, Çev. Nigar Bulut, Anka Yayınları, İstanbul 2001.
LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, AKDTY T.T.K. Yayınları, 10.Baskı, Ankara 2007.
MANSEL, Phılıp, *Konstantiniyye (1453-1924)*, Çev. Şerif Erol, Everest Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2007.

MECLİSİ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ, C.4, D.1, İç.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1982.
MECLİSİ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ, C.5, D.1, İç.1, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1982.

MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu(Bütün Eserleri 5)*, İletişim Yayınları, 12.Baskı, İstanbul 2015.

MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, IV.Baskı, İstanbul 1992.

MCNEİLL, William H., *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayınevi, 6.Baskı, Ankara 2002.

OLGUN, Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, AKDTY ATAM Yayınları, Ankara 2014.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 34.Baskı, İstanbul 2012.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Oturum Başkanı: Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Osmanlı Devleti'nin 700.Kuruluş Yıl Dönümünde Sultan II.Abdülhamid Dönemi Paneli (II)",* Bilge Yayınevi, İstanbul 2000.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, AKDTY T.T.K. Basımevi, VII.Baskı, Ankara 2011.

OZİL, Ayşe, *Anadolu Rumları*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, I.Baskı, İstanbul 2016.

ÖZCAN, Azmi - KURAN, Ercüment - DERİNGİL, Selim - ORTAYLI, İlber,*" Sultan II.Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 Mayıs 1992)",* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul 1994.

POINCARE, Raymond, *Ateş Çemberindeki Balkanlar*, Çev. Rıza Katı, Pınar Yayınları, İstanbul 2013.

RAMSAUR, Ernest Edmondson, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, Pınar Yayınları, II.Baskı, İstanbul 2011.

RUNCİMAN, Steven*, Konstantinopolis Düştü (29 Mayıs 1453),* Çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, 5.Baskı, İstanbul 2011.

SABİS, Ali İhsan, *Balkan Harbinde Neden Mağlup Olduk?*, Haz. Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

SARIKOYUNCU, Ali*, Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi*, Genelkurmay Basımevi Yayın No: 94/14, Askeri Tarih Bülteni, Sayı:36, Ankara 1994.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2011.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V.Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, I.Baskı, Ankara 2011.

SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlının Yükselişi ve Çöküşü*, Bilge Karınca Yayınevi, 8.Baskı, İstanbul 2007.

SVORONOS, Nikos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, I.Baskı, İstanbul 1988.

ŞAHİN, M.Süreyya, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, İlke Yayıncılık, I.Baskı, İstanbul 2003.

ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996.

ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.

ŞENTÜRK, Mahmud Hüdai, *Osmanlı Devletin'de Bulgar Meselesi (1850-1875)*, AKDTY T.T.K. Basımevi, Ankara 1992.

ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, AKDTY ATAM Yayınları, Ankara 1989.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)*, Terazi Yayıncılık, Ankara 2013.

ŞİRİN, İbrahim, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Lotus Yayınevi, I.Baskı, Ankara 2006.

TANSU, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası Teşkilat-ı Mahsusa*, Nokta Kitap, 10.Baskı, İstanbul 2016.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1999.

TONYALI, Levent - ATMACA, Gökhan, *Türk Deniz Harp Tarihi Atlası*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, III.Baskı, İstanbul 2010.

TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.

TROÇKİ, Leon, *Balkan Savaşları*, Çev. Tansel Güney, Arba Yayınları, İstanbul 1995.

TROÇKİ, Lev, *Balkan Savaşları*, Çev. Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Cilt.I: II.Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, II.Baskı, İstanbul 1988.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, T.T.K Basımevi, II. Seri, No.15, Ankara 1949.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih(1789-1994),* Filiz Kitapevi, 4.Baskı, İstanbul 1995.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, III.Baskı, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II.Cilt, T.T.K Basımevi, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi,* III.Cilt, 2.Kısım, T.T.K. Basımevi, 7.Baskı, Ankara 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, VI.Cilt, AKDTY T.T.K. Basımevi, III.Baskı, Ankara 1988.

ÜÇOK, Coşkun, *Siyasi Tarih(1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No.369, Ankara 1975.

ÜNAL, Uğur, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, Cilt II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No.128, İstanbul 2013.

YERASİMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

YEŞİL, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratib Efendi(1750-1799)*, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2011.

YILDIRIM, Seyfi - SOFUOĞLU, Adnan, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Köksav Yayınları, I.Baskı, Ankara 2010.

YILDIRIM, Münir, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Aziz Andaç Yayınları, I.Baskı, Ankara 2005.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 34.Baskı, İstanbul 2017.

ZÜRCHER, Eric Jan, Çev.Nüzhet Salihoğlu, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 2016.

4. MAKALELER VE DERGİLER

AKTEPE, M.Münir, "Osmanlıların Rumelide İlk Fethettikleri Çimbi Kal'ası", *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt:I, Sayı:2, İstanbul 1950.

BAYARTAN, Mehmet, "*Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle*", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı: 13, İstanbul 2005.

DÜZBAKAR, Ömer, "*Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri*", U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 5, Bursa 2013/2.

ERKEK, Mehmet Salih, "II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları", *Ege Üniversitesi T.İ.D.,* XXVIII/2, İzmir, 15 Aralık 2013.

GÜNAY, Necla, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Ankara 2005.

KILIÇOĞLU CİHANGİR, Çiğdem, "Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:58, Ankara, Bahar 2016.

NİCOLOUDES, N., "Bir Tarihi Olayın Açıklanması ile İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", Çev. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu, *D.T.C.F. T.A.D.*, Cilt:27, Sayı:44, Ankara 2008.

PİRİNÇÇİ, Ferhat, "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi", *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, Sayı 46/1, Ankara 2006.

YALÇIN, Emrullah, "Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 50, Ankara, Güz 2012.

YÜCETÜRK, Orhan Seyfi, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", *9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.2, Şafak Yayınevi, İzmir 1983.

5. ANSİKLOPEDİLER

AKARLI, Engin, "II.Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı Ansiklopedisi,* 2.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

AKTEPE, M.Münir, "Çimbi", *TDVİA*, Cilt:VIII, Türk Diyanet Vakfı(TDV) Yayınları, İstanbul 1993.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi(*Librairie Larousse),* 17.Cilt(Nem-Paleo), Milliyet Gazetecilik A.Ş-İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1986.

GENCER, Mustafa, "Osmanlı Alman Münasebetleri Çerçevesinde Şark Meselesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

HANİOĞLU, M.Şükrü, "Meşrutiyet", *TDVİA*, Cilt:XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004.

İPEK, Nedim, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

KARPAT, Kemal - ZENS, W., "I.Meşrutiyet Dönemi ve II.Abdülhamid'in Saltanatı(1876-1909)", *Türkler Ansiklopedisi,* Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

KODAMAN, Bayram, "II.Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

KOLOĞLU, Orhan, "Rumca Basın", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI.Cilt, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

KÜÇÜK, Cevdet, "Abdülhamid II", *TDVİA*, Cilt: I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

KÜÇÜK, Mustafa, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyete Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

ORTAYLI, İlber, "XIX. Asır Yakın-Uzak Tarihimiz", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

ONGUNSU, A.H., "Abdülhamid (II)", *İ.A.*, I.Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Kuloğlu", *TDVİA* ,Cilt:XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.

ÖZCAN, Azmi, "Sultan II.Abdülhamid", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

SOY, H. Bayram, "II.Wılhelm, Weltpolitik ve II.Abdülhamid", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ŞAHİN, Hasan, "Kaynarca'dan(1774) Paris Barışı'na(1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanı'nı Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler(1821-1869)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

YEL, Ali Murat - KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "*Mahalle*", *TDVİA*, C.XXVII, TDV Yayınları, Ankara 2003.

6. TEZLER

ATALI, Esra, "*1905 Rus Devrimi ile 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi"*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

KAAN, Oğuz, *"II.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası"*, (T.C İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

MÜEZZİNOĞLU, Ersin, *"Türk Basınında Balkan Savaşları 1912-1913 (İkdam-Sabah-Tanin)"*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.

SAMARA, Konstantıa A., "*Identıty Issues Of The Ottoman Greeks In The Age Of Natıonalısm As Reflected In The Educatıonal Polıcıes Of The Greek Communıty Of İstanbul 1895-1915/Ulusçuluk Çağında Osmanlı Rumlarının Kimlik Sorunları ve İstanbul Rum Cemaati'nin Eğitim Siyaseti 1895-1915"*, (Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

SAATÇİ, Meltem Begüm, *"Makedonya Sorunu (1903-1913)"*, (Akdeniz Üniversitesi SOBE Tarih ABD Basılmamış Doktora Tezi), Antalya 2004.

TUNCER, Umur, *"Balkan Harbinin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu"*,(İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İstanbul 1991.

YENİDÜNYA, Süheyla, *"Balkanlarda Kilise Mücadeleleri(XIX.-XX.YY.)"*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1999.

YILDIRIM, Azmi, *"Arşiv Belgelerine Göre XX.Yüzyıl Başlarında Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri"*, (Trakya Üniversitesi SOBE Tarih ABD Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1998.

7. İNTERNET VERİ TABANLI KAYNAKLAR

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php.

https://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3217/bagimsiz-bulgar-eksarhligi-kurulmasi-hakkinda-ferman/.

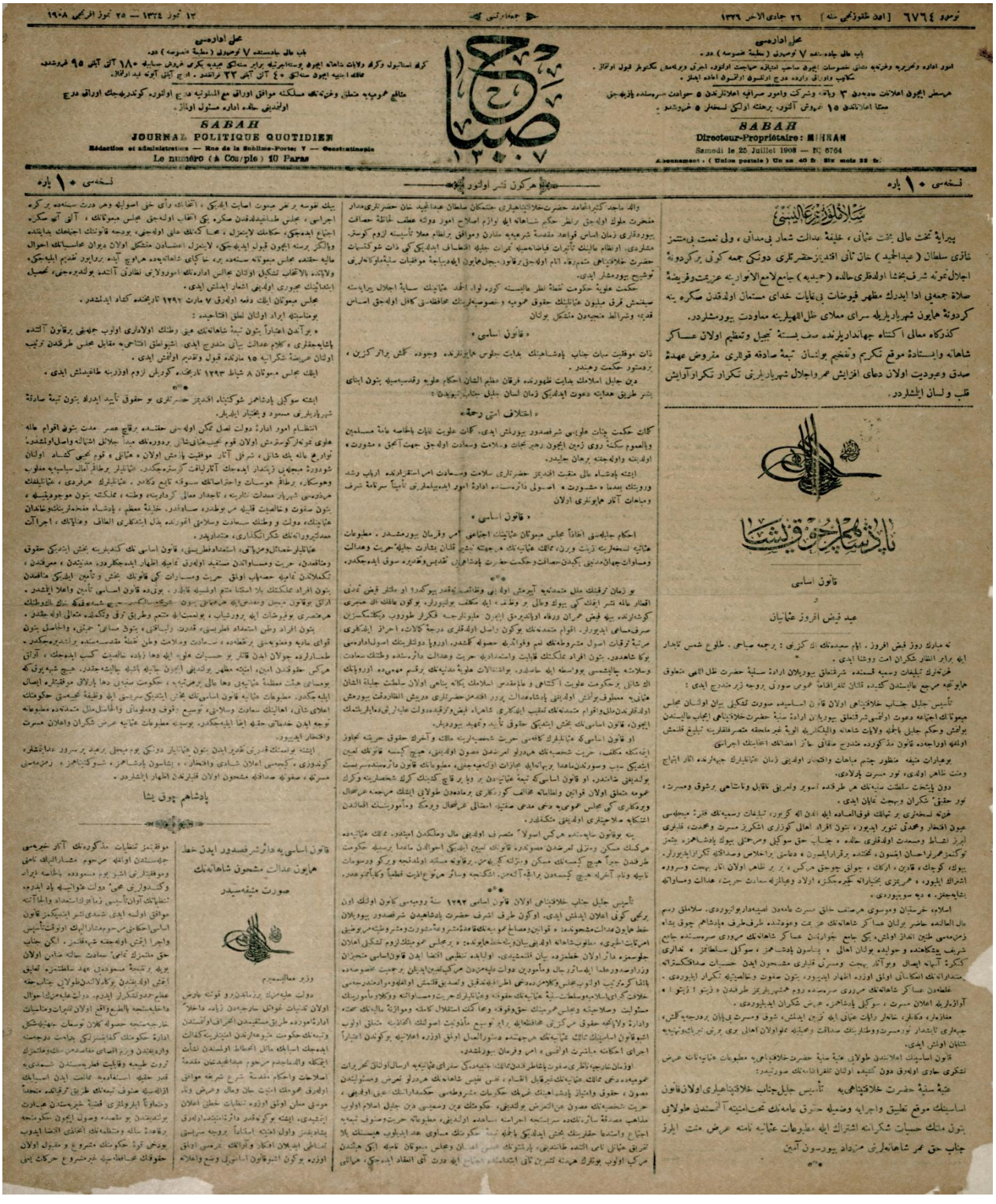
https://www.haberler.com/sen-sinod-meclisi-toplantisiyla-ilgili-valilige-haberi/.

http://blog.milliyet.com.tr/bulgar-eksarhligi-ile-istanbul-bulgar-ortodoks-kilisesi-ve-cemaat-nin-tarihi/Blog/?BlogNo=312982.

https://patriklik.wordpress.com/tag/bulgar/.

EKLER

EK-I: “Kanun-i Esasi”, *Sabah*, M. 25 Temmuz 1908/R. 12 Temmuz 1324.

صباح

SABAH

JOURNAL POLITIQUE QUOTIDIEN

سلانيك

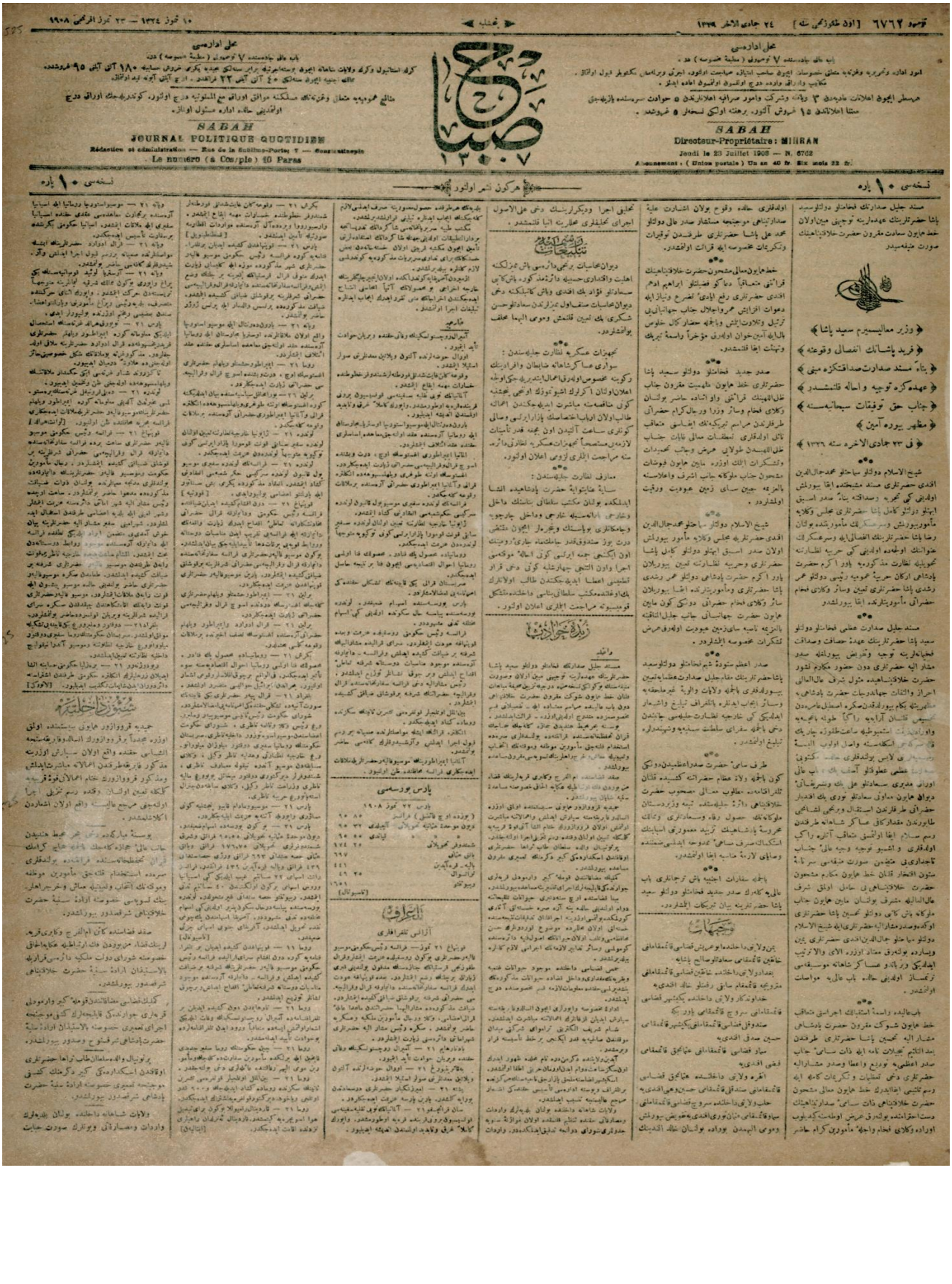
سلانيك

قانون اساسی

عبد فیض افروز عثمانیان

قردوا جملة وفا افرادقليلك تحكم مسلدنا مستدن فضائن ايدمجك خطئات وسوء استعمالك منع وحبوسه وهيئتميزى تركيب ايدن اقوام مختلفه‌نك برهيئت اجتماعيه مدنيه‌يه لايق اولان حق ومنفعت كه جهانك لعمت حريت وعدالت ومساواتدن بلا استثنا مستفيد اولدقلرندر. اشبو قواعدك تأمين وتقريرينه موقف اولوب بوصالحرك مايحتاج الهى ايسه قوانين ومصالح عموميه‌نك قاعدة مشروعة منشورت ومشروطيته مربوطيق اصولات اخرى اولدينندن برحلس عمومينك لزوم تشكيلى اعلان جلوسنده دائر اولان خطبه‌نده بيان قلنمشدى. اولباده تنظيم اتحاد ايدن قانون اساسى متضمن وزرا وصدور علما ايله سائر رجال ومأمورين دولت عليه‌مزدن مركب تعيين ايدبلن بر جمعيت مخصوصه‌نه مالخا كركه تركيب اولوب حلس وكلاءمزده دخى اطراف‌ايله تدقيق وتصديق قلنمش اولمله ومواد مندرجه‌سى خلاف كراى اسلاميه وسلطنت عثمانيه‌نك حقوقنه وعثمانيلرك حريت ومساواتيدن ولاكن مأمورين مسئوليت ومحاسبه‌يه دائر بولنان احكامه مخالف اولمديغى جهتله تدقيق وتصديق قلنمش اولمله ومواد مندرجه‌سى خلاف آمال اولان سعادت وترقيات‌ماده‌نك فكر خيريه‌نه مساعد وموافق بولنمله عون حضه وامداد وموافيت جناب پيغمبريه استناداً اشبو قانون اساسيى قبول وتصديق ايله طرفكزه كوندردم. الى ماشاءالله تعالى ممالك عثمانيه‌نك مرجعيتده دستورالعمل اولق اوزره اصولنك تحكيم وتعريفنه مساعد وموافق سولت وسلامتيه وحلس عموميك حق وقوفه وحدا كات استقلال كامله و موازنه مالية‌نك تحت وادارة ولياتجه حقوق‌ميزى محافظه ايله برابر توسيع مأذونيت وساواتيزوعدالتوموازنه‌نك سولت وسلامتيه مربوط اصولات اساسيه متعلق اولوب بونلرايله حريت شرع شريفه وملك وملتك برقوتى قابليت واحتياجاتنه مطابق واخص آمالك اولان سعادت وترقيات‌عامه فكر خيريه‌نه مساعد وموافق بولنمله عون حضه وامداد وموافيت جناب پيغمبريه استناداً اشبو قانون اساسيى قبول وتصديق ايله طرفكزه كوندردم. الى ماشاءالله تعالى ممالك عثمانيه‌نك مرجعيتده دستورالعمل اولق اوزره اصولنك تحكيم وتعريفنه مساعد وموافق سولت وسلامتيه وحلس عموميك حق وقوفه وحدا كات استقلال كامله و موازنه مالية‌نك تحت وادارة ولياتجه حقوق‌ميزى محافظه ايله برابر توسيع مأذونيت

EK-II: “Vezir-i mayesmirim Said Paşa”, *Sabah*, M. 23 Temmuz 1908/R. 10 Temmuz 1324.

صباح
SABAH
JOURNAL POLITIQUE QUOTIDIEN
Rédacteur et administrateur — Rue de la Sublime-Porte, 7 — Constantinople
Le numéro (à Constantinople) 10 Paras
Directeur-Propriétaire : MIRAN
Jeudi le 23 Juillet 1908 — N. 6762
Abonnement : (Union postale) Un an 40 fr. Six mois 22 fr.

EK-III: “Padişahım Çok Yaşa”, *İkdam*, M. 25 Temmuz 1908/R. 12 Temmuz 1324.

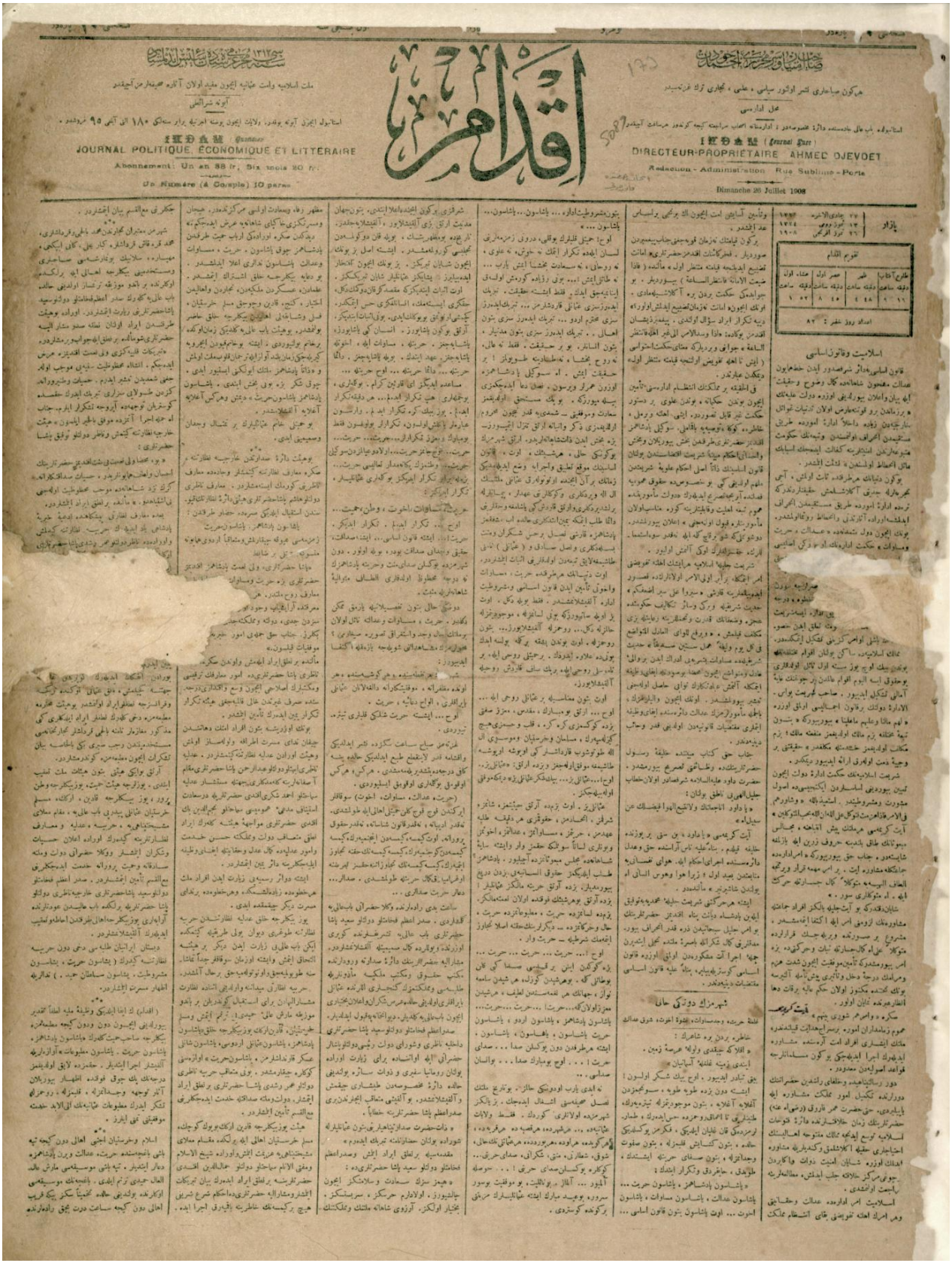
اقدام

JOURNAL POLITIQUE, ÉCONOMIQUE ET LITTERAIRE

DIRECTEUR-PROPRIÉTAIRE: AHMED DJEVDET

Samedi 25 Juillet 1908

پادشاهم چوق یشا

اقدام

JOURNAL POLITIQUE, ÉCONOMIQUE ET LITTÉRAIRE

DIRECTEUR-PROPRIÉTAIRE AHMED DJEVDET

Rédaction - Administration Rue Sublime-Porte

Dimanche 26 Juillet 1908

İkdam, 26 Temmuz 1908/13 Temmuz 1324.

EK-IV: Sultanahmet'te, Meclis Binasının bulunduğu yerin günümüzdeki resmi. Eski Darü'l-Fünun binası, Mimar Fossati tarafından saray üslübanda inşa edilmişti ve 1933'te çıkan yangında tamamen kül oldu. Aynı yerde, günümüzde İl Milli Eğitim Müdürlüğü Binası hizmet vermektedir.

Mayıs 2018'de tarafımdan çekilen fotoğraf.

- Hicri Takvim Ay Kısaltma Sembolleri:

B: Recep

C: Cemaziyelahir / Ca: Cemaziyelevvel

L: Şevval

M: Muharrem
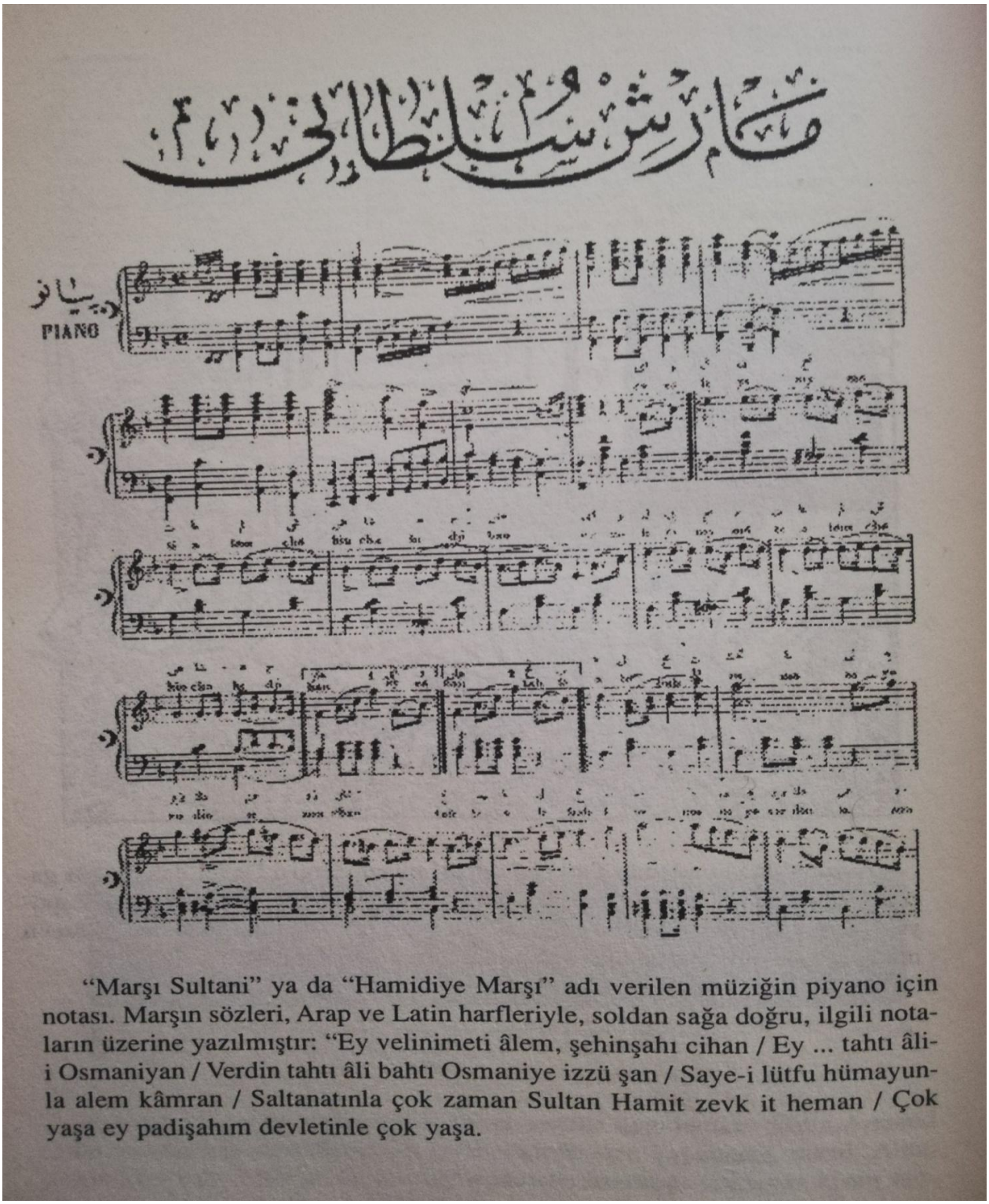
N: Ramazan

R: Rebiülahir / Ra: Rebiülevvel

S: Safer

Z: Zilhicce / Za: Zilkade

EK-V: Hamidiye Marşı.

"Marşı Sultani" ya da "Hamidiye Marşı" adı verilen müziğin piyano için notası. Marşın sözleri, Arap ve Latin harfleriyle, soldan sağa doğru, ilgili notaların üzerine yazılmıştır: "Ey velinimeti âlem, şehinşahı cihan / Ey ... tahtı âli-i Osmaniyan / Verdin tahtı âli bahtı Osmaniye izzü şan / Saye-i lütfu hümayunla alem kâmran / Saltanatınla çok zaman Sultan Hamit zevk it heman / Çok yaşa ey padişahım devletinle çok yaşa.

Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, s.534.

EK-VI: Günümüzde de kapalı tutulan, Fener-Rum Patrikhanesi(Aya Yorgi Patrikhane Kilisesi)'indeki "Kin Kapısı" olarak da bilinen kapı.

Tarafımdan çekilen fotoğraf / İstanbul 2018.

EK-VII: *Serveti Fünun,* R.15 Eylül 1327/H.5 Şevval 1329/M. 28 Eylül 1911.

Directeur-fondateur :
AHMED IHSAN
Gérant-Responsable :
ISMAIL SOUBHI
BUREAUX :
Vis-à-vis la Sublime-Porte
CONSTANTINOPLE
21me Année.
Tome XLI.
Téléphone N. 31
Adresse Télégraphique :
SERVETFUNUN--Cons/ple

ثروت فنون

پنجشنبه کونلری چیقار ، مصور عثمانلی غزته‌سیدر

SERVET-I-FUNOUN
Illustration Ottomane paraissant le Jeudi

مؤسس وصاحبی:
احمد احسان
مدیر مسئول:
اسماعیل صبحی
اداره‌خانه‌سی :
باب عالی قارشیسنده
یکرمی برنجی سنه
قرق برنجی جلد
تلفون نومروسی : ۳۱
تلغراف آدره‌سی :
استانبول: ثروت فنون

№ 1060
پنجشنبه ، ۱۵ ایلول ، ۱۳۲۷ — ۵ شوال ، ۱۳۲۹
عدد ۱۰۶۰

غزته‌ده مندرج یازیلر ایله رسملرك حقوقی ، (حق تألیف قانونی) موجبنجه ، محفوظدر .

وطن مقدسك بعید فقط قیمتدار برعضوندن منظره‌لر
طرابلس غربده عساکر عثمانیه
Les soldats Turcs de la Tripolitaine.

٧٤ نجی صحیفه‌ده‌کی اعلانه باقیکز !

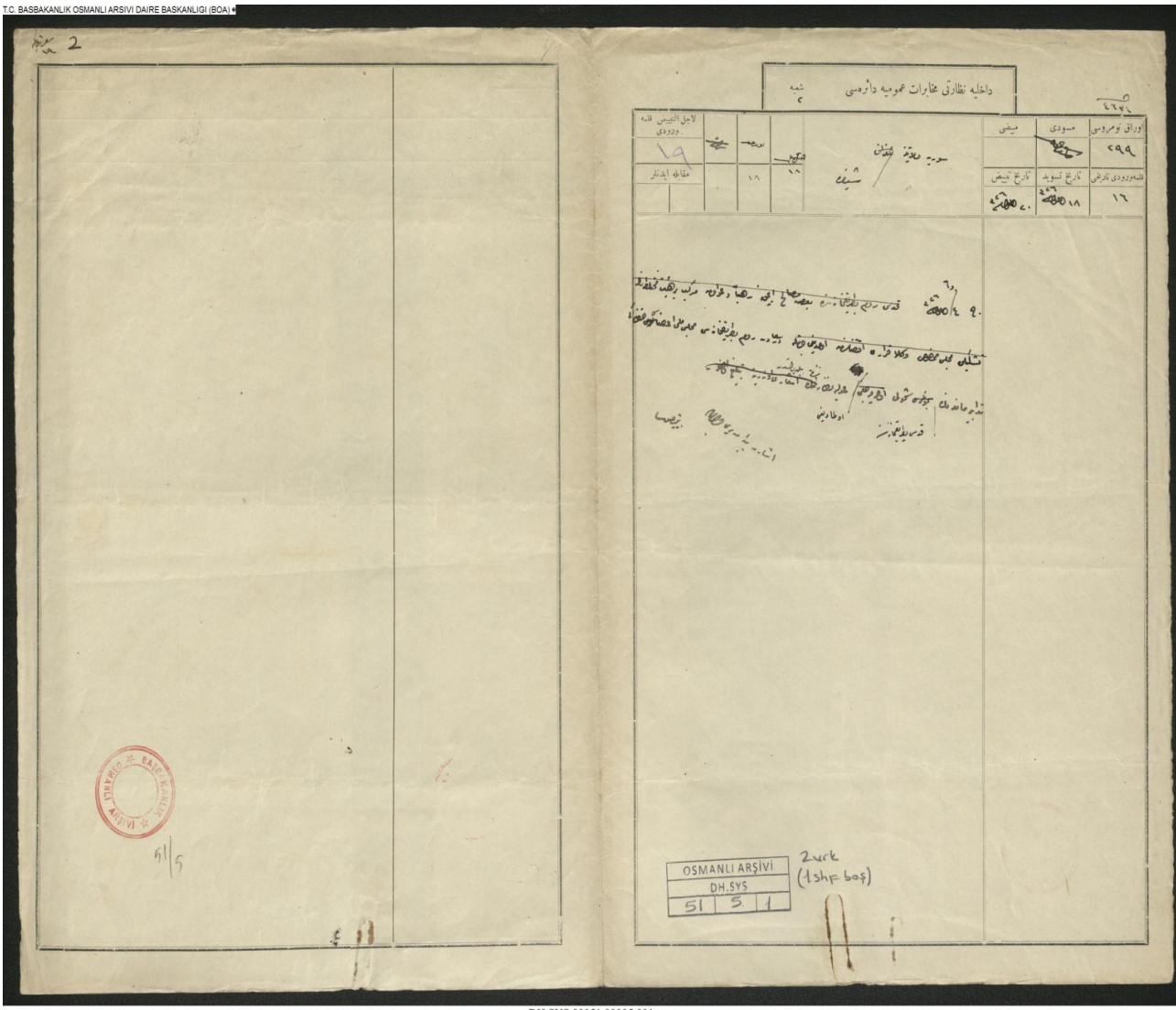
"Vatan-ı Mukaddes'in Baid Fakat Kıymetdar Bir Uzvundan Manzaralar / Trablusgarp'taki Asker-i Osmaniyye"

EK-VIII: *Yeniçeri,* H.5 Safer 1330/R.12 Kanunusani 1327/M.25 Ocak 1912.

- Keskin Sirke, Küpüne Zarar.

EK-IX: BOA, *DH.SYS*., Dosya No.51, Gömlek No.5, M. Ekim 1910, s. 1,2.

Dahiliye Nezaret-i Muhaberatı Umumi'ye Dariesine

Suriye Vilayetine Şifre

C. 4 ve 6 Eylül 326(M. 4 ve 6 Temmuz 1908). Dersaadet Rum Patrikhanesi Meclis-i Milli azası hakkında tedabir-i manianın Kudüs Patrikhanesine şümulü olamayacağı Adliye Nezaretinden bildirilmiştir.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

عدلیه و مذاهب نظارتی
مذاهب مدیریتی
۲۹۹

واجبه نفقه سنه جدیده سنه

ناظر بیک افندی حضرتری

قدس بطریخانه سنده اجتماع ایده جك اولان مجلس عمومده قضاس خوشباداری طرفندن تخصیص اعضا انتخاب ایدیلمکله ودور سعادت بطریخانه سنه منتخب اعضا حضرتلرینك معلوم زجریه بیه ۹ صفر سنه ۲۹ تاریخه مذکره عدلیه نفقه جلیلدن مذاهب مدیریتنه لدی الوصول قدس روم بطریخانه سنده بعقد مصالح انجمن روحانیه وعوائد رتبه جزیه بیه ۹ صفر سنه ۲۹ تاریخه رابطه یوزیکله ورود مذکره عدلیه نفقه جلیلدن مذاهب مدیریتنه لدی الوصول قدس روم بطریخانه سنده بعقد مصالح انجمن روحانیه وعوائد مرکب برهیئت مختلطه نك تشکیلی مجلس مخصوص وکلاجه اتخاذ جریده قرار اقتضاسنه بولنجه وبنا عید ودور سعادت روم بطریخانه سنه بلدرحضرتلری تشکیلنه قدر ایدیلوب مجلس ملی حضرتلری تبلیغ مامورنك هیئت مختلطه مذکوره یه مجموعه انتخاب ایدیلجك اعضایه شمولی اولدیغی اخبار قلنمغله ولبالی اوزرینه مذاهب ناظرلرینه عرض ومذاهب ناظرلرینه مستقا

OSMANLI ARŞİVİ
DH.SYS
51 | 5 | 2

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Nazır Beyefendi Hazretleri

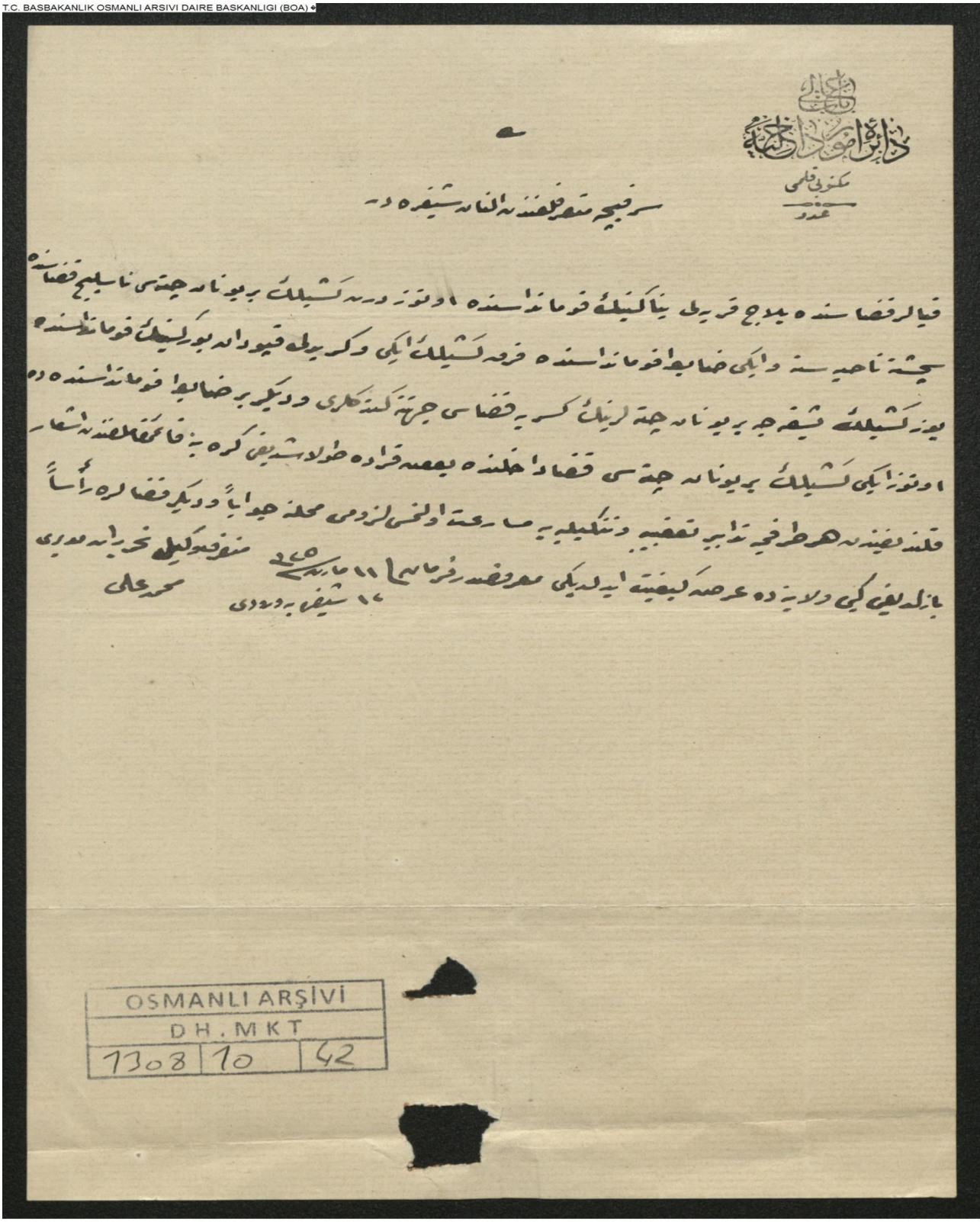
Kudüs Patrikhanesinde içtima edecek olan meclise Aclun kazası Hıristiyanları tarafından iki şahsın aza intihab edildiğine ve Dersaadet Patrikhanesine müntehip aza hakkındaki muamele-i zecriyye-yi mübeyyin 9 Ağustos sene 326 tarihli tezkire-i acizi münderacatının Kudüs için müntehip vekillere de şümulü olup, olmadığının istifsarına dair Muhaberat-ı Umumiye Dairesi ikinci şubesinden tastir buyrulan 9 Eylül sene 326 tarihli ve 324 numaralı Tezkire-i Aliyye-i Nezaret penahileri mezahip müdüriytine lede'l havde Kudüs Rum Patrikhanesinde bazı mesalih için ruhban ve avamdan mürekkep bir heyet-i muhteletinin teşkili meclisi mahsus vükelaca ittihas buyrulan karar iktidasından bulunduğu ve binaen aleyh Dersaadet Rum Patrikhanesince bila ruhsat-ı resmiye teşkilince teşebbüs edilen Meclis-i Milli hakkındaki tedabir-i manianın heyet-i muhtelite-i mezkure içün intihap edilecek azaya şümulü olamaycağı ifade kılınmakla ol babda emr-u ferman hazret-i menlehü'l emrindir.
Fi 21 Ramazan sene 328 ve Fi 12 Eylül sene 326 / Adliye ve Mezahip Nazırı namına Müsteşar (imza).

EK-X: BOA, *DH.MKT*., Dosya No.1308, Gömlek No.10, M. Mart 1909/H. S. 1327, s.42,54.

Serfiçe Mutasarrıflığından Alınan Şifredir

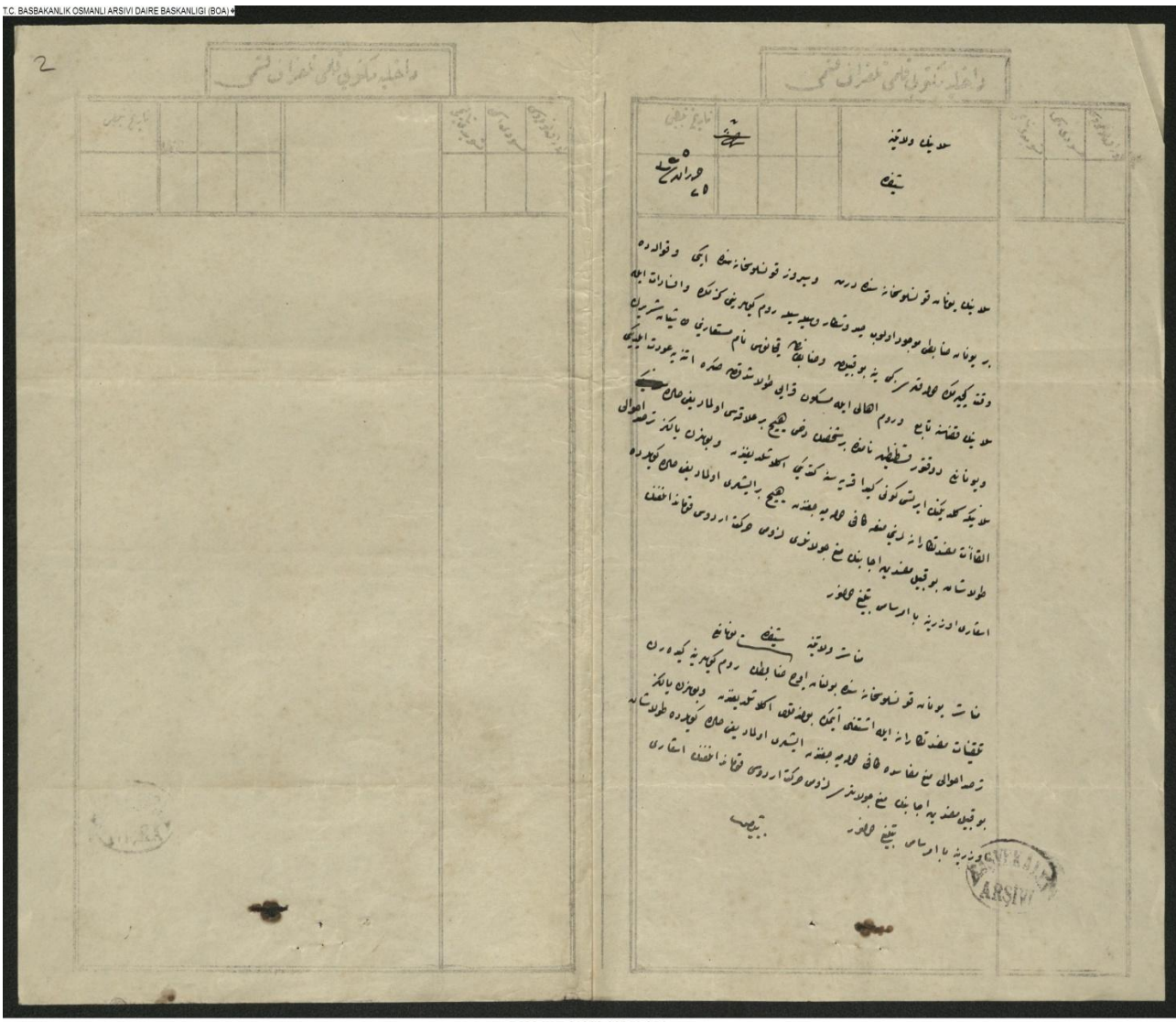
Kayalar kazasında Balaç Karyeli Benaki'nin kumandasında 34 kişilik bir Yunan çetesi Nasliç kazasında seçeşte nahiyesine ve iki zabit kumandasında kırk kişilik Giritli kapudan Yorgi'nin kumandasında yüz kişilik başkaca bir Yunan çetelerinin Kesriye kazası cihetine gittikleri ve diğer bir zabir kumandasında da 32 kişilik bir Yunan çetesi kaza dahilinde bazı kurada dolaştığı Gerebene Kaymakamlığından işar kılındığından her tarafça tedabir takibine ve tenkiliye'ye müsaraat olunması lüzumu

mahalline cevaben ve diğer kazalara re'sen yazıldığı gibi vilayete de arz-ı keyfiyet edildiği maruzdur ferman./ 12 şifreye vürudu Mehmed Ali.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
1308 | 10 | 42

DH.MKT.01308.00010.042

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

DH.MKT.01308.00010.054

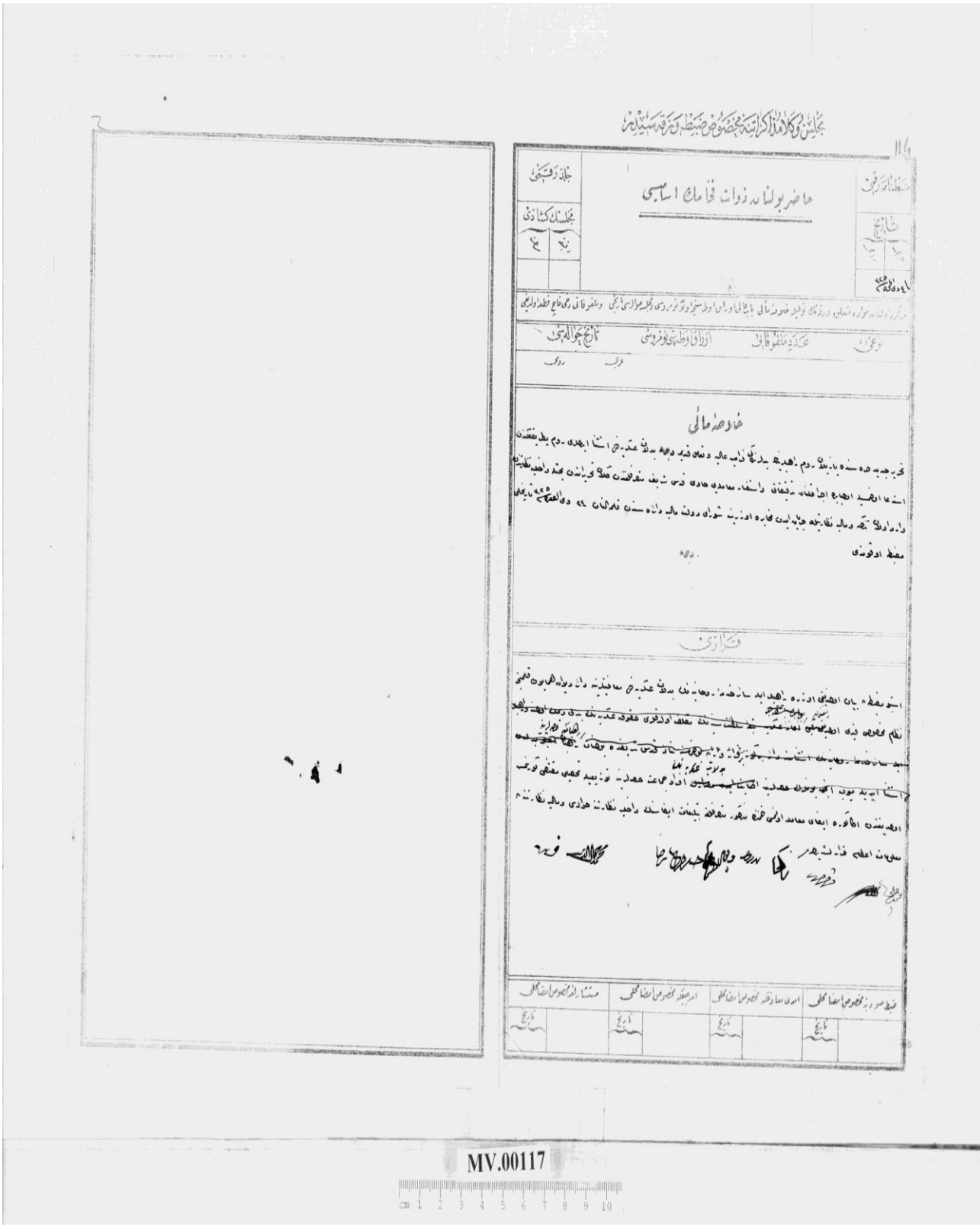
EK-XI: BOA, *MV*., Dosya No.117, Gömlek No.114, M. Aralık 1907/H. Z. 1325.

Meclis-i Vükela Müzakeratına Mahsus Zabıt Varakasıdır

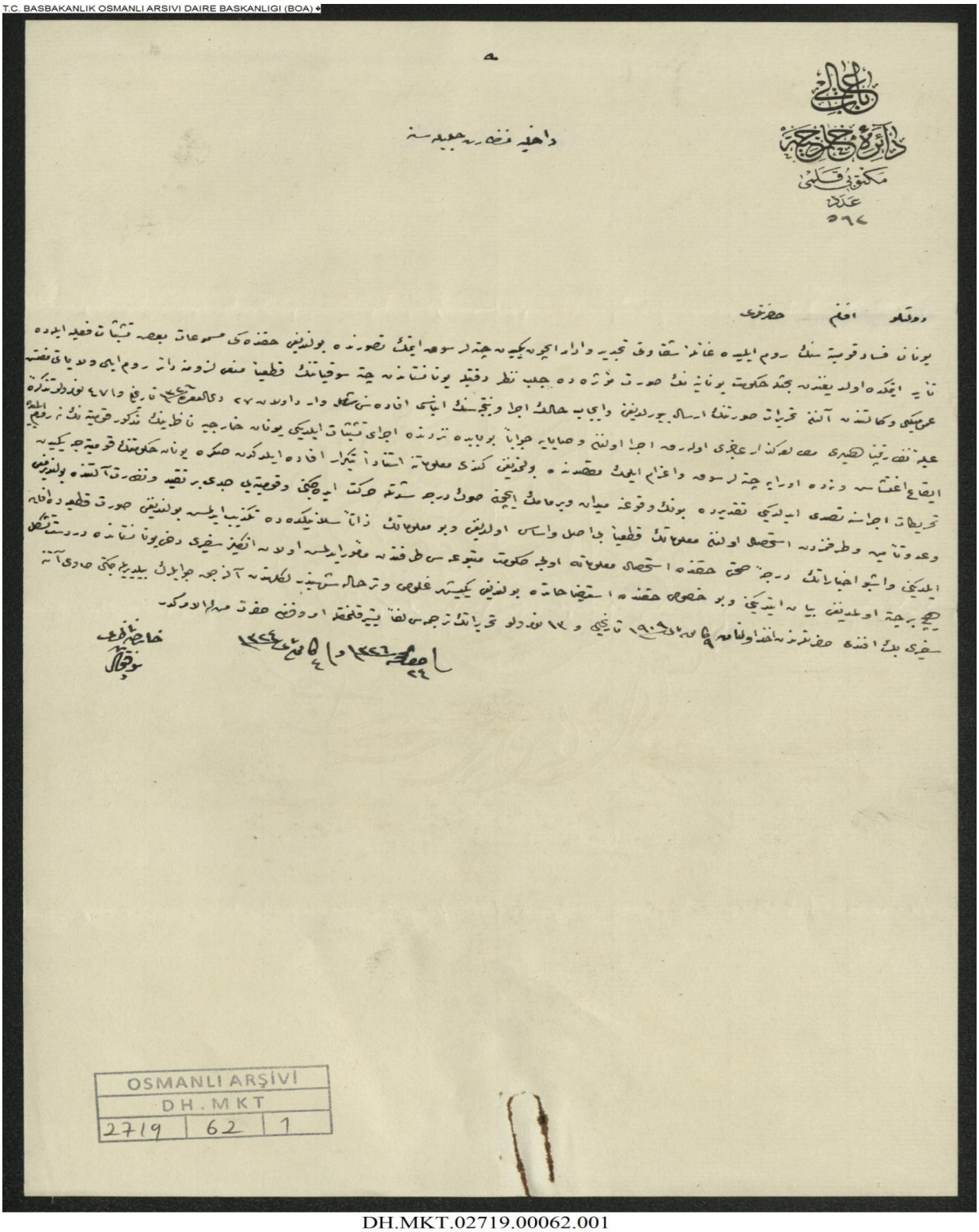
Hazır Bulunan Zevat-ı Fihamın Esamisi

Hülasa-i Meali: Rum rahiplerinin, askerlikten muaf tutulması için vermesi gereken bedel-i askeriye'den de muaf tutulması hakkındaki mazbata suretidir.

Karar: Bedelat-ı Askeriyeden Rum rahiplerinin istisnalarıyla, bu bedelatın efrad-ı cemaat hisselerine tevziiyle tahsili.

EK-XII: BOA, *DH.MKT*., Dosya No. 2719, Gömlek No.62, M. Ocak 1909/H. M. 1327.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

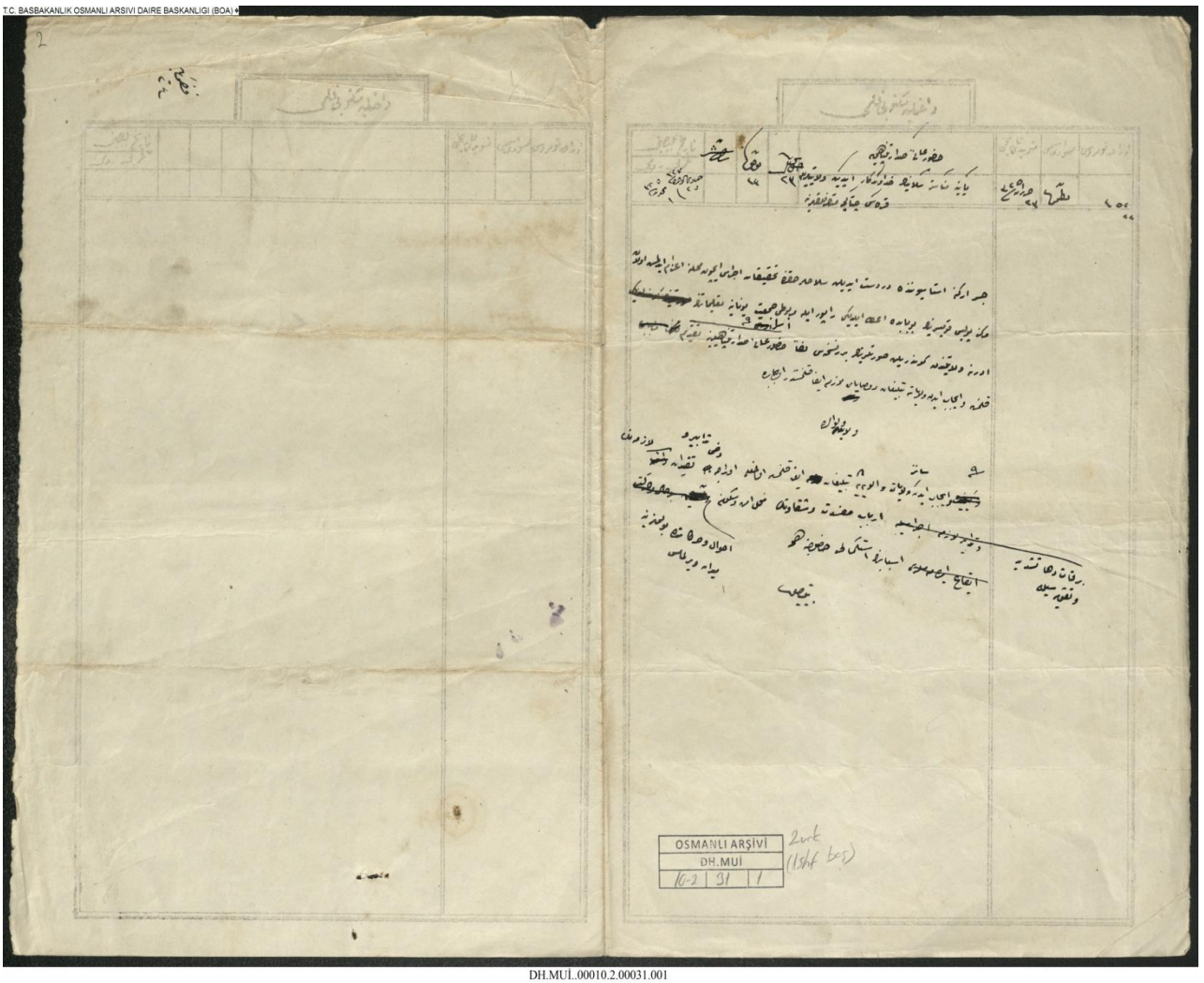
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
2719 | 62 | 1

DH.MKT.02719.00062.001

EK-XIII: BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909/H. L. 1327.

Huzr-u Ali-i Sadaretpenahiye

Yanya,Manastır,Selanik,Hüdavendigar,Aydın vilayetleriyle Karesi,Çatalca mutasarrıflıklarına Cisr-i Ergene istasyonunda derdest edilen silahlar hakkında tahkikat icrası içün mahalline izam edilmiş olan merkez polis komiserinin bu babda ita eylediği rapor ile merbutu Cemiyeti Yunaniye talimatının Edirne vilayetinden gönderilen suretlerinin bir nüshası leffen icab eden vilayet ve elviyeye de tebligat ifa kılınmış olmağla oraca dair tedabir tekayyüdat-ı lazımenin bir kat daha teşdid ve takviyesiyle erbab-ı müfessedat ve şekavetin mahall-i emnü sükun ahval ve harekatta bulunmalarına meydan verilmemesi esbabının istikmali hususuna himem.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
10-2 31 1
DH.MUİ..00010.2.00031.001

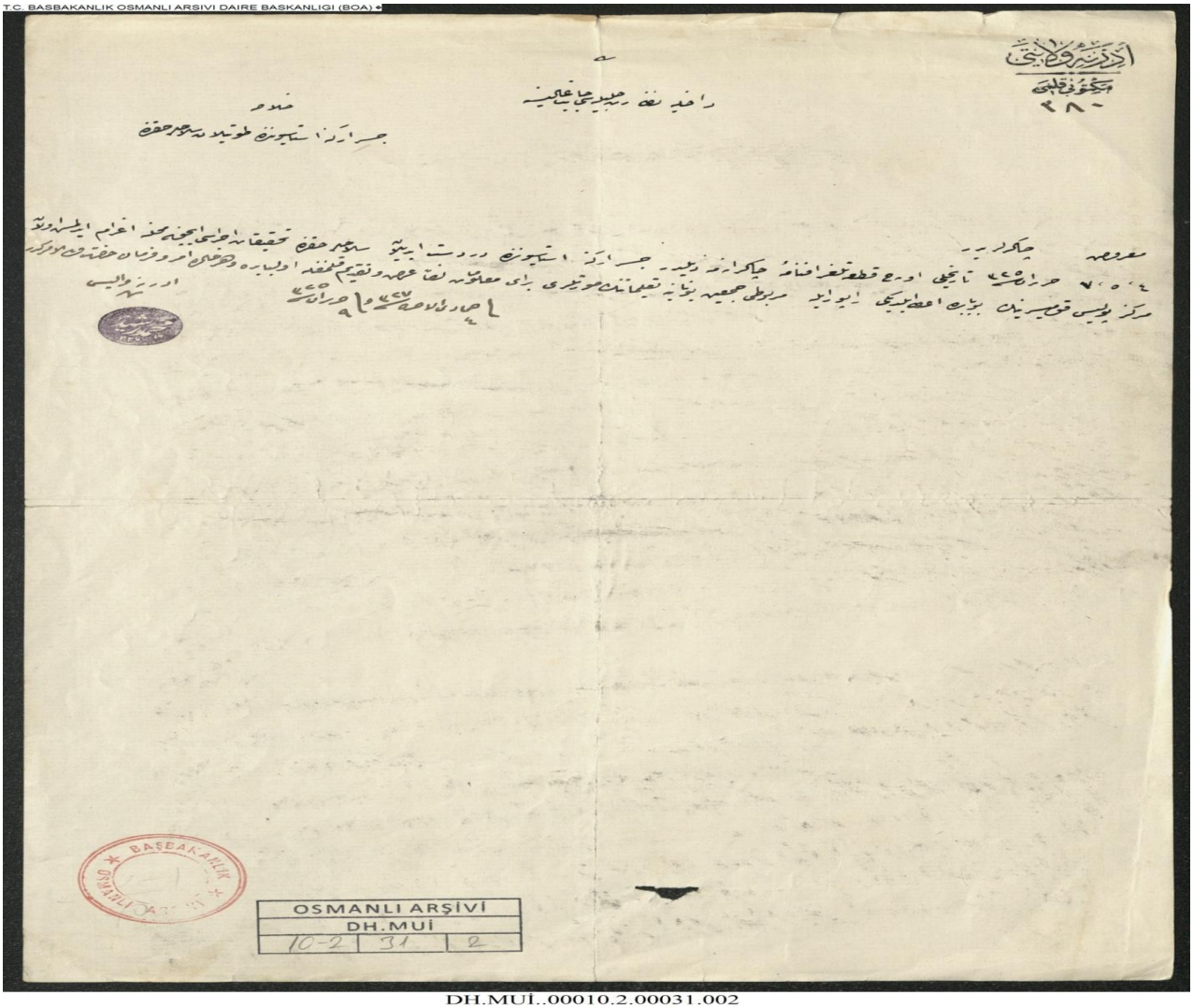
BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 1.

Dahiliye Nezaret-i Celilesi Canib-i Ali'sine

Hülasa: Cisr-i Ergene istasyonunda tutulan silahlar hakkında Maruz-ı Çakerileridir.

4,5,7 Haziran sene (1)325 tarihli üç kıta telgraf name-i çakeraneme zeyldir. Cisr-i Ergene istasyonunda derdest edilen silahlar hakkında tahkikat icrası ancak mahalline izam edilmiş olan mekrez polis komiserinin bu babda ita eylediği raporuyla merbutu Cemiyet-i Yunaniye talimatının suretleri beray-ı malumat leffen arzz ve takdim kılınmakla ol babda ve herhalde emr-u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. / fi C. Sene 327 ve fi 9 Haziran Sene 325

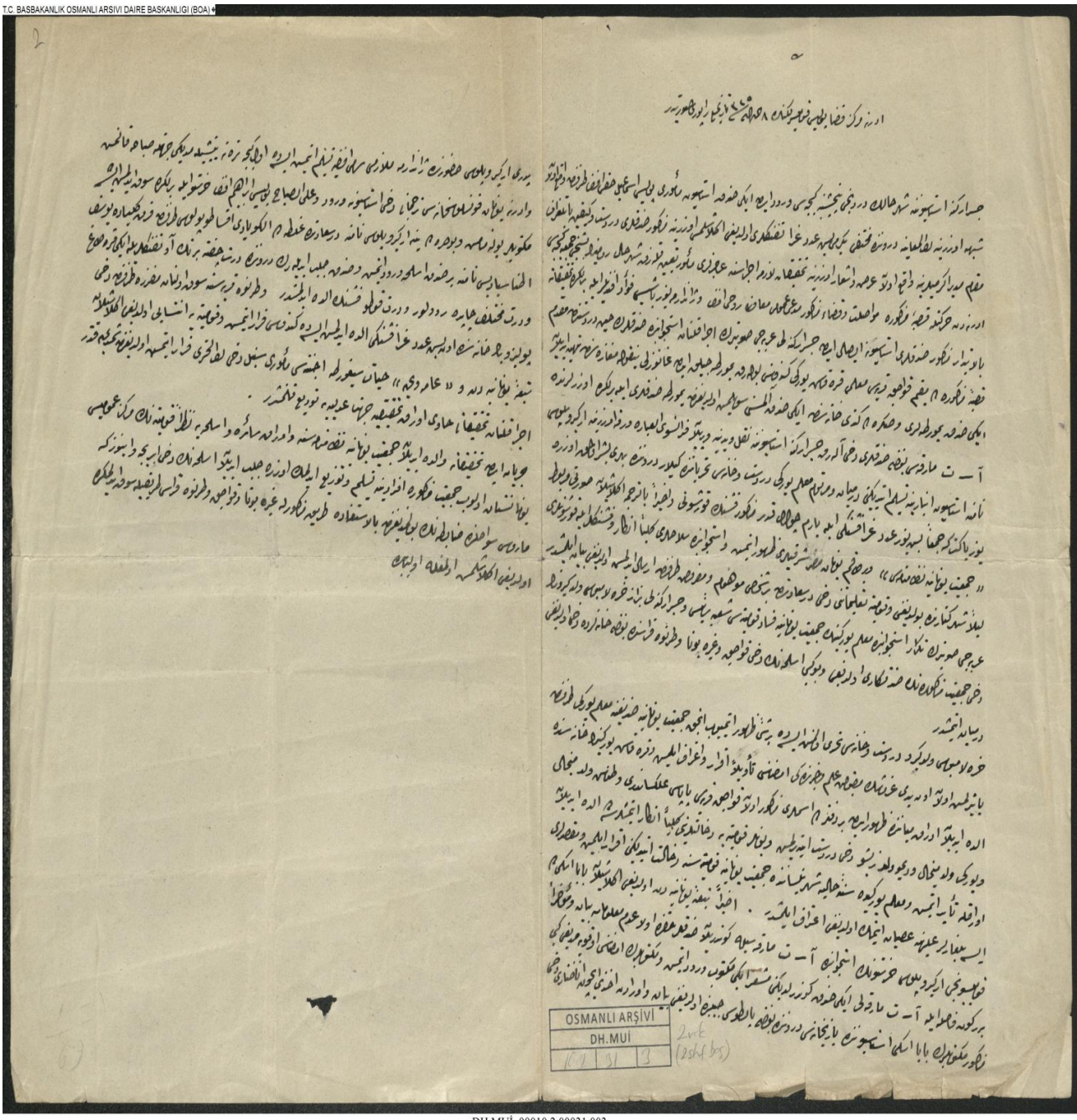
Edirne Valisi (İmza)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
10-2 | 31 | 2
DH.MUİ..00010.2.00031.002

BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 2.

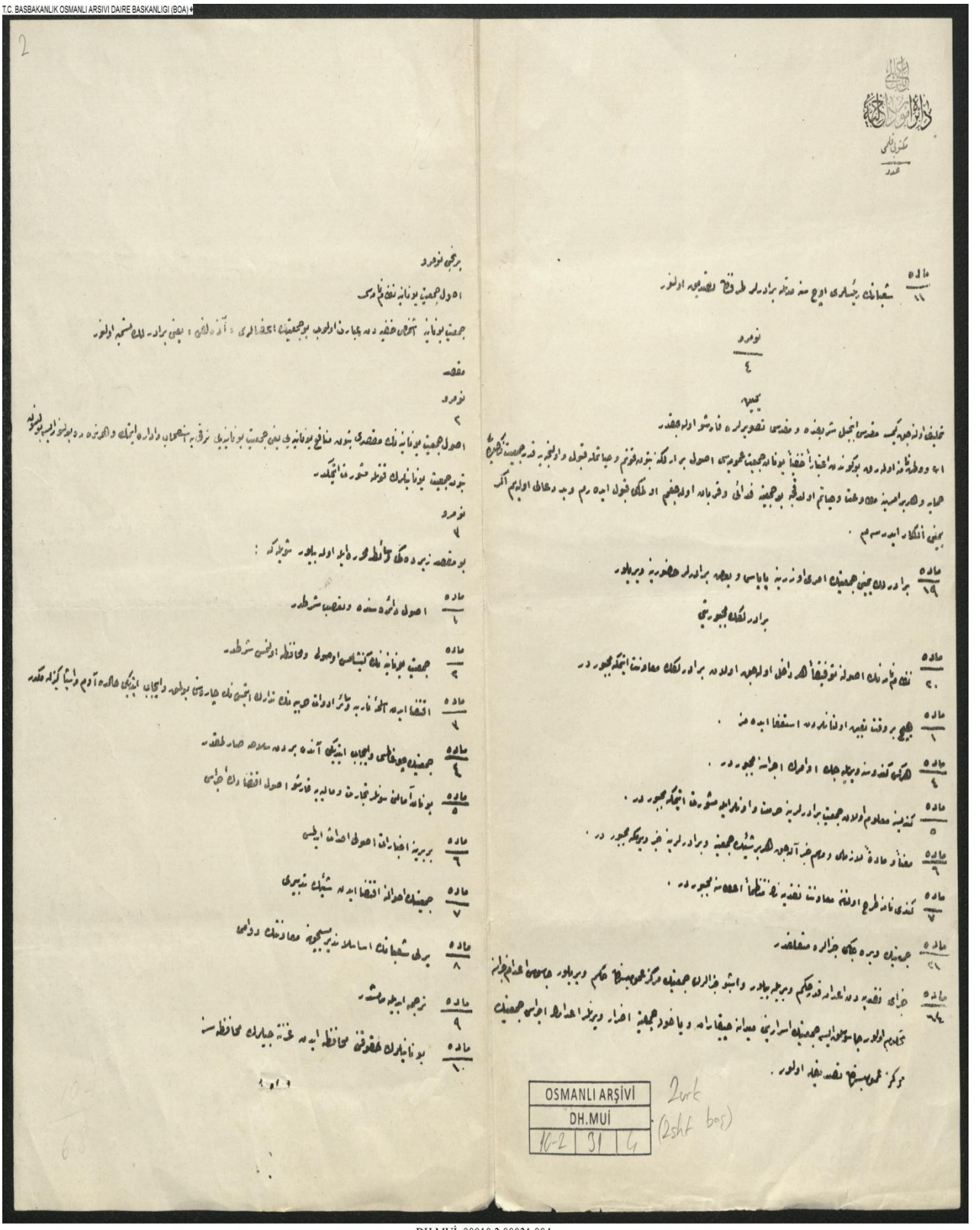
Edirne Kazası Polis Komiserliğinin 8 Haziran 1325 tarihli rapor suretidir.

Hülasa: Cisr-i Ergene istasyonunda 4 Haziran 1325 gecesi istasyon Polis Memuru İsmail Hakkı tarafından incenlenmesi sonucu ele geçirilen iki sandık silahın, Edirne Polis Müdürlüğünce(bu konunun incelenmesi için bölgeye amir gönderilmiştir) yapılan tahkikat sonucunda Yunan gizli cemiyetine ait olduğuna dair rapordur.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
10 / 2 | 31 | 3
DH.MUİ..00010.2.00031.003

BOA, *DH.MUİ.*, Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 3.

Adelfiya'nın Talimatnamesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
10-2 | 31 | 4
2 vrk (2sht boş)

DH.MUİ..00010.2.00031.004

BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 4.

Adelfiya'nın Talimatnamesi

Hülasa: Cemiyet-i Yunaniye'nin amacı bütün Yunanlıları bir araya toplayıp, idare etmektir.

Md.1: Ahval dairesinde taasup(itaat, körü körüne bağlılık) şarttır.

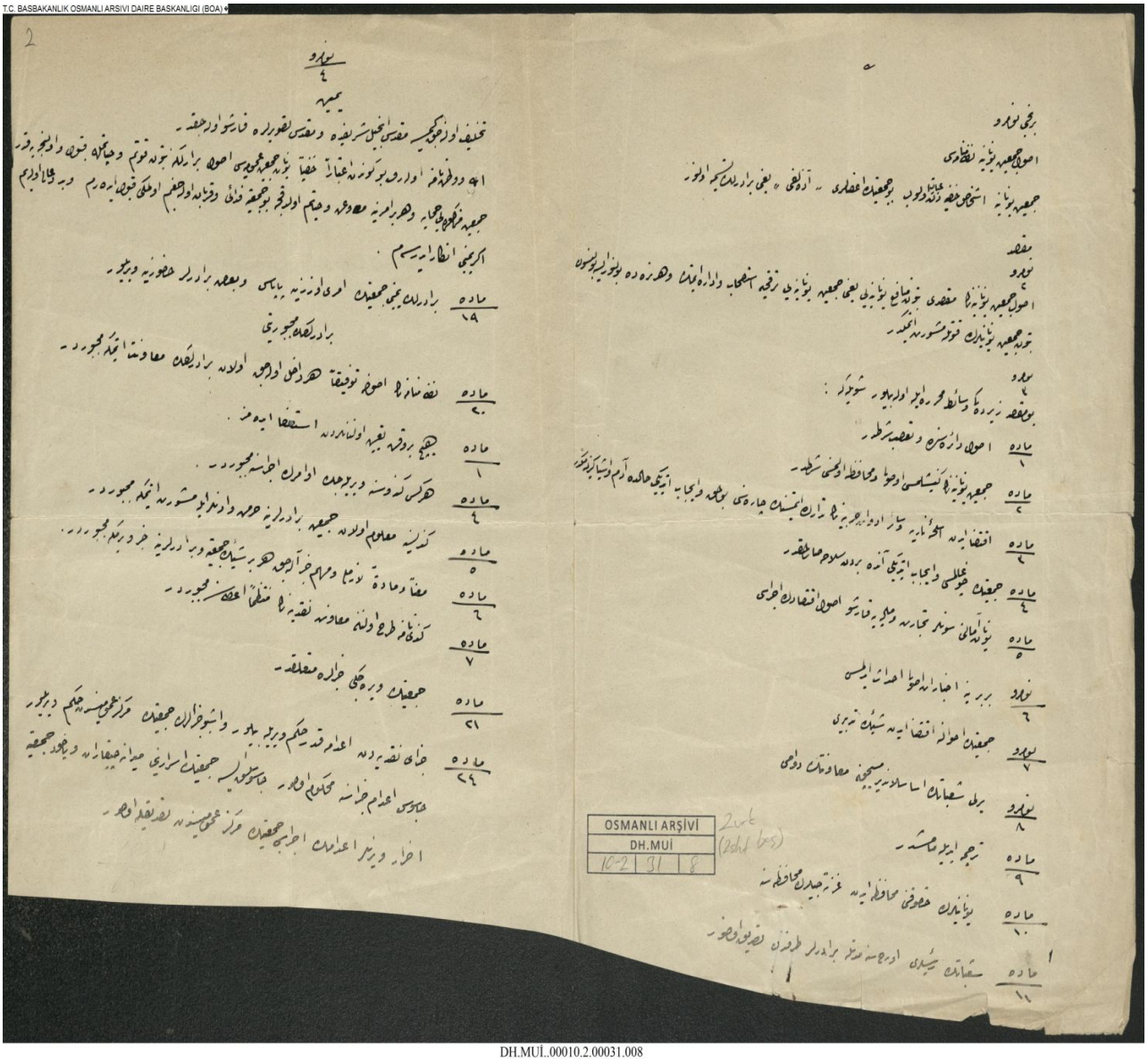
Md.2: Cemiyetin genişlemesi ve muhafazası şarttır.

Md.3: Harp alatleri ve silahların temin edilmesiyle ilgili

Md.4: Cemiyetin çoğlaması gerektiği anda her an silaha herkes sarılmalıdır.

Md.5: Yunan emeline hizmet etmek isteyenler ticaretle uğraşmalıdırlar.

....

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

DH.MUİ..00010.2.00031.008

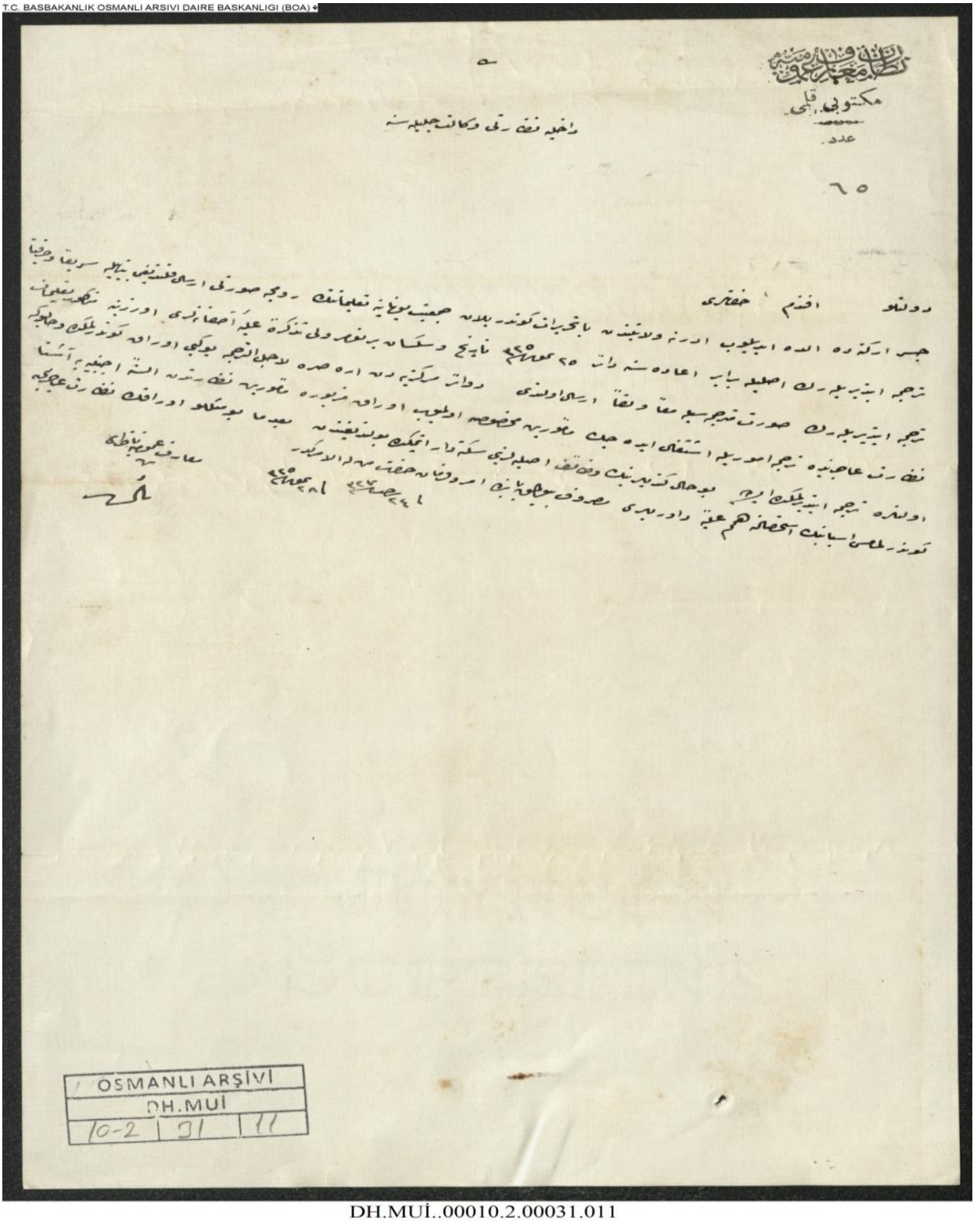
BOA, *DH.MUİ.*, Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 8.

Dahiliye Nezareti Vekalet-i Celile'sine

Devletlu efendim hazretleri

Cisr-i Ergene'de elde edilip, Edirne vilayetinden ba tahrirat gönderilen Cemiyet-i Yunaniye talimatının Rumca sureti irsal kılındığı beyanıyla serian ve harfiyen tercüme ettirilerek asliyle beraber iadesine dair 25 Temmuz sene 325 tarih ve seksen bir numaralı tezkire-i aliyye-i asafaneleri üzerine muzkur talimat tercüme ettirilerek suret-i mütercimesiyle maan ve leffen irsal olundu. Devair-i merkeziyeden ara sıra li-ecli't-tercüme bu gibi evrak gönderilmekte ve halbuki nezaret-i acizi'de tercüme umuruyla iştigal edecek memurin-i mahsusa olmayup, evrak-ı mezbure memurin-i nezaretten elsine-i ecnebiye'ye aşina olanlara tercüme ettirilmekte ise de bu hal kendilerinin vezaif-i asliyelerini sektedar etmekte bulunduğundan ba'dema bu misüllü evrakın nezaret-i acizice gönderilmemesi esbabının istihsaline himem-i aliyye-i daverileri masruf buyurulmak babında emr-u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fi 2 Recep sene (1)327, Fi 28 Temmuz sene (1)325
Maarif- Umumiye Nazırı / (İmza)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

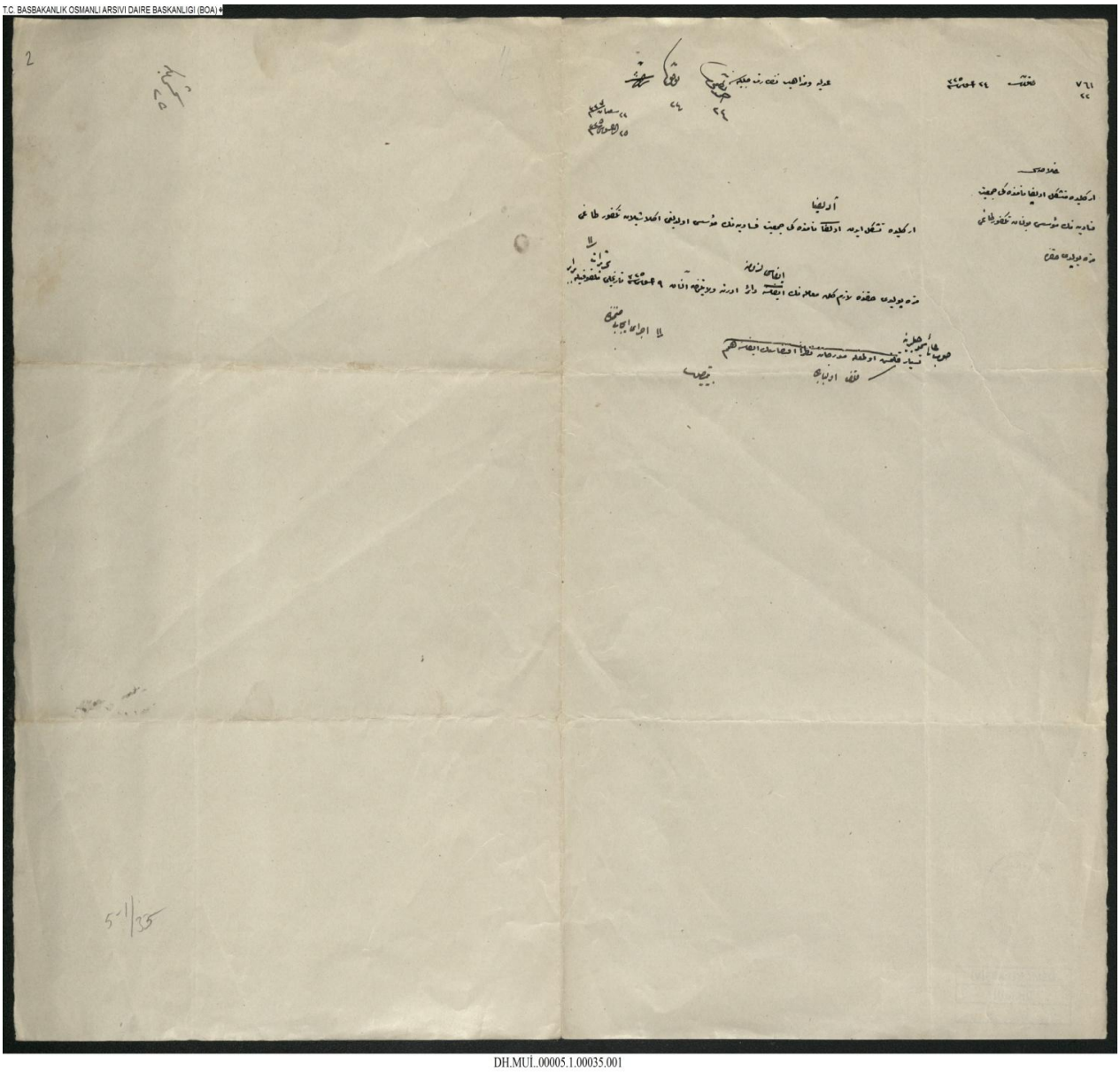
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
10-2 | 31 | 11

DH.MUİ..00010.2.00031.011

BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.10/2, Gömlek No.31, M. Ekim 1909, s. 11.

Adiliye ve Mezahip Nezaret-i Celile'sine

Ereğli'de teşekkül eden Adelfiya(Kardeşlik/Biraderlik) namındaki cemiyet-i fesadiyenin müessisi olduğu anlaşılan Tekfurdağı Metropoliti hakkında lazım gelen muamelenin ifası lüzumuna dair Edirne vilayetinden alınan 9 Ağustos sene 325(1325) tarihli tahrirat icrası icabı zımnında melfufuyla beraber savb-ı ali-i tesyar kılındı ol babda...

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
DH.MUİ..00005.1.00035.001

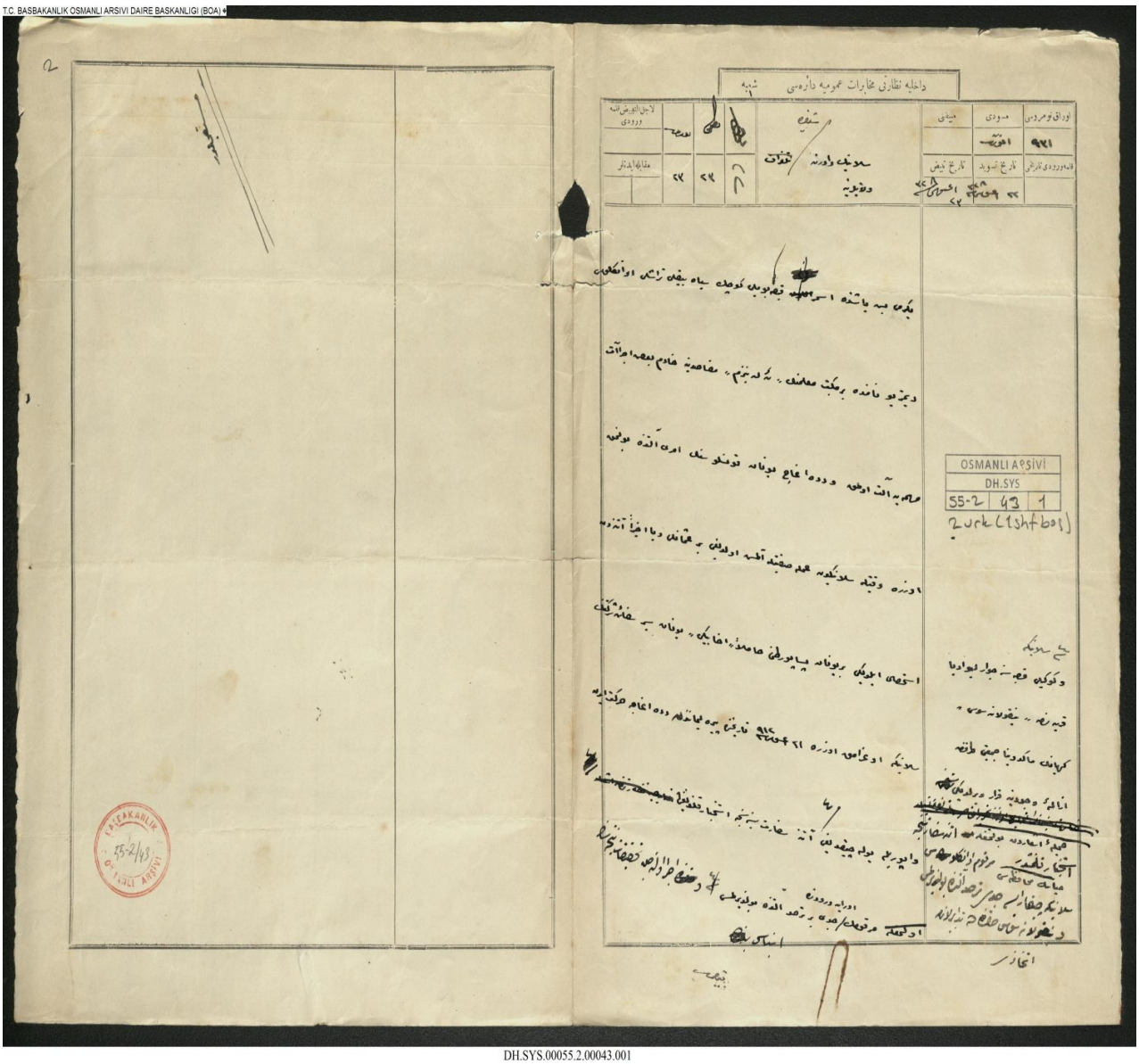
BOA, *DH.MUİ*., Dosya No.5/1, Gömlek No.35, M. Ağustos 1909/H. Ş.1327, s. 1.

EK-XIV: BOA, *DH.SYS*., Dosya No.55/2, Gömlek No.43, M. Ağustos 1912/H. N. 1330.

Dahiliye Nezaret-i Muhaberat-ı Umumiye Dairesi

Selanik ve Edirne Vilayetlerine Şifre

Hülasa: Yirmi beş yaşında esmer kısa boylu küçük siyah bıyıklı tıraşlı Avangelos Dimitriyo namında bir mektep muallimininin "Helenizm" maksadına hadim bazı icraat-ı mühimmeye alet olmak .....

BOA, *DH.SYS*., Dosya No.55/2, Gömlek No.43, M. Ağustos 1912/H. N. 1330, s. 1.

Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen, 4 Eylül 1912 tarihli ve Hariciye Nazırı namına Müsteşar imzalı yazı.

Dahiliye Nezaret-i Celile'sine

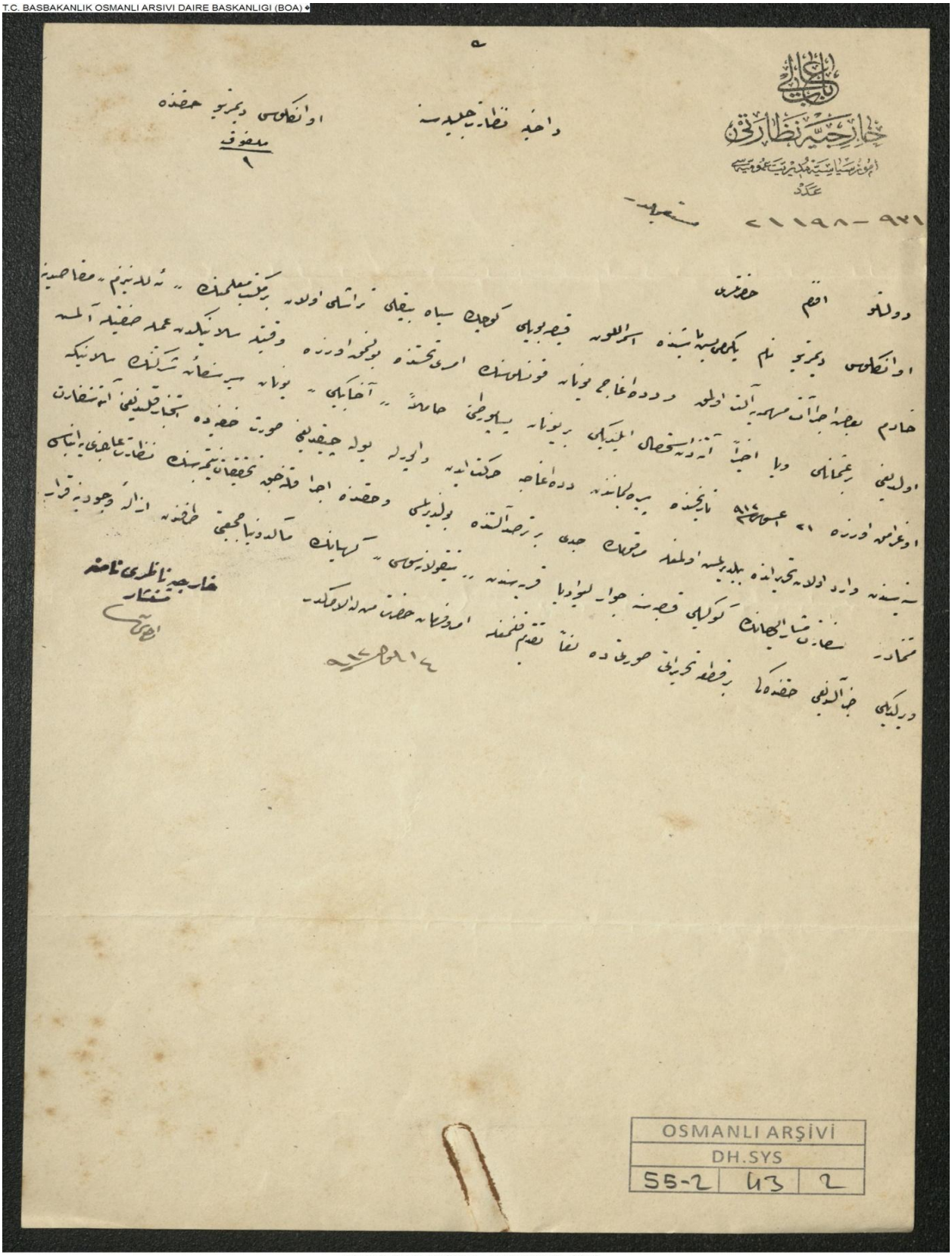
Evangelos Dimitriyo(Avangelos Dimitriyo) Hakkında

Devletlu efendim hazretleri
Avangelos Dimitriyo (Evangelos Dimitriyo) nam yirmi beş yaşında esmer kısa boylu küük siyah bıyıklı tıraşlı olan bir mekteb-i mualliminin "Helenizm" maksadına hadim bazı icraat-ı mühimmeye alet olmak ve Dedeağaç Yunan konsolosunun emri tahtında bulunmak üzere vaktiyle Selanik'ten amele sıfatıyla almış olduğu bir Osmanlı veya ahiren Atina'dan istihsal eylediği bir Yunan pasaportunu "Ahabiki" Yunan seyr-ü sefa'in şirketinin Selanik'e uğramak üzere 21 Ağustos 1912 tarihinde Pire limanından Dedeağaç'a hareket eden vapurla yola çıktığı suret-i hafiyede istihbar kılındığı Atina sefarethanesinden varid olan tahriratta bildirilmiş olmakla merkumun ciddi bir terassud altında bulundurulması ve hakkında icra kılınacak tahkikat neticesinin nezaret-i aciziye inbası mütemennadır. Sefaret-i müşerun ileyhanın Gevgili kasabası civar Livadya karyesinden Nikolansos kahyanın Makedonya Cemiyeti tarafından izale-i vücuduna karar verildiği haber alındığı hakkındaki bir kıta tahrirat-ı sureti de leffen takdim kılınmakla emr-ü ferman hazret-i menlehü'l emrindir.

Hariciye Nazırı Namına Müsteşar
(İmza)

4 Eylül Sene 1912

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
DH.SYS
55-2 | 43 | 2

DH.SYS.00055.2.00043.002

BOA, *DH.SYS*., Dosya No.55/2, Gömlek No.43, M. Ağustos 1912/H. N. 1330, s.2.

EK-XV: Edirne müdafii Mehmet Şükrü Paşa'nın portresi ve Çatalca savunma hattını gösteren kroki.

Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI.Cilt, s.3505.

Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI.Cilt, s.3504.